

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
2022-YL-048

TÜRKİYE’DE MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİNDE
MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

HAZIRLAYAN
Hazal ÇİÇEK

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU

AYDIN-2022

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Hazal ÇİÇEK tarafından hazırlanan “Türkiye’de Millî Görüş Partilerinde Milliyetçilik Anlayışı” başlıklı tez 28.04.2022 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Unvanı ve Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Başkan	Doç. Dr. Öğr. Üyesi Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Nazmi ÜSTE	İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş GÖRÜCÜ	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans/Doktora tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun tarih sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Savaş DUMAN

Enstitü Müdürü

T.C
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

... / ... / 2022

Hazal ÇİÇEK

ÖZET

TÜRKİYE’DE MİLLÎ GÖRÜŞ PARTİLERİNDE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Hazal ÇİÇEK

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU

2022, XIV + 260 sayfa

Milliyetçilik ideolojisi farklı kuramsal düzlemlere sahip, içerik bakımından zengin ve eylemsel olarak güçlü bir görüştür. Her toplumun gelişimine, toplumsal yapısına, kültürüne ve siyasi geleneklerine bağlı olarak değişen milliyetçilik anlayışının, ortak bir tanımda ifade edilemeyeceği gibi doğuşunun ne zaman olduğu hususunda net bir tarih vermek de oldukça zordur. Modernleşme süreci olarak adlandırılan dönemin ürünü olan Fransız Devrimi, milliyetçilik düşüncesinin görünür kılınmasındaki en önemli süreç olarak kabul edilmektedir. Bu tarihten itibaren olgunlaşan ‘millet’ kavramı dünya devletlerine ve toplumlarına nüfuz etmeye başlayarak, ulus devlet inşa hareketlerine önyak olmuştur. Türk milliyetçiliği 19. yüzyılda filizlenmeye başlamıştır. Milliyetçilik, Türkiye’de hem merkez hem de çevre partilerin fikir zeminlerinde yer etmiş hem de yurttaşlar için ‘kendini tanımlama’ aracı haline dönüşmüştür. Türk siyaseti de pek çok farklı milliyetçilik söylemine ve anlayışına şahit olmuştur. Türkiye’deki radikal sağ akımlardan birisi, İslami dayanaklara sahip siyasal bir düzen fikri çerçevesindeki Millî Görüş Hareketi de milliyetçilik ideolojisinin barındığı bir akımdır. Millî Görüş Hareketi, içinde milliyetçi unsurlar barındıran İslami ve muhafazakâr izler taşıyan bir anlayıştır. Yeni bir kimlik ve ulus inşa edilebilmesi gayesinde olan hareket, milli kimlik ile ümmet kimliğini kaynaştırmayı hedefler. Türk milliyetçiliği ile İslamiyet iç içe geçirilerek sunulmuştur. Bu durum Millî Görüş adına yeni bir milliyetçilik anlayışı demektir. Bu sebeple çalışmada, Millî Görüş Hareketi’nin siyasi partilerinin parti programları, seçim beyannameleri ve partililerin söylemleri incelenerek milliyetçi unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Millet, Millî görüş, Milliyetçilik, Modernist kuram, Türk milliyetçiliği.

ABSTRACT

**NATIONALISM IN “THE NATIONAL VISION” PARTIES IN
TURKEY**

Hazal ÇİÇEK

MSc Thesis at Political Science and Public Administration

Supervisor: Ass. Prof. Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU

2022, XIV + 260 page

The ideology of nationalism is a view that has different theoretical levels, its rich about content and powerful in action. The understanding of nationalism, which changes depending on the development, social structure, culture and political traditions of each society, cannot be expressed in a common definition, and it is very difficult to give a clear date as to when it was born. The French Revolution is a outcome of a period called modernization process, this is accepted as the most effective process in making the idea of nationalism visible. Since this date the concept of “nation” has matured, it started to penetrate the states and societies of the world and pioneered the building movements of nation states. Turkish nationalism started in the 19th century. In Turkey nationalism has taken its place in the ideas of both central and peripheral parties and the citizens use the parties to express themselves. Turkish politics has also witnessed many individual discourses and perspectives of nationalism. One of the radical right wing movement in Turkey; The national vision movement is within the the framework of a political structure based on Islamic principles is also a movement that promotes nationalism as a political ideology. The National Vision Movement is an Islamic and conservative understanding that contains nationalist elements. The movement aims to combine national identity and ummah to build a new nation and identity. It is presented by combining the the Turkish nationalism and Islam religion. This means a new understanding of nationalism in the concept of national vision. That’s why in this work, The nationalist elements were tried to be determined by examining the party programs of the political parties of the national vision movement, the election manifestos and the discourses of the party members.

Key Words: Modernist theory, Nation, National vision, Nationalism, Turkish nationalism.

ÖNSÖZ

Siyaset içtiğimiz sudan yediğimiz ekmeğe kadar hayatımıza müdahale eden ve yön veren bir gerçekliktir. Bu gerçeklikten kaçmak veya kaçmaya çalışmak beyhude bir çabadan öteye gitmez. Çünkü biz ilgilensek de ilgilenmesek de siyaset bizimle ilgilenir, bizle ilgilidir. İşte bu sebeple, yaşadığım dünyayı anlamlandırabilmek ve şimdiye ve geleceğe dair olan tüm sorunlara karşılık çözümler üretebilmek adına ‘Siyaset Bilimi’ eğitimi almak benim için son derece zaruri idi. İçinde bulunduğumuz sosyal yapıyı, coğrafyayı ve ruh halini algılayabilmek adına Türk siyasal hayatının öğrenilmesinin bize yol gösterdiğini düşünmekteyim. Türk siyasetinin mihenk taşı konumuna gelmiş milliyetçilik ideolojisinin yine Türk siyasetinde etkin bir alana sahip Millî Görüş Hareketi’ne yansımaları tespit edebilmek amacı ile yapılan bu çalışma, Türk siyasal hayatının kavranması noktasında bir nebze de olsa katkı sunma amacı da taşımaktadır.

Çalışmam sırasında benden bilgisini ve donanımını esirgemeyen ve en ince detayına kadar ilgilen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU’ na teşekkürlerimi sunuyorum. Lisans eğitimim boyunca bana farklı bir dünyanın mümkün olabildiğinin cesurca söylenebileceğini gösteren hocam Dr. Burcu TOĞRAL KOCA’ ya, yüksek lisans eğitimim süresince birikimi ve hitabetiyle ufkumun açılmasında emeği olan hocam Doç. Dr. Atakan Hatipoğlu’na müteşekkirim. Elbette sevgili ailem ve kıymetli arkadaşlarım... Bu tezi yazarken sürecin tüm maddi ve manevi sıkıntısını benimle göğüsleyen annem Pembe ÇİÇEK ve babam Kerem Çiçek’e şükranlarımı sunuyorum. Süreç boyunca başarabileceğime inanan ve ikinci ailem olan arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
GÖRSELLER DİZİNİ.....	xi
EKLER DİZİNİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	10
1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL AÇIDAN MİLLİYETÇİLİK.....	10
1.1. Milliyetçiliğin Tarihsel Kökenleri	14
1.2. Milliyetçiliğin Seyri.....	18
1.3. Milliyetçilik İdeolojisi İçinde “Millet” Kavramının Yeri.....	24
1.4. Milliyetçiliğe Ait Unsurlar.....	28
1.5. Milliyetçiliğe Ait Kuramsal Yaklaşımlar	31
1.5.1. İlkçi Kuram	32
1.5.2. Modernist Kuram	34
1.5.3. Etno-Sembolcü Kuram.....	35
1.6. Diğer Milliyetçilik Yaklaşımları.....	35
2. BÖLÜM	46
2. MİLLİYETÇİLİK İDEOLOJİSİNİN TÜRKİYE’YE YANSIMASI.....	46
2.1. Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu	50
2.2. Cumhuriyet Sonrası Türk Milliyetçiliği	59

2.2.1. Resmî İdeoloji Olarak Atatürk Milliyetçiliği	61
2.2.2. Türkçü/ Turancı Milliyetçilik.....	66
2.2.3. Ulusalculuğun /Ulusal Solculuğun Milliyetçiliği	72
2.2.4. Liberal Milliyetçilik	74
3. BÖLÜM	79
3. İSLAM REFERANSLI SİYASET: MİLLÎ GÖRÜŞ	79
3.1. Millî Görüş'ün Oluşumunda Muhafazakarlık Ve İslamcılık İdeolojilerinin Etkileri	83
3.2. Millî Görüş Hareketi'nde Milliyetçilik.....	94
4. BÖLÜM	100
4. MİLLÎ GÖRÜŞ'ÜN SİYASÎ PARTİLERİNDE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI	100
4.1. İlk Deneyim: Milli Nizam Partisi	101
4.2. 1972-1980 Arası Millî Görüş: Milli Selamet Partisi	106
4.2.1. Msp- Chp Koalisyonu	108
4.2.2. Milliyetçi Cephe Hükümetleri.....	115
4.3. Siyasal İslam'ın Yükselişi: Refah Partisi.....	125
4.3.1. 1983-1989 Yılları Arasında Refah Partisi.....	127
4.3.2. 1990-1997 Yıllar Arasında Refah Partisi.....	131
4.4. Ömrü Kısa Bir Deneyim: Fazilet Partisi.....	147
4.5. 21. Yüzyılda Millî Görüş: Saadet Partisi	154
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	158
6. KAYNAKÇA	164
7. EKLER	174
ÖZ GEÇMİŞ	260

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Millet Kelimesinin Anlam Dönüşümleri (Buçukcu, 2020: 76).....	27
--	----

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel 2.1. Atatürk'ün Türk Milleti Tanımı.....	62
Görsel 2.2. “Vatandaş, Türkçe Konuş” Uygulamasına Örnek Teşkil Eden Bir Gazete Haberi	63
Görsel 2.3. Bozkurt İşareti.....	69
Görsel 2.4. Cumhuriyet Mitingleri	73
Görsel 2.5. Turgut Özal'ın Birleştirici El Hareketi	76
Görsel 4.1. Milli Selamet Partisi Seçim Broşürü	121
Görsel 4.2. 1994 Yılı Gazete Haberi	138

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi (1970).....	174
Ek 2. Milli Nizam Partisi Parti Programı (1970).....	182
Ek 3. Milli Nizam Partisi Parti Tüzüğü (1970)	187
Ek 4. Milli Selamet Partisi Parti Programı (1972).....	190
Ek 5. Milli Selamet Partisi Parti Tüzüğü (1972)	197
Ek 6. Milli Selamet Partisi Seçim Beyannamesi (1973)	199
Ek 7. Milli Selamet Partisi Seçim Beyannamesi (1977)	208
Ek 8. Refah Partisi Parti Programı (1983).....	215
Ek 9. Refah Partisi Parti Tüzüğü (1983).....	221
Ek 10. Refah Partisi Seçim Beyannamesi (1987).....	223
Ek 11. Refah Partisi “Güneydoğu, Terör Ve Çözüm” Raporu (1990)	226
Ek 12. Refah Partisi Seçim Beyannamesi (1991).....	229
Ek 13. Refah Partisi Seçim Beyannamesi (1995).....	231
Ek 14. Fazilet Partisi Kalkınma Programı (1997)	235
Ek 15. Fazilet Partisi Seçim Beyannamesi (1999)	240
Ek 16. Saadet Partisi Parti Programı (2001).....	247
Ek 17. Saadet Partisi Seçim Beyannamesi (2002).....	250
Ek 18. Saadet Partisi Parti Programı (2019).....	255

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
DEVA	: Demokrasi ve Atılım Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemeleri
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokrat Türkiye Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
IDP	: İslahatçı Demokrasi Partisi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İYİP	: İYİ Parti

LDP	: Liberal Demokrat Parti
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MGH	: Millî Görüş Hareketi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MGP	: Millî Görüş Partileri
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
RP	: Refah Partisi
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SP	: Saadet Partisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Yalnızca siyasi hayatı değil toplumsal mekanizmaları belirleyen anlamlarla ilişkisi bakımından sosyal ve ekonomik hayata da yön veren ideoloji, içeriği doğrultusunda yeni bir kimlik yaratma ve yeni söylemler oluşturma niyetindedir. Elbette ideoloji konusu kendi içerisinde karmaşık olmakla birlikte ideolojilerden biri olan milliyetçilik ideolojisi de kuramlar, yorumlar ve teoriler yaratması açısından zengindir. Milliyetçilik nasıl tanımlanmalı ve dil, din, ırk benzeri kavramlarla nasıl ilişkilendirilmeli sorusuna verilen farklı cevaplar neticesinde milliyetçiliğin siyasi akışının değişken olduğunu görmekteyiz. Milliyetçilik sadece kuramsal düzlemde çeşitlilik teşkil etmez; bulunduğu milletin yapısal özelliklerine göre de değişkenlik gösterebilmektedir. Hatta millet içerisinde eklemlendiği diğer siyasi akımlar ve sızdığı siyasi görüşler de farklı milliyetçilik anlayışlarının doğmasına sebebiyet vermektedir. Kaldı ki ideoloji yalnız siyasete içkin bir konu değildir, toplumsal mekanizmaların tümü üzerinde söz sahibi olan ve “anlama” süreci yaratan bir bütündür (Mardin, 2018: 73).

Millet veya ulus kavramı milliyetçiliğin öznesidir. Öte yandan millet kavramını tanımlamak için kullanılan ırk, din, dil, kültür, tarih gibi kavramlar da milliyetçiliğin öğelerini oluşturur. Bunların yanı sıra birlikte toplu halde yaşama isteği, tasada ve kıvançta bir arada bulunma, bir arada yaşama iradesi gibi unsurlar da milli birliği sağlamak için gerekli olmuşlardır. Milleti tanımlama şekli milliyetçiliğin türünü belirlemektedir. Millet ne zaman ve hangi koşullarda doğdu veya zaten kökeni tarih öncesine dayanacak kadar eski bir gerçeklik miydi? Bu sorulara verilen iki farklı cevap ekseninde milliyetçilik kuramları oluşmuştur.

Bahsedilen cevaplardan ilki olan milliyetçilik yaklaşımı, milletlerin varlığını doğal bir hakikat olarak kabul eder ve milliyetçiliğin milletlerin içinden hayat bulduğu fikrini ön plana atar. Bu yaklaşım ilkçi (kökenci, özcü) milliyetçilik kuramının temel düşüncesidir. Sosyal bilimler cephesinde bu kuramın günümüzde destekçi sayısı az olsa da içerdiği fikir itibarıyla kuram, günümüzün toplum dilinde ve milliyetçi tarih yazımında etkili olmaya devam etmektedir. Öte yandan bir diğer yaklaşım ise millet kavramının modernleşme sürecinin bir ürünü olduğu fikrini ön plana atar. Bu yaklaşıma göre milletler, doğal ve tarihsel olarak ilkçağlara kadar uzanan bir geçmişe sahip değildir. Modernist kuram olarak adlandırılan yaklaşım bilimsel çalışmalar çerçevesinde en fazla kabul gören yaklaşımdır. Genel kabule göre, milliyetçiliğin bir ideoloji olarak şekillenmesi ve siyasi arenayı kendine zemin etmesi

süreci, Fransız Devrimi'nin yarattığı siyasi, sosyal ve ekonomik konjonktürün içinde doğan millet kavramından önce oluşmuş (kurgusalılık vurgusu) ve ulus birliğine giden yolda en etkili fikri temeli oluşturmuştur. Bu çalışmada pek çok kez tekrarlandığı üzere, milliyetçilik tek bir tanımla ve aynı çizgide süregelen ilerleme ile ifade edilemez. Bu sebeple de milletin ve milliyetçiliğin modernitenin bir ürünü olduğunu savunan bilim insanları, her ne kadar modernist kuramı baz alsalar da farklı teorik çalışmalarla milliyetçilik düşüncesine katkı sunmuşlardır. Genel hatları ile üçlü sınıflandırmaya tabi tutulan milliyetçilik kuramlarının üçüncü kuramı etno-sembolcü kuramdır. Etno-sembolcü yaklaşıma göre ise milletler, 19. yüzyılda ortaya çıkmışlardır ancak çok daha öncesinde var olan etnik topluluklar milletlerin oluşumuna yol açmışlar adeta kökenlerini oluşturmuşlardır. Çalışmanın ana hedefi, Millî Görüş partilerinin milliyetçilik anlayışlarını tespit edebilmek olduğundan literatürdeki milliyetçilik kuramlarının hangisinden veya hangilerinden izler taşıdığı incelenmesi gereken başlıca konu olmuştur.

Milliyetçiliğin salt politik yönüyle sınırlı olduğunu söylemek doğru değildir. Millet öznesini temel siyasi birim olarak kabul ederken, öte yandan halkın içinde yer ettikten sonra duygusal bir yön de kazanmıştır. Millet inşa edildikten sonra millete ait değerlerin belirlenmesinde aktif rol oynamış olan milliyetçilik, 'millî' unsurlar üretmiştir. 20.yüzyıl milliyetçilik için kavramlarla zenginleşmek manasına gelmiştir. Millî olarak görülen yeni semboller ortaya çıkmış, milletler bayraklara, marşlara, sloganlara sahip olmuşlardır. Bu sayede milliyetçilik, millet içerisindeki farklı zümrelere yerleşmiş ve karakteristik olarak değişkenlik gösterebilmiştir (Heywood, 2016: 203). Bu noktadan itibaren ilkçi kuramın günlük siyasetin dilinde, milliyetçi tarih okumalarında ve hâkim basın yayın organlarında neden etkili olduğunu anlayabiliriz (Arslan, 2020: 396). Oysa bu bir ikilem arz eder. Milletin modern bir kurgu olduğu yönündeki sosyal bilimsel gerçeklikten uzakta, milletlerin tarihinin toplumların tarihi olduğunu kabul eden bu milliyetçi bakış açısı, milletleri ezeli ve ebedi varlıklar olarak kabul eder. Çok uzun seneler önce dahi bulundukları topluluğu millet olarak tanımlamayı sağlayan bilince erişkin insanların varlığından ve farklı insan toplulukları arasında yaşanan savaşların milletler arası bir mücadelenin ürünü olduğundan bahseder. Esasen literatürde milliyetçilik çalışmalarına bilimsel anlamda geç başlanması fikrî olarak az önce bahsedilen millet ve milliyet tanımının uzun süre kabul görmesine sebep olmuştur. Ancak tarihsel kanıtlar, özellikle antropolojik ve entolojik, milliyetçi tarih okuması ile örtüşmemektedir. Örneğin, geçmişte birlikte yaşayan toplulukların bir arada yaşamasının sebebi milliyetlerine bağlılıkları değil; topluluğun liderine olan aidiyet duygularıdır. Bu

sebeple tarihte aynı etnik, dinsel, kültürel vb. yapıda olsalar dahi birbirleriyle çatışan toplumlar var olmuştur. Kısacası Aydınlanma Çağı düşüncesi içinden çıkan millet kavramını çağlar öncesindeki toplumsal yapıya oturtarak olguları açıklamak mümkün değildir. Fakat egemen siyaset dilinde ve özellikle partilerin söylemlerinde bilimsel milliyetçilikten ziyade kökenci millet bakışı hakimdir. Çalışmada da bu ikilemden hareketle tarihin milliyetçi şekilde yeniden yazımı ve modernist kuramcılarının millet ve gelenek tanımları üzerinden Millî Görüş'ün milliyetçiliğini tanımlama yoluna gidilmiştir. Çıkarılan sonuç ise Millî Görüş'ün millet kavramın din temelinde olduğu ve verilen tarihsel referansların İslamiyet eksenli olaylar olduğu yönünde olmuştur.

Milliyetçilik, yapısı gereği bir şeye ait hissettirebilen bir ideoloji türüdür. Dünyanın her coğrafyasında yer alan milliyetçilik, bulunduğu coğrafyada ait olduğu kimliğe anlam yükler. Anlam yüklediği kimliğin öteki kimliklerden farklılığına ve kendine has oluşuna vurgu yapar. Bora'ya göre milliyetçilik, özgücü bir ideolojidir (Bora, 2002: 15). Bu özellik Türk milliyetçiliğinde de mevcuttur. Doğuşundan günümüze kadar olan süreçte Türk milliyetçiliği yelpazesi genişlemiş ve milliyetçiliğin eklemlenebilirliği sayesinde öteki ekonomik veya siyasal akımlarla birleşerek melez ideolojiler olarak adlandırılabilen yeni tür akımların var olmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Türkiye'de Kemalist milliyetçilik, Türkçü/Turancı milliyetçilik, liberal milliyetçilik, muhafazakâr milliyetçilik gibi pek çok milliyetçilik anlayışından söz edilmektedir. Bu sınıflandırmanın yanı sıra milliyetçiliğin nüfuz ettiği sosyal alanlarda algılanışı bakımından farklı milliyetçilik anlayışları söz konusudur. Örneğin popülist milliyetçilik bugün en sık şekilde karşımıza çıkan türlerden biridir.

Birinci Dünya Savaşı'nı tetikleyen etmenlerden birisi şüphesiz milliyetçiliktir. Yaşanan milliyetçi ayaklanmalar çok uluslu devletlerin sonu olmuştur. Osmanlı, Rus, Alman, Avusturya-Macaristan imparatorlukları yıkılmış ve yeni ulus devletler ortaya çıkmıştır. 1919-1920 arası yapılan Paris Barış Konferansı'nda konuşan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson 'milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı' fikrini dile getirmiştir (Heywood: 2016: 204). 20. yüzyılda, özellikle Afrika'da ve Ortadoğu'da, bu fikirle, diğer bir deyişle siyasi milliyetçilik fikriyle hareket eden milletlerin isyanları aynı zamanda sömürgecilik karşıtı bir nitelik de taşımıştır. Bahsedilen yüzyılda milliyetçilik hem sağ hem de sol ideoloji içerisindeki çeşitli akımlarla da birleşmiştir. Bu nedenle Elie Kedourie'nin dediği gibi milliyetçiliğin sağın mı solun mu politikası olduğunu tartışmak yanlış bir anlayıştır (1971:

81). Örneğin Çin’de Marksizm ile birleşen bir milliyetçilik görülmekteyken, Ortadoğu’da dini milliyetçilik, sömürge karşıtı toplumlarda emperyalizmin karşısında bir milliyetçilik, var olanı koruma hedefi güden muhafazakâr milliyetçilik veya otoriter yönetimlerle birleşen faşist milliyetçilik karşımıza çıkmıştır. Doğu Avrupa ve Balkanlarda ise daha çok kültürel veya etnik milliyetçilikler görülmüştür. Hiçbir milliyetçilik türü salt iyi veya salt kötü olarak değerlendirilemez.

Milliyetçilik düşüncesi bütün topraklarda kendini gösterdiği gibi Osmanlı topraklarına da girmiştir. Toplumlara göre farklı algılanışa sahip olan milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk olarak Müslüman olmayan milletlerin içinde filizlenmiştir. Bu noktada Osmanlı literatüründe millet kavramının ne anlam ifade ettiğine değinmekte fayda var. İslam düşüncesinde ‘millet’ sözcüğü dini zümreleri tarif etmek maksadıyla kullanılmıştır. Örneğin etnik farklılıklar dikkate alınmaksızın Ortodoks inancına sahip kimseler topyekûn Rum milleti olarak görülürken; Arap, Türk, Arnavut gibi etnik gruplarsa İslam milleti olarak kabul edilmiştir. Kısacası milletler sisteminin temeli dindir. Bu anlayış Müslüman tebaa içerisinde, modern anlamda millet kavramının algılanmasını da etkilemiş, milliyetçiliğin anlaşılmasında güçlük çekilmiştir. Çalışmanın öznesi olan Millî Görüş partilerindeki millet tanımlaması da Osmanlı Devleti’ndeki millet tanımlamasına benzerlik göstermektedir. Buna göre, Müslüman olan toplumlar ümmet olarak görülürken gayrimüslim toplumlar batıl olarak isimlendirilmiştir.

Türk milliyetçiliğinin düşünsel zeminini esasen Kırım/Kazan kökenli aydınlar oluşturmuştur. Yusuf Akçura, Zeki Velidi, Ahmet Ağaoğlu, İsmail Gaspıralı, Ziya Gökalp Türk milliyetçiliği fikrinin öncü isimleridir. Türkçülük ilk başta daha çok kültürel alanda, örneğin edebiyatta, kendini gösterirken giderek Osmanlı’nın kurtuluşu için siyasal fikir olarak sistemleştirilmiştir. Türk milliyetçiliği, modernist kuram baz alındığında modernleşmenin bir ürünüdür şeklinde bir genel kabul görmektedir. Kırım/Tatar yöresi kökenli aydınların fikirleriyle doğmuş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte yeni rejimde yerini almıştır. Bu süreçte pek çok yazar, aydın ve bürokrat Türk milliyetçiliği fikrini genişletmiş, içerik olarak aralarında farklar ve benzerlikler bulunan milliyetçilik anlayışlarının oluşmasını sağlamışlardır. Cumhuriyetin ilanı ile ulus devlet haline gelen Türkiye’de, hâkim olan devrim programı anlayışı olarak Kemalizm, içinde milliyetçilik barındıran bir ideolojidir. Bu ideoloji, modernist milliyetçiliğe uyan bir anlayışla, Türk siyasi yapısının millet ile bağdaştırılması amacını gütmüştür. Toplum hafızasında yer eden bu süreç neticesinde milliyetçilik,

Türkiye’de hem merkez hem de çevre partilerin söylemlerinde yer bulmuş hem de kendini millete ait gören her birey için ‘vatanseverlik’ duygusuyla eş görülerek halk arasındaki siyasi dile entegre olmuştur. Türk siyasetinde farklı milliyetçilik söylemine ve anlayışına şahit olunmaktadır zira Türk siyasetinin kodlarından biri millilik haline gelmiştir. Bunlardan biri de çalışmanın konusunu oluşturan Millî Görüş partilerindeki milliyetçilik anlayışıdır. Türk milliyetçiliği ile arasında ciddi farklar olan ve ırk kavramı yerine din kavramına dayanan bu milliyetçilik anlayışı İslami kimliğe vurgu yapmaktadır.

Millî Görüş Hareketi, Türkiye’deki radikal sağ akımlardan birisidir. İslami dayanaklara sahip siyasal bir düzen fikri çerçevesindeki bu hareketin liderliğini Necmettin Erbakan yapmış ve hareket ilk olarak 1970 yılında “Millî Nizam Partisi” olarak partileşmiştir. Necmettin Erbakan liderliğinde kurulan ve politik söylemlerini İslami gerekçelere dayandıran Millî Nizam Partisi’nin kapatılmasının ardından Millî Selamet Partisi açılmıştır. ‘Maddi ve manevi kalkınma’ sloganıyla ön plana çıkan parti, koalisyon ortaklığı ile iktidar erkine sahip olabilmıştır. 1980 yılında yaşanan askeri darbenin ardından Millî Görüş tekrar örgütlenerek Refah Partisi çatısı altına girmiştir. Dönemin konjonktürünün getirisi olarak siyasal İslam yükselişe geçmiş, ‘Adil Düzen’ propagandası talep gören parti, nihayetinde 1995 yılında yapılan seçimlerden birinci çıkmıştır. Laikliğe aykırı eylemleri tespit edilen Refah Partisi’nin kapatılmasının ardından açılan Fazilet Partisi de aynı akıbete aynı gerekçe ile uğramıştır. Erbakan’ın son partisi olan Saadet Partisi ise öncellerinin sahip olduğu kitle tabanını kaybetmiştir. Bunun yanı sıra 2018 yılında Fatih Erbakan tarafından kurulan “Yeniden Refah Partisi”, ideolojik olarak Millî Görüş hareketini benimsemiş bir partidir. Ancak çalışmada hareketin mimarı Necmettin Erbakan’ın fikri ve söylemleri esas alınacağı için üzerinde durulacak partiler arasında “Yeniden Refah Partisi” yer almamaktadır.

Milliyetçilik, Millî Görüş Hareketi’nin ideolojik düzlemine de sızmıştır. Hareketin milliyetçilik anlayışı içinde İslami unsurları barındıran ve muhafazakâr izler taşıyan bir anlayıştır. Bireye yeni bir İslami kimlik ve buradan hareketle dinine ve kimliğine bağlı bir ulus inşa edilebilmesi gayesinde olan hareket, milli kimliğe kaynaşmış Türk milliyetçiliğini ve İslamiyet’in asıl kimliği olan ümmet kimliğini iç içe geçirmeyi hatta ümmet kimliğini ön planda tutmayı hedefler. Millî Görüş adına yeni bir milliyetçilik anlayışı demek olan bu durumu incelemek bu sebeple yerinde bir karar olmuştur. Millî Görüş’ün milliyetçilik anlayışı Türkçü/Turancı milliyetçiliğe veya Kemalist milliyetçiliğe benzememektedir. Türkiye sınırları içerisinde yaşayan farklı ırklara mensup olan kesimlerin de İslamiyet çatısı altında

birleştiklerini savunan görüşe göre küresel çapta da İslam toplulukları ve diğerleri şeklinde bir ayırım söz konusudur. Modernleşme döneminden önce de milletin varlığını öngören ve tarih okumasını ümmet tarihi üzerinden yapan Millî Görüş'ün bilimsel anlamda genel kabul gören modernist kuramı benimsemediği, kökenci ve etno-sembolcü kuramdan izler görüldüğü bir anlayışa sahip olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Millî Görüş Hareketi esasta muhafazakâr arka plana sahiptir. 'Muhafaza etmek' fiilinin anlamına eş şekilde muhafazakâr ideoloji, her ne kadar 18. yüzyıl sonlarında Aydınlanma felsefesine karşı duruş şeklinde ve modern bir olgu olarak ortaya çıksa da toplumlardaki geleneksel siyasi, ekonomik ve sosyal düzenin korunmasını amaçlamaktadır (Suda, 2021: 117). Muhafazakârlıkta en belirgin özelliklerden bir tanesi geleneğe duyulan inanç ve bağlılıktır. Dini, tarihi, kültürel geleneklere olan sadakat duygusu ile bunların değişmemesi yönündeki tutuma sahip olan muhafazakâr düşünce, ulus devletten sonra da milli değerlere kendisini uyarlayarak çeşitlenmiştir (Heywood, 2016: 91). Bu tip uyarlama hali zamana ve koşullara bağlı olarak kendini tekrarlar ve muhafazakâr çizgide yapılan siyaset pragmatist bir hal alır. Esneklik durumu neticesinde 19. yüzyılın ortalarından başlayarak muhafazakârlık, milliyetçilik çatısı altında da gelişim gösterebilmiştir (Suda, 2021: 125). Aynı zamanda bir kimsenin geleneksel toplum ve devlet düzeninde ahlaki ve dini özelliklerini ön plana alarak yaşamını sürdüreceğine de inanan muhafazakârlığa göre birey zaten dinin yarattığı birlik olma duygusuna muhtaçtır ve onunla anamlanır. Bu düşünce neticesinde toplum ve din bir bütün olarak ele alınmaktadır. Beraberinde ise milliyetçiliğe benzetebilecek şekilde, toplumun ve coğrafyanın kadim geçmişine, tarihsel öğretilerine, önderlerine, şanlı zaferlerine atıflar devamlı olarak yapılmaktadır. Çalışmada, Millî Görüş'ün muhafazakar ve İslamcı zemini ana konu olarak belirlenmediği için bu iki siyasi akım sınırlı biçimde ele alınmıştır.

Yapılan çalışmanın amacı Millî Görüş Hareketi olarak adlandırılan siyasi akımın politika sahnesinde temsiliyetini sağlayan siyasi partilerinin millet tanımlamaları, tarih okumaları, dil ve ırk kavramlarına yaklaşımlarından yola çıkılarak ne tür bir milliyetçiliğe sahip olduklarını veya olup olmadıklarını ortaya koymaktır. Çalışma, Millî Görüş'ün sendikalarını, vakıflarını, basın-yayın organlarını veya birlikler gibi kurum ve kuruluşlarını kapsamamaktadır. Mevcut çalışma yalnızca siyasi partiler düzeyinde sınırlandırılmıştır ve Millî Görüş'ün diğer organlarının milliyetçilik anlayışlarının incelenmesi yönünde "Barika-i hakikat, müsademe-i efkardan doğar." düsturuyla örnek nitelik taşıması amaçlanmıştır. Millî

Görüş Hareketi'nin partileri seçilirken hareketin kurucusu Necmettin Erbakan'ın aktif rol oynaması en önemli etken olmuştur zira Erbakan'ın söylemleri incelenen başlıca kaynaklar arasındadır. Bu sebeple Fatih Erbakan'ın kurucusu ve genel başkanı olduğu Yeniden Refah Partisi çalışmada yer almamıştır.

Yüksek lisans ve doktora tezlerinin olduğu literatüre bakıldığında Millî Görüş, Millî Görüş partileri ve Necmettin Erbakan konulu ayrı ayrı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. İlk olarak Poyraz, “Türk Siyasal Yaşamında Millî Görüş Hareketi” başlıklı çalışmasında Millî Görüş'ü tüm yönleriyle ele alarak Türk siyasetindeki konumunu tespit etmeyi amaçlamıştır (Poyraz, 2006). Çalışma tarihsel olarak 19. yüzyıl Osmanlı aydınının fikirlerinden itibaren başladığı için geniş bir perspektife sahiptir. “Türkiye’de Siyasal İslam’ın Partileşme Faaliyetleri: Millî Görüş Partileri Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinde Türk, siyasal İslam kavramı üzerinde durmuş; kavramın doğuşunu ve içeriğini ele aldıktan sonra siyasal İslam’ın Türkiye’deki yansımalarından en önemlisi olarak Millî Görüş partilerini incelemiştir (Türk, 2015). Müslüm, “Millî Görüş Hareketi’nin Fikri Temelleri” başlıklı çalışmasında Millî Görüş’ün en etkili söylemi olan ‘Adil Düzen’ sistemini ve kavramın yarattığı felsefenin fikri temellerini incelemiştir (Müslüm, 2017). Hareketin siyasi, iktisadi ve dış politikadaki söylem ve eylemleri örnek gösterilerek değişen yönlerine rağmen varlığını devam ettiren bir hareket olduğu vurgulanmıştır.

“Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Millî Görüş Hareketi” başlıklı doktora tezinde Aşgın, Millî Görüş’ü din ve siyaset ilişkisi yönünden ele almıştır (Aşgın, 2018). Sonuç olarak Millî Görüş’ün ortaya çıkışının, hareketin temel taşı olan dinin bireye kimlik kazandıran fonksiyonu ile sağlandığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca hareketin siyaset pratiklerinin İslam dininin siyaset ahlakından üretildiği sonucu da çıkarılmıştır. Arslan ise “Millî Görüş Hareketi’nin Laiklik Anlayışı” isimli yüksek lisans çalışmasında, İslamiyet eksenli bir siyasal hareket olarak Millî Görüş’ün var olduğu süreç boyunca laiklik anlayışının karşısında konumlandığını Millî Görüş’ün uygulamalarını örnek vererek ele almıştır (Arslan, 2019). En yakın tarihli olarak ise Çeker, “Millî Görüş’ün Siyasal Karakteri” adlı çalışmasında Millî Görüş’ü Türk sağının üç hali olarak görülen milliyetçilik, muhafazakarlık ve İslamcılık ideolojileriyle ne derece örtüştüğü sorusuna Millî Görüş’ün kendine has bir siyasal karakteri olduğu cevabını vermiştir (Çeker, 2020).

Literatürde, sayılan çalışmalardan daha fazlası yer almaktadır. Ancak ideolojik olarak Millî Görüş’ü benimseyen siyasi partilerin milliyetçilik ideolojisi ile ilişkilerini inceleyen bir

çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple, mevcut çalışma özgünlüğü buradan almaktadır. Bu çalışmada Türk siyasetinin devamlı unsuru olan milliyetçiliğin siyasal İslam ile ne denli örtüştüğü sorusundan yola çıkılarak; Millî Görüş üzerinden bir cevap aranmaya çalışılmıştır. Çalışmaya ‘millilik’ vurgusu ön plana çıkan Millî Görüş Hareketi’nin içerisinde ne tür bir milliyetçilik anlayışının yatmakta olduğunun tespiti sebebiyle ihtiyaç duyulmuştur. Esasen yapılan çalışmada bilinmeyen bir konu ele alınmamış; milliyetçilik ve Millî Görüş olarak iki ana eksenin kesişim noktasından yola çıkılmıştır. Seçilen eksenlerin geniş bir arka plana sahip olması çalışma için kısıtlayıcı çerçevelerin çizilmesini de zaruri kılmıştır. Belirlenen pencere Millî Görüş Hareketi’nin siyasi partilerindeki milliyetçilik halleridir. Bahsi geçen durum nedeniyle Millî Görüş’ün kendisine ve ideolojik arka planına, siyasal İslam’a, milliyetçiliğin özüne veya Millî Görüş’e eleştirel bir yaklaşım getiren isimlere derinlemesine yer verilmemiştir, kaldı ki bu başlıklar ayrı bir çalışmanın konusu olabilecektir.

Çalışmada birincil ve ikincil kaynaklar bilgi toplama yöntemi olarak alanyazın taraması ile incelenmiş ve çalışmanın konusunu geçmişte yaşanan olaylar ve durumlar oluşturduğu için tarihsel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Metodolojik olarak söylem analizinden yararlanılmış, yazılı metinler ve sözlü ifadeler incelenerek çalışmanın amacı doğrultusunda çıkarımlar yapılmıştır. Söylem analizi tekniği sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem bireyin dile dökülmüş düşüncelerinin altında yatan sosyal bilgileri açığa çıkarmayı ve bu işlem üzerinden yorum yapmayı mümkün kılar (Çelik ve Ekşi, 2008: 104). Ancak söylem analizinin tek bir uygulanma yolu yoktur; yöntem uygulanırken farklı teknikler denenebilmektedir. Ayrıca araştırmacının çalışma yaptığı disiplin ve söylem analizini ele alış biçimi de değişebilmektedir. Bu çalışmada söylem analizi yönteminin genel kurallarına uyularak söylemlerin arkasında yatan sosyo-kültürel bakış açısı göstergebilim kavramıyla incelenmiştir. İngiliz akademisyenler Margaret Wetherell ve Jonathan Potter’a göre söylemin doğasında ideolojik unsurlar yatmaktadır (Çelik ve Ekşi, 2008: 107). Buradan hareketle çalışmada yazılı veya sözlü olarak ele alınan söylemlerin ardında yatan ideolojik iletiler yorumlanmıştır.

Odağında seçilmiş olan Millî Görüş partilerinin milliyetçilik anlayışlarını çerçeveye oturtmak ve farklı milliyetçilik anlayışları ile karşılaştırma olgusu bulunan çalışmamızın ilk bölümünde milliyetçiliğin tarihsel kökenine, millet kavramı başta olmak üzere milliyetçiliğe ait unsurlara, milliyetçiliğe ait kuramsal yaklaşımlara ve farklı milliyetçilik görüşlerine yer

verilerek kavramsal çerçeve oluşturulmaya başlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde milliyetçilik ideolojisinin Türkiye’ye yansması olan Türk milliyetçiliğinin doğuşundan ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonraki gelişiminden söz edilmiştir. Ayrıca karşılaştırmalı bir analiz yapabilmek adına Türk siyasetindeki farklı milliyetçilik anlayışlarına da yer verilmiştir. Çalışmamızın ilk iki bölümü fikriyat zeminini oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde ise çalışmanın iskeleti olan Millî Görüş Hareketi’nin ve hareketin lideri Necmettin Erbakan’ın tanıtımı yapılmıştır. Bu bölümde ayrıca hareketin etkilendiği İslamcılık ve muhafazakarlık ideolojisine de yer verilmiş, kısaca İslamcılığın Türkiye özelinde doğuşu ve gelişimi ele alınmıştır. Fiiliyat kısmı olan dördüncü bölümde ise Millî Görüş partilerinin programları, seçim beyannameleri ve propagandaları, icraatları ve bunlara paralel olarak Erbakan’ın söylemleri incelenmiştir. Yazılı metin olarak sırasıyla Milli Nizam Partisi 1970 yılı Kuruluş Beyannamesi, 1970 yılı Parti Programı ve Parti Tüzüğü, Milli Selamet Partisi 1972 yılı Parti Programı ve Parti Tüzüğü, 1973 yılı Seçim Beyannamesi, 1974 yılında MSP ve CHP arasında yapılan Koalisyon Protokolü, 1975 yılında kurulan I. Milliyetçi Cephe Hükümeti Koalisyon Protokolü, 1977 yılı Seçim Beyannamesi, 1977 yılında kurulan II. Milliyetçi Cephe Hükümeti Koalisyon Protokolü, Refah Partisi 1983 yılı Parti Programı ve Parti Tüzüğü, 1987 yılı Seçim Beyannamesi, 1990 yılında yayınlanan “Güneydoğu, Terör ve Çözüm” başlıklı rapor, 1991 yılı Seçim Beyannamesi, 1992 yılında Recep Tayyip Erdoğan tarafından kaleme alınan “Kürt Raporu”, 1995 yılı Seçim Beyannamesi, 1996 yılında kurulan REFAHYOL Hükümeti Koalisyon Protokolü, Fazilet Partisi 1997 yılı Kalkınma Programı, 1999 yılı Seçim Beyannamesi, Saadet Partisi 2001 yılı Parti Programı, 2002 yılı Seçim Beyannamesi ve 2019 yılı Parti Programı ele alınmıştır. Bununla birlikte Necmettin Erbakan, Şevket Kazan, Recai Kutan ve Süleyman Arif Emre’nin sözlü ifadelerinden (mitingler, röportajlar, kongreler) yararlanılmıştır. Genel hatlarıyla milliyetçi unsurlar tespit edilmeye çalışılarak temel problem üzerinde durulmuş ve çalışma sonlandırılmıştır.

1. BÖLÜM

1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL AÇIDAN MİLLİYETÇİLİK

“İnsan atalarının değil, geleneklerin çocuğudur.”

İbn-i Haldun¹

Milliyetçilik, modernleşme süreciyle var olduğundan beri tarihin belirli dönemlerinde etkisi fazla olan bir siyasi öğreti olagelmıştır. Örneğin yaşanan iki büyük dünya savaşının birçok sebebinden en mühimi olarak karşımıza milliyetçilik çıkmaktadır. Birinci Dünya Savaşı’nda bağımsızlık elde etmek isteyen uluslar milliyetçilik fikrinden etkilenmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı’nda ise savaşın taraflarından olan Almanya, ırk temelli aşırı milliyetçiliğe sahip bir parti tarafından yönetilmiştir. Öte yandan ırk veya etnisite farklılığına dayanan savaşların veya katliamların zihinsel temelleri milliyetçilikten yola çıkılarak şovenizme hatta zenofobiye kadar gidebilmektedir. Ancak bu durum salt milliyetçiliğin kendisiyle alakalı değildir. Bilimsel anlamda milliyetçilik okuması ve toplumsal anlamda milliyetçilik algılanışı, milliyetçiliğin ilişkilendirildiği kavramı da belirlemiştir. Buçukcu’ya göre (2020: 12), 1960’lı yıllardan sonra sömürge karşıtı hareketlerin merkezinde milliyetçiliğin bulunması, bilimsel araştırmalarında eğilimini bu yönde belirlemiş; aynı şekilde Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra ortaya çıkan yeni ulusların milliyetçilikleri de milliyetçilik çalışmalarının güncellenmesine neden olmuştur. Kimlik siyasetinin güç kazanmasının ardından jeopolitik öneme sahip ulus devletler içinde yaşanan sosyal ve siyasi hareketlerin temelinde milliyetçiliğin olması, milliyetçiliğin giderek yok olmaya yüz tutması bir kenara perspektif yönünden çeşitlenmesine ve çoğalmasına sebep olmuştur.

Milliyetçiliğin sürekli hale gelen kuramsal üretimi hem bulunduğu ulusa hem de ulusun modernleşme evresine bağlıdır. Özellikle yirminci yüzyılda milliyetçiliğin içi kavramlarla doldurulur hale gelecek kadar büyümüştür. Kıtalararası farklılıklar bir kenara aynı coğrafyada dahi değişkenlik gösteren bir siyasi biçim olarak milliyetçilik, kültürel ve iktisadi koşullardan da etkilenmiştir. Milliyetçilik, temelinde milleti siyasi bir birim olarak kabul eden bir öğretilerdir ancak bu tanımlama tek başına yeterli olmamaktadır. Çünkü milliyetçilik hem tek başına bir ideoloji hem de ne ölçüde demokratik veya çağdaş

¹ Bkz. İbn-i Haldun, (2020). *Mukaddime*. Uludağ, S. (Editör), İstanbul: Dergâh Yayınları (Eserin orijinali 1377’de yayımlandı).

olduğuna bakmaksızın başka ideolojilere sızabilen bir yapıdadır. Liberalizm, muhafazakarlık, köktendincilik başta olmak üzere siyasi ideolojiler, milliyetçilik furmasına kapılmışlardır (Heywood, 2016: 205). Bu özelliğinin yanı sıra besleyiciliğini aldığı egemen iktidar ilişkilerinde değışikliğın olmaması, milliyetçiliğın var olmaya devam edeceğinin göstergesi olmuştur (Çakır, 2016: 231).

Var olduğu coğrafyaya göre seyrinde değışiklik olan milliyetçilik ideolojisi yeni kimlik oluşumuna da katkı sunmaktadır. Çünkü milliyetçilik bir ‘milletin’ kendisini tanımlamasını sağlarken, diğerk milletleri ‘ötekiler’ şeklinde ayırıştırır. Örneğın, bireyin kendini takdim ederken kullandığı ve milliyetini belirten her türlü ifadenin ikinci anlamı bireyin başka milliyetlere mensup olmadığıdır. “Ben A’yım” denildiğinde, bir yandan da “Ben B veya C değılim.” denilmektedir. Özellikle heterojen yapıda olan toplumlar içerisinde hâkim milliyetçiliğe karşılık etnik temelde yeni milliyetçilikler ortaya çıkmıştır ve çıkmaktadır. Ulus devlet inşa sürecinde yaratılan tek tip ulusal milliyetçiliğın, ülkenin içinde bulunan ve farklı dil, din, kültür yapılarıyla uyuşmaması zaman içerisinde etnik milliyetçiliklerin doğmasına sebebiyet vermiştir (Sönmez, 2014). Sol literatürde ‘ezilen ulusların’ milliyetçiliğı olarak görölen alt veya azınlık milliyetçilikleri zaman içerisinde radikal bir hal almış ve ana konuları din veya ırk üzerine yoğunlaşmıştır (Bozarslan, 2016: 121-122). Milliyetçilik şekli ve unsurları tam belli olmayan bir ideolojik halde bulunduğundan ezilen ulusların milliyetçiliğı, dünya konjonktürünün sosyalist sola kaydığı 1960’lı yıllarda antiemperyalist ve tam bağımsızlık gibi söylemler içermiştir. Ancak bu gidişat, özellikle Ortadoğı ve Kuzey Afrika’da, uzun soluklu olmamış ve 1970’lerden itibaren antidemokratik bir niteliğe bürünmüştür (Bozarslan, 2016: 131).

Öte yandan ulus devletin hâkim ideolojisi çerçevesinde olan milliyetçilik, sayısal anlamda olmasa da nitel anlamda azınlıkta olan grup veya grupların milliyetçiliğı karşısında savunmaya geçme refleksine sahiptir. Bu durum beraberinde yeni siyasal söylemleri de üretmiş, yeni ‘düşmanlar’ edinilmiştir. İşte milliyetçilik, tek bir millet yaratma arzusuyla ‘birleştirici’ özellik taşımayı hedeflerken; bir yandan da dışladığı kimlikler neticesinde ‘ayırıştırıcı’ hale bürünebilmektedir. Çünkü ulus devlet, kurulduktan sonra varlığını devam ettirebilmek ve kendisine aidiyet duygusuyla bağılı bireyleri var edebilmek için milliyetçilik ideolojisini kullanarak, ulusal bir kimlik belirler (Akıncı, 2019: 423). Buradan hareketle belirlenen siyasi politikaların anahtar kelimesi ‘ortak’ ifadesi olur: ortak dil, ortak kültür, ortak tarih gibi. Milliyetçiliğın unsurları arasında saydığımız dil, din, kültür, tarih gibi

kavramların teke indirilmesi amaçlandığı için ulus içerisinde yaşayan ve ‘yurttaş’ çatısı altında toplanması beklenen azınlık mensubu bireylerin ulusal kimliğe entegre olması istenir (Akıncı, 2019: 424).

Milliyetçilik ister etnik ister ulusal kimliğe ait olsun, var olduğu kimliklerin devamlılığını sağlayabilmek için yeniden üretim halindedir (Gökalp, 2007: 291). Bu yeniden üretim kimliğe ait değerleri ve sembolleri kapsamaktadır. İşbu noktada daha sonra da ele aldığımız Eric Hobsbawm ve Terence Ranger’ın ‘Gelenğin İcadı’ fikrine değinmekte fayda vardır. Hobsbawm ve Ranger’a göre ulusların tarihsel olarak çok eskiye dayandıkları sanrılarıyla sürdürdükleri gelenekler aslında sanıldığı kadar uzak geçmişe ait değildir; bu gelenekler, 19. ve 20. yüzyılın ürünüdürler (2006: 1). Ritüelleri olan ve milli olarak görülen yeni semboller ‘icat edilmiş’; milletler bayraklara, marşlara, sloganlara sahip olmuşlardır. Smith’e göre bayrak, marş, kutlama, anma vb. ortak değer ve semboller toplumda yaşayan bireylerin ortak oldukları hissini güçlendirir ve ortak bir kültüre sahip olduğu hissi pekişen bireyin sadakati de artar (1994). Milliyetçiliğin içinden çıkan ve ‘milli’ olarak atfedilen semboller, gelenekler, törenler aynı zamanda milliyetçiliğin en güçlü ve süregelen yönünü de oluşturmaktadır (Smith, 1994).

Günümüz milliyetçiliği gelenekleri koruma, yerelliğe sahip çıkma reflekslerine sahiptir. Bu doğrultuda yapılan siyaset, sık sık geçmişe vurgu yapmakta ve tarihin o ‘şanlı’ günlerine özlem duyularak, o günlerin tekrar geleceğini vadetmektedir. Kaldı ki milliyetçiliğin bireyi harekete geçiren duygusal bir yönü de vardır (Gökalp, 2007: 293). Bu bağlamda milliyetçiliğin bireyin kendini tanımlamasında önemli bir rol oynadığını, yaşadığı dünyayı veya toplumu anlamlandırmasında etken olduğunu söylemek yerinde olur. Özellikle ulus devletin temellerinin oturtulmasından sonra, ulusa ait kültürün şekillenmesinde kullanılan milliyetçilik kendi çerçevesini de genişletmiş ve çeşitlilik gösteren bir olgu haline gelmiştir. Geline nokta milliyetçiliğin farklı ideolojilere, otoriter yapılara, emperyalist tavra sahip siyasi akımlara, radikal hareketlere, ayrılıkçı grupların eylemlerine sirayet ettiğini görürken bu taraftan da ulusların benliğine derinlemesine işlediğini ve devletlerini korumak için bir iç güdü halini aldığını görmekteyiz. Buradan çıkardığımız sonuç milliyetçiliğin tek bir türü olmadığından yola çıkılarak çoklu söylem ve anlayışa sahip olduğudur. Aynı sınırların içinde yaşayan pek çok milliyetçilik türünden söz etmek mümkündür.

Benedict Anderson’a göre milliyetçilik/ ulusçuluk çağının sonunun gelmesi şöyle dursun milliyetçi düşünce, zamanın politik ve toplumsal hayatının evrensel şekilde kabul

edilen en meşru değeri olarak görülmektedir (1995: 17). Milliyetçilik fikrinin biteceği kanısının aksine günümüzde bu denli güçlü ve ayakta oluşunun sebebi Smith'e göre (1994), milliyetçiliğin her yerde hazır ve nazır oluşundan gelmektedir. Çünkü milliyetçiliğin girmedeği neredeyse hiçbir zemin yoktur. Bu durum, Smith'in ifadesi ile "milliyetçiliğin küreselleşmesi" manasına gelmektedir ve milliyetçilik siyasi, kültürel ve toplumsal hayatımızı belirleyen 'küresel bir görüngü' halini almıştır (Smith, 1994). Milliyetçiliğin tanımlanmasında ortak bir zeminde buluşulamamasını, "Yapılan çalışmalar neticesinde üzerinde bu kadar az mutabık kalınan, bu denli çetrefilli olan başka bir siyasi fenomen bulmanın güçlüğü" şeklinde ifade eden Anderson'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere milliyetçiliğin ne olduğu yönünde çeşitli tarifler bulunmaktadır (Buçukcu, 2020: 67). Anderson, bahsi geçen savını, Hugh Seton-Watson'un "*Ulus için bilimsel, genel-geçer bir tanım yapılamayacağını söylemek zorundayım, ancak ortada bir fenomen var ve var olmaya devam etmektedir.*" ifadesi ile destekler (1995: 17). James Kellas, milliyetçiliği ideolojik bir davranış şekli olarak tanımlarken, Elie Kedourie'ye göre milliyetçilik siyasal bir doktrin, Anthony Smith'e göre ideolojik bir hareket, Ernest Gellner'a göre siyasi bir ilke, Craig Calhoun'a göre ise bir söylemdir (Özkırmılı, 2019: 67). Hatta Louis Snyder'e göre milliyetçilik tanımlayamayacak kadar çetrefilli bir siyasal kavramdır (Çancı, 2008: 108). Bu durum bize milliyetçiliğin yorumlanmasında bakış açısı değişkenliklerinin olduğunu göstermektedir. John Breuilly'e göre sosyal bilimler literatüründe milliyetçilik, bir düşünce olarak (araştırma sahası milliyetçi düşünürlerin fikirleri), bir duygu olarak (araştırma sahası 'milli' unsurların oluşturduğu kültür) ve bir siyasi hareket olarak (araştırma sahası siyaset zeminindeki milliyetçilik), üç farklı şekilde irdelenmektedir (Özkırmılı, 2019: 67).

Milliyetçilik üzerine çalışmalar, milliyetçiliğin modernitenin bir ürünü olarak ortaya çıkmasından çok sonra gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Sosyal bilimler anlamında bugün sıkça atıf yapılan milliyetçilik araştırmaları yapan isimler (E. Gellner, A. Smith, B. Anderson başta olmak üzere) esasen yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren eserler vermeye başlamışlardır. Günümüzde geniş bir milliyetçilik literatürü mevcuttur. Ancak ele alınan milliyetçilik konusunun analizi yapılırken çok yönlü düşünülmemesi bilimsel sonuçların doğmasının önünde bir engel teşkil etmiştir ve etmektedir. Bu bağlamda milliyetçilik tüm dünyada olan bir fenomen olmasının yanı sıra modernizm ve toplumsal gelenek ikileminin yarattığı zıtlıklar göz önüne alınarak incelenmelidir. Siyaset bilimci Azar Gat'a göre modern döneme ait siyasi teoriler milliyetçiliği yok olacak bir olgu şeklinde görerek yanılmışlardır çünkü "*Milliyetçilik, odadaki koskoca bir fildir.*" (Öksüz, 2016: 127). Bu yok sayma hali fil

hareket ettikçe şaşkınlığa dönmekte ve milliyetçiliği araştırmak isteyenler filin farklı taraflarına dokundukları için oradan hareketle yanlış sonuçlara varmaktadır. Oysa Gat'a göre millet ve milliyetçilik bir bütün olarak algılanmadığı takdirde yorumlama işi 'züccaciye dükkanındaki fil' olur (Öksüz, 2016: 127).

1.1. Milliyetçiliğin Tarihsel Kökenleri

Modern siyasi ideoloji olarak milliyetçilik, Fransız Devrimi'nin öncesinde, mutlak monarşi ile yönetilen topraklardaki monarkların feodal parçalanmışlığı siyasi düzeyde tasfiye ederek yayılmacı politikalarla egemenliklerini genişletmeye çalıştıkları 17. ve 18. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Burjuvazinin önderliğinde gelişen ticaretin güvenliğini sağlayabilmek ve sermaye birikimini genişletebilmek amacının önündeki en büyük engel olarak görülen feodal bölünmüşlüğü ortadan kaldırabilmek için mutlak monarşilerde kavramsal çerçeve olarak 'millet' kavramı kullanılmıştır. Toprak parçası içerisinde yaşayan farklı kimliklere sahip insanların tek bir millet olduğu düşüncesine dayanarak iktisadi bütünleşmeyi sağlayan bir düşünce olarak milliyetçilik, aristokratik milliyetçilik adıyla mutlak monarşi çağında filizlenmiştir (Hatipoğlu, 2020). Milliyetçiliğin doğuşunda mutlak monarşilerin rolü 'vatan', 'millet' gibi kuramsal çerçeve ve kavram üretimi olmuştur.

Millet ve milliyetçilik ne Batı topraklarının feodal yapısında ne de Doğu'nun çok uluslu teokratik yapısında yeşerebilmiş, ancak bahsedilen yapıların 'ortak pazarı' esas alan ekonomi ile dağıtılıp, ulusal topluluklara zemin hazırlandığında doğmaya fırsat bulabilmiştir (Ergil, 1983: 74). Çünkü fikir denilen ve ilk olarak zihnin içerisinde beliren yapılar, koşullar birbiriyle orantılı hale geldiğinde uygulanabilecek düzeye gelerek gerçek yaşama temas edebilirler. Buradan hareketle milliyetçiliğin doğuşu, pre-kapitalizmden kapitalizme geçiş sürecinde bu geçişin meşruluğunu sağlayabilme amacıyla olmuştur. Milliyetçiliğin bu noktadaki hedefi, dağınık halde bulunan sosyal yapıların ve ekonomik birimlerin bütünleşmesi ve ulusal düzeyde bir merkezde düğümlenmesidir. Bu sayede ulusun oluşması, ulusal karar mekanizmalarının oluşturulması, ulusal ekonomik pazar yaratılması ve ulusal değerler sistemi inşa edilmesi milliyetçiliğin tarihsel misyonları haline gelmiştir (Ergil, 1983: 73). İşbu ilk yönüyle milliyetçiliğin tarih sahnesine ilercici olarak çıktığını söylemek yanlış olmaz.

Geleneksel egemenlik ilişkilerine sahip olan feodalizm, monarşi ve teokrasiden kopuş süreci geleneksel yönetim araçlarından da kurtulmak manasına gelmiştir. Bu yönetim

yapılarında siyasi ve ekonomik olarak ayrıcalıklı olan güç odakları (krallar, aristokratlar, din adamları) yaşanan değişim hareketiyle beraber tasfiye edilmiştir. Batı’da aydınlanmanın adımları olarak görülen Rönesans ve Reform hareketleri özgürlük, akılcılık, laiklik gibi değerleri ön plana çıkarırken yönetim biçimi olarak da parlamento, siyasette temsiliyet, merkezîyetçilik gibi kavramları yeniden yorumlamıştır. Ulusal bir hükümetin varlığı feodal beylerin siyasi gücünü elinden aldığı gibi, ulusal bir hukuk sisteminin kurulması ve laik bir yönetim anlayışının benimsenmesi de dini yapıların (başta kilise olmak üzere) etkisini kırmıştır. Ulusal birlik adım adım inşa edilirken yeni ekonomik güç olan burjuva sınıfı iktidar ilişkilerini de düzenleyerek; bu iktidar yapısını ulusa telkin edebilmek için ‘milli bilinç’ kisvesiyle milliyetçiliği bir araç olarak kullanmıştır.

Milliyetçilik kelimesi ile ilk karşılaştığımız kullanım 1789 yılında Jakoben muhalifi papaz Augustin Barruel tarafından yapılmıştır. 18. yüzyılda milliyetçilik fikri siyaset ile iç içe geçirilmiş vaziyete gelmiştir. Milliyetçiliği formüle eden Aydınlanma Çağı düşünürleri ekonomide liberal siyasette ise milliyetçi şekilde karşımıza çıkmışlardır. Fransız Devrimi, milliyetçiliğin üzerindeki aristokrasi yükünü atarak millet kavramını siyasal bir özne haline getirmiştir. Milliyetçilik için en önemli kırılma noktası bu olmuştur. Jean-Jacques Rousseau’nun fikirlerinden etkilenen Fransız Devrimi’nin yapıcılarına göre halk artık ‘Fransız milleti’ şeklinde tanımlanmaya başlanmıştır (Heywood, 2016: 202). Millet olan topluluğun kendi yönetiminde kendisinin söz sahibi olması düşüncesiyle birleşen milliyetçilik demokratik bir nitelik de kazanmıştır. Bununla birlikte milliyetçilik şemsiyesi yeni bir kavram üretmiştir: Yurttaşlık. Yurttaşlık fikri sadece Fransa’da doğmakla kalmamış, Batı Avrupa’ya, Latin Amerika’ya ve tüm dünyaya yayılmıştır. Bu sayede ulus devletlerin kurulma sürecine girilmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki milliyetçilik toplumsal hareket olarak başlamamış, ancak 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başından itibaren halkın da içine girebilmiştir.

Milliyetçiliğin özünde yatan halk egemenliği kavramı, konu milliyetçilik fikrinin kökenlerine inebilmek olduğunda, sosyal bilimler araştırmacılarına göre Rousseau’nun egemen olanın halk olduğu fikrine dayanmaktadır. Bazı yazarlar milliyetçiliğin kökenlerini antropolojinin öncüsü Johann Herder’e, felsefenin önde gelen isimlerinden Johann Fichte ve Immanuel Kant’a kadar götürmektedir (Özkırmı, 2019: 12). Ancak bu noktada unutulmaması gereken iki nokta vardır. Bu noktalardan birincisi milliyetçiliğin tarihine eğilirken, milliyetçiliği bir fikir olarak ele almanın zorunluluğudur. Çünkü modern siyasal bir ideoloji veya doktrin olarak milliyetçilik nihayetinde Fransız İhtilali’nden sonra

şekillenmiştir. İkinci nokta ise her düşüncenin, karşıt olsun veya olmasın, bir başka düşünceyi beslediği gerçeğidir. Buradan hareketle milliyetçilik fikrini besleyen sayısız düşünceden söz etmek mümkündür. Bu nedenle milliyetçilik çalışmaları yapan bilim insanları kendilerinden önceki düşünür veya aydınlardan olabildiğince etkilenmişlerdir. Milliyetçiliğin tanımlamalarının sayıca fazlalığından bahsedebildiğimiz gibi milliyetçiliğin kökenleri konusunda da fikir ayrılıklarının oldukça çok olduğunu söyleyebiliriz.

Anderson'a göre milliyetçilik fikri kendine Hobbes'lar, Tocqueville'ler, Marx'lar, Weber'ler gibi büyük ölçekte düşünürler yaratmamıştır (1995: 19). Özkırmılı'ya göre Anderson'un bu fikrindeki sorun, milliyetçilik teorisine katkı sunan isimlerin büyüklüğünden ziyade sistematik olarak hangi düşünürün milliyetçilik çalışmaları yaptığı üzerinde karara varılamamasında yatmaktadır (2019: 31). Ancak konu milliyetçiliğin ne zaman doğduğuna yönelik olduğunda pek çok teorisyenin verdiği cevaplardan bahsedilebilmektedir. Örneğin Anderson, milliyetçiliğin doğuşunu Amerikan Devrimi'ne dayandırmakta, ulusların bağımsızlık hareketinin altında yatan '*uti possidetis (kullanan sahibidir)*' ilkesinin devrimin temel ilkelerinden olduğu kanıtıyla yola çıkmaktadır (1995: 69). Ancak Anderson aynı zamanda, milliyetçilik deneyiminin ilk örneğini, Avrupa'dan çok önce, Amerika topraklarında yaşayan 'criollo' topluluklarının geliştirdiği ulusa benzeyen tasarımlarda yaşandığını dile getirmiştir (1995: 66). Milliyetçilik üzerine akademik çalışmalar yapan tarihçi Hans Kohn ise İngiliz Devrimi'ni işaret ederken; John Acton ise Polonya'nın 17. yüzyıldaki bölünmesine dikkat çekmiştir (Buçukcu, 2020: 70). Elie Kedourie milliyetçiliğin 19. yüzyılın başlarında Avrupa'da icat edilen bir doktrin olduğunu, hatta milliyetçilik fikrinin Alman idealizminin ve Alman romantizminin temsilcilerinden olan, Kant'ın öğrencisi, Johann Fichte'nin "Alman Ulusuna Söylevler"² kitabından doğduğunu öne sürmüştür (1971: 1-26). Fichte'nin bireyin özgürlüğünü bütünlü birleşmesinde arayan 'organik devlet' anlayışı, Fransa ve Prusya arasında yaşanan Jena-Auerstedt Muharebelerinin (1806) ardından milliyetçilik sosuyla yeni bir şekle bürünmüştür. Esasen burada görülen olgu siyasi bir milliyetçilik fikrinin veya hedefinin oluşmasından ziyade romantik düşünürlerin milliyetçi denebilen bir bilincin oluşmasına ön ayak olmasıydı. Örneğin Kohn, milliyetçiliğin kökenlerini Alman romantiklerine dayandırmış ve Alman milliyetçiliğinin gelişiminde romantik akımın önemine vurgu yapmıştır (Erdoğan, 2018: 233). Çünkü Alman düşüncesinin eşsizliğine yapılan atıflar Alman olma bilincine katkı sunmuştur (Özkırmılı, 2019: 32). Alman romantizminin oluşmasında ismi geçen düşünür olarak Immanuel Kant'ın da dolaylı olarak

² Ayrıca bkz. Topakkaya, Arslan. (2011). *Fichte*. Say Yayınları: Ankara.

milliyetçilik fikrinin gelişmesine katkı sunduğu söylenmiştir. Bunun en büyük savunucusu olan Kedourie'ye göre Kant'ın formüle ettiği iyi iradenin özgür bir irade anlamına geldiği çıkarımı, her ne kadar ahlaki bir konu üzerine yapılmış olsa da siyasi yansıma olarak bireyin kendi kaderini tayin etmesine varmıştır (1971: 16).

Gat'a göre ise milliyetçilik, imparatorluklar çağında dahi var olan fikirlerdir çünkü imparatorlukların merkezinde milli bir çekirdek bulunmaktaydı (Öksüz, 2016: 134). Gat bu fikrini her imparatorluğun hâkim milletini ve etnisitelerini örnek göstererek ispatlamaya çalışmıştır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda hâkim millet Türkler olurken; Rumlar, Ermeniler, Kürtler kısacası Hristiyan topluluklar çok etnisiteli yapının parçalarıydılar. Smith ise bütün bu tartışmaların milliyetçiliğin doğuşu hakkında fikir sahibi olmaya yaramayacağını, milliyetçiliğin doğuşunun tespit edilebileceği sabit bir an olmadığını kesin bir dille ifade etmiştir (1994: 74). Sayısı belli olmayan bu yaklaşımların çeşitlenebilmesinin sebebi kimi zaman milliyetçiliğe bir fikir veya bir doktrin olarak bakılmasından kimi zaman da siyasi bir öğreti olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Ancak çoğu düşünürün ortaklaştığı konu milliyetçiliğin yönünün modernizmin doğuşuyla değiştiğidir. Milliyetçilik kapitalizm ile şekil değiştirmiş, siyaseten bir ideoloji ve sosyolojik açıdan bir yaşam biçimi formlarına bürünmeye başlamıştır.

Anthony Smith, milliyetçiliğin ortaya çıkışının perde arkasında bilincin ve isteğin gelişmesi yönünde bir 'kuluçka dönemi' olduğunu savunmuştur (1994: 74). Henüz 17. yüzyılda, ait oldukları kimliğin öteki kimliklerden farklı olduğunu dile getiren birçok ismin bulunduğu dikkat çeken Smith, sanatçı Jonathan Richardson'un İngilizleri benzersiz kılan şeyin atalarından devraldıkları özellikler olduğu yönündeki söyleminin bunun bir örneği olduğunu ifade etmiştir (1994: 75).³ Smith'in dikkat çekmeye çalıştığı nokta milliyetçilik kavramının her şeyden önce dile sirayet ettiği, İngiltere, Fransa gibi monarşilerde 'vatan', 'yurttaş' gibi sözcüklerin kullanılmaya başladığıdır. Dahası bu dil sadece Avrupa coğrafyasında sınırlı kalmamış, Amerika'ya da ulaşmış ve en nihayetinde sanat ve tarih başta olmak üzere sosyal konuların pek çoğunda 'biz' tanımlamaları yapılmaya başlanmıştır. Smith bu dilin 'milli karakteri' tanımlamak ve 'milli dehalari' ön plana çıkarmak için kullanıldığını belirtmiştir (Smith, 1994: 75). Tarihselciliğe verilen önem neticesinde toplumların

³ Bkz. J. Richardson. (1725): *"The proud heart, highness of thought, glory of appreciation, love of freedom, simplicity and honesty, which we inherited from our ancestors and belong to us as the British, make us unique."* (Atalarımızdan devraldığımız ve İngilizler olarak bize ait olan mağrur yüreklilik, düşünce yüksekliği, beğeni yüceliği, özgürlük sevgisi, basitlik ve dürüstlük bizi benzersiz kılan şeydir.)

kökenlerini sorgulamak, soylarının nereye dayandığını öğrenmek, kültürel özelliklerini belirlemek gibi çalışma alanlarına ilgi artmıştır. Smith de bu noktada doğumu yakın olan milliyetçiliği görüp, doğması için çaba gösteren isim olarak Rousseau'yu işaret etmiştir.

Rousseau'nun 'genel irade' kavramı milliyetçilik fikrinin tetikleyicilerinden biri olarak görülmektedir. Rousseau, en önemli eseri olarak görülen Toplum Sözleşmesi'nde bu kavramı, yurttaşlardan oluşan halkın iradesi olarak tanımlamıştır (Zabcı, 2015: 548). Bir topluluğun bir siyasi örgütlenme biçimine dönüşmesi bir arada yaşamayı kabul etmiş insanlarla mümkündür. Birey kendi iradesini bir kenara bırakarak, genel iradeye tabi olmalıdır. Rousseau'ya göre bu insanlar 'yurttaş' olarak adlandırılır. Yurttaş olmak akılcı bir yaşayış tarzının ürünüdür. Ancak Rousseau yurttaşlığı oluşturabilmek için yalnızca yasaların yeterli olmayacağını; 'vatan sevgisi' aşılamanın yurttaşlık bilinci yaratacağını savunmuştur (Ağaoğulları, 2015a: 594). Güçlü bir vatanseverlik hissiyatı ortak bir kültürün oluşmasını da sağlar. Böylece gelinen noktada bir ulus oluşumu sağlanmış olur. Rousseau, oluşan ulusun birlik ve beraberliğinin idame ettirilebilmesi için ulusal düzeyde bir eğitimin verilmesi ve 'yurttaşlık dini' olarak adlandırdığı, devlet eliyle tasarlanmış ve devletin denetiminde olan bir din tasarımının empoze edilmesi gerektiği yönünde salık vermiştir (Ağaoğulları, 2015a: 595). Aydınlanma düşünürlerinin fikirlerinin ışığında yaşanan Fransız Devrimi (1789), Fransız 'milletinin' bireylerini artık birer yurttaş olarak tanımlamış; devrim sonrası yıkılan monarşi yerini ulus devlete bırakmıştır. Elbette Fransız Devrimi'nin gerek iktisadi gerekse düşünsel pek çok sebebi ve tetikleyici nitelikte olayı bulunmaktadır. Ancak bizim ilgileneceğimiz tarafı milliyetçiliğin siyasi bir karaktere bürünerek güçlenmesidir. Çok uluslu devletlerin bölünmesinin temelinde milliyetçiliğin etki alanının genişlemesi yatmıştır. Böylelikle 17. ve 18. yüzyılda milliyetçilik fikrinin filizlenmesi için bilerek veya bilmeyerek atılan tohumlar, bir sonraki yüzyılda yeşermekle kalmamış, meyvelerini de vermiştir. Zira 19. yüzyıl, milliyetler yüzyılı olarak anılmaktadır.

1.2. Milliyetçiliğin Seyri

Milliyetçiliğin seyri ile alakalı ifadelerine bakmamız gereken Tom Nairn'in tespitine göre özgül anlamda milliyetçilik zaman zaman demokrasi karşısında konumlanmış olsa da şaşmaz şekilde popülist olmuş ve en tipik biçimde orta sınıf veya entelijansiyanın halk sınıflarını (aşağı sınıfları) harekete geçirici siyasi bir aracı haline gelmiştir (Anderson, 1995: 65). Nairn'in ifadelerini aktaran Anderson ise bu görüşü kısmen hatalı bulmuş ve coğrafyaya bağlı olarak milliyetçi hareketlerin içeriğinin değişkenlik gösterdiğini ve ülkelerdeki

ekonomik sınıfların gelişmişlik düzeyleri arasında farklar bulunduğunu belirtmiştir. Milliyetçilik muğlak yapısı itibarıyla tek bir hareket üzerine indirgenemeyecek kadar gerçek bir olgudur. Elastiki bir biçimde ırklarla, dinlerle ve ideolojilerle iç içe geçebilme özelliğine sahiptir. Milliyetçilik nerede ve nasıl başlamıştır ve ne şekilde son bulacaktır ya da bulacak mıdır? Her ne kadar bu sorulara net yanıtlar verebilmek oldukça zorsa milliyetçiliğin tarih içerisinde çizdiği hattı da belirlemek o derece zordur. Smith, milliyetçiliğin seyrini Bastil'in düşüşünden Berlin Duvarı'nın yıkılmasına kadar devam eden ince kırmızı bir çizgiye benzetir (Erdem, 2020: 31). Ancak bu çizgi düz değildir. Zikzaklarla dolu milliyetçiliğin hikayesi her ulusun oluşumuna ve politik programına eklemlenebilmiştir.

19. yüzyılda milliyetçilik, siyasi olayların pek çoğunda kendini göstermiştir. Yarattığı güçlü etki sayesinde sınırları değiştirmiş ve tarihe yön vermiştir. Sadece Batı Avrupa'da değil dünyanın sayısız bölgesi milliyetçilik fikrinden etkilenmiştir. Fransız Devrimi'nin ardından, imparator Napolyon Bonapart'ın adıyla anılan 'Napolyon Savaşları (1800-1815)' esnasında, Fransa'nın işgali altında kalan Avrupa'nın pek çok bölgesinde 'milli birlik' oluşturma çabaları görülmüştür. Bu durum beraberinde bağımsızlık isteği de uyandırmıştır. Fransa, değişen rejimini yaymaya gayret ederken evrensel olarak ilan ettiği değerlerin aslında üstün Fransız oluşla alakalı olduğu yönünde bir tutum takınmıştır (Arslan, 2020: 404). Bu tavır diğer ulusların aydınlarını rahatsız etmiş ve akabinde yeni milliyetçiliklerin doğmasına yol açmıştır. Sadece İngiltere, Almanya, İspanya, İtalya gibi büyük devletler değil büyük devletlere karşı bağımsızlık talep eden nispeten küçük uluslarda da ayrılıkçı hareketler yaşanmaya başlanmıştır. Örneğin, Güney Amerika'ya sığınan milliyetçilik fikri İspanya İmparatorluğu hakimiyetinde olan yerel toplulukların isyanına sebep olmuştur. Simon Bolivar önderliğinde gerçekleşen Latin Amerika bağımsızlık hareketleri, Paraguay, Uruguay, Arjantin, Şili, Venezuela, Kolombiya, Meksika gibi ülkelerin birer birer bağımsızlıklarını ilan etmesiyle sonuçlanmıştır. İspanya İmparatorluğu artan milliyetçi ayaklanmalar sonucu giderek zayıflamış ve 1899 yılında kesin olarak dağılmıştır.

Milliyetler yüzyılı, birçok imparatorluğun fiilen sona erdiği bir çağ olduğu gibi, birçoğunun da dağılma dönemi olmuştur. Avusturya-Macaristan, Osmanlı, Portekiz, Rus ve Çin imparatorlukları içerisinde milliyetçi ve liberal baskılar hissedilmeye başlanmıştır. Ancak milliyetçilik hareketleri, en azından ilk başta, gerçek bir halk hareketi olma özelliğinden uzak olmuştur (Heywood, 2016: 203). Çünkü milliyetçilik salt bir ideoloji biçiminde savunulan bir durum olmasından ziyade milli birlik, bağımsızlık, anayasal yönetim gibi fikirlerin orta sınıf

tarafından benimsenmesiyle var olabilmıştır (Heywood, 2016: 203). Bu sebeple bu tip hareketler, milli bir ulusun oluşmasında tek başına yeterli olmamıştır. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğine milliyetçilik, içerisinden pek çok ‘milli’ kavram türetmiştir. Milli birliği sağlayıcı ve millet inşa sürecini destekleyici imgeler ve semboller türetilmiş; dil, tarih, sanat, eğitim gibi alanlara milli simgeler eklenmiştir.

Milliyetçiliğin ‘milli’ öğelerle benimsetilmesi sadece halka nüfuz etmesini sağlamamış, milliyetçiliğin ilişkilendirildiği hareketleri de çeşitlendirmiştir. Liberalizm ile yürüten milliyetçilik artık ‘milli olana sahip çıkma’ düsturuyla muhafazakarlık ile anılmaya başlanmıştır (Heywood: 2016: 203). Esasen milliyetçiliğin liberalizmle ilişkisinin sebebi, milliyetçiliğin ekonomik pazarın genişlemesini sağlaması amacıyla ortaya çıkarılış biçimiyle liberalizmin serbest piyasa ilkesinin örtüşmesinde yatmaktadır. Teoride milliyetçilik her ne kadar bireyleri kolektif bir yapıya, liberalizm ise bireyselleşmeye yönlendiriyor olsa da ekonomik düzenin ve sermaye ilişkilerinin proletaryanın lehine değişmesini istemeyen liberalizm, milliyetçiliğin sınıfsız bir ulus vurgusunu kullanmıştır (Arslan, 2020: 405). Egemen sınıfın aristokratlardan burjuvazinin eline geçişinden sonra muhafazakarlık ideolojisi de taraf değiştirerek, kapitalizmin muhafaza edilmesi şekline bürünmüştür. O halde milliyetçiliğin ulus içindeki sınıfları görmeyen, eşitsizlikleri göz ardı ederek bireyleri millet çatısı altında toplayan yönü bu defa muhafazakarlık ile birleşmiştir. Her iki durumda da amaç, sınıflı bir düzen fikrini savunan, her sınıfın kendi çıkarları olduğunu iddia eden ve proleter sınıfın sosyal ve iktisadi eşitsizliğini yok etmek isteyen sosyalizmin siyasetini söndürebilmektir. Neticede milliyetçilik, toplumu ortak bir geçmişe, ortak bir dile ve ortak bir kültüre sahip olduğuna inandırmak ve bu sayede bir arada tutmak misyonlarına sahiptir.

Sebepleri arasında güçlü bir etmen olarak milliyetçiliğin de sayıldığı Birinci Dünya Savaşı’nın ardından yapılan Paris Barış Konferansı’nda (1919-1920) ABD Başkanı Woodrow Wilson, yeni milletlerin oluşmasına ön ayak olan ‘milletlerin kendi kaderlerini tayin hakları olduğu’ yönündeki söylemini dile getirmiştir. Esasen bu terimin ilk kullanımı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurucularından Vladimir İlyiç Lenin tarafından, 1916 yılında “Sosyalist Devrim ve Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı” eserinde yer almıştır: “...*Ulusların kendi kaderlerini tayin hakları sadece siyasi bağımsızlık hakkı anlamına gelir... Ezen ulustan siyasi olarak ayrılmak ve özgürlük elde etmek anlamına gelir...*” (Lenin, 1998: 137). Savaş sonrası bağımsızlığını kazanan etnik grupların çoğu ulus olarak var olmaya çalışsa da milliyetçilik damarı akmaya devam etmiş ve uluslararası yeni çekişmelerin doğmasına yol

açmıştır. Savaştan mağlup ayrılan devletler ile sömürge altındaki halklar milliyetçilik bayrağını farklı çeşitlemelerle taşımaya devam etmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arasında geçen dönemde milliyetçilik bir başka ideolojiyle fikir bağı kurmuştur: Faşizm.

Her milliyetçiliğin faşizm olduğu söylenemeyeceği gibi, tam tersi bir düşünme ile her faşizmin bir milliyetçilik olduğu söylenebilir (Arslan, 2020: 406). Neticede faşizmin temelinde aşırı milliyetçilik yatmaktadır. Doğal olarak milliyetçilikten sonra ortaya çıkan faşizm, özellikle militarist ve otoriter yönetimle kanallı olabilen katı bir gelenekselcilikten yanadır. En etkili örnekleri yükselişe geçen faşist hareketlerin yönetimi ele geçirdiği Almanya, İtalya, Japonya’da görülmüştür. 1922 yılında Ulusal Faşist Partisi İtalya’da iktidara gelmiş, Benito Mussolini önderliğindeki İtalyan faşizmi 1945’e kadar hüküm sürmüştür. 1926 yılında Japonya’da tahta geçen İmparator Hirohito ile başlayan ‘Showa’ döneminde Japon faşizmi etkili olmuştur. 1933 yılında Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi Almanya’da iktidara seçilmiş, Adolf Hitler önderliğindeki Alman faşizmi İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminde nihai çöküşünü yaşamıştır. Sayılan ülkelerde yaşanan faşizmlerin farklılıkları mevcut olsa da yayılcı olmaları ve en azından 1938’e kadar ırk esasına dayanmayan bir ideolojik halde bulunmaları benzerdir. Her ne kadar faşizmin gücü İkinci Dünya Savaşı’nın sonucu olarak alınan yenilgiyle azalsa da günümüzde özellikle mülteci, göçmen veya azınlık gruplarına karşı şiddet yanlısı eylemlerin sürdüğü görülmektedir. Özellikle ırkçılık biçiminde kendini gösteren etnik ayrımcılık, ne tür bir şiddet formu içerisinde bulunursa bulunsun, yaşanan şiddet olayları akabinde dahi kabul edilmez ve meşrulaştırılmaz (Mollaer, 2016: 214). Örneğin 2020 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde bir polis memurunun Afro-Amerikan bir vatandaşı gözaltına alırken nefessiz bırakarak ölümüne yol açması sonrası ırkçılık tartışmaları tekrar alevlenmiş ve toplumsal protesto gösterilerine dönüşmüştür. Ancak bu ırkçılık hali Amerikan hükümeti tarafından ‘mesleki bir hata’ olarak görülmekten öteye geçemedi. Gelineen noktada ise milliyetçiliğin bağımsızlık isteyen ulusları harekete geçirme işlevi sebebiyle Birinci Dünya Savaşı’na; aşırı milliyetçiliğin ise yayılcı politikaları sebebiyle İkinci Dünya Savaşı’na yol açan etmenlerden biri olduğu söylenebilir.

20. yüzyılda Batı milliyetçiliği yayılcılık ve sömürgecilik faaliyetlerinin araçlarından biri haline gelmiştir. Bu sayede doğuşunda var olan ilerilik işlevine karşı olarak Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürge altındaki uluslarında geri bırakıcı bir etki yaramıştır (Ergil, 1983: 77). Bununla da kalmamış, sömürgeye maruz kalan ulusların içinde

de milliyetçilik filizlenmiştir. Heywood’a göre sömürge karşıtlığının içinde yer alan milliyetçi düşünce, emperyalist devletlerin sömürge sürecinde sömürgeleştirdiği topluma ithal ettiği bir fikirdir (2016: 204). Azgelişmiş toplumlarda antiemperyalist milliyetçiliğin savunucuları Batı toplumlarında olduğu gibi girişimci sınıf olmamıştır. Çünkü bu tip toplumların gelişmiş ve sermaye sahibi ulusal bir orta sınıfı oluşmamıştır. Milliyetçiliği bağımsızlık hareketinin bir figürü olarak simgeleştiren eğitilmiş bürokratlardan oluşan bir önder sınıf doğmuştur. Bunun yanı sıra bağımsızlık şiarlı ulusçu hareketi halka indirebilmek için yerel güç sahipleri mücadeleye ikna edilmiştir. Ergil’e göre bağımsızlık savaşı sonrası yeni devletin yapısı hangi bloğun baskın oluşuna göre değişkenlik göstermiştir (1983: 82). Bu noktada yerel bloğun modernleşmeye karşı duruşunun içinde de milliyetçilik yer almakla birlikte, geleneksel bir milliyetçilik şeklinde biçim almıştır. Geleneksel milliyetçiliğin temalarından birisi de dindir (Ergil, 1983: 86). Tüm geleneksel vurguların savunulduğu bu tip bir milliyetçilikte dini yapılar ve geleneksel ilişkilerin korunması ön plana alınmıştır. Her ne kadar kapitalizmin unsurlarına tavrı alan bir yapısı olsa da gelenekçi bir milliyetçilik, modernleşmeci milliyetçiliğin aksine değişmeye ve gelişmeye yatkın olmayan bir ekonomik düzeni savunmaktadır. Milli kimliğe din entegresi ile tesis edilen bu milliyetçilik, yapısındaki dışlayıcı tavrı gereği yeni ötekilerini yaratmıştır. Geleneksel yapıyı bozacak her türlü iç ve dış mihrak tehdit olarak algılanmaktadır. Özellikle örneklerine Orta Doğu coğrafyasında ve Kuzey Afrika’da rastlanan dini milliyetçilik, millet olarak ‘ümme’ görmek ve kimi zaman saldırgan bir hale bürünebilmektedir.

20. yüzyılın sonlarından itibaren yeni bir tartışma konusu olarak milliyetçiliğin geldiği nokta ve gelecekteki seyri hakkında ortak bir görüş birliğine varılmamıştır. Pek çok kavramı anlamsal olarak değiştiren küreselleşme olgusunun milliyetçilik üzerinde ne tür bir etki bıraktığı hala tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Milliyetçiliğin ve millet kavramının sonunun geldiği yönündeki görüş, özellikle 20. yüzyılın son yirmi yılından itibaren milliyetçiliğin yeniden yorumlanmaları karşısında etkisini yitirmeye başlamıştır. 1991 yılında biten Soğuk Savaş sonrası milliyetçilik post-komünist ülkelerde güç kazanmıştır (Arslan, 2020: 406). Dünyanın hemen hemen her coğrafyasında belirli aralıklarla milliyetçi fikirler harlanarak etkinlik seviyelerini artırmaktadır. Bir bakıma küreselleşme, milliyetçiliğe ait öğelerin yeniden tanımlanmasına yol açarak kimlik algısını daha çekici bir hale getirmiştir. Küreselleşme ile başlayan post-modernizm alt kimliklerin farklılığına vurgu yaparak, yerel milliyetçiliklerin doğmasına zemin hazırlamıştır (Soysal, 2018: 26). Ancak öte yandan alt milliyetçiliklerin bu denli yoğunlaşması ulusal düzeyde yaratılan üst kimliğe zarar verebilme

özelliğini de taşımaktadır. Bu dikotomi, monarşiden ulus devlete geçişte güçlü bir motivasyon olan, iki dünya savaşının faktörü sayılan bir ideoloji olarak milliyetçiliğin, geleceğinin ne olacağı yönündeki tartışmaları da ikiye ayırmaktadır. Neticede küreselleşmenin henüz yeterince eşitlik sağlamadığı bir zeminin varlığı milliyetçiliğin hayatta olabilmemesinin nedenlerinden birisidir. Milliyetçiliğin süregelmesinin hatta kimi zaman güçlenerek ilerlemesinin sebeplerinden en önemlisi yerini alabilecek düzeyde bir örgütlenme biçiminin olmayışı ve bireyi harekete geçirecek duygu yoğunluğuna sahip bir ideolojinin eksikliğidir. Ancak buna rağmen küreselleşmenin milliyetçiliği aşındırma noktasında, özellikle iletişim teknolojileri düşünüldüğünde, sınır ötesi yönüyle etkili olduğu görülmektedir. Bu tartışmada söylenebilecek en nesnel yorum küreselleşmenin, milliyetçilik tanımını yerleştirerek formunun değişmesine yol açtığıdır (Soysal, 2018: 26).

Ulus devletler içerisindeki azınlık milliyetçilikleri söz konusu olduğu zaman, özellikle küreselleşme ile siyasi literatüre giren kavramlardan birisi de Geçiş Dönemi Adaleti'dir. Giderek güçlü şekilde dile getirilen demokratikleşme ve insan hakları söylemleri neticesinde güç kazanan bu kavram esasen ulus devlete veya otoriter rejimden demokratik bir rejime geçiş sürecinde yaşanan hukuksuzlukların ve ihlallerin tespiti ve çözümü manasına gelmektedir. Geçiş Dönemi Adaleti'nin milliyetçilikle ilişkisi, etnik milliyetçiliklerin ulusal düzeyde oluşturulan kimlikle 'barış' sağlamaları ve ulus içerisinde meşru olduklarını hissetmelerine yardımcı olma noktasındadır (Kymlicka, 2016: 47). Bu terimin uygulayıcıları yurttaşlaştırmaya yönelik farklı modeller geliştirmiştir. Bunlardan ilki etnikleştirmenin önlenmesi (de-ethnicization), diğeri ise çoketnisiteli yurttaş yaratmadır (Kymlicka, 2016: 51-52). Geçiş Dönemi Adaleti modellerini uygulasin veya uygulamasın birçok ulus devlet, sınırları içinde yaşayan azınlık milliyetçiliklerinin yarattığı sorunlarla baş etmek durumunda kalmıştır. Walker Connor'a göre azınlık milliyetçiliği fenomeni evrensel bir olgudur (Kymlicka, 2016: 55). Her milli devletin, ülke sınırları içerisinde yaşayan ve hakimiyet haklarını kendilerinden olmayan başka bir topluluğa vermiş gibi görünen azınlıklar mevcuttur. Kedourie bu olguyu dar bir çerçeve ile şöyle tanımlamıştır: *"Milli devlet bütün vatandaşlara milletin bir ferdi olarak eşit davrandığını iddia eder. Ancak bu prensip, tahakkümü gizleme çabasıdır. Ayıklanması gereken yabancı varlıklara bölücü hatta vatan haini gözüyle bakılır."* (1971: 117).

Milliyetçiliğin bir diğer yönü, milliyetçilik söyleminde yer alan insan unsuruna yönelik bakışıyla alakalıdır. Temelinde insanlar arasındaki eşitliğe vurgu yapan ve akılcı bir

söylem gibi görünen milliyetçilik öteki taraftan kan ve fedakârlık temalarını da içinde barındırmaktadır. Bu temalar çoğu zaman şiddetle ilişkilidir. Buradan hareketle milliyetçiliğin, önem verdiği esas üzerine, uyum sağlamaya daha az yatkın olduğunu düşündüğü kadınları ulus inşa sürecine katılım konusunda koyduğu yer problemlidir (Holt, 2016: 157). Milli değerler uğruna savaşmak payesi erkeğe yüklenmişken; kadına en kötü ihtimalle soyun devamını sağlayıcı bir rol biçilmiştir. Bu tür bir milliyetçilik baskın şekilde Arap coğrafyasında görülmektedir. Sosyolog Sylvia Walby'e göre nasıl tanımlanırsa tanımlansın milliyetçilik, toplumsal cinsiyet eksenli hareket etmiştir (Coşar, 2016: 101). Ulus devletlerin kurulması, öncesi ve sonrası ile erkek öznelliğinin egemen kılındığı süreçler olmuştur.

Ernest Renan'a göre milletler ebedi bir şey değildir: *“Başlamışlardır ve biteceklerdir.”* (Renan, 1946: 122). Ancak Renan yaşanan yüzyılın düzeninin henüz milletlerin yok olmasına uygun olmadığını hatta bu çağda milletlerin olmasının iyi ve zaruri olduğunu da ifade etmiştir. Milliyetçiliğin tükenişi tartışmalarına farklı bir açıdan bakan Hobsbawm'a göre bilimsel düzeyde yapılan milliyetçilik araştırmaları, millet ve milliyetçilik kavramlarının kurgusal bir nitelikte olduğunu ne kadar çok ortaya koyarsa milliyetçiliğin gücünü yitirmesi de o denli hızlı olabilir (1993: 224). Milliyetçiliğin etkisini yitirdiği günlerin yakın olmasa bile en azından tasarlanabilecek kadar yakında olduğunu Hegel'in *“Bilgelik getiren Minerva'nın başı alacakaranlıktan çıkmaktadır.”* sözlerine atıfla dile getiren Hobsbawm gibi düşünürler olsa da içeriği ve yapısı giderek değişse bile milliyetçiliğin varlığını sürdüreceğini iddia eden düşünürler de olmaktadır. Milliyetçiliğin seyri söz konusu olduğunda Smith'in milliyetçiliği *“Bukelamunvaridir, rengini bağlamından alır.”* şeklinde tanımladığı ifadesini hatırlatmakta fayda vardır (Smith, 1994: 70).

1.3. Milliyetçilik İdeolojisi İçinde “Millet” Kavramının Yeri

Milliyetçilik ideolojisinin ne olduğu konusunda ortak görüşe varılamamasının esas sebebi millet kavramının farklı tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Millet kelimesi Latince ‘nasci’ ve ‘natio’ köklerinden gelmiş, ‘doğmak’, ‘doğum yeri’ anlamındaki bu köklerden türemiştir (Vincent, 2006: 379). Yalın haliyle kelime, aynı doğum yerinde dünyaya gelmiş insan topluluğunu ifade etmektedir. Kelimenin tarihsel kökeni ile ilgilenen Hobsbawm, 1884 yılında çıkarılan İspanya Kraliyet Akademisi Sözlüğü'nden önce kelimenin *“bir ülke ya da krallıkta oturanların toplamı”* ve *“yabancı”* anlamına geldiğini; sonra ise *“bir bütün sayılan devletin oluşturduğu topraklarda yaşayan insanlar”* anlamının da yüklendiğini

tespit etmiştir (Hobsbawm, 1993: 30). Bunun yanı sıra aynı inanışa sahip insan topluluğunu veya aynı ırka mensup olan insan grubunu da tanımlamak için kullanılmıştır. Tanımsal ifadelerin farklılığı millet ile milliyetçilik arasındaki ilişkinin de çeşitlenmesine yol açmıştır. Örneğin, milleti oluşturan topluluğun bağının ırk esasına dayalı olduğu yönündeki görüş ırkçı milliyetçilik olarak şekil almıştır.

Türkçe’de kullanılan şekliyle ‘millet’ Arapça kökenli bir kelimedir. Ancak millet kelimesi Osmanlı’da kullanıldığı şekilden günümüze gelene kadar anlam değişikliği yaşamıştır. Ortaylı’nın ifadesine göre, Osmanlı Devleti’nin klasik döneminden itibaren din ile eş anlamlı kullanılan millet sözcüğü, bir dine mensup olanları, dini bir zümreyi tanımlamak için kullanılmıştır (2005). Örneğin 16. yüzyıldan başlayarak resmi evraklarda ‘papanın milleti, millet-i Ermeniyan’ gibi tabirler yer almıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı siyasi terminolojisinde yer alan millet kelimesinin ikinci bir anlamı daha doğmuş, Fransızca-Latince kökenli ‘nation’ kelimesine karşılık gelen anlamıyla da kullanılmaya başlanmıştır (Ortaylı, 2005). 19. yüzyılda gelene kadar ırk veya etnik bir ayrımı değil, dini farklılığı sembolize etmek için kullanılan millet kavramı, milliyetçiliğin yükselişe geçmesi ve etnik bir ayrıma dayanması neticesinde bahsi geçen yüzyıldan sonra bugünkü kullanımına yakın şeklini almıştır.

Millet kelimesi İngiltere’de ve Fransa’da tahmini olarak 14. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır (Vincent, 2006: 379). Liah Greenfeld’in araştırmasına göre 16. yüzyıldan önce İngiltere’de kullanılan millet kelimesi, ‘seçkinler bütünü, elitler’ anlamında kullanılmıştır (Buçukcu, 2020: 74). 18. yüzyılın millet anlayışı, belirli sınırlara sahip bir ülkenin yönetimine tabi olan birden fazla sayıdaki halkı kastetmek yönünde olmuştur. Ancak bu kullanım politik bir yön içermemiş, millet kavramının siyasi bir anlam içermesi 19. yüzyılı bulmuştur. Kedourie’ye göre ilk kullanıldığı şekliyle millet (natio) kelimesi, bir aileden büyük fakat bir kavimden küçük ve doğuştan birbirine benzeyen insan topluluğu manasına gelmektedir (1971: 5). Bu düşünce algısı açısından millet terimi, ‘doğal’ olanla ilişkilidir (Çancı, 2008: 107). Fakat kavram zaman içerisinde siyasi bir anlam yükünü de üstlenmiştir. Örneğin Montesquieu, Fransa’daki ilk iki sülale zamanında millet denildiği zaman senyörlerin ve psikoposların olduğu bir topluluğun ifade edilmek istendiğini belirtmiştir (2011: 664). Fransız Devrimi esnasında ise millet kelimesinin sadece asilleri ve din adamlarını değil artık tüm Fransız halkını kapsayıcı şekilde kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Bu bağlamda Emmanuel Sieyes’in millet tanımına değinmek önemlidir. Sieyes’e göre Fransa’daki

toplumsal tabakaların en altında bulunan ve üçüncü tabaka (Tiers état) olarak adlandırılan işçiler, köylüler, burjuvazi, zanaatkarlar milletin ta kendisidir. Ayrıcalıklı sınıfların hukuk önünde eşitlik kurulması sayesinde bertaraf edilebileceğini savunan Sieyes, millet tanımını da buradan hareketle yapmıştır. Sieyes'e göre müşterek bir kanuna tabi olan ve aynı yasama organı ile temsil edilen bir ortaklar heyeti millet anlamına gelmektedir (Kedourie, 1971: 7). Renan ise millet kavramının gelişimini aynı istikamete yönelen birden fazla olayın doğurduğu tarihi bir sonuç olarak yorumlamıştır (1946: 105).

Milliyetçilik adım adım burjuvazi önderliğinde demokratik bir nitelik kazanırken halkı yani milleti siyasi bir özne haline getiren şekilde formüle edilmeye de başlanmıştır.⁴ Bu sebeple demokratik milliyetçiliğin programı, tarım toplumu şeklinde yaşayan halkın aydınlatılması olmuştur. Zira milliyetçiliği bir araç olarak kullanabilmenin yolu, halkı oluşturan bireylere inerek mensup olduğu milleti ve o milletin 'üstün oluşunu' anlatmaktan geçmiştir. Fransız Devrimi'nin yapıcıları Jakobenler, meşruluk kaynağı olarak halkı gördükleri için pek çok siyasi kavramın üretimini halka göre ve halk üzerinden gerçekleştirmiştir: erdemli halk, halk düşmanları, halkın iradesi vb. Jakoben Maximillien Ropespierre'e göre *"Halkın yanında olmayan halka karşıdır. Bir tarafta yoz, öte yanda erdemli insanlardan oluşan yalnızca iki parti vardır."* (Ağaoğulları, 2015b: 621). Bu fikirle hareket eden Jakobenler, bireyden bir yurttaş yapabilme ve yurttaşlardan bir halk yaratabilme düsturuyla hareket etmişlerdir. Bunun için ilk olarak gerçek halk tanımlanmış; genel iradeye teslim olmuş ve ulusal birliğe inanan yurttaşlar toplumu olarak ifade edilmiştir. Daha sonra kamusal eğitim ve dinsel duygular Jakobenler tarafından, yurttaşlık bilincinin oluşturulması için kullanılmıştır.⁵ Esasen Jakobenlerin niyeti, siyasi bir devrimin ardından kültürel bir devrim gerçekleştirmek ve en nihayetinde topyekûn milli bilinci yaratmak olmuştur.

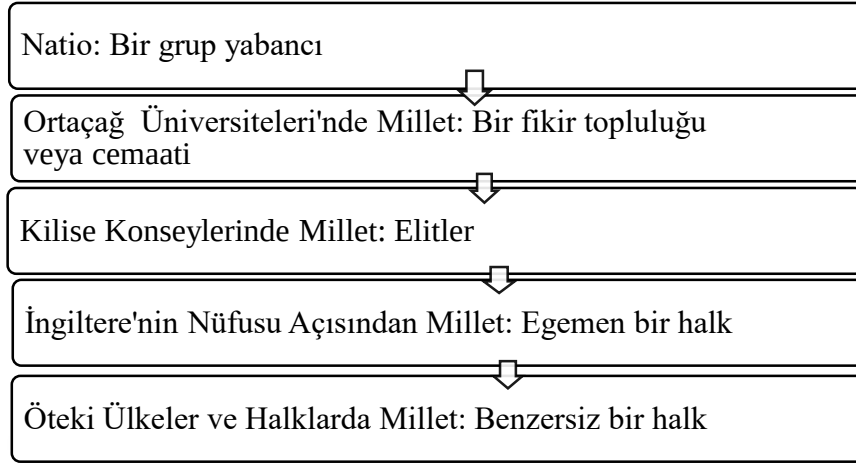
Millet olgusunun ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığı milliyetçilik literatürü açısından tartışmalı bir konudur. Kesin bir sonuca varılamamasının temel sebebi millet fenomeninin coğrafyaya göre değişkenlik göstermesi ve milliyetçilik fikrinin yorumlanmasındaki farklılıktır. Buna rağmen kavramın modernizmle birlikte tarihsel bir dönemeci geçtiği gerçeği de çoğu sosyal bilimci tarafından kabul edilmektedir. Yaşanan

⁴ Burada kullanılan 'halk' sözcüğü 19. yüzyıla uygun teknik bir anlamda kullanılmıştır.

⁵ Bkz. Fransız Devrimi'nin ardından Jakobenler ulusal bir dinin yaratılmasıyla uğraşmışlar ve yaygınlaştırılması amaçlanan bu din sayesinde devrime bağlılığı pekiştirmeyi hedeflemişlerdir. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması manasına gelen laiklik ilkesi ancak Jakobenler'in iktidardan düşüşü ile yükselişe geçmeye başlamıştır.

anlam dönüşümleri için Greenfeld'in ortaya koyduğu tablo şu şekilde olmuştur:

Tablo 1.1. Millet Kelimesinin Anlam Dönüşümleri (Buçukcu, 2020: 76).

Heywood, farklı siyasi ideolojilere sahip grupların millet üzerine bakış açılarını şu şekilde değerlendirmiştir (2016: 207):

- Liberallere göre milletler, kültürel birliğin yanı sıra siyasi birlik esasında şekillenen ve milletin her bireyinin yurttaş olarak görüldüğü ahlaki varlıklardır.
- Muhafazakarlara göre millet, ortak bir entisite ve tarih bağı ile bağlanmış organik varlıklardır.
- Sosyalistlere ise milleti toplumsal adaletsizliği gizlemek ve düzenin devamlılığını sağlamak amacıyla yaratılmış yapay bir bölünme olarak görmektedir.
- Faşistler milleti, ırk birliğine dayanan, organik ve bireyin var oluşuna anlam kazandıran toplumsal bir bütünlük olarak tanımlamaktadır.
- Dini köktencilere göre ise milletler, 'inananlar cemaati' olarak görülmektedir. Bu fikir daha çok ulusötesi bir anlam içermektedir.

Millet adı verilen oluşum, milliyetçiliğin siyasi örgütlenmesinin özünde yatan bir kavramdır. Günümüzde millet tanımlı yapabilmek için milleti oluşturan unsurlardan yararlanılmaktadır. Milliyet, dil, din, tarih, etnisite gibi kavramlar milletin bileşenlerini oluşturmaktadır. Vincent'e göre millet, ortak bir soya, tarihe, kültüre ve dile sahip olan ve bağlılık ve sevgi odağı etrafında şekillenen insan topluluğudur (2006: 381). Bir insan

topluluğunun millet olarak ifade edilebilmesi için geçmişten günümüze kadar farklı kriterler baz alınmıştır. Ancak gelinen noktada ön plana çıkan kriterlerden birisi de tasada ve kıvançta bir arada bulunmuş olma ve bulunma isteğidir. En nihayetinde millet bir birliktelik hali içerisinde bulunmak olarak tanımlanabilir (Köktürk, 2016: 15).

Millet terimi söz konusu olduğu zaman ortaya çıkan birtakım sorular milliyetçilik üzerine yeni tartışmalara kapı aralamıştır. Hangi insan topluluklarına millet denilebileceği, bu soru cevaplanırken hangi kıstasların baz alınacağı ve millet adı verilen topluluğun hangi coğrafyada ve hangi tarihte var olduğu yönündeki ifadeler açıklık getirilmesi gereken önemli tartışma alanlarını oluşturmuştur. Temelde hiçbir ortak unsur bulunmadığı takdirde millet inşa edilebilir mi sorusuna hayır yanıtı verilmektedir (Köktürk, 2016: 77). Millet muhteviyatı içerisinde milleti millet yapan nitelikler olarak sayılan varoluş temelleri bulunmaktadır. Soy veya biyolojik varoluş (fiziksel temel), kültürel varoluş (sosyal/tarihsel temel) ve bilinç varlığı olarak varoluş (bireysel bilinç temeli) bahsi geçen ontolojik temellerdir (Köktürk, 2016: 16). Buradan hareketle milliyetçiliğin diğer unsurları olan dil, din, tarih, etnisite, ırk kavramlarının açıklanma işine girişilmiştir.

1.4. Milliyetçiliğe Ait Unsurlar

Renan, millet adı verilen manevi varlığın oluşmasında maddi olan hiçbir şeyin tek başına yeterli olmadığını; bu süreçte biricik insan varlığının her şeye sebep olduğu ifade etmiştir (1946: 120). Renan'ın kastettiği maddi unsurlar milleti oluşturma sürecinde topluluğu birbirine bağlayıcı olarak görülen unsurlardır. Bu bileşenler, günümüzde millet tanımı yapılırken sayılan kriterlerdir. Ancak her bir unsur bütün milletlerin inşa süreçleri için geçerli olmamaktadır. Bunun sebebi her topluluğun millet olma sürecinin farklı işlemesidir.

Dil, yaygın şekilde millet olmanın önceliği arasında görülen bir unsurdur. Dil dünyayı algılamayı mümkün kılan bir simge sistemidir (Mardin, 2018: 98). Nesilden nesile kültür aktarımının en işlevli aracı olarak görülmekte, aynı zamanda birlik duygusunun yeniden üretilmesine vesile olan iletişim biçimi olarak önemli sayılmaktadır. Herder'e göre ortak bir dil kullanımı milletin ilk aşamasını oluşturmaktadır (Özkırımlı, 2019: 35). Bunun yanı sıra milliyetçiliğin özünde yatan ayrılık hali dil üzerinde de kendisini göstermektedir. Ulus olma sürecinde milleti bir arada tutabilme amacıyla kullanılan simge olarak dil, öteki uluslardan ayrı olduğunu hissettirmeyi ve kendi ulusuna bağlılığı temsil ettirmeyi bir görev edinmiştir. Milliyetçiliğin dile atfettiği en mühim yükleme kutsallık olmuştur. Anadil veya milli dil, milli

kimliğin yaratılmasında ulus inşacıları tarafından oluşturulmuş ve benimsetilmeye çalışılmıştır. Radikal Jakobenler özgür bir halkın dilinin herkes için bir ve aynı olması gerektiğini, yerel dil veya lehçelerin düşmanlığı teşvik edebileceğini düşünmüşlerdir (Nimni, 2016: 177). Kaldı ki milliyetçi ortak bir dil, sloganlar, fikirler, semboller ve seremoniler aracılığıyla kitlesel duyguları harekete geçirmeyi kolaylaştırmaktadır (Smith, 1994: 66). Anderson'a göre dil toplumların en köklü şeyleri olarak görülmektedir (1995: 162).

Öte yandan dil tek başına milli kimliği oluşturmaya yetmemektedir. Her ne kadar John Stuart Mill gibi, farklı dilleri konuşan insanların oluşturduğu bir ülkede temsili hükümetin işlemesi için gerekli olan ortak düşünceye ulaşamayacağı yönünde fikirleri olan düşünürler olsa da günümüzdeki örnekler bu savların genele vurulamayacağını göstermektedir (Nimni, 216: 177). Dünya üzerinde aynı dili konuşmasına rağmen farklı milletlere mensup insan toplulukları da vardır. Örneğin Urduca dili günümüzde hem Pakistan'da hem Hindistan'da resmi dil olarak kabul görmektedir ancak bu iki topluluk aynı milletin mensubu olarak sayılmazlar. Birden fazla resmi dile sahip ulus devletler de bulunmaktadır. Örneğin Belçika'da Felemenkçe, Fransızca ve Almanca konuşulmasına rağmen Belçika vatandaşlığı çatısı altında birleşilmektedir. Renan'a göre dil insanları birleşmeye davet eder ancak zorlamaz, dile üstün olan insan iradesi, millet oluşumunda daha etkilidir (1946: 114).

Millet hakkının kullanılmasındaki kriterlerden birisi de ırk olarak görülmektedir. Milliyetçilik çalışmalarında ırk kavramının özel bir yeri vardır. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında sosyal bilimlerin ırka yönelik yaklaşımı, kavramı biyolojideki anlamıyla ele alma eğiliminde olmuştur (Buçukcu, 2020: 23). Özellikle 20.yüzyılın yarısında etkin bir biçimde ırk kavramı hem bilimsel hem toplumsal anlamda karşılığı olan, geçerli bir 'gerçeklik' olarak düşünülmüştür. Irkçı milliyetçiliğe göre milletler, ırk esasına dayanan organik topluluklardır. Irkın temel nokta olarak kabul edilmesi, beraberinde bir tür ırk hiyerarşisinin de olduğu yönündeki fikri pekiştirmiş ve bu fikir bilimsel çalışma konusu dahi edilmiştir. Özellikle sömürgeciliği meşrulaştırma amacıyla ırkların irsi özelliklerinin uygarlık yaratabilme yeteneği konusunda farklılığa neden olduğu şeklinde savlar öne sürülmüştür. Irk kavramının bu denli ilgi görmesinin en önemli sebebi yükselen faşist iktidarların millet meselesini bir ırk ıslahı haline dönüştürmesi olmuştur (Buçukcu, 2020: 23). Irkçılık İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek gözden düşmüş; hem bilimsel açıdan yanlış olduğu ortaya konulmuş hem de giderek insanlık suçu olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak Mollaer'in tespitine göre asıl sorun 19. yüzyılda emperyalizm ve pozitivistimin gölgesinde yapılan sözde bilimsel ırkçılığın,

ırkçılığın yegâne formu olarak benimsenip, çağımızda artık olmadığını sanılmasıdır (Mollaer, 2016: 223). Oysa özellikle 20. yüzyılın son 40 yılından itibaren türeyen ‘yeni ırkçılık’ kavramı biyolojiden ziyade kültürel farklılıkları temel alarak yapılan çalışmalara verilen çatı bir isim olmuştur. Neticede Renan’a göre milletlerin kurulmasında ırk fikrinin etkili bir tesiri olmamıştır; zaten saf ırk yoktur ve bugün en asil olarak görülen milletlerin bireylerinin damarlarında birden fazla kan dolaşmaktadır (1946: 110-111).

Din, ortak manevi hisler yaratma işlevi bakımından millet olmanın bir diğer unsuru olarak sayılmaktadır. Esasen din olgusu, milliyetçiliğin doğuşundaki seküler tavrıyla her ne kadar uyumsuz bir halde görünse de dinin yarattığı ortak kültür ve ahlaki değerler çemberi, dini, milliyetçiliğin bir ögesi haline getirmiştir. Din kavramı, içinde hem ayrıştırıcı hem de birleştirici bağlar bulundurmaktadır. Ortak ibadetler ve kutsallık atfedilen şeyler üzerinden aynı inanca sahip bireyler birlik duygusu hissedebilirken; farklı inanç mensubu bireyleri ötekileştirmeye/ ayrıştırmaya da müsait hale gelirler. Milliyetçilik, özü itibarıyla her iki durumu da içinde barındırdığı için milli kimliğin oluşmasında dini, bir araç olarak kullanmaya yatkın hale gelebilmiştir. Ancak bu ilişki karmaşık ve aşırı derecede anlaşılabilir bir halde bulunmaktadır (Hobsbawm, 1993: 92). Tarih boyunca etkisi değişkenlik gösterse de din, milleti tanımlayan bir tür kültür unsuru olarak görülmeye devam etmiştir. Bazı milletlerin milliyetçilikleri din ögesini bir tanımlama aracı olarak kullanabilmektedir. Örneğin Polonya milliyetçiliğinin en önemli özelliklerinden birisi de katı bir Katolik inancına sahip olmasıdır. Ancak din millet oluşmasında tek başına yeterli bir temel teşkil etmemektedir (Renan, 1946: 116).

Milliyetçiliğin kullandığı bir diğer araç etnisitedir. Modernleşmeyle birlikte oluşan milletlerin modernleşme döneminden önceki topluluklarla ilintili olduğunu ispat için kullanılan etnisite, milletin tarihselliğine, kültürüne, gelenek ve göreneklerine, akrabalık ve kan bağı gibi ilişkilere ve ortak bir hafızaya atıf yapmaktadır. Anlaşılacağı üzere etnisite kavramı biyolojik anlamından ziyade sosyolojik bir kasıt barındırmaktadır (Akıncı, 2019: 416). Milliyetçilik bir kimlik yaratma noktasında etnisiteden faydalanarak milli ve zaferlerle dolu bir tarihe ve ortak bir soy bağının ‘kadimliğine’ vurgu yapmaktadır. Bu durum milli sembollerin ve özel günlerin de icat edilmesine katkı sağlamıştır. Hobsbawm’a göre ortak etnik köken, temel anlamda millet oluşturmanın tek göstergesi olamaz ancak kolektif aidiyet duygusunun unsuru olabilir (1993: 36). Milliyetçilik çalışmaları ve etnisite arasında yakın bir ilişki mevcuttur ve bu durum milletlerin etnik kökenlere sahip olup olmadıkları yönünde

tartışmaya sebep olmaktadır. Örneğin Smith, milletlerin etnik bir kökeni olduğunu iddia ederken; Etienne Balibar ise hiçbir ulusun doğal olarak etnik temeli olmadığını savunmaktadır (Buçukcu, 2020: 48-49).

Milliyetçiliğin dinamikleri sadece yukarıda açıklanan unsurlarla sınırlı değildir. Menfaat birliği, coğrafya (topraklar ve sınırlar), tarih, gelenekler gibi milliyetçiliğe ilişkin kavramlar bulunmaktadır. Sadri Maksudi Aral, millet oluşumunun dokuz kriterini şu şekilde sıralamıştır: Tek bir egemen bağlı yasalar, nüfusun niceliği, toprak birliği, kavim bilinci, dil birliği, örf ve âdet ortaklığı, dini inançlar, ulusak bir ırk ve ırki maya (Aral, 1979: 68-79 aktaran Saygılı, 2020: 18). Kaldı ki Balibar'a göre milliyetçilik pek çok farklı terimle iç içe geçmiş halkalardan oluşan bir zincirdir (Buçukcu, 2020: 68). Yurttaşlık, yurtseverlik, etnisite, popülizm, şovenizm, emperyalizm gibi kavramlar bu zincirin halkalarından en mühimleridir (Buçukcu, 2020: 69). Milliyetçiliği bir bütün olarak ele alan araştırmacılardan birisi olan Renan'a göre milleti, saydığımız unsurlardan ziyade mazide yer alan hatıralar mirasına ortak olma ve bu mirası bugünkü birlikte yaşama rızası ile devam ettirme arzusu oluşturmaktadır (1946: 120). Renan bir milletin varlığını her gün yapılan bir plebisit olarak görmektedir (1946: 122).

1.5. Milliyetçiliğe Ait Kuramsal Yaklaşımlar

Milliyetçilik dünyası sorularla doludur. Bu sorulara verilen cevaplar zamana ve kişiye göre çeşitlilik kazanmaktadır. Milliyetçiliğin anlaşılması noktasında onu modern bir olgu olarak mı ele almak gerekir? Millet ve milliyetçilik nedir? Bu kavramlardan hangisi önceldir veya diğer bir tabirle hangisi ötekinin doğumuna yol açmıştır? Milliyetçilik kuramları, sadece birkaç örneğini verdiğimiz temel kuramsal sorulara yanıt bulma çabası neticesinde oluşmuştur. Milliyetçilik literatürü yaygın şekilde milliyetçilik kuramlarını üçlü tasnife tabi tutmaktadır: İlkçi (özcü veya primordializm) yaklaşım, modernist (yapılanmacı) yaklaşım ve etno-sembolcü yaklaşım. Kimi sosyal bilimciler etno-sembolcü yaklaşımın içeriği bakımından ilkçi yaklaşıma dahil edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Çalışmamızın özü milliyetçiliğin tahlili olmadığı için tarafımızca sınıflandırmaya yönelik bir değerlendirmede bulunulmamıştır.

1.5.1. İlkçi Kuram

İlkçi yaklaşım esasen milletleri doğal ve kökleri çok eskiye dayanan bir yapı olarak değerlendirmektedir. İlkçilere göre milletler tarihin belirli bir döneminde ortaya çıkmamış; en eski çağlardan beri varlıklarını sürdürmekte olan olgulardır (Akıncı, 2014: 139). Diğer bir deyişle primordialist yaklaşım, milletlerin köklerini devlet olma halinden bağımsız tutarak eski zamanların akrabalık ilişkisine benzer şekilde bağlanmış ortak bir mirasta buluşan insan topluluğuna kadar dayandırmaktadır (Heywood, 2016: 210). Bu varsayıma göre milli kimlik temelde tarihin içinde bizzat yer almaktadır. Örneğin Herder milleti bir organizma olarak ele almak eğilimindedir: “*Milletler aile gibi doğal bir bitkidir, sadece daha fazla dala sahiptir.*” (Akıncı, 2014: 140). Ona göre milletler yaratıcı tarafından yaratılmış, kutsallığa sahip organizmalardır.

Özkırımlı’ya göre ilkçilik bir kuram olmaktan ziyade bir bakış açısıdır (2019: 74). Bu çatı görevi gören bakış açısı altında türdeş niteliğe sahip olmayan birden fazla bakış açısı yatmaktadır. Üçlü bir sınıflandırma ile bunlar doğalcı, biyolojik ve kültürel bakış açıları şeklinde ayrılmaktadır. Bu tarz bir tasnifin kaynağı ilkçi milliyetçilik yaklaşımının etnik kimliği araştıran çalışmalardan ayrı tutulamamasındandır. Çünkü ‘primordializm’ kelimesini ilk kullanan isim olarak Edward Shils’in ve Clifford Geertz’in yaptığı etnik bağlılıkları incelemeye yönelik olan çalışmalar, ilkçi yaklaşımın ilk şekil aldığı çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Farklı sosyal bilimciler ilkçi yaklaşımları pek çok şekilde kategorize etmiş olsa da genel hatlarıyla yukarıda verdiğimiz sınıflandırma üzerinden inceleme yapılmaktadır.

Doğalcı bakış açısı etnik kimliğin duyular veya cinsiyet gibi doğal bir insan parçası olduğunu kabul eder. İnsanların ait oldukları etnik topluluklar, bu toplulukların birbirlerine olan sınırları ve bu toplulukların birbirlerine olan dışlayıcı, ötekileştirmeye yönelik davranışları doğal düzenin bir gereğidir (Özkırımlı, 2019: 77). Bu açıdan doğalcılık, ilkçi yaklaşımın en aşırı hali olarak görülebilir. Milliyetçi tarihçiler ve yazarlar tarafından özel bir ilgiyle karşılanan bu bakış açısı özellikle 19. yüzyıldan itibaren milli tarih yazımında, milli eğitim sisteminin oluşturulmasında ve milli bilinç aşılmasına imkân veren her türlü durumda kullanılmıştır. Smith, doğalcılığın millet kavramına yüklediği doğallığı şüpheli bulan birtakım düşünürlerin sadece milletlerin tarihin en eski zamanlarından beri var olduğu düşüncesiyle yetinerek yeni bir bakış açısına sahip olduklarını tespit etmiştir (Özkırımlı, 2019: 78). Smith bu bakış açısına ‘eskilcilik’ adını vermiştir. Kaldı ki Smith’in kendisi de modern anlamda milletler ile modernite öncesi etnik toplulukların arasında bir devamlılık

olduğu düşüncesine sahiptir. Ancak ilkçi yaklaşımın radikal bir formu olarak doğalcılık, günümüzde destekçisi olan bir yaklaşım değildir. Eskilci bakışa göre değişmez bir milli öz sayesinde milletler neredeyse antik çağlardan bugüne kadar varlıklarını muhafaza etmeyi başarmışlardır (Akıncı, 2014: 141). Elbette eskilciler içerisinde milletin köklerinin uzandığı tarih konusunda farklı görüşler mevcut olsa da ortak kabul şimdiki milletler ve geçmişteki ‘milletler’ arasında bir öz birliğinin olduğu yönündedir.

Biyolojik bakış açısının önem verdiği nokta genetik özellikler ve içgüdülerdir. Bu yaklaşımın aradığı şey etnik grupların bağılıklarının kökenleridir. Yaklaşımına göre insanlar üreme içgüdüleriyle hareket ederken kendilerine yakın bulduklarıyla eşleşme eğilimindedir. Yakınlık için gözetilen en mühim kıstas kültürel bir benzerliktir. Bu tarz bir üreme zamanla kan bağı ve akrabalık ilişkilerine verilen önemin artmasına neden olur ve insanlar topluluklarına karşı bu sebepten ötürü güçlü aidiyet duyguları besler (Özkırımlı, 2019: 82). Biyolojik yaklaşımın temsilcilerinden Pierre van den Berghe’ye göre ailelerin uzantıları etnik topluluklardır yani etnik topluluklar ‘süper aileler’ olarak görülebilir (Özkırımlı, 2019: 82).

Son olarak kültürel bakış açısına göre ise bağılıklar nitelikleri bakımından değerlendirilir. İlk bağılıklar her şeyden önce var olan, hiçbir şeyin üretmediği, duygularla ifade edilemeyen ve çıkar ilişkisine değil heyecana dayanan güçlü bağlayıcılardır (Akıncı, 2014: 141). Ancak Özkırımlı bu tanımlamalar yanlış anlaşılmaya yol açmaktadır. Zira öğelerin ilk olma niteliğinin varlığından ziyade bağılılık duyanların öğeleri ilk olarak sandıkları çıkarımını yapmak daha doğrudur (2019: 84).

20. yüzyılın sonlarından itibaren sayısı artan etnisite çalışmaları ve antropolojik çalışmalar ilkçi yaklaşımın ortaya koyduğu milletlerin doğal yapılar olduğu yönündeki savı geçersiz kılacak nitelikte önermeler içermektedir. İlkçi bakış açısıyla yapılan bir tarih okuması, yüzyıllar önce aynı etnik, dinsel, dilsel özelliklere sahip toplulukların birbirleriyle kavga halinde olduklarını anlama noktasında analiz kısırlığına düşürmektedir. Çünkü modernizm sürecinin düşüncesi olan millet kavramını eski çağlara oturtmak sonuç olarak millet ve milliyetçiliğe dair olguları açıklama konusunda sığlık yaratmaktadır. Örneğin Orhun Abideleri’ndeki ‘budun’ kelimesi milliyetçi tarihçiler tarafından sıklıkla millet kelimesiyle eşdeğer tutulur. Ancak İkinci Göktürkler bir millet olmadığı gibi, bu kağanlığın içinde yaşayan insanlar da dünyaya bir milli bilinç ve yurttaşlık gözüyle bakmamışlardır (Hatipoğlu, 2020). Tabiiyetleri milliyetlerinden ziyade beylerine olmuştur. Kaldı ki tarihsellik içerisinde millet yapısı pek çok değişime ve dönüşüme uğramıştır. İlkçi yaklaşımın temsilcisi

günümüzde yok denecek kadar azdır.

1.5.3. Modernist Kuram

Millet ve milliyetçilik kavramlarına ilişkin kuramsal çerçevelerden en yaygın şekilde kabul gören modernist kuramdır. İlkçilere karşı şekilde modernistler, milletleri doğal bir yapı olarak görmezler. Millet ve milliyetçilik modern çağın ürünüdür. Burada modernistlerin kastettiği modernizm süreci, kapitalizmin gelişmesi, sanayileşme, kentleşme, merkezi ve ulus devletlerin kurulmaya başlanması, laikleşme gibi pek çok unsuru içinde barındıran ve son birkaç yüzyıl önce ortaya çıkmış bir dönemdir. Görüldüğü üzere modernist bakış açısına göre millet oluşumunu sağlayacak birtakım sosyal, ekonomik, siyasi koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar gerçekleşmediği sürece bir millettten söz edebilmek imkansızdır. Varılan sonuca göre milletler milliyetçilik çağının doğurduğu ürünlerdir, aynı anlama çıkacak bir ifade ile milliyetçilik milletleri yaratmıştır (Özkırımlı, 2019: 97). Bu kabul bir ortak paydadır ve modernist kuramın temelini oluşturur. Buradan hareketle milliyetçilik üzerine yapılan çalışmaların sayısı neredeyse bu çalışmaları yapan araştırmacıların sayısı kadar fazladır. Özellikle milliyetçilik konulu araştırmalara eğilen teorisyenlerin önemli bir kısmı modernist bakış açısıyla ilerlemiştir: Gellner, Hobsbawm, Nairn, Balibar, Anderson vb. (Akıncı, 2014: 141). Çalışmanın “Diğer Milliyetçilik Yaklaşımları” bölümünde milliyetçilik çalışmalarında öne çıkan isimlerin arasında modernistlerin milliyetçilik çözümlemelerine de ayrı ayrı yer verilmiştir. Çünkü bu isimler esas nokta olarak milletin modernizmin bir parçası olduğunu kabul ederek çözümleme işine girişeler de birbirlerinden farklı etmenleri ön plana attıkları savlar ileri sürmüşlerdir.

Premodernist döneme ait koşulların değişmesiyle birlikte modern döneme geçiş sürecinde ortaya çıkan milliyetçilik, milletleri yaratmış olsa da milletlerin inşa süreci devletlerin müdahalesiyle olmuştur. Ulus devlet olarak tanımlanan merkezi yönetime sahip organizasyonlar, devletin kurulma sürecinden sonra milleti oluşturmaya başlamışlardır. Bu durumun en fazla bilinen sözlü ifadesi İtalyan devlet adamı Massimo d’Azeglio’nun “*İtalya’yı yarattık, şimdi İtalyanları yaratmalıyız.*” söylemidir (Akıncı, 2014: 142). Modernist bakış açısına sahip kuramcılar milletlerin köklerinin, ilkçi kuramın temel aldığı üzere milletlerin antik çağlara kadar uzandığını iddia eden görüşe karşı çıkmaktadır. Modernistlere göre milletler insanın biyolojik özellikleri kadar doğal olan yapılar değildir ve belirli koşulların neticesinde tarih sahnesine çıkmışlardır.

1.5.2. Etno-Sembolcü Kuram

Sosyal bilimcilerin bir kısmına göre milliyetçiliğe bakış açılarından olan etno-sembolcü kuram ilkçi kuramın içinde değerlendirilmesi gereken bir yaklaşımdır. Milliyetçilik kuramları özünde milletin doğal olup olmadığı ekseninde iki ayrı kategoriye ayrılmıştır. Ancak özellikle 1980’li yıllarla birlikte üçüncü bir kategori, ara yol olarak tanımlanan bir diğer kuram ortaya çıkmıştır. Özkırımlı etno-sembolcü yaklaşımın modernizme bir eleştiri niteliğinde doğduğunu ifade etmiştir (2019: 189). Etno-sembolcülüğün en önemli isimlerinden olarak görülen Anthony Smith, John Armstrong, John Hutchinson bu yaklaşımın gelişmesine katkı sağlamışlardır. Bir orta yolu andıran etno-sembolcü bakış açısı kendi içerisinde çok sayıda farklı doktrin içermemektedir.

Etno-sembolcü yaklaşım milliyetçiliğe yönelik anlamlandırmada etnik geçmişe veya kültüre eğilir. Kurama göre milletler yoktan var olan yapılar değildir. Bugün (modernizm sonrası) millet olarak adlandırdığımız yapılar geçmiş dönemde (modernizm öncesi) etnik topluluklar olarak yaşamışlardır. Modern anlamda milletlerin oluşumunun tarihsel arka planında etnik geçmişleri yer almaktadır. Görüldüğü üzere kuram milletlerin modern bir olgu olarak görülmesini kabul etmekteyse de özellikle Avrupa ve Orta Doğu’da yer alan milletlerin köklerini yüzyıllar öncesindeki etnik topluluklarda aramak gerektiğini iddia etmektedir (Akıncı, 2014: 143). Bahsedilen uzantı doğrudan bir bağ anlamına gelmez. Ayrıca her etnik topluluk millet olamamıştır. Ancak etno-sembolcülüğe göre etnik toplulukların anlaşılması milletin oluşum sürecini anlamlandırma yolunda fayda sağlamaktadır. Kuramın önem verdiği temel nokta etnisitenin özünü koruyacak ve devam ettirecek kadar güçlü olmasıdır. Bu sebeple geçmişte etnik kimliğe ait olan semboller, mitler, gelenek ve görenekler milletin şekillenmesinde rol oynar ve milliyetçiliğin içeriğini oluşturur. Öyle olmasa, halk milliyetçiliği nasıl bu kadar kolay benimsemiş olabilirdi? Bu konuda Smith, milliyetçi entelijansiyanın eskinin etkiye açık halde bulunan topluluğunu yeniden keşfedilmiş yerli kültür etrafında bir millet olacak şekilde seferber ettirmesinin ancak bu yaklaşımın savıyla mümkün olabildiğini iddia etmiştir (1994: 60).

1.6. Diğer Milliyetçilik Yaklaşımları

Milliyetçiliğe göre dünya üzerinde çeşitli halklar farklı özelliklerine göre ayrılarak yaşamlarını sürdürmektedir. Bu halklar kendilerine özgü ortak bir dile, dine, kültüre sahip olup, ortak bir toprak parçası üzerinde yaşamaktadır. Araştırmacı Tamar Mayer’e göre

milliyetçilik aynı türden kişilerin üyesi olduğu cemaatin paylaştığı bir ideolojidir (Holt, 2016: 159). Buradan hareketle milliyetçilik ideolojisi farklı çözümlemelere ve yaklaşımlara daima açık olmuştur. Öyle ki sayısı oldukça fazla olan milliyetçilik anlayışlarının bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Çalışmanın bu bölümünde milliyetçilik çalışmalarında ön plana çıkmış teorisyenlerin milliyetçiliğe bakış açılarına yer verilmiştir. İsimler belirlenirken çalışma içerisinde düşüncelerine yer verilen isimlerden olmasına dikkat edilmiştir. Milliyetçilik araştırmalarına katkıda bulunan isimlerin hepsine yer verebilmek mümkün değildir, kaldı ki bu tür bir ele alış ayrı bir çalışmanın konusudur. Zira milliyetçilik tartışmaları zengin bir literatür barındıran ve iyi prova edilmiş bir alandır (Holt, 2016: 159).

19. yüzyılda milletin ne olduğuna yönelik çalışmalar yapan Fransız düşünür Ernest Renan (1823-1892), millet yapısının tarihselliğini incelemiştir. Renan, “Millet Nedir?” başlıklı verdiği nutukta milletlerin ezelden beri var olmadığını ve ebediyete kadar da sürmeyeceğini iddia etmektedir. Renan’a göre millet kavramının siyasi bir özne olarak kavranışı tarihte henüz oldukça yenidir (19.yy) zira ilkçağda milletler yoktur (1946: 99). Antik Mısır veya Çin hiçbir yönüyle millet olarak görülemezler. Renan’ın millet tanımındaki en önemli unsur insan iradesidir. Bir diğer önemli unsur ise unutmama ve yanılmadır. Renan’a göre bir topluluk geçmişte yaşadığı kötü olayları unutmama eğiliminde olmalıdır zira bu durum milletin oluşmasında esaslı bir amil teşkil etmektedir (1946: 103). Milletleşme süreci başladığında milleti oluşturan farklı etnik ve dinsel grupların geçmişte yaşadığı ayrımcılıklar, çatışmalar, katliamlar, farklı hukuk uygulamaları unutulmalıdır. Milli tarih oluşturulmasında kötü hatıralara değil, şan ve şöhret içerisinde geçen yıllara, başarılarla ve zafer dolu olaylara yer verilmelidir. Kahraman atalarla dolu bir mazi, bir millet fikri kurabilecek sermayenin ta kendisidir (Renan, 1946: 120). Renan’a göre millet müşterek fedakarlıkların yarattığı bağdan beslenir. Bu bağlılık bir maziye sahiptir. Aynı zamanda millet bir arada yaşama rızasına ve isteğine göre devam eden bir topluluktur. Ancak Renan söylevinin sonunda konuşması boyunca değindiği insan unsuruna bir kez daha atıfta bulunarak, millet yapısının bir gün son bulabileceğini de ifade etmektedir. “*İnsan ne ırkının ne dininin ne dilinin ne nehirlerin ne sıradağların esiridir.*” (Renan, 1946: 123).

Modernist milliyetçilik yaklaşımının önemli teorisyenlerinden bir diğeri olan İngiliz Eric Hobsbawm (1917-2012), Afrika asıllı İngiliz teorisyen Terence Ranger (1929-2015) ile yazdığı “The Invention of Tradition” (Geleneğin İcadı) eserinde milliyetçiliğin gelişimini yaratılmış mitler üzerinden açıklama işine girişmiştir. Yazarlara göre çok eski tarihlerden bu

yana bir gelenekmişçesine icra edilen milli seremoniler aslında 19. veya 20. yüzyılın ürünleridir. Geleneklerin kökenlerinin geçmişe bağlı olduğu iddiası bir yana bu gelenekler bahsi geçen yüzyıllarda kendiliğinden ortaya çıkmamış, icat edilmiştir. Bu noktada yazarlar, icat edilen geleneklerin formel düzlemde kurumsallaşmış şekilde olabileceği gibi hızla yerleşen şekilde de olabileceğine vurgu yapmışlardır (Hobsbawm ve Ranger, 2006: 2). Konunun ele alınış yönü geleneklerin kalıcılığı değil, ortaya çıkış biçimleri yani yaratılmış olmalarıdır. Tarihsel geçmişe vurgu yapacak şekilde ve yeni biçimlerle icat edilmiş gelenekler hem milli tarih fikrine katkı sunar hem de milli bilincin tekrar tekrar aşılmasını sağlar. Millete ait olan sembollerin birtakım ritüellerle anılması esnasında yaşanan çoğu olay sonradan oluşturulmuştur: söylevler, top atışları, alaylar, şarkılar, marşlar vb. Özellikle ulus devlete geçiş süreciyle beraber icat edilmiş gelenekler toplum mühendisliğinin mahsulleridir (Hobsbawm ve Ranger, 2006: 17). Milliyetçi tarih okuması yapan sosyal bilimciler geçmişini inceleyerek milletlerin geçmişte de var olduklarını kanıtlayacak neticelere varabilme aması gütmüşlerdir. Bu süreçte milli kültürün öğelerini tasarlama veya yaratma işine de girişmişlerdir.

Kuramcılara göre gelenekler özellikle I. Dünya Savaşı'ndan 30-40 sene öncesinde yoğun şekilde siyasal ve toplumsal olarak üretilmeye başlanmıştır (Hobsbawm ve Ranger, 2006: 304-305). Bu ayrıma gidilmesindeki temel sebep siyasal olarak geleneğin icat edilmesinin bizzat devlet eliyle ve toplumun yönlendirilmesi amacıyla bilinçli bir şekilde gerçekleşmesidir. Kimi zamansa toplumsal gelenekler siyasal geleneklerle çakışarak varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir. Yazarların bu konuda verdiği örneklerin sayısı hayli fazladır: Bastille Günü, 1 Mayıs İşçi Günü, Olimpiyat Oyunları vb. Ayrımın bir diğer sebebi, özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru icat edilen siyasal geleneklerin halkın siyasete dahil olmasının önüne kamusal ritüelleşmeler yaratarak karşı konulabilmesi amacına sahip olmasıdır (Özkırımlı, 2019: 135). Bu sayede halkın dikkati ve heyecanı yeni alışkanlıklara kaymıştır. Her ne kadar milliyetçilik, yaratılan sembollerin pek çoğunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanıyordu ise de kendisi de icat edilmiş bir gelenektir.

Hobsbawm milli meseleyi “Nations and Nationalism since 1780” (1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik) derlemesinde de ele almıştır. Hobsbawm'ın örnek gösterdiği yazarlar Ernest Renan ve Ernest Gellner gibi modernist bakış açısına sahip teorisyenlerdir. Ona göre millet kavramı milliyetçilikle ilişkilendirilerek ele alınmalıdır zira kavramın 19. yüzyılda üzerine yüklenen anlam siyasi bir ağırlık içermektedir: “*Millet özgül*

ve tarihsel olarak yakın bir döneme aittir.” (Hobsbawm, 1993: 24). Zaten Hobsbawm, Gellner’a benzer biçimde milletlerin doğal bir sınıflandırma içinde olmadığını, milliyetçilik tarafından yaratıldığını iddia etmektedir. Bugünkü anlam karmaşasından ziyade politik bir manayı üzerine taşıdığı ilk zamanlarda millet halk veya devlet ile eş anlamlı olacak şekilde kullanılmıştır (Hobsbawm, 1993: 35). Milliyetçilik, yarattığı değerler bütününe sorgulanmaksızın bağlanması gerektiğini kabul ettirmektedir. Bunun örneği olarak Hobsbawm, gerçek tarihe uymayan milliyetçi tarih yazımını göstermektedir. Zira milliyetçi bir tarihe inanmak milli birliği sağlama yolunda önemli bir adımdır ve milliyetçilik bunu dayatmaktadır.

Hobsbawm gibi Marksist öğretiyeye sahip teorisyenler milliyetçilik meselesini eleştirel bir tavırla ele almışlardır. Esasen milliyetçiliğe ait yaklaşımlardan örnek verirken Karl Marx’ın ve Marksizm’in yaklaşımını da ele alma zorunluluğu doğmaktadır. Zira 19. yüzyılda görünür bir şekilde milliyetçiliğe karşı vaziyette durulmuştur. Milliyetçilik ve etnik ayrıştırmalar işçinin işçiye cephe almasına katkı sunan bir unsurdur. Oysaki proleter sınıfın milliyet fikrinden azade ortak tek bir mücadelesi vardır: sınıf kavgası. Bilimsel sosyalizmin çıkış noktası olarak görülen Alman Karl Marx (1818-1883) ve Alman siyaset bilimci Friedrich Engels (1820-1895), kaleme aldıkları “Das Manifest der Kommunistischen Partei” (Komünist Parti Manifestosu) bildirisinde, toplumları milletler olarak bölmenin gerçeği örten bir paravan olduğunu ileri sürmüşlerdir. Asıl bölünme sınıflar arasındır: “*İşçilerin vatani yoktur.*” (Marx ve Engels, 2014: 60). Proletarya ulusal hakimiyeti siyasi olarak ele geçirip ulus olarak yeniden var olabildiği ölçüde ulusaldır, yalnız ulusal olmak burjuvazinin kullandığı anlamda kullanılmamaktadır. Marx ve Engels’in düşüncesinde, işçi sınıfının mücadele sürecinde milli bağımsızlık kazanılması burjuvazinin iktidara gelmesine ve sanayileşmeyle birlikte sayıca kalabalık bir işçi sınıfı yaratılmasına yol açmıştır. Burjuvazinin kendi mezar kazıcılarını yarattığı bu düzen sosyalist devrimin yolunu açmıştır (Marx ve Engels, 2014: 108). Milliyetçiliğin geleceğini, milli farklılıklar kapitalizmin üretim ilişkilerini ve toplumsal yapıyı değiştiren yönü sayesinde yavaş yavaş ortadan kalktığı için uzun ömürlü görmeyen düşünürler, kendilerine yönelik eleştirilerin pek çoğunu da ‘olmayan milliyetçilik teorileri’ üzerinden tam da bahsettiğimiz noktada almışlardır. Ancak Marx ve Engels’in milliyetçiliği ilk ele aldıkları dönem milliyetçilik henüz boy vermiş ve göğe ulaşmamış bir fidandır.

19. yüzyılın getirisi olarak milli mücadeleler ve bağımsızlık savaşları Marx ve Engels'in düşüncesinde de milliyetçiliğe bakış hususunda değişiklik yaratmıştır. Tarihsel olan ve tarihsel olmayan milletler ayrımı ve milliyetçi mücadelelerin komünist mücadeleyle bağdaştırılma çabası bu değişikliğin parçalarıdır (Spencer ve Wollman, 2020: 26-27). Hegel'den etkilenerek yapılan ayrım, materyalist bir düşünme yöntemi ile neticede, ulusal mücadelenin toprakları birleştirme ve kapitalizmin gelişmesine katkı sağladığı ölçüde tarihsel bir görevi yerine getirdiği için ilerici milliyetçilikler; ilerlemeye engel teşkil eden öteki milliyetçilikler anlamına gelmektedir. Marx'ın ve Engels'in milletin ne olduğu yönündeki tartışma alanında özel bir fikirleri yoktur. İlerleyen yıllarda yaşadıkları fikrîsel değişimin sebebi özellikle Polonya'nın ve İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesi olmuştur. Polonya'nın yeniden inşası sadece Polonyalıları değil Rus Çarlığı'na atılan bir darbe olacağı için tüm milletleri ilgilendiren bir konudur (Marx ve Engels, 2014: 105). İrlanda'nın bağımsızlığı ise Britanya'nın zayıflaması manasına gelmektedir. Bu noktadan sonra milliyetçilik, ezen ve ezilen ulusların milliyetçiliği ikileminin yapıldığı yeni bir argümana daha kavuşmuştur.

Marksizm'in milliyetçiliğe bakışından Marksist olan veya olmayan pek çok düşünürün etkilendiği söylenebilir. Ancak Marx milliyetçiliği sistematik bir şekilde tartışmak şöyle dursun, hatırı sayılır biçimde ele bile almamıştır. Bu sebeple sosyalizm milliyetçilik fenomeniyle ne tür şekilde yüzleşeceği bilinmez bir yöne sahip olmuştur. Milliyetçik alanında Marksizm'in karmaşık bir mirası vardır. Kimi zaman enternasyonalist bir bakış kimi zaman milliyetçilikleri kategorize etme bakışı Marksizm'in sadece kendi içerisinde yaşadığı bölünmeleri değil, farklı milliyetçilik yaklaşımlarının da doğmasına sebebiyet vermiştir.

20. yüzyılda milliyetçilik üzerine çalışan İngiliz-Çek kökenli Ernest Gellner (1925-1995), bu alanda öne çıkan sosyal bilimcilerinden birisidir. Gellner'in milliyetçiliği ele alışı da modernleşmeyle bağlantısız olmamıştır. Ancak onu özgün kılan nokta milliyetçilik ve millet olma süreci arasındaki bağlantıyı incelemiş olmasıdır. Gellner'in milliyetçilik yaklaşımı milliyetçiliğin modern dünyada neden bir gereklilik haline geldiği üzerinedir. Modernist bir bakış açısına sahip Gellner'a göre millet, milletleşmenin bir sonucudur. Hatta milletin olmadığı bir yerde milliyetçiliğin onu icat ettiğini öne sürmüştür (Anderson, 1995: 20). Gellner milliyetçiliği şöyle tanımlamıştır: *“Ulusçuluk siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir.”* (1992: 19). Burada Gellner'in kastettiği husus etnik sınırlar ile siyasal sınırların örtüşmesinin ulusçuluk ilkesinin bir gereği olduğudur. Gellner, milletlerin oluşmasında kültür birliği ve insan iradesinin önemini kabul etmekle

birlikte bu iki etkenin tek başına yeterli olmadığını ifade etmiştir (Gellner, 1992: 28). Bir diğer önemli husus sanayileşmedir. Ancak Gellner sanayileşmenin olmadığı toplumlardaki milliyetçiliğe yönelik bir açıklama getirmemektedir. Bu nedenle Gellner'ın en çok eleştirildiği nokta milliyetçiliğe bakışının Üçüncü Dünya ülkelerini kapsamayışı, Avrupa merkezci bakış açısına sahip oluşudur.

Gellner, milliyetçiliği mercek altına alırken modern öncesi avcı-toplayıcı evre, tarımsal evre ve modern sanayi toplumu evresi ayrımına gider. Hem avcı-toplayıcı hem de tarım toplumunda milliyetçilikten söz etmek mümkün değildir. Çünkü avcı-toplayıcı evrede merkezi siyasi bir güç yoktur (Özkırmı, 2019: 149). Tarım toplumu döneminde ise türdeş kültür yaratabilmek için gerekli kaynaklar mevcut değildir (Gellner, 1992: 45). Sanayi toplumuna geçişle birlikte kültür ve siyaset arasındaki ilişki bir dönüşüme uğramıştır. Bunun sonucunda toplumu tanımlayan bir kültür yayılmaya başlar. İnsan ruhunda derin kökleri bulunmayan ulusçuluk sanayi toplumunun kendine has gereksinimleri içerisinde köklenmiştir (Gellner, 1992: 72). Gellner'a göre türdeş bir kültür ulusçuluğun bir sonucu değil nedenidir. Sanayileşmeye geçişin yol açtığı gelişmelerden biri olarak ulusçuluk, endüstriyel toplum düzeninin bir ürünü olarak karşımıza çıkmıştır (Özkırmı, 2019: 150). Ulusçuluk çağı dendiği zaman ulusların uyanışından ve ulus devlet oluşturmaktan ziyade toplumsal koşulların bütün toplum tarafından benimsenen normlaşmış, türdeş ve merkezi otorite tarafından yönlendirilebilen üst kültürlerin oluşmasıyla ulusların ortaya çıkabilmesi akla gelmelidir (Gellner, 1992: 104). Gellner, ulusçu bir ideale sahip olmanın insan aklının ucundan bile geçmeyen bir dönemden ulusçuluğun her zaman geçerli olduğu bir döneme geçiş yapıldığını iddia eder. Bu geçiş ona göre hatalı bir biçimde gerçekleşmiştir. Ulusçuluğun kaderinin ne olacağı sorusuna cevap vermektan imtina eden Gellner, ekonomik büyümeye doymayan ulusçuluğun siyasi bir kural olarak var olmaya devam edip etmeyeceğine verilecek her cevabı da saptırıcı bulmaktadır. Gellner, milliyetçilik kuramını geniş şekilde derlediği eseri olan "Nations and Nationalism" (Uluslar ve Ulusçuluk) eserinde ulusçuluğun geleceğini pek çok yönden tartışır. Sonuç olarak ulusçuluk çağının sonunun geldiğine yönelik bir kanaate varmamaktadır. Ancak uzun vadede gelecek dönemin koşulları ulusçuluğu aşabilme gerçekliğine erişebilirse bu belki mümkün olabilir.

Milliyetçilik çalışmalarına 20. yüzyılda verdiği eserlerle katkı sağlayan bir diğer isim İngiliz siyaset bilimci Elie Kedourie (1926-1992)'dir. İcat edilen bir doktrin olarak milliyetçilik, millet kelimesine bir mana kazandırarak ve dünyanın keskin özelliklerine göre

ayrılmış milletlerden oluştuğu fikrini benimseterek bir zafer kazanmıştır (Kedourie, 1971: 1). Kedourie'ye göre milliyetçilikten kaynaklanan toplumsal ve siyasi olaylar milliyetçiliği besleyen düşüncelerden ayrı düşünülemez. Çünkü düşünsel gelişmeler, peşi sıra vakaların vuku bulmasına sebep olmaktadır. Örneğin Fransız İhtilali'ni meydana getiren düşünceler silsilesi ve devrimin ardından oluşan düşünce iklimi milliyetçiliğin doğması ve yeşermesi için gerekli koşulları sağlamıştır. Bu düşüncelerden biri de şüphesiz milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı (self-determinasyon) olmuştur. Kedourie'nin milliyetçilik çözümlemesinde felsefi akımların, Alman romantik akımının ve bilhassa Kant'ın özel bir yeri vardır. Kedourie milliyetçiliği belirli bir düşünce sisteminin ürünü ve evrensel bir akım olarak görmüştür. Bu bakış açısına karşı gelen eleştirilerde, milliyetçiliğin tüm dünyayı etkisi altına almış bir ideoloji olduğu kabul edilirken milliyetçiliğin genel geçer bir değerlendirilmeye tabii tutulamayacak kadar çeşitlilik gösterdiği savı öne sürülmüştür. Milliyetçilik doktrininde milletin unsurları (din, dil, ırk vb.), milletin çeşitli yönlerini tekvin ederler. Kedourie'ye göre milliyetçilik milleti bu unsurlar üzerinden betimlemek gibi ayrı bir işe girişme zahmetinde bulunmaz (1971: 65).

Kedourie milliyetçiliğin toplumun aydın tabakasının topluma dair yaşadığı yabancılaşma sonrası bir yere ait olabilme isteğinin yarattığı bir ortamda doğduğunu iddia etmektedir (Özkırımlı, 2019: 60). Felsefenin ve siyasetin etkisiyle ve toplumsal koşullar elverdiği için ortaya çıkan yeni düşüncelerden etkilenen entelijansiya, milliyetçi düşünceye kapılmıştır. Öyle ki hürriyet ve millet kelimelerini barındıran gizli cemiyetlere girebilmek kahramanlık nişanesi olarak sayılmıştır (Kedourie, 1971: 88). Bu noktada Kedourie'nin örneği Joseph Mazzini'nin Carbonari Cemiyeti'ne katılmasıdır. Örneğin Genç Türkler devinim yaratmaya hevesli ve milliyetçiliğin hülyasına tutulmuş bir topluluk olarak gösterilebilir. Kedourie göre bu tip milliyetçi hareketlerin isimlerinde 'genç' ibaresinin bulunması tesadüfi değildir. Zira bunlar 'çocukların haçlı seferleridir' (1971: 92-93).

Siyaset teorisyeni İskoç Tom Nairn (1932), milliyetçiliği Janus Heykeli'ne benzetmiştir. Bu heykel çift başlıdır ve hem sağa hem de sola bakan iyi yüze sahiptir. Milliyetçilik de birden fazla yüze maliktir. Bir yüzü (yaratılan, kurgulanan) kadim geçmişe, diğer yüzü yaşanacak geleceğe bakmaktadır. Nairn'in teşbihi milliyetçiliğin iyi, kötü, olumlu, olumsuz, ilerlemeci, gerici gibi zıtlıkları aynı anda barındırmasından da kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım Nairn'in özgün bir milliyetçilik çözümlemesine sahip olduğunun

göstergelerinden biridir.⁶ Kimilerine göre milliyetçiliğin genetik kodundaki çeşitlilik veya milliyetçiliğin kafa karıştırıcı yapısı veyahut Marksist bir geçmişe sahip oluşu Nairn'in düşüncelerini şekillendirmiştir (Spencer ve Wollman, 2020: 173). Sebebi fark etmeksizin Nairn, günümüzde milliyetçilik literatüründe hayli fazla atıf yapılan bir isimdir. Nairn'in düşünsel çizgisi kendisine yönelttiği eleştiriler ve milliyetçiliğe bakışındaki kopukluklarla doludur. Başlangıçta modernist bir kuramcı olan Nairn, sonrasında milliyetçilik analizinde biyolojinin (genetiğin) önemine vurgu yapmaya başlamıştır. Nairn'in ilk düşüncelerinde Marksizm ve modernist çerçeve etkisini göstermektedir. Ona göre milliyetçiliğin köklerini insanda veya kültürde aramak yersizdir, kökler dünyadaki siyasal iktisat düzeninde yatmaktadır (Spencer ve Wollman, 2020: 80). Nairn özellikle İskoç milliyetçiliğine yakın hale geldikten sonra ise milliyetçiliği daha demokratik ve daha ilerici bir ideoloji olarak görmeye başlamıştır. Bu noktadan sonra artık milliyetçilik pek de Janus Heykeli'ne benzememektedir.

Milliyetçilik literatüründe modernist kuramcılardan biri olan İngiliz-İrlanda kökenli Amerikalı Benedict Anderson'ın (1936-2015) milliyetçiliğin kökenlerini ve yayılmasını incelediği Türkçe'ye "Hayali Cemaatler" olarak çevrilen eseri "Imagined Communities" önemli bir yer tutmaktadır. Anderson'a göre milletler hayal edilmiş, imgelememizde, zihnimizde kurduğumuz birer inşadır. Milliyetçilik ve milliyet özel kültürel bir yapıdır. Bu kültürel yapımlar 18. yüzyılın sonlarına doğru yaratılmışlar ve tarihsel varlıklarını kazandıkları süreç boyunca değişerek duygusal meşruiyet kazanmışlardır (Anderson, 1995: 18). Doğdukları coğrafya ile sınırlı kalmayan bu ürünler derin bağlılıklar uyandırdığı pek çok topluma da sirayet etmiştir.

Anderson'un özgün fikri olarak milletler hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Milletin en küçük üyesi dahi diğer üyeleri tanımasa da hepsinin zihin dünyasında millet hayali yaşamaya devam etmektedir (Anderson, 1995: 20). Anderson'u kendi fikrine paralel olarak milleti bir ürün olarak gören düşünürlerden ayıran noktalardan birisi de 'hayal' etme eylemini bir 'yaratma' veya 'icat' gibi algılaması ve yansıtmasıdır. Çünkü Anderson'a göre yüz yüze olunan köyler haricinde geriye kalan bütün topluluklar hayal edilmiş ürünlerdir. Hatta kimi zaman köyler bile! Peki bu hayal ediş nasıl gerçekleşebilir? Anderson ulusun, sınırlı üye sayısı ve toprak sınırı ile, egemen olarak ve bir tür kardeşlik bağı içerisinde hayal edilebildiğini iddia etmektedir (1995: 21-22). Bu noktada Anderson henüz tarihsel olarak birkaç yüzyıllık bir süre

⁶Ayrıca bkz. Janus Heykeli benzetmesini kesin olarak dile getiren ilk kişi tartışma konusudur. Kimilerine göre tarihçi Robert William Seton Watson bu söylemi ilk benimseyen isimdir.

kadar eski olan milliyetçiliğin nasıl olup da büyük fedakarlıklar içerebilen hislere kaynaklık edebildiği sorusunu sorar. Öyle ki insanın ülkesi ve ulusu uğruna ölmesi, bunu ulusal çıkar uğruna yaptığını bilerek, başka herhangi bir şey uğruna ölmekten daha ahlaki bir görkem taşımaktadır (Anderson, 1995: 162). Sorunun cevabı milliyetçiliğin kültürel köklerinde aranmalıdır. Çünkü Anderson’a göre milliyetçilik kendisine kaynaklık eden büyük kültürel sistemlerle ilişkilendirilerek incelenmelidir. Bahsedilen kültürel sistemler dinsel cemaatler ve hanedanlıklardır. Anderson’un yapmaya çalıştığı şey, kültürel sistemlerin sorgusuz kabul edilişlerinin altındaki nedene ve çözümlerine yol açan unsurlara değinilmesinin milliyetçiliğin bugünkü inandırıcılığıyla arasındaki paralelliğin ortaya çıkarılmasıdır. Ancak Anderson milliyetçiliğin oluşmasında kültürel sistemlerin dağılmasıyla onların yerine geçtiği fikrini sığ olarak nitelendirmekte ve dünyayı algılama tarzında meydana gelen köklü bir değişimin milleti tasavvur etmede büyük bir role sahip olduğunu ifade etmektedir (1995: 37). Yaşanan anlam dönüşümünün temsilcileri olarak roman ve gazete yayınları, ulusun hayal edilişinin de teknik araçlarını oluşturmaktadır. Anderson’a göre ortak ve eşzamanlı faaliyetlerin sürekliliğini bilmek yurttaş bir güven ve hayal dünyasında yaratılmış bir topluluk fikrini aşlamaktadır (1995: 40). Bu sayede ulus adım adım ve kendiliğinden biçim alan bir çerçeveden ziyade bilinçli şekilde tasarlanmaya çalışılan bir yapı halini almıştır. *“Ulus, patenti alınması imkânsız bir icat haline gelmiştir.”* (Anderson, 1995: 83).

Anderson’un fikirlerinden biri milliyetçilik ve etnik politikaların farklı alanlardan doğduğuna, farklı seyrinde yol aldığına ve farklı davaların unsuru olduklarına yönelik inancıdır ki bu inanç iki kavramın ilişkisini hafife almasına sebep olmuştur (Chatterjee, 2016: 23). Aynı zamanda Anderson ırkçılığı tarih dışı olarak görmekte, milliyetçiliğin tarihsel mukadderatına vurgu yaparken; ırkçılığın tarihin başından beri ‘iğrenç bir çiftleşmeler dizisiyle aktarılan ebedi bulaşıklıklar’ rüyası gören bir tip olduğunu söylemektedir (1995: 167).

Etno-sembolcü milliyetçilik anlayışının önemli isimleri arasında gösterilen İngiliz kuramcı Anthony Smith (1939-2016) milliyetçilik sosyolojisi alanında çalışmalar yapmış bir sosyologdur. Smith, milliyetçilik çözümlemesinde millet kavramı üzerinden hareket etmektedir. Smith’e göre milliyetçilik basit bir ideoloji olmanın ötesinde kültürel bir görüngüdür. Bu sebeple ‘milli’ olarak adlandırılan kavramlar çok boyutlu olarak ele alınmalıdır. Smith’in bakış açısı modern milletlerin evveliyatta (modernite öncesi dönemler) ‘etniler’ olarak isimlendirdiği topluluklarla ilişkisi olduğu yönündedir. Smith’e göre milli kimliğin oluşmasında etkili olan unsurlar vardır. Bunlardan ilki olan toprak (terrain) mekânsal

bir ögedir. Bu toprak parçasına yurt, beşik gibi ifadeler kullanarak kutsallık atfedilir (Smith, 1994: 9). Bir diğer unsur vatan (patria) fikridir. Smith'in burada kastettiği şey ortak siyasi amaç ve duyguları temsil eden siyasi ve kimi zaman merkezileşmiş kurumlardır. Üçüncü unsur yurttaşlık hissini pekiştiren yasal eşitlik fikridir. Smith'in önemli gördüğü bir başka unsur ise ortak tarihi bellek ve kültür öğeleridir. Sayılan unsurlara ortak bir pazar ekonomisi de dahil edildiği zaman, Smith'e göre millet, tarihi bir toprak üzerinde yaşayan, ortak mitlere ve kitlesel bir kamu kültürüne sahip, ortak ekonomiye ve ortak bir yasal çerçeveye bağlı insan topluluğudur (1994: 13). Milletin karmaşık boyutu onu yüzeysel ele almanın ne derece yavan kalacağının göstergesidir.

Smith, milli oluşum rotasının dünya üzerindeki sayısız toplulukların her birinde farklı biçimde seyir aldığını ifade etmektedir (1994: 12). Bu sebeple her milliyetçilik içerisinde değişen unsurlar yer almaktadır. Dolayısıyla kimi zaman milliyetçilik etnik ve yerli unsurları barındıran şekilde bir meydan okuma biçimini alırken; kimi zaman da teritoryal şekilde yasal birlik biçiminde ortaya çıkar. Smith'e göre gelinen noktada milli kimlik, toplumsal dayanışmanın ve düzenin meşruiyeti açısından temel gösterilen tek noktadır (1994: 14). Fertleri işlevsel hale getiren milli kimlik, milletin ortak engelleri aşmak için çaba sarf ettiği bir iman teknesi halini almasını sağlar. Bu duygunun en büyük motivasyon kaynağı milliyetçi mitolojideki soy mitidir. Diğer bir ifade ile "...den geldik." ibaresi aynı zamanda kim olunduğunu tanımlar ve bir bağ yaratır (Smith, 1994: 18). Smith, etnik bir köken olmadan millet olma sürecinin yarım kalacağını iddia etmektedir (1994: 38). Smith'in düşüncesi modernist bakışa bir eleştiri niteliğindedir. Milliyetçiliğin bir siyasi doktrin ve ideoloji olarak ortaya çıkışını 18. yüzyılın sonlarına dayandıran Smith'e göre milliyetçilik görece modern bir olgudur ancak milletler modernistlerin iddia ettiği gibi tümüyle modern yapılar değildir: *"Millet pek çok yönüyle modern gibi görünebilir ancak kökleri tinlerdedir."* (Smith, 1994: 64).

Milliyetçiliğe dair yaklaşımlar söz konusu olduğunda yer verdiğimiz isimlerden çok daha fazla sayıda ismin bu konuda fikri olduğunu söyleyebiliriz. Ancak çalışmanın sınırlılığı gereği isimlerin hepsini sunmak mümkün olmadığı gibi belirli bir sayı bile veremeyiz. Zira Peter Sugar'ın dediği gibi *"Ne kadar düşünür varsa o kadar milliyetçilik tanımımız vardır."* (Vincent, 2006: 380). Milliyetçilik dünü, bugünü ve yarını ile tahlile her daim açık halde bulunan bir fenomendir. Bu fenomene bakış açımız ona olan yaklaşımımızı belirler. Sözünü ettiğimiz sadece bilimsel anlamda bir algılanış değil yaşadığımız topluma göre değişkenlik

gösteren ve bazen farkına dahi varamasak da günlük hayatımıza işlemiş milliyetçilikle olan ilişkimizdir. Milliyet olgusu insanın kendini tanımlarken çoğunlukla ilk sırada kullandığı bir etiket haline gelmiştir. Milliyetsiz bir insanı adeta çıplak olarak görme zihniyeti tarihsel anlamda henüz dün ortaya çıkmamıştır. Bu noktada milli kimliği doğal bir insan ögesi olarak gören 18. yüzyılın muhafazakâr düşünürü Joseph de Maistre'nin sözleri aklımıza gelmektedir: *“Dünyada insan diye bir şey yoktur. Hayatım boyunca Fransızlara, İtalyanlara, Ruslara denk geldim. Fakat insana gelince, şunu söyleyebilirim ki, kendisiyle hayatım boyunca hiç karşılaşmadım. İnsan diye bir şey varsa ben bilmiyorum.”* (De Maistre, 1991: 100 aktaran Spencer ve Wollman, 2020: 39).

2. BÖLÜM

2. MİLLİYETÇİLİK İDEOLOJİSİNİN TÜRKİYE'YE YANSIMASI

“Tüm göçüp gitmiş kuşakların oluşturduğu gelenek, yaşayanların beyinlerine bir kâbus gibi çöker.”

Karl Marx⁷

Modern anlamda bir siyasi ideoloji olarak milliyetçilik 19. yüzyıldaki doğuşunun akabinde dünya üzerindeki uluslara sirayet ederek, milliyetçilik akımlarının ve milliyetçi hareketlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Ulusların toplumsal yapısı, iktisadi hali, siyasi atmosferine bağlı olarak milliyetçiliğin tarihsel rolü, etkilediği ve etkilendiği dinamikler farklılık göstermiştir. Milliyetçilik örümcek ağını andıracak şekilde kültür, eğitim, tarih gibi birden fazla alana dokunmuş ve gündelik pratikte kendine sağlam bir yer edinmiştir. Bu nedenle milliyetçiliğin sosyal bilimler penceresinden bakıldığı hali ile milliyetçi bir haletiruhiye içinden bakıldığında hali karşılaştırıldığında aradaki makas açıklığı belirgin şekilde görülebilir.

Sınırları içerisinde birden fazla ulusun yaşadığı Osmanlı Devleti de milliyetçilik düşüncesinden etkilenmiş, milliyetçilik kaynaklı bağımsızlık savaşlarında toprak kaybetmiştir. Tarihsel olarak milliyetçilik Osmanlı Devleti'ne farklı şekillerde sirayet etmiştir: Savaşlar, ticari ilişkilerin akışı, gizli dernekler, reformlar vb. (Buçukcu, 2020: 147). İmparatorluğun dağılma sürecine girdiği dönemde milliyetçilik bu defa Türk milliyetçiliği olarak büyümeye başlamıştır. Esasen Osmanlı'da milliyetçilik ilk olarak Müslüman olmayan milletlerin içinde yeşermiştir. 19. yüzyılın henüz başında yaşanan Sırp İsyanı (1821) ve Yunan İsyanı (1821) imparatorluk için dağılma sinyallerinin görüldüğü ilk adımlardır. Milliyetçi isyanlar devam ederken Napolyon Savaşları'nın etkisiyle yayılan 'self-determinasyon'⁸ (kendi kaderini tayin hakkı) ilkesi her milletin kendi bağımsızlığını elinde bulundurmasını salık verdiği için birden fazla ulus barındıran devletler için parçalanma tehdidi oluşturmuştur.

⁷ Bkz. Marx, K. (2016). *Louis Bonaparte'in On Sekiz Brumaire'i* (Çev. Bora, T.). İstanbul: İletişim Yayınları (Eserin orijinali 1852'de yayımlandı).

⁸ Bkz. 'Self-determinasyon' kelimesinin Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre Türkçe karşılığı 'Öz belirtim' şeklindedir: Türk Dil Kurumu (2019). *Selfdeterminasyon*. 13 Haziran 2021 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır.

Bu prensip daha çok milletlerin kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi anlamında kullanılır.

Türk milliyetçiliğinin azınlık milliyetçiliklerine nazaran daha geç ortaya çıkmasının sebeplerinden en mühimi Osmanlı'daki milletler sisteminin dini temel almasıdır. Osmanlı'ya has bu sisteme göre Osmanlı toprakları içerisinde “millet-i erbaa” adı verilen milletler yaşamaktadır. Bunlardan ilki “millet-i hâkime” olan Müslüman millettir. Müslüman milleti içerisinde Türkler, Araplar, Arnavutlar gibi etnik kökenleri farklı ancak dinleri İslam olan gruplar yer almaktadır. “Millet-i sâdika” isimlendirmesi ise Ermeni milleti için kullanılır. Bunların yanı sıra Rum milleti ve Yahudi milleti de bulunmaktadır. Ancak kısaca anlatılmaya çalışılan sınıflandırma bu kadarla sınırlı değildir. Kendi içsel meselelerinde serbest bırakılan milletlerin sorumluluğu “milletbaşı” denilen ve devlet tarafından atanmış kimse veya kimseler tarafından üstlenilmiştir (Buçukcu, 2020: 146). Genel hatlarıyla bireylerin dinlerine göre ayrılan cemaatlerin içerisinde yaşadıkları bu sistem aslında 19. yüzyılda netlik kazanmıştır. Renan'a göre milliyetleri dine göre ayırma işi sadece Türk siyasetini değil tüm Şark'ı vahim derecede etkilemiştir (1946: 104).

Millet sistemi yapılanması çerçevesinde birçok millet için nizamnameler hazırlanmış ve yürürlüğe sokulmuştur.⁹ Toplumun içindeki grupların bu denli kati sınırlarla ayrıştırılması gayrimüslim gruplar arasında milliyetçiliğin gelişmesine zemin hazırlayan sebeplerden birisi olmuştur. Türklerde ise millet kavramının algılanışı, etnik farklılığı değil dini farklılığı baz aldığı için modern millet kavramının doğru anlamda özümsemesi noktasında güçlük yaratmıştır. Bu durum Türklere özgü kavramsal bir sorun olmuştur. Ancak farklı inançlara mensup milletlerin başlattığı milliyetçi hareketler tam bağımsızlık şiarıyla ilerlemiş, belirli sürelerden sonra Osmanlı'dan ayrılarak başarıya ulaşmışlardır (Köseoğlu, 2002: 210). Elbette bu ayaklanmalar sadece gayrimüslimler arasında yaşanmamış, örneğin Arnavut milliyetçiliği veya Arap milliyetçiliği gibi Müslüman milletlerde de görülmüştür. Fakat bütün milliyetçi hareketler kendi özgünlüğü içerisinde yaşanmıştır ve hepsi en azından hareketin başında ayrılıkçı fikirle yola çıkmamışlardır.

Ortaylı'ya göre (2006), 19. yüzyıl “*İmparatorluğun en uzun yüzyılıdır.*” Çünkü çağdaşlaşma çabaları, devlet kurumlarının değişimi, değişime yönelik fermanlar, milliyetçi ayaklanmalar, isyanlar, darbeler ve anayasalar bahsedilen yüzyıl içerisinde yaşanmıştır. Etnik ayrımı esas alan hareketler neticesinde yeni bir siyasal talep olarak azınlık hakları ortaya çıkmıştır. Türk milliyetçiliğinin doğuşunun diğer milliyetçiliklere göre daha geç olmasının

⁹ Ayrıca bkz. Nizamname statüsünde yapılan ilk çalışma 1861 yılında yürürlüğe giren “Rum Patriği Nizamı” olmuştur. Bu nizamı “Lübnan Nizamnamesi”, “Ermeni Milleti Nizamnamesi” ve “Yahudi Milleti Nizamnamesi” takip etmiştir.

bir diğ er sebebi gayrim uslim ve Müslüman halkın kanun önünde eşitliğini sağlayan Tanzimat Fermanı ile yeni toplumsal bir konsensüsün oluşmasıdır.

Milletler hiyerar sisinin yerine yeni bir uzlaşma zemini ve bir arada kalabilmenin yeg ane yolu olarak Osmanlıcılığın kabul görmesi Türk milliyetçiliğinin oluşmasını geciktirmi tir. Zira bizzat devlet katında doğan, resmî ideoloji konumunda varlık sürdüren ve bir tür imparatorluk milliyetçiliğı olan Osmanlıcılık ( ttihadı Osman ), Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan her insanı tek bir millet olarak sayan bir düşüncedir: Osmanlı milleti. Esasen Osmanlı milleti denilen bir topluluk gerçeklik zemininde hiçbir zaman var olmayan, Anderson'un yaklaşımını baz alırsak zihinde yaratılan ve olması umulan bir hayal ürünüdür. Israrla üzerinde durulan bu programa göre dini farklı olan topluluklar bir bakıma "kardeş" olarak görülmeye ba lanmış, Osmanlı topraklarını "vatan" olarak isimlendirerek sadakat duygusunu yönlendirmek ama lanmıştı r. Yani millet sistemi ile ayrıştırılan gruplar bu defa birle tirilmeye  alı ılmıştı r. Hatta Namık Kemal başta olmak üzere dönemin aydınları ve  ttihat ve Terakki Cemiyeti dahi bu g r    benimsemişlerdir. Vatan  airi olarak adlandırılan Namık Kemal'in şiirlerindeki 'vatan' figürü Türk vatanından ziyade Osmanlı- slam coğrafyasını tarif etmek için kullanılmıştı r. Osmanlı tarihinde "93 Harbi" olarak isimlendirilen Osmanlı-Rus Sava larından (1877-1878) sonra kaleme aldığı "Vatan Mersiyesi" bunun en net örneklerinden biridir: "*Vatanın bağrına d   man dayadı hançerini / Yoğımı  kurtaracak bahtı kara m aderini*" Namık Kemal, J n Türkler arasında milliyetçi bir kavram olarak kullanmasa bile "vatan" kelimesini sıkça kullanan isimlerin başında gelmiştir. Her ne kadar vatan simgesi Türk milliyetçiliğine de intikal etmiş olsa da Osmanlıcılıkta görülen vatan ideali ile Batı milliyetçiliğindeki birleştirici coğrafi unsur olarak görülen vatan unsurunun arasında farklılık vardır. Namık Kemal'in vatanseverliğı Türkçü bir nitelik değil, Osmanlıcı bir nitelik taşımıştır (Aydın, 2000: 129).

" mtiz c-ı akv m ve ittihad-ı an sır" (kavimlerin kayna tırılması ve unsurların birliğı) olarak formüle edilen Osmanlıcılığın a ılanması için fikir, anayasal bir statüye eri tirildiyse bile toplumsal bir karşılığı olmamıştır. Türk milleti kavramının oluşması, Türk milli bilincinin yerleşmesi gibi Türk milliyetçiliğinin gereklilikleri Osmanlı'nın çok uluslu yapısına ters düşmek bir yana Osmanlıcılığın dinamikleri ile de bağda mamıştır. Bu sebeple Türk milliyetçiliğinin doğmasına yönelik her türlü fiiliyatın önüne geçilmeye  alı ılmıştı r. Fakat 20. yüzyılın henüz başında ba layan özellikle Balkan coğrafyasında yaşanan toprak kayıpları Osmanlıcılık fikrinin uygulanabilirliğini ortadan kaldırmıştır. Ayrılık i fikirler ve

‘öteki’ olarak görülen gruplara yönelik hoşnutsuzluk giderek Türk milliyetçiliğinin de ortaya çıkmasına fırsat yaratmıştır. Özellikle 31 Mart Olayı sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti cephesinde daha güçlü bir Türkçülük vurgusu görülmüştür. Aydın’a göre her ne kadar resmi siyasi ağız farklı bir söylem içerisinde olsa da temayüllere aldanmak doğru değildir, 1912-1913 yıllarında İttihat ve Terakki’nin Türkçülüğü daha canlı bir hal almıştır (2000: 175).

Milliyetçilik yeni bir ulus ortaya koyma hedefinde olmuştur ancak hiçbir ulus bir anda var olmamıştır. 19.yüzyıl ulus inşa sürecinin adım adım geliştiği bir dönemdir. Marşlar, bayraklar, edebiyat, müzik gibi ulusal unsurlar bu dönemde doğmuş, milliyetçiliğin gelişmesine katkı sağlamışlardır. Türk milliyetçiliği de siyasi bir ideoloji olarak sistematik hale bürünmeden önce toplumsal ve kültürel öğelerin üzerinde gelişme göstermiştir. Örneğin günümüzde kullanılan Türk bayrağının ilk dizaynı 1844 yılında, Sultan Abdülmecid döneminde devletin resmi bayrağı olarak kabul edilmiştir. ‘Milli Şair’ şeklinde anılan Mehmet Emin Yurdakul, henüz 1886 yılında yazdığı şiirde “*Ben bir Türk’üm dinim, cinsim uludur.*”¹⁰ dizesiyle Türk milli edebiyatının öncüleri arasında gösterilir (Mollaer, 2020). İlk Türkçeden Türkçeye sözlük olma özelliği taşıyan ve Şemsettin Sami tarafından kaleme alınan ‘Kamus-ı Türki’ (1901), ulusal dil olarak Türkçe’nin gelişimindeki önemli bir girişim olarak sayılmaktadır. Kaldı ki Türk milliyetçiliği ilk etapta çoğunlukla dilde ve edebiyatta görülmeye başlanmıştır. Gelişen Türkoloji Türklük bilincinin yerleşmesine katkı sunmuş ve Türklüğü İslamiyet’ten ayrı sınıflandırabilmenin de aracı olmuştur (Görücü, 2009: 17). Kültürel bir hareket olarak beliren Türkçülüğün politik bir fikir olarak ilerlemesi 20.yüzyılın başında olmuştur. Çünkü artık, her ne kadar düşünür ve siyaset adamı Süleyman Nazif’in ifadesi ile “*Arap’inkini Arap’a Acem’inkini Acem’e iade edersek elimizde uzun kollu hırkadan başka bir şey kalmayacak*” dahi olsa da Türk unsuru haricinde dayanılabilecek bir nokta olmadığı görülmeye başlanmıştır. Henüz 19. yüzyılın sonlarında “Türk” kelimesi köylüyü tanımlamak için kullanılan küçültücü bir ifade iken 25 yıllık bir süre içerisinde milli devlete sahip olan ve bunu Türk milliyetçiliği fenomeniyle gerçekleştiren bir kimlik haline gelmiştir (Georgeon, 2002: 23).

¹⁰ Bkz. Yurdakul, M. E. (1886). *Cenge Giderken*. 14 Haziran 2021 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/siirler/cege-giderken-siiri-mehmet-emin-yurdakul-6426132> adresinden alınmıştır.

2.1. Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu

Türk milliyetçiliği, aynı zamanda Türkçülük olarak isimlendirilir lakin esasen ‘izm’ ekinin Türkçe karşılığı olan ‘cılık, çülük vb.’ ekler Türk milliyetçiliği ve Pan hareketleri haricinde herhangi bir milliyetçiliği tarif etmek için kullanılmaz. Türkçülüğün bu hususi durumu, Osmanlıcılık ve İslamcılık düşüncelerinden farklı olan bir içeriğe özel olarak bir vurgu ihtiyacı hissedilmesinden kaynaklanmaktadır (Türköne, 2011: 549). Dönemin düşünce akımlarına bu eklerin verilmesinin nedenlerinden birisi de Türkçülük fikrini getiren aydınların, karşıtlarına Rusya’daki kullanıma benzer şekilde batıcı, İslamcı demeye başlamaları; onların da Türkçü şeklinde karşılık vermeleriyle başlamıştır (Berkes, 2002: 411). Aynı eki alan bu fikir cereyanlarının en köktencisi Türkçülük olarak görülmüştür. Zira Türk milliyetçiliği etnik temelli bir siyasal bir düşünce olmasının yanı sıra bu tür bir siyaset, imparatorluğun yaşamasına imkân vermemek manasını taşımaktadır. Bu nedenledir ki Türk milliyetçiliğinin doğuşu bizzat İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde veya Türk kökenli Osmanlı aydınları içerisinde olmamış; Kırım/Rus/Tatar kökenli isimlerin öncülüğünde gerçekleşmiş ve farklı kökenlere sahip isimlerin gayretiyle gelişmiştir. Tarihsel açıdan erken dönem isimleri olarak Türk dilinde birlik hedefleyen ve “Tercüman” gazetesini çıkaran İsmail Gaspıralı ve Türk tarihi çalışmaları yürüten Zeki Velidi Togan gösterilebilir. Türkiye’nin milliyetçilik ile tanışmasına vesile olan ve Kırım/Tatar yöresinden gelen aydınlar Rus düşünce akımlarından etkilenmişlerdir. Bu akımlardan en tesirlielerinden birisi olarak Narodnizm (halkçılık), özellikle Türk Millî Mücadelesi öncesinde Türk milliyetçiliği üzerinde etkili olmuştur. Bir paranın iki yüzü misali halkçılık ve milliyetçilik iç içe geçmiş şekilde düşünülmüştür. Bu düşünceye göre halka ulaşabilme amacı milliyetçiliğin ilk adımı sayılmaktadır. Elbette bölgedeki Pansalvizm siyasetinin ve Rus milliyetçiliğinin yarattığı tedirginliğin de Türk milliyetçiliğinin oluşmasında etkisi bulunmaktadır.

Siyasal anlamda Türk milliyetçiliği fikrinin dile getirilmesi ilk olarak Tatar asıllı düşünür Yusuf Akçura’nın 1903 yılında kaleme aldığı “Üç Tarz-ı Siyaset” makale dizisi ile olmuştur. Kaldı ki Berkes’in ifadesiyle Akçura, Çarlık Rusya’nın içindeki milletlerin bağımsız kalabilme davalarını yakinen gözlemlemiş ve milliyet sorununu fark edebilmiştir (2002: 399). İmparatorluğun kaderinin belirlenebilmesi için ortada duran siyasi fikirlerden Osmanlıcılığın yaşatılamayacağını ve İslamcılığın da mümkün olmadığını ifade eden Akçura’ya göre Türkçülük yeni bir yol olarak görülmüştür. Osmanlı milletini vücuda getirmekle uğraşmak artık ‘*beyhude bir yorgunluktur*’ ve İslamcılığın tesisi sürecinde farklı

Müslüman toplulukların Türk milleti ile uyum sağlamasının muhtemel olmadığı açıktır (2019: 92-96). Kültürel gelişimi Rus İmparatorluğu içerisinde şekillenmiş bir aydın olarak Akçura, etnik kimliğe dayanan siyasi bir anlayışın kimlik muhafazası için gerekli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Akçura'nın Osmanlı topraklarına da ekilmiş olan milliyetçilik tohumu ile savaşmak değil aksine Osmanlı için faydalı olabilecek ve uygulanabilecek bir çözüm arayışı bulmak konusundaki hassasiyeti neticede diğer fikir akımlarına karşılık Türkçülüğü işaret etmesine yol açmıştır (Georgeon, 1986: 33). Akçura bu noktada milliyetçilik fikrinin Avrupa'dan öğrenildiğini kabul etse de Türklerin kendi menfaatlerini koruyabilmek amacıyla bu düşünceye zaten sahip olduklarını iddia etmiştir. Elbette onun milliyetçilik anlayışı içerisinde de primitif noktalar bulunmaktadır.

Genel kanıya göre Türkçülüğün manifestosu olarak kabul edilen Akçura'nın makalesi esasen Türk milliyetçiliğinin tek çözüm olduğu yönünde kesin bir fikir belirtmez. Kaldı ki Akçura'nın öngördüğü Türkçülük fikri de zaman içerisinde etkinlik kazanmıştır. Ancak makalede diğer düşünce akımlarına nazaran Türkçülük, uygulanabilirliği açısından elde duran bir çare olarak görülür. Akçura kesin bir hükme varmamış veyahut varmış da dile getirememiş olsa da milletler arasında yaşanan ayrılma ve birleşme sorunları ile devlet ve din arasındaki ilişkinin sorunlarının, dönemin koşulları düşünüldüğünde, Osmanlı'nın dağılmasına yol açmadan çözüme kavuşur görünmüyor olmasını kavramıştır (Berkes, 2002: 409). Akçura'nın makalede ele aldığı 'Türk birliği siyaseti' ile dili, ırkı, adeti ve çoğunlukla dini bile aynı olan Türklerin birleşmesi ve bu birliğe önderlik edebilecek bir Osmanlı Devleti'nin rolü anlatılmaktadır. Ancak bu tip bir siyasi ahval pek çok zorluğa gebe dir. Akçura'ya göre Türklük tezahürleri henüz yeni doğmuş bir bebekten farksızdır (2019: 97). Vele v ki Türkler milli geçmişlerini hatırlamaz bir halde bulunmaktadırlar. Makaledeki önemli noktalardan biri İslamiyet'in Türklerin büyük bir kısmının kabul ettiği din olması vasıtasıyla birleştirici unsur rolü oynayabileceğidir. Akçura, artık dinlerin tek başlarına siyasi bir önemleri olmadığını, ırki siyasete yardımcı bir öge vasfına bürüneceklerini ifade etmiştir. Akçura'nın millet tanımında ırk, dil ve içtimai vicdan ögeleri yer almıştır. Yalnızca bu ögelerin bir olduğu cemiyet-i beşeriye millet olarak var olabilir (Akçura, 2015: 17).

Düşüncelerinin niteliği bakımından Akçura, Türk milliyetçiliğinin erken dönem isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü Osmanlıcılığın tabir-i caizse akıntıya karşı kürek çekmek olduğunu, hatta Osmanlı'daki Müslüman olmayan milletlerin bağımsızlıklarına bir gün kavuşacaklarını dile getirmesi onun milliyetçilik ve devlet ilişkisini

çok erken bir tarihte kurduğunu göstermektedir (Buçukcu, 2020: 154). Bu ilişki kurulumu onun iktisat bilimi ile yakından ilgilenmesine, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra milli ekonomi ve milli burjuvazi oluşturulması yönündeki fikirlerini geliştirmesine sebebiyet vermiştir. Akçura ulus devletin tesisinden sonra da milletvekilliği ve Türk tarihi ile ilgili çalışmalar yapmış bir isim olarak Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal tahlillerini de kaleme almıştır. Akçura kendisini de dahil ettiği demokratik Türkçülerin en büyük amacının ulus devlete sahip olmakla başarıya ulaştığını dile getirmiştir.

İmparatorluk ürünü olan bir kimsenin küresel bir bakış açısından sıyrılıp yalnız Türk devletini hayal etmesi oldukça zor olmuştur, hatta kimi zaman olmamıştır. Bu nedenle, her ne kadar Akçura gibi 1900'lü yılların henüz başında birkaç düşünür tarafından dile getirilse de Türkçülük siyasi bir akım olarak İkinci Meşrutiyet'in (1908) sonrasında gelişim göstermiştir. Zira Berkes'e göre İkinci Meşrutiyet'in getirdiği mühim sonuçlardan birisi de Türk ulusu hissiyatının doğuşu olmuştur (2002: 393). Fikrin örgütlenme temeli ilk olarak 1908 yılında kurulan Türk Derneği'dir. Kurucuları arasında Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Velet Çelebi, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Necip Asım gibi isimlerin bulunduğu cemiyetin yayın organı olarak "Türk Derneği Dergisi" çıkarılmaya başlanmıştır. Derneğin ve derginin ömrü kısa olmuş, dergi 1911 yılında kurulan Türk Yurdu Cemiyeti'ne intikal edilmiştir. Bu cemiyet kapsamında çıkarılmaya başlanan "Türk Yurdu" dergisinin yayın politikası Türkçülük siyasetinin de programını oluşturmuştur: anlaşılır bir Türk dilinin meydana getirilmesi, Türk ırkının ilgisini celbeden konular üzerinde çalışılması, Türkler için ortak ideal yaratmak, Türk milliyetçiliğini yaymak, Türk unsurunun çıkarlarını korumak (Aydın, 2000: 167-168). Dergi daha sonra Türkçülüğün etkinlik kazandığı esas dernek olan "Türk Ocağı" (1912) örgütünün yayın organı olarak faaliyet göstermeye devam etmiştir.¹¹ Türk Ocağı cemiyetinin "Nizamname-i Esas ve Dahilisi" başlığıyla yayınladığı ve cemiyetin amaçlarını ortaya koyan belgede, derneğin maksadı Türklerin milli terbiye ve ilmi, ekonomik, toplumsal seviyelerinin geliştirilmesi ve Türk dilinin ve ırkının kemale erdirilmesi için çalışılması olarak ifade edilmiştir (Üstel, 2017: 105-106). Aynı tarihlerde faaliyet gösteren bir diğer yayın olan "Genç Kalem" dergisi 'Yeni Lisan Hareketi' ile Türk dilinin sadeleştirilmesini ve özüne döndürülmesini amaçlamıştır. Bu örgütün kadrosunu Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip başta olmak üzere mühim yazarlar oluşturmuştur.

¹¹ Ayrıca bkz. Türk Yurdu Dergisinin tarihçesi için: Tuncer, H. (2001). *Türk Yurdu Tarihçesi*. 20 Haziran 2021 tarihinde <https://web.archive.org/web/20110118035009/http://www.turkyurdu.com.tr/tarihce.php> adresinden alınmıştır.

Türk Yurdu, Genç Kalemler gibi dergilerin amacı salt Türk milliyetçiliğinin sesi olma gayesini gütmek olmamış, aynı zamanda fikrin sistematikleştirilmesine katkı niteliğinde olan eleştirel düşüncelere de tartışma zemini yaratmak olmuştur. Örneğin Genç Kalemler'in kadrosunda yer alan ve Türk hikâye türünün ilk isimlerinden olan Ömer Seyfettin hikayelerinde sadece Türk dilinde sadeleşmeye yönelik olan fikirlerini dile getirmemiş; Türk milli kimliği ve Türk milletine ilişkin problemlere de yer vermiştir. Seyfettin'in Türk milliyetçiliğindeki asli unsur İslam dini ve Türk dili olmuştur. Eserlerinde özellikle Türk kahramanlarını bir mit haline getirerek, destansı bir yönle işlemiştir. Örneğin 1911 yılında yayınlanan "Primo Türk Çocuğu" öyküsünde bir Türk çocuğu olan Orhan, kendisini İtalyan sanan Primo'ya Türklerin 'şanlı' geçmişinden bahsederken Hun İmparatoru Atilla'dan, Türklerin geniş topraklarda söz sahibi olduğundan ve Türk ırkının yüceliğinden mübalağalı örnekler vermiştir. Bu bağlamda Ömer Seyfettin'in milliyetçiliğinin Smith'in milliyetçilik yaklaşımındaki ortak soy miti oluşturma ve ortak kültür ve bellek taşıma unsurlarına sahip olduğu söylenebilir. Kaldı ki onun tanımına göre millet, bir lisana, bir dine, bir terbiyeye, bir mefkureye bağlanmış ve siyasi bir hudut içerisinde yaşayan bir topluluktur (Seyfettin, 1958: 14). Türk-İslam tarihi üzerinden Türk milliyetçiliği bilinci oluşturmaya yönelik tasarlanmış olduğu hikayeleri sade bir Türk dili üzerinden kaleme almıştır.

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşamış aydın, düşünür veya yazarların Türk milliyetçiliği fikrini benimsemesi kolay gerçekleşmiş bir durum olmamıştır. Elbette başta İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri olmak üzere cemiyet dışındaki isimler Osmanlı'nın kurtuluşu mevzubahis olduğu zaman sınırları mümkün olduğunca koruma fikrini esas aldıkları için öznesi Türk kimliği olan bir devlet fikrini zihinlerinde oluşturmamışlardır. Ancak Türk milliyetçiliğinin görünürlüğü artıka fikrin kabul görmesi de kolaylaşmıştır. Bahsedilen görünürlük özellikle Balkan Savaşları'nın akabinde "Türk hükümeti, Türk ordusu, Türklerin hakani" gibi ifadelerin kullanılmaya başlanmasıyla olmuştur lakin özellikle İslamcılar tarafından bu terimleri kullananlar 'Türklük' diye bir şeyin olmadığı yönündeki sert eleştirilere maruz kalmışlardır (Berkes, 2002: 436). Bu noktada kendine özgü bir düşünsel değişim çizgisine sahip Şevket Süreyya Aydemir'den örnek verilebilir. 'Osmanlı vatanseveri' olarak çıktığı fikir hayatında Balkan Savaşları ve Türk Yurdu Dergisi'nin etkisiyle Türkçülük ile tanışmış, Turan idealini hayal etmeye başlamıştır. Turan ifadesine ilk defa Fransız tarihçi Leon Cahun'un "Asya Tarihine Giriş: Türkler ve Moğollar" (1896) eserinde rastlanmaktadır. Bahsi geçen eserde Cahun, Cengiz Han'ın Asya kıtasındaki Türkleri birleştirmek maksadı ile fetih politikası izlediğini iddia etmiştir (Akçura, 2019: 80). Aydemir, turan hayalini Balkan

topraklarında hakimiyet kaybedildikçe doğuya, Asya'ya yönelik kurmaya başlamıştır. Öyle ki kendi hayatını anlattığı “Suyu Arayan Adam” (1959) eserinde yaşamının Türkçülüğü benimsediği dönemleri için “*Evet, Kâbe Turan’dı.*” ifadelerini kullanmıştır (Aydemir, 2008: 72). Anadolu’ya Balkanlar’dan bakan Aydemir’in turan hayali Anadolu’nun vaziyetini gördüğünde değişir. Anadolu insanı milli bilinç edinebilmek şöyle dursun birey olduklarının dahi farkında olmayan, yoksul kimselerdir. “*Biz hangi milletteniz, Türk değil miyiz?*” sorusuna verilen “*Estağfurullah*” cevabı ile karşılaşan Aydemir şaşkınlık geçirir. Turan fikri toplumsal gerçeklikten uzak bir söylemdir. Georgeon’a göre Aydemir’in serüveni Osmanlılık, Türkçülük, komünizm ve en sonunda Kemalist milliyetçiliğe varan özgül bir örnektir (2002: 36).

“*Vatan ne Türkiye’dir Türklere ne Türkistan / Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan*” dizeleriyle turan düşüncesini sloganik biçimde dile getiren bir diğer isim olan Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin ideoloğu olarak görülür.¹² Gökalp, Türk milliyetçiliğini Osmanlı Devleti’nin kurtuluş reçetesi içerisinde dile getirmiştir. Onun milliyetçilik anlayışının içinde ortak kültüre sahip insanlar topluluğu olarak değerlendirdiği ‘millet’ kavramının önemli bir yeri vardır. Türk Yurdu dergisinde yayımlanan “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” başlıklı makale dizisinde sorunun çözümlerine ilişkin fikirlerini “*Memlekette üç fikir cereyanı vardır.*” sözleriyle ifade etmiştir (Gökalp, 1976: 1). Esasen İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde girdiği ilk yıllarda tanıştığı Hüseyinzade Ali, Gökalp’in Türkçülük fikirlerinin gelişiminde etkili olan en mühim isimlerden birisidir.¹³ Gökalp’e göre Türkleşmiş bir gövdeye eklendirilebilmiş Müslümanlığa ulaşmak ve muasır medeniyetler seviyesine erişebilmek yegâne gayedir. Gökalp’in bu fikirleri ortaya attığı dönem Osmanlı düşünce dünyasında etnik yapıya dayalı bir milliyetçilik fikri ile alışılacağı üzere Müslüman olan ve olmayan ayrımının yapıldığı fikrin çatıştığı bir dönemdir. Bu tartışmaların arasında Gökalp milliyetçiliği ırksal bir temelden çıkarmış ve kültürel bir temele yaslamıştır (Buçukcu, 2020: 156). Ona göre esas problem toplumun yararı olan ulusa ait ülkelere ve değerlere sahip çıkılamamasından kaynaklanmıştır. Ulus olma aşamasına geçen Türkler için en yüksek mefkure ulus mefkuresidir. Batı uluslarının harsı veya İslam ümmetinin mefkuresi alınamaz, bunlar başka topluluklara özgüdür (Berkas, 2002: 423). Türklerin ulusçuluğu yalnız

¹² Bkz. Gökalp, Z. (1911). *Turan*. 22 Haziran 2021 tarihinde <https://www.ulkuyaz.org.tr/prof-dr-mehmet-kaplan-turan/> adresinden alınmıştır.

¹³ Ayrıca bkz. Hüseyinzade Ali, 1905 yılında ‘Türkleşmek, İslamlaşmak ve Avrupalılaşmak’ adını verdiği üç ilkeye ilişkin fikirlerini dile getirmiştir. Hayatı için: Uca, A. (2011). Dr. Hüseyinzade Ali Bey. *Türk Yurdu Dergisi*, 100(288), 50-57.

Türk harsıyla yapılabilir.

Gökalp'in o dönemdeki fikirlerine göre İslamiyet, Türklerin ayrılmaz parçalarından biridir. Gökalp'in imgeleminde milleti oluşturan kavramlardan olan 'aynı dine inanma', bugün Türk kavimlerinin hemen hemen hepsinin İslamiyet'i seçerek Türkleşmesini de sağlamıştır. Görüyoruz ki Gökalp'e göre İslam dini Türkleşmek için gereklidir, Türkçülüğün tamamlayıcısıdır. Gökalp'e göre Türklük, İslamiyet'in hakiki dayanağıdır (Gökalp, 1976: 7). Gökalp, makalesinde dünya üzerindeki Müslümanların tamamını kapsayıcı nitelikte siyasi bir İslam Birliği kurulabileceği ihtimalinden bahseder. Bu noktada Gökalp'in asıl amacı İslamiyet'in farklı ırktan insanları veya farklı milletleri içine alan ümmet anlayışı ile Türkçülüğün Türk milletini esas alan programlarını uzlaştırmaktır. Kaldı ki Türkçülük dediğimiz şey Gökalp'e göre İslamiyet'e zarar verici olmak şöyle dursun onu bir kenarda bırakacak bir düşünce bile değildir.

Gökalp, 1917 yılında kaleme aldığı "Millet Nedir?" başlıklı makalesinde millet kavramını 'şahsiyetini uzun müddet kaybettikten sonra yeniden canlandıran bir kavim' şeklinde tanımlamıştır (2014: 148). Milleti açıklamaya girerken milletle ilişkili olan ırk, kavim, ümmet, halk, devlet kelimelerini de açıklayan Gökalp'e göre ırk, biyolojik bir kelimedir. Bir ailede dahi üç farklı ırka mensup bireylerin olabileceğinden yola çıkarak toplumsal bir nitelikte olan millet kavramının ırk kavramı ile gerekli bir bağı olmadığını ifade eder. Gökalp'e göre bir kavmin erişebileceği en son nokta bir dine, bir devlete ve bir medeniyete sahip olmasıdır. Kavim benliğini, lisanını kaybederse unutmaya başlar. Ancak eğer kavim yeniden kendisini idrak etmeye başladığında (ki bu millet olmaya başlama evresidir) milli lisanların dirildiğini görebiliriz. Bu noktada Türk milliyetçiliğinin doğuşu ve gelişimi sürecinde Gökalp'in Türk dilinde sadeleşmeye verdiği önemi bir kez daha vurgulamakta fayda vardır. Bütün bunların sonucunda Gökalp, milletin doğmasını milli lisana, milli yaşantıya, siyasi özgürlüğün alınmasına, kültürün medeniyet içerisinde kurulmasına bağlamıştır (2014: 152). Buradan hareketle Gökalp, Osmanlı Devleti'nin milli lisana erişmesi ve Avrupa medeniyeti içerisinde bir Türk harsı kurulması şartlarını yerine getirdiği takdirde Türklerin millet hayatının başlayacağını iddia etmiştir (Gökalp, 2014: 153).

Ziya Gökalp'in Türk milliyetçiliğine ilişkin düşünceleri Türk ulus devletinin kurulmasından öncesi ve sonrası olarak iki farklı kategoride ele alınabilir. Bunun en büyük sebebi şüphesiz yaşadığı dönemin şartlarının değişmesidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde parçalanmışlığın önüne geçebilmek, devletin yıkılmasını önleyebilmek üzerine

düşünerek, fikirlerini bu yönde olgunlaştıran Gökâlp, Millî Mücadele ve yeni devletin kurulması dönemlerinde artık daha gerçekçi bir bakış açısıyla Türk ülküsünün ve Türkçülüğün üzerine vurgu yapmıştır. Örneğin artık daha ayrıntılı bir millet tahlili yapmaya başlayan Gökâlp, ırkçı, kavmi, coğrafi millet tanımlarının eksikliğine dikkat çekmiş ve millet için önemli ögenin hars (kültür) olduğunu söylemiştir (2019: 18). Gökâlp'e göre en nihayetinde millet ne ırki ne kavmi ne coğrafi ne de siyasi bir zümredir. Millet, ortak bir lisana, ortak bir dine, ortak bir sanat anlayışına, ortak bir ahlaka tabi olan ve ortak bir eğitimle yaşamış zümredir. Gökâlp'te görülen değişken kavramlardan birisi de 'Turan' kavramı olmuştur. Fikirlerinde mutlaka yer verdiği ve Oğuz, Tatar, Kırgız, Özbek, Yakut Türklerinin dilde, kültürde ve edebiyatta birliğini ifade ettiği ve "*Turan yurdu durağımız*"¹⁴ dediği bu kavrama yaptığı milli mefkure vurgusu zamanla azalmış, neticede 'Kızılelma' olası bir uzak hedef veya olasılık şekline dönüşmüştür. Milliyet, hürriyet, ulus, Türkçülük, meşrutiyet, cumhuriyet, inkılap gibi kavramlar Gökâlp'in bir anda öğrendiği kavramlar olmamış, yaşamı boyunca zamanla öğrenerek bu kavramları düşün dünyasına katmış ve formüle etmeye çalışmıştır. Türk milletinin milli bir devlete sahip olmasının ardından milli ülkü belirleme, toplumu milli bilinç düzeyine erişirme ve milli bir ruhla hareket etmesini sağlama gibi hedefler doğrultusunda hareket eden Gökâlp, Türkçülük fikrine de bu yönde eklemeler yapmıştır. Artık salt ümmet tarihi değil İslamiyet öncesi Türk tarihine de önem vermesi, Gökâlp'in milliyetçilik anlayışının etno-sembolcü kuramdan izler taşıdığını göstermektedir. Bunun yanı sıra milli bilincin ve milli ahlak hissiyatının eski Türk toplumlarında var olduğu yönündeki iddiası, onun artık tarihi milliyetçi bir gözle okuduğunun göstergesidir. "Türkçülüğün Esasları" (1923) eserinde Gökâlp, Türkçülüğün niteliğini ve programını konu almıştır. Türkçülük akımının geliştiği kaynaklardan, özelliklerinden ve olması gerektiğini düşündüğü çizgiden bahsetmiştir. Onun kendine has Türkçülük anlayışı ulus-devletin kurulması sürecinde yol göstericilerden biri olurken, yeni devletin milli unsurlarının korunması hususunda neler yapılması gerektiğine de ışık tutmuştur. Dil ve kültür anlamında çalışmalar yapan Gökâlp, özellikle Türk milli kimliği ve Türk milli edebiyatının gelişmesine katkı sunmuştur. Fikirlerini uygulama alanı bulması ve hayata geçirmesi bakımından Gökâlp, yeni cumhuriyetin sosyal değişiminde önde gelen isimlerinden biri olarak gösterilmektedir.

Türk milliyetçiliğinin doğuşuna ilişkin sosyolojik bir yaklaşıma göre, Türkçülük modernleşme sürecinde ortaya çıkan yeni kurumsal yapılar, yeni anlamlar içeren kavramlar

¹⁴ Gökâlp, Z. (1913). *Ergenekon*. 22 Haziran 2021 tarihinde <https://tengritagh.org/2017/03/15/meshhur-ergenekon-siiri/> adresinden alınmıştır.

ve örgütlenme ile var olmuştur (Göçek, 2002: 63). Modernist kurama göre Türk milliyetçiliği, modernleşme sürecinden doğmuştur. Modern anlamda bahsi geçen Türk milletleşme sürecini 19. yüzyıldan başlatmak gerekir, Orhun Yazıtlarını kanıt göstererek Türk milli bilincinin ta o zamandan beri süregeldiği iddia edilemez (Köktürk, 2016: 29-30). Ancak milliyetçiliğe modernist çerçeveden bakış ile milliyetçi çerçeveden bakışın ayrı olduğu açıktır. Bu sebeple Türklerin millet formunda yaşamalarını tarihin eski zamanlarına kadar götüren Türk milliyetçileri de bulunmaktadır. Mefhumları kullanışları aynı olmamakla birlikte farklı milliyetçilik argümanlarına sahip pek çok isim Türk milliyetçiliğinin faaliyetlerine en uzun soluklu devam eden örgütlenmesi olan Türk Ocağı içerisinde yer almıştır. Her ne kadar Türk Ocakları doğrudan siyasi faaliyette bulunmak amacı ile var olmamışsa da Türk milliyetçiliğinin siyasi fikir olarak gelişmesi dönemine denk geldikleri için siyasetten uzak kalamamışlardır (Üstel, 2017: 102). Etkin oldukları dönem boyunca birden fazla kez kapatılan cemiyet, ilk olarak Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İstanbul'u işgal eden güçler tarafından kapatılmıştır. Millî Mücadele'nin başlamasıyla birlikte örgütün üyeleri Anadolu'daki direnişe destek vermişlerdir. Türk Ocağı örgütlenmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da ulus devletin yaratılması sürecinde rol oynamaya devam etmiştir.

Cumhuriyet'ten önce Türk milliyetçiliği siyasi parti düzeyinde de kendine yer bulmuştur. 1912 tarihinde kurulan "Milli Meşrutiyet Fırkası"¹⁵, İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan ve Türk milliyetçiliği iddiasında bulunan ilk partidir (Sarı, 2018: 360). Partinin idare heyetinde Abdullah Cevdet, Yusuf Akçura gibi yazarlar da yer almıştır. Milli Meşrutiyet Fırkası iç siyasette Türkçülüğü esas alması bakımından önem taşımıştır. Ancak partinin bir Türk ulus devleti vücuda getirmek gibi bir gayesi olmamış, aksine meşruti yönetimin devamlılığını savunmuştur (Sarı, 2018: 361). Hatta fırka, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden farklı olarak padişaha daha geniş yetkiler verilmesi gerektiğini savunmuştur. İki senelik kısa ömrü boyunca parti, milliyetçilik üzerinden Türk Yurdu ve İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından eleştirilere maruz kalmış, aynı şekilde eleştiri getirmiştir. Ancak kitlesel bir karşılık bulamamış ve neticede 1914 yılında kapanmıştır. 1919 yılında kurulan ve 'Türk' ibaresinin geçtiği ilk siyasi parti olma özelliğine sahip "Milli Türk Fırkası", Milli Meşrutiyet Fırkasının devamı niteliğindedir. Fırkanın amacı Türkçülük fikrinin sürmesini sağlamak olmuştur (Yetkin, 2012: 2). Partinin kuruluş aşamasında Yusuf Akçura, Mehmet Emin Yurdakul,

¹⁵ Bkz. Partinin ismi dönemin Tanin gazetesinde "Milliyetperver Türk Fırkası" şeklinde geçmiştir (Sarı, 2018: 360).

Ahmet Ferit Tek, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi isimler görev almıştır. Mütareke dönemi olarak adlandırılan dönemde Türk milliyetçiliğinin güç kazanmasına ve yayılmasına öncülük etme vazifesini üstlenmiş olan partinin programında Türk kimliğinden kasıt “Türk lisanı bilen, Türk terbiyesi ve hissiyatıyla yaşayan” bireyler olmuştur (Yetkin, 2012: 20). Partinin savunduğu içerik incelendiğinde Türklüğün biyolojik anlamda bir ırk bağı ile ölçülmediği görülmektedir. Öte yandan dışlayıcı unsur olarak din kullanılmış, Hristiyanlık mensupları bu daireye dahil edilmemiştir. Bu partinin ardılı olduğu partiyle ortak noktalarından birisi de padişaha duyulan sadakat duygusudur. Yeni bir Türk devleti meydana getirme fikri vurgulu bir şekilde ancak Millî Mücadele’nin devamında ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasında Türk milliyetçiliğini geliştiren dinamiklerin etkisi büyüktür. Zira kurulan ulus devletin ilkelerinden birisi de Türk milliyetçiliği olmuştur.

Geldiğimiz noktada görülüyor ki milliyetçilik Osmanlı’nın siyasi ve toplumsal yapısında ve fikir hayatında Batı’da olduğundan farklı konumlarda belirmiştir (Aydın, 2000: 96). Hem devletin içerisinde tartışılan hem diğer milletlerin toprak mücadelelerinde yerini alan hem de cumhuriyete giden yolda ve sonrasında etkisini gösteren bir ideoloji olarak milliyetçiliğin resmî ideoloji halini alması cumhuriyetin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Türk milliyetçiliğinin serüveni öncelikli olarak dil unsuru kullanılarak edebiyat üzerinde başlamıştır. Bunun ana sebebi Türk dilinin Türk milleti açısından güçlü bir mefhum olduğu yönündeki kabuldür. Türk dili üzerine yapılan çalışmalar ve dilde öze dönme çabaları, Türk milleti algısını kuvvetlendirmek için yapılmıştır. Türk milliyetçiliği fikri bu aşamadan sonra siyasi bir forma bürünmüştür. Öyle ki dönemin geniş ülke ideali Türk milliyetçiliğinin sosyolojik gerçeklikten uzak hatta ütöpik sayılabilecek bir aşırılık olan Turan kavramını kazanmasına neden olmuştur. Politik bir fikir olarak Türkçülüğün devletin iç siyaseti üstünde söylemlere sahip olması ise ancak Osmanlı Devleti’nin yaşamayacağı kesinleşince gerçekleşmiştir. Kısacası Türk milliyetçiliği ilk etapta siyasi sistemle ilişkin olmamış; toplumsal zeminde milli kültür ve milli bilinç yaratmayı hedefleyen bir düşünce halinde olmuştur (Köktürk, 2016: 70). Türkçülük için en mühim kavşaklardan biri de şüphesiz ulus devletin kurulma süreci olmuştur. Bu süreçte Türkçülüğe içkin olarak tanımlanan unsurlar da değişmiş, yeni bir tasarım süreci olarak ulus inşası ile milliyetçiliğe yön verilmeye çalışılmıştır. Neticede artık ortada “milletini arayan bir devlet” vardır ve millet yaratılmak zorundadır (Özer vd., 2018: 49).

Milliyetçiliğin farklı formlara bürünebilmesi gibi Türk milliyetçiliği de politik süreçlerin etkisiyle üzerinde ortak bir tanım sağlanamayacak şekilde gelişmiştir. Bu sebeple Türk milliyetçiliğinin tek bir tanımını yapmak oldukça zordur. Örneğin Batı Avrupa’da “milliyetçilik” anlamına gelen “ulusalcılık” kelimesi kullanılabilirken Türk siyasetinde bu iki kavram farklı konumlanan iki siyasi düşünceyi ifade etmektedir (Buçukcu, 2020: 145). Türk milliyetçiliğinin gelişimi de doğuşu kadar sancılı ve bölünmeli olmuştur. Çalışmamız gereği dikkat çekeceğimiz en mühim nokta Türk milliyetçiliği ile din arasındaki münasebettir. Türk milliyetçiliğinin var olmasını sağlayan isimlere bakıldığında İslamiyet meselesi her zaman önemli bir yer oluşturmıştır. Bunun ana nedeni dönemin toplumsal ve siyasi yapısıdır. Cumhuriyete geçişle birlikte milliyetçiliğin bazı tasavvurlarında, özellikle Atatürk milliyetçiliğinde, din unsuru daha farklı görülmeye başlanmıştır.

2.2. Cumhuriyet Sonrası Türk Milliyetçiliği

Kurtuluş Savaşı sonrası ilan edilen cumhuriyet ile Türkler yeni bir devlete üstelik milli egemenlik ilkesinin hâkim olduğu bir ulus devlete malik olmuştur. Türk milliyetçiliği hem bu ulus devletin resmî ideolojilerinden birisi haline gelmiş hem de çevre siyasetin içerisindeki siyasi öğretilerin fikir evrenlerine girmiştir. Bu durumun sonucu olarak Türk siyaseti milliyetçiliğin farklı formlardaki hallerini ihtiva etmiştir ve etmeye de devam etmektedir. Kaldı ki Türkiye’de milliyetçiliğin fundamentalist bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Bora, 2002: 15). Siyasi düzeyde var olması bir yana toplumsal düzeyde de genel kabul gören ve doğal bir hismişçesine kendini sunan bir hüküm haline gelmiştir. Bunun en büyük örneği milliyetçiliğin unsurlarının, radikal sol veya köktencilik haricindeki çevrelerce çoğu zaman müspet karşılanmasıdır. Milliyetçilik, yurttaşların kim olduğu ve nereden geldiği sorularının karşılığını verdiği ölçüde içselleştirmiş; dost veya düşman kavramlarının içini doldurduğu ölçüde güvenilir bir hal almıştır.

Türkiye’de milliyetçilik penceresi öyle geniş bir çerçeveye sahiptir ki o pencereden bakılan sorunlar ve bakan kimseler çeşitlilik gösterir. Bu durum aynı zamanda milliyetçilik ideolojisinin Türk siyasetinin dinamiklerinden biri haline geldiğini ve Türk siyasetindeki olayları anlamlandırabilmek için milliyetçiliği çözümleyebilmemiz gerektiğini de ifade eder. Öte yandan içtimai hayatın içerisine de milliyetçiliğe ait pek çok simge oturmuştur. Gündelik siyaset dili milliyetçi söylemlerle yoğrulmuş, popüler kültür bize ait olan hissi yaratan “milli” öğelerle bezenmiştir. Örneğin Göktürkçe Türk kelimesinin karşılığı olan “𐰚𐰆𐰖” yazılışı sıradan nesnelerin (bardakların, giysilerin, bilekliklerin) üzerinde yerini almış, milliyetçilik

objeler üzerinden dahi kendi varlığını fark ettirmiştir. Kuşkusuz bu durumun başlıca sebebi ilkçi milliyetçilik bakışının birey üzerindeki güçlü etkisidir. Milliyetçilik literatüründe millete tesir eden popüler milliyetçilik ve devletin kontrol ettiği resmi milliyetçilik şeklinde bir ayrıma gidildiği görülmektedir (örneğin Anderson, 1995: 126). Kaldı ki popülist milliyetçilik resmî milliyetçilikten daha ırkçı, homofobik, hatta emperyalist izler taşıyabilir. Etnik milliyetçilikten ve özellikle patriarktan beslenebilir. Örneğin bir doktriner yönü bulunmayan banal milliyetçilik devletin resmî ideolojisi olan Kemalist milliyetçiliğe göre daha ataerkil bir tavır sergiler.

Bora'ya göre bir ulus devletteki milliyetçilikten bahsederken aslında birden fazla milliyetçiliği ele almak ve tarihsellik içerisinde anlatmak gerekir (2002: 18). Çünkü milliyetçilik muhakkak ki yayılmış ve dolayısıyla türemiştir. Türk milliyetçiliğinin seyir çizgisinden bahsederken de dikkat edilmesi gereken nokta kuramsal düzlemde ayrıştığıdır. Bu sebeple çalışmada zaman algısı gözetilerek Türk milliyetçiliğinin farklı formları işlenmiştir. Öncelikle hâkim rejim ideolojisi olarak Atatürk milliyetçiliğinden başlayarak; etnisiteyi veya ırkı baz alan Türkçü/Turancı milliyetçilik, ulusalcı kimliğin milliyetçiliği ve liberal görüşte milliyetçiliğe yer verilmiştir.¹⁶ İşlenen milliyetçilik formları arasına Türkiye'deki sosyalist solun milliyetçiliğe bakışına yer verilmemiştir. Çünkü Türkiye'de sosyalist hareket cumhuriyet sonrasında bugüne değin hem teorik hem de pratik anlamda çeşitlenmiştir.¹⁷ Görüş farklılıklarının her biri aynı zamanda milliyetçilikle kurulan sorunlu ilişkiyi de perçinlemiştir. Hali hazırda sosyalizm ve milliyetçilik cephelerinin ortak paydalarının yarattığı çelişki durumunun üzerine bir de Türkiye sosyalist hareketinin milliyetçiliği konumlandırılamayışı eklendiğinde bu ilişkiyi tanımlama hali topyekûn bir şekilden ziyade, isimler veya partiler üzerinden yapıldığında anlaşılabilir olmaktadır.¹⁸

¹⁶ Çalışmadaki sınıflandırma yapılırken Türköne (2011: 550) ve Bora'nın (2002: 19-20) yaptığı sınıflandırmadan yararlanılmıştır. Ancak bu sınıflandırmalar genelgeçer olmamakla birlikte zenginleştirilebilir.

¹⁷ Türkiye sosyalist solunun milliyetçilik anlayışını tahlil edebilmek için genel çerçevede 1960'lı yıllardan itibaren varlık göstermeye başlayan Türkiye İşçi Partisi, Milli Demokratik Devrim, Yön Hareketi, Vatan Partisi (Hikmet Kıvılcımlı); 1970'li yıllardan itibaren Birikim Dergisi Türkiye Komünist Partisi; 1990lı yıllardan itibaren ise Özgürlük ve Dayanışma Partisi ('Sol Parti' olarak isim değişikliğine gitmişlerdir.) ve Emek Partisi incelenmelidir. Belirtildiği üzere bu başlıklar yalnızca genel çerçeveyi oluşturmaktadır.

¹⁸ Sosyalist hareketin milliyetçiliği konusunda okuma önerileri için ayrıca bkz.

Laçiner, Ö. (1999). *Sol ve Milliyetçilik Yan Yana Gelebilir Mi?* Birikim Dergisi, 122. 16 Ekim 2021 tarihinde <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-122-haziran-1999/2316/sol-ve-milliyetcilik-yanyana-gelebilir-mi/3878> adresinden alınmıştır.

Buçukcu, Ö. (2017). *Türkiye Sosyalist Solu ve Milliyetçilik*. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Atılgan, G. (2009). Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye, 1961-1968). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 64(03), 1-25.

Zarplı, Ç. (2016). *Sosyalist Teoride Milliyetçilik Tartışmaları: Birikim Dergisi Çevresi Örneği*. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Çalışmada bir sınırlandırma yapılmış olsa da milliyetçilik hiçbir zaman kesin hatlarla ayrılamaz. Esas aldığı şey ister ırk ister vatandaşlık bağı olsun birbirinden ayrı düzlemlerde olan iki milliyetçilik formu kimi zaman aynı çizgide buluşabilir. Türk milliyetçiliği de yoğun derecede yaşadığı git-gel hali içerisinde kendini tekrar tekrar üretmiş, kendine ideolojik ortaklar yaratmıştır (Bora, 2002: 19).

2.2.1. Resmî İdeoloji Olarak Atatürk Milliyetçiliği

Cumhuriyet dönemi programı olarak Kemalizm aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin parti programını da oluşturmaktadır. Kemalizm, Mustafa Kemal Atatürk'ün bir icadı veya salt ona özgü bir düşünce biçimi değildir. Ulus devletin inşası ile millet için yapılması zaruri olan içtimai ve iktisadi yeniliklerin toplamını ifade etmektedir. Kemalizm'in bir ideoloji olup olmadığı tartışmalıdır fakat ideolojik kaynaklara sahip olduğu açıktır. Beslenen ilkelere birisi de milliyetçiliktir.

Milliyetçilik ilkesi ilk olarak 1927 yılında toplanan CHP kurultayında kabul edilmiştir. 1931 yılında yapılan kurultayda ise CHP'nin temel ilkelerini temsilen “Altı Ok” olarak isimlendirilmiş olan “milliyetçilik, cumhuriyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik, inkılapçılık” ilk kez parti programında bütünüyle yer almıştır.¹⁹ 1935 yılına gelindiğinde bu ilkeler bizzat Atatürk tarafından “Kamâlizm Prensipleri” olarak tanımlanmıştır. 1937 yılında ise bahsi geçen altı esas, 1924 Anayasası üzerinde yapılan değişikliklerle birlikte anayasada yerlerini almıştır.²⁰ Kanun tasarısı üzerine konuşan dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya: “*Türk devleti behemehal Türkçü ve millici olmak zorundadır, bu bizim zaruri şiarımızdır.*” sözlerini sarf etmiştir (Türköne, 2011: 557).

Kemalizm'in prensiplerinden birisi olarak anayasaya dahi girmiş olan Türk milliyetçiliği yapılan inkılapların da esin kaynağıdır. Bu sebeple ilk olarak Atatürk milliyetçiliğinin ne olduğunu, Atatürk'ün milliyetçilikten ne anladığını ifade etmek gerekir. Mustafa Kemal'in milliyetçiliği her ne kadar “fikirlerimin babasıdır” şeklinde ifade etse de Ziya Gökalp'in milliyetçiliğinden farklıdır. Elbette “duygularının babası” Namık Kemal'den, Ziya Gökalp'ten, Mehmet Emin Yurdakul'dan etkilenmiştir, hatta fikirlerinde bu isimlerin

¹⁹ Bkz. TBMM Matbaası (1931). *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı*. 02 Temmuz 2021 tarihinde

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/655/197505818.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alınmıştır.

²⁰ Bkz. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (1924 Anayasası) için: Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi (2021). *Önceki Anayasalar- 1924 Anayasası*. 02 Temmuz 2021 tarihinde

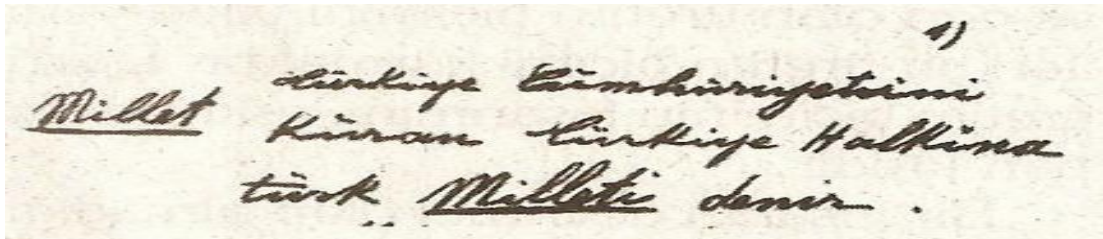
<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceli-anayasalar/1924-anayasasi/> adresinden alınmıştır.

etkisi de hissedilir. Ancak Atatürk'ün uygulamalarının pek çoğu dönemi için ilerici nitelik taşımakla birlikte yeni bir milliyetçilik anlayışını da simgelemektedir. Örneğin Medeni Kanun (1926), Harf Kanunu (1928) gibi toplumun kültürel ve hukuki alanda alışagelmış özelliklerini kökünden değiştirmeyi amaçlayan devrimler, Türkçü fikriyata sahip isimler için Türk gelenekselliğine özgü olan değerleri değiştirmek gibi algılanmıştır.

Atatürk, Millî Mücadele'nin başından itibaren sıklıkla millet olabilmenin vurgusunu yapmış, Türk milletine milli bilinç aşılama çalışmıştır. Pek çok yerde Türk ifadesini özellikle kullanmıştır. Yaşadığı dönem fikirlerinde değişimler yaratan ve yeni devletin milli unsurlarının korunması yönünde çalışmalar yapan Ziya Gökalp bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Anadolu İnkılabına kadar Türk kelimesi ağza alınamazdı. Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin yol göstermesi ile devletimize, milletimize, lisanımıza hakiki adlarını verdi.” (2019: 178-179). Milleti öznel bir varlık olarak tanımlayan Atatürk'e göre milleti:

- a. Zengin bir geçmiş mirasına sahip bulunan,
- b. Birlikte yaşamak konusunda ortak arzu ve kabulde samimi olan,
- c. Ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam konusunda iradeleri ortak olan insanlar” oluşturmaktadır (Atatürk, 2010: 47).

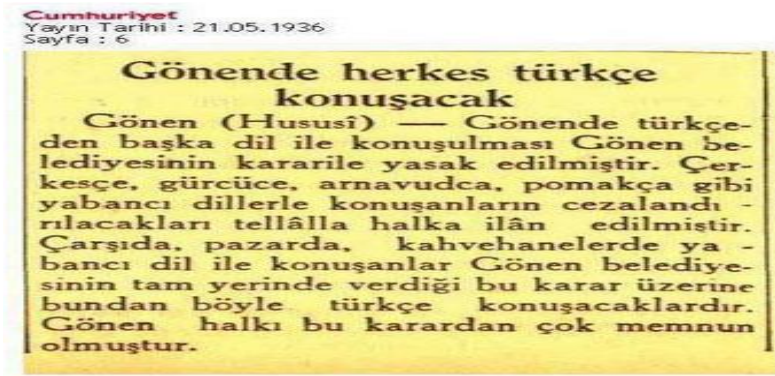
Bu noktada aklımıza Gellner'ın millet oluşumunda öne sürdüğü iki kavram gelmektedir: Kültür birliği ve insan iradesi. Atatürk'ün milliyetçiliği ırk esasına dayanmaz, kültürel bir milliyetçiliktir. Bunu en net gördüğümüz tabiri kendi el yazısıyla kaleme aldığı Türk milleti tanımıdır:

Görsel 2.1. Atatürk'ün Türk Milleti Tanımı²¹

²¹ Bkz. El yazısı Atatürk'ün yazdığı, Afet İnan'ın kaleme aldığı ve 1930 yılında yayımlanan Vatandaş İçin Medeni Bilgiler Kitabı'nda yer almaktadır. Görsel, 02 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.dunya48.com/siyaset/16034-faruk-haksal-mustafa-kemalin-millet-tanimi-nicin-degistirilmek-istiyor> adresinden alınmıştır.

Atatürk'ün milliyetçilik anlayışına göre Türk milliyetçiliği, çağdaş milletler seviyesine ilerleme ve bu doğrultuda gelişme yolunu arşınlarken Türk toplumunun hususiliğini ve bağımsızlığını korumaktır (Atatürk, 2010: 48). Muasır medeniyet çizgisine erişebilme gayesinde yapılan icraatların birincil ilkesi ümmet bilinci yerine millet bilincinin artık tebaa olmaktan çıkan ve vatandaşlık statüsüne gelen bireylerin zihinlerine ve hayatlarına yerleştirilmesi olmuştur. Bu uğurda özellikle dil, tarih, eğitim alanlarında yapılan inkılaplar Türk milliyetçiliğinin gelişiminde rol oynamıştır. Erken dönem devrimleri arasında gösterilen “Yeni Türk Harflerinin Kabulü” ile Latin alfabesine geçiş ve akabinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin (Türk Dil Kurumu, 1932) kurulmasıyla beraber Türk milletin kalbi şeklinde tarif edilen Türk dilinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Kohn'a göre Arap harflerinin yerini Latin harflerinin alışı Mustafa Kemal'in bilinçli şekilde İslami kimlik yerine Türk kimliğini benimsetmek şiarının sonuçlarından birisidir (Anderson, 1995: 61). Aynı dönem Türkçe üzerine pek çok projenin hayata geçirilmeye çalışıldığı görülmektedir. “Vatandaş, Türkçe Konuş!” sloganıyla özellikle azınlıkların Türkçe konuşmasını dikte edici hükümet destekli bir uygulama sürdürülmüştür. Bununla birlikte Türk dilinin köklü bir geçmişi olduğunu iddia eden “Güneş Dil Teorisi”, Türk Dil Kurumu'nun yaptığı kurultaylarda ve çalıştaylarda Türkçe'nin tarihin ilk çağlarından bu yana var olarak birden fazla dilin oluşmasına yol açacak düzeyde büyük ve kutsal bir dil olduğu yönündeki bir fikir telakkisi manasında incelenmiştir. Türk dilinin yaygınlaştırılmasına yönelik uygulamaya konmuş bir diğer proje de ezan ve salanın Türkçeleştirilmesi ve Türkçe okunmaya başlanması olmuştur. 1932 yılında başlayan bu durum Arap diliyle olan bütünleşik duruma son verme, Türkçe anadili ile ibadetin teşvik edilmesi amacıyla yapılmıştır.

Görsel 2.2. “Vatandaş, Türkçe Konuş” Uygulamasına Örnek Teşkil Eden Bir Gazete Haberi²²

²² Bkz. Görsel, 02 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.timeturk.com/tr/2013/08/27/anadil-yasagi-turkiye-de-boyle-uygulanmisti.html> adresinden alınmıştır.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin (1931) kurulması ve "Türk Tarih Tezi"²³ başlıklı Türk tarihini yeniden ve milli bir şekilde yorumlayan bildirinin sunulması yeni ulusun sahipleneceği milliyetçi bir bakışla yeniden tarih yazımının sağlanabilmesi için atılmış adımlardır. Bu örnekler bize Hobsbawm'ın milli birliği kurma sürecindeki tarihin milliyetçi şekilde okunmasının ve inandırılmaya çalışılmasının önemine yaptığı vurguyu hatırlatmaktadır. Zira Osmanlı'dan miras kalan tarih anlayışı İslamiyet odaklıdır, hariçte kalan Türk tarihine ait bilgiler ise yabancı kaynaklıdır. Burada amaç milli bir tarih sentezinin oluşturulması olmuştur. Bunun yanı sıra İslamiyet öncesine vurgu yapmak, Türklerin İslam kültüründen azade bir kültüre de sahip olduklarını kanıtlama gayeleri mevcuttur. Bilindiği üzere Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra kültürel doku İslami motiflerle dolmuştur (Köktürk, 2016: 30). Teze göre Anadolu'da yaşamış medeniyetler (Hititler, Sümerler vb.) Türklerin köklerinin bizzat kendisidir. Türk milleti günümüze kadar medeniyetin beşiğinde yaşamış, devletler kurarak varlıklarını sürdürmüştür. Tezin içeriğinden de anlaşılacağı üzere millet modern bir ürün olarak değil, doğal bir yapı olarak ele alınmıştır. Türk Tarih Tezi, bir yandan gerçekçi olmayan bir milliyetçilik içerisinde yazıldığı gerekçesiyle eleştirilirken bir yandan da Turancılar tarafından ırk unsurunu göz ardı ettiği için kabul edilmemiştir. Türklerin tarihteki yerini başka milletlere "hak ve huzur" getirici masum bir misyonla ifade eden ve bu gidişatın "iç ve dış düşmanların ihaneti" ile sarsıldıktan sonra Kurtuluş Savaşı ile tekrar yükselişe geçtiğini iddia eden bu tarih söylemi bir süre sonra anlamını kaybetmiştir (Bozarslan, 2016: 129). Görücü'ye göre Osmanlı'daki tarih yazımı ile Cumhuriyet ile başlayan tarih yazımı arasındaki en belirgin fark ulusal tarih yazımının bir hükümet politikası anlayışı güdülerek ve belirli bir amaç doğrultusunda yazılmış olması neticesinde Osmanlı'nın tarih yazımındaki içerik zenginliğinin ortadan kalkmış olması durumudur (2009: 40). Dil, tarih, kültür gibi alanlarda yeni anlayışların ortaya konmasından da anlaşılacağı üzere Atatürk milliyetçiliği devamlı bir "yaratma" halindedir. Osmanlıcanın tasfiyesi ve İslami kimliğin zayıflatılmaya çalışılmasının ortak kaynağı yeni rejimin Osmanlı'nın ve İslam'ın yarattığı değerler sistemi ile giriştiği savaştır. Bu sebeple Atatürk'ün milliyetçiliği Türklük ve laisizm üzerine kuruludur (Aydın, 2000: 221).

Türk devrimi beraberinde siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal alanda birtakım devrimleri de beraberinde getirmiştir. Ulus devlet kurulmuş akabinde bir ulus yaratılmaya çalışılmıştır. Berkes'in deyimi ile "din devleti" değil "ulus devletin zaferi" yaşanmıştır (2002:

²³ Ayrıca bkz. Türk Tarih Tezi için: Kolektif (2019). *Kemalist Devrimin Tarih Tezi* (Dört Cilt). İstanbul: Kaynak Yayınları.

521). Bu inşa sürecinde ortak dil, kültür ve tarih meydana getirme çalışmaları yanında mitler, semboller, marşlar gibi ögeler de tekrar planlanmıştır. Aslında milliyetçiliğin, yüksek bir kültürün bir arada yaşamaya çalışan alt kültürlerin her birine (yani topluma) çoğu zaman baskıcı olacak şekilde benimsetilmeye çalışılması manasına geldiğini belirten Gellner'in penceresinden bakıldığında Türk milliyetçiliği de bu vazifeyi görmek için bir araç olarak kullanılmıştır diyebiliriz. Bu bağlamda milleti oluşturan unsurlardan özellikle dil ve tarih üzerinde durulmuştur. Din unsuru da bizzat devlet eliyle kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bunun sebebi Osmanlı'dan kalan ümmet anlayışının birleştirici bir öge olarak kullanılmamasını, onun yerine bir bütün olarak millet anlayışı ile hareket edilmesini sağlama amacıdır. Gellner'a göre Kemalizm, Müslüman dünyasında gerçek milliyetçiliğe sahip yegâne örnektir (2012: 10). Türk modernleşme serüveni bir etnik milliyetçilik ısrarından, Turancılıktan azade gerçekleşmiştir (Gellner, 2012: 125). Oysa Atatürk milliyetçiliğinde Türk milletini oluşturan Türk kimliği, her ne kadar tanımsal ifadelerle belirtildiği üzere ırk veya soy esasına dayanmasa da pek çok kez yapılan Türklük ve asil kan vurgusu Atatürk milliyetçiliğinin zaman ve olaya göre farklı atmosferik bir hale büründüğünü göstermektedir. Bu nedenle tek bir Atatürk milliyetçiliği yapmak oldukça zordur. Smith'e göre Kemal Atatürk, Anadolu dışına yayılma hayali olmayan, laik ve Batılılaşmacı bir milliyetçilik ideali kurgulamıştır ve dahi Kemalistler, toplumun Halife'den ve Osmanlı'dan kopmasını sağlayacak bir dizi reformları da kabul etmiştir ancak bir yandan da dilleri ve soyları hususunda yeni teoriler ortaya atarak zorlama bir anılar, semboller ve etnik mitler yaratma gayretine girişmişlerdir (Smith, 1994: 95-96). Milliyetçilik, yeni devletin bekası söylemi üzerine kurularak Kemalizm'in hem ideolojik yakıtı hem de gövde parçalarından biri halini alırken; Osmanlı aydınlarının zenginleştirdiği düşünsel çeşitliliğinden uzaklaşmış ve yeni yönetim biçiminin renksiz bir ideolojisi halini almıştır (Buçukcu, 2020: 170). Bu bağlamda milliyetçiliğin kitaplardaki, şiirlerdeki, teorilerdeki kısacası zihinlerdeki dünyası bir tarafa alınarak sınırları belirli alanda devletin siyasi bir aracı haline getirilmiştir. Yaratılmaya çalışılan ulusal kültürün somut hale bürünmesinde merkezi iktidarın bizzat etkinliği bulunmaktadır (Üste, 2014: 35). Türkiye'de Atatürk milliyetçiliğinin, erken dönemde, gündeminde olan siyasal, kültürel, sosyal değişimler ülkenin içinde bulunduğu iktisadi engeller sayesinde varlıklarını devam ettirebilen geleneksel çevreler tarafından zorlukla benimsenmiş veya benimsenememiştir (Ergil, 1983: 86). Kaldı ki bu karşı tepki de içinde milliyetçilik iksirini barındırmıştır.

Atatürk milliyetçiliği Atatürk'ün ölümünden sonra da siyasi düzlemde birbirinden ayrı konumlanan kesimler tarafından sıklıkla kullanılan bir kavram haline gelmiştir. 1980 darbesi sonrası devleti ele geçiren askeri yönetim birden fazla ideolojik akımı kullanarak yeni bir siyasal alan ve toplumu yönlendirecek siyasi araç üretimine girişmiştir. Atatürk milliyetçiliği bu ihtiyaç doğrultusunda kullanılan kavramlardan bir tanesi olmuştur. Bugün Atatürk milliyetçiliği, halen kullanılan 1982 Anayasasının “Cumhuriyetin Nitelikleri” başlığı altındaki ikinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin nitelikleri arasında gösterilmektedir:

*“Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.”*²⁴

Aynı anayasanın 86. maddesinde “Türk” kavramı bir üst kimlik olarak kullanılmıştır: *“Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı herkes Türk'tür.”* Anayasaya göre Türk kimliği etnik bir çağrışım için kullanılmamalı, milletin her bir ferdi tanımlamak için verilen bir isim olarak zikredilmelidir.²⁵

2.2.2. Türkçü/ Turancı Milliyetçilik

Cumhuriyetin kurulma sürecinde de faaliyetlerine devam eden Türk Ocağı içerisinde fikirsel bazda Kemalist milliyetçiliğin daha sağında yer alan isimler de bulunmuştur. Bu isimlerin başında Türk Ocakları'nın kapatılışına kadarki süreçte (1931) başkanlık görevini yürüten Hamdullah Suphi Tanrıöver yer almıştır. Resmî ideoloji olarak Türk milliyetçiliğine nazaran Turancılığa daha yakın görüşleri bulunan Tanrıöver, Millî Eğitim Bakanlığı, milletvekillik ve büyükelçilik vazifelerini yerine getirmiştir. Görüyoruz ki Türk milliyetçiliği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından sonra tek damarda ilerlememiş, radikal biçimde de varlığını kimi zaman devlet nezdinde olacak şekilde hissettirmiştir. Hamdullah Suphi sadece bir örnektir. Özellikle 1930lu yıllardan itibaren Türkçülüğün irredantist hali olan Turancılık güç kazanmıştır. Ancak bu noktada da bir ayrım yaşanmış Turancılık bir taraftan ırkçı şekilde ilerlerken bir taraftan da sadece söylem üzerinde görülecek şekilde romantik hale bürünmüştür.

Esasen ırkçılığın tarihçesi oldukça eski olmakla birlikte, 20. yüzyılın ortalarına varana

²⁴ 1982 Anayasası için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, (2021). *Anayasa*. 04 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/> adresinden alınmıştır.

²⁵ Ayrıca bkz. Türk üst kimliği için okuma önerisi Oran, B. (2016). “Türk” Teriminin Öyküsü. Aktoprak, E. ve Kaya, C. (Editörler), *21. Yüzyılda Milliyetçilik* içinde (249-273). İstanbul: İletişim Yayınları.

dek bilimsel düzeyde bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Özellikle kolonyalizmin meşruluğunun sağlanabilmesi amacıyla yapılan üstün ırk ve aşağı ırk ayrımı, yöneten ve yönetilen ilişkisinde Avrupa'nın sömürgeci devletlerinin lehine bir çıkarım yaratan düşünceden ibaret olmuştur. Elbette bu fikir Türk milliyetçilerine de sirayet etmiş, Türklerin de medeniyet kurabilen ve üstün ırk olarak tanımlanan beyaz ırka ait olduğu yönünde cumhuriyetin kurulmasından sonra dahi devlet kontrolünde antropoloji çalışmaları yapılmıştır. Irkçılığın destekçi bulmasının nedenlerinden ilki kavramın bilimsel bir temelinin olduğu yönündeki inançtır. Irkçılara göre dil, din, etnik köken, soy, kültür gibi soyut unsurlar; deri rengi, kafatası gibi somut unsurlar bireyin hangi ırka mensup olduğunu belirleyen göstergelerdir. Irkçıların millet tanımı günümüzde genel kabul gören siyasi sınırlar içerisinde farklı grupların bir arada yaşama iradesiyle kurulan birlik şeklinde değildir. Milletleri ırklar oluşturur, örneğin Türk milletini oluşturan insanlar Türk ırkının mensuplarıdır. Bu cenahtan düşünene olursak her milletin içerisinde kendi ırkının üstün olduğunu, dünya üzerindeki ırklar arasında bir hiyerarşi bulunduğunu düşünen ırkçılar yer alır. Irkçılığın kabul görmesindeki bir diğer etmen özellikle 20. yüzyılın başından itibaren yükselişe geçen faşizmdir. Faşizm ve ırkçılık aynı manaya gelmemekle birlikte birleştikleri noktaların fazlalığı hasebiyle çoğu kez birbirinin yerine kullanılır. 1921 yılında iktidara gelen Benito Mussolini döneminde İtalya, faşizmle yönetilmiştir. Faşizmin sıçrama noktası ise ırkçılık ile siyasi açıdan birleşmiş şekilde rol aldığı 1933 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar (1945) Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Almanyası olmuştur. Elbette bu süreçte diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ırkçılık rağbet görmüştür.

Cumhuriyetle yönetilmeye başlayan Türkiye'de Turancılık, imparatorluğu olası tükenişinden kurtararak yeniden diriltmenin formülü olarak İkinci Meşrutiyet'e kadar götürülebilir. O dönemin Turancılığı içerisinde İslamiyet'in etkisi göz ardı edilemez. Bunun şahsiyette vücut bulmuş hali İttihat ve Terakki Fırkası'nın Harbiye Nazırı olan İsmail Enver Paşa'dır. Kafkas İslam Ordusu ve Turan İhtilal Orduları komutanlığını yapan Enver Paşa'nın hem Turancı hem de İttihad-ı İslam fikirleri mevcuttur (Türküne, 2011: 552). Ancak bu geniş topraklara hâkim olma arzusu imparatorluk bakiyeliğini sürdürme isteğinden başka bir şey değildir. Rejim değişikliği sonrası yeni rejimin müdafileri tarafından Turancılık fikri reddedilmiş ve Misak-ı Milli ile belirlenen vatan topraklarının dışında bir birlik hayali tahayyül edilmemiştir. Ancak fikir ırkçı bir şekilde gelişme göstermiş ve dünyada da güçlü olduğu dönemde Türk hükümeti tarafından da üstü kapalı şekilde desteklenmiştir. Bu dönemin başlıca isimleri Nihat Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Cevat Rifat Atilhan, Ahmet Nejdet

Sançar gibi Türkçü/ Turancı çizgide ilerleyen isimler olmuştur. Lakin Atsız'ın Turancı çizgisi İslamcılıktan tamamen azade iken, Antisemitist fikirlere sahip ve bu sebeple Nazi destekçiliği ile bilinen Atılhan'ın Türkçülüğü, içerisinde yoğun bir İslam vurgusu barındırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine yakın Almanya'nın mağlup olacağının anlaşılması ile ırkçılığın tasfiyesi başlamıştır. Çünkü siyasi olarak ırkçılığın yenildiği kesinleşmiş ve bir süre sonra insanlık suçu olarak lanetlenmiştir. Tasfiyenin ilk büyük adımı 1944 yılında açılan ve 23 ismin²⁶ yargılandığı “İrkçılık/ Turancılık Davası” olmuştur. Atsız'ın Sabahattin Ali'ye hakaret davasından hapis cezası alması ve aynı süreçte yaşanan Atsız destekçilerinin komünizm karşıtı eylemi (3 Mayıs 1944) İnönü'nün 19 Mayıs tarihinde ırkçı ve turancı olarak adlandırdığı bu kesimi suçlayıcı bir konuşma yapmasına neden olmuş ve beraberinde “İrkçılık-Turancılık” davası başlamıştır. Dava kapsamında yargılananlardan biri de Atsız'a yazdığı mektupların evinde bulunması gerekçesiyle, Üsteğmen Alparslan Türkeş'tir. Türkeş için hazırlanan iddianamede Atsız'dan daha ırkçı-turancı olduğu ifadesi dikkat çekmiştir. Davanın 1945 yılında kadar süren ilk aşamasında Türkeş, yöneltilen suçlamaların hepsine karşı ırkçı olmadığı, Turancılık fikrinin ise gelecekteki bir temenniden ibaret olduğu yönünde savunma yapmıştır. Türkeş o dönemde yaşadıklarını Yeni İstanbul Gazetesi'ndeki yazı dizisinde (1967) anlatırken milliyetçilikten başka suçunun olmadığını ve Türk milliyetçiliğine karşı olan düşmanlığın sonucu olarak tasfiye edildiğini ifade etmiştir. Mahkeme Türkeş'e 9 ay 10 gün hapis cezası vermiştir ancak davayı devralan ikinci mahkeme sanıkların tutuksuz yargılanmasına karar vermiştir. 1947 yılında sonuçlanan davada ırkçılığın anayasaya göre suç teşkil etmediğine karar verilerek, yargılanan tüm sanıklar beraat ettirilmiştir.

Türkeş, bir dönem ırkçı Turancı çizginin bir parçası konumunda olsa da siyasi faaliyetler yürütmeye başladığı 1963 yılından itibaren ırkçılık fikrinden siyaseten uzak durmaya gayret etmiştir. Zira ırkçılık artık gerek siyaset gerek toplumsal açıdan kötü algılanan bir konuma gelmiştir. Hatta bu sebeple 1969 yılında yapılan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin olağanüstü kongresi Adana'da yapılmış, Atsız ve çevresindekilerin parti içi gücü etkisiz hale getirilmiştir. Bu kongre ile parti ismi değiştirilmiş ve Türkeş'in başkanı olduğu “Milliyetçi Hareket Partisi” siyasi arenada kendini göstermeye başlamıştır. Parti programı olarak belirlenen ilkeler Türkeş'in kaleme aldığı “Dokuz Işık”²⁷ doktrini olmuştur.

²⁶ Bkz. Davada yargılanan isimler şunlardır: Hüseyin Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan, Alparslan Türkeş, Reha Oğuz Türkan, Nejdettin Sançar, Fethi Tevetioğlu, Cebbar Şenel, Cemal Oğuz Öcal, Cihat Savaş Er, Nurullah Barıman. Ayrıca bkz. Sançar, N. (2019). *1944 İrkçılık Turancılık Davası Mahkeme Günlükleri*. Bozkurt Kitabevi.

²⁷ Bkz. Dokuz Işık doktrinini, milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, ilimcilik, köycülük, toplumculuk,

Milliyetçilik vurgusunun ön planda olduğu siyasi anlayış özde Atatürk milliyetçiliğine yakın olmakla beraber sembolik anlamda ırkçı milliyetçilikten izler taşımaktadır. Bunun en büyük sebebi milliyetçiliğin entelektüel kaynağının sığılığı olmuştur. MHP'ye bağlı tabanın beslendiği yegâne kaynak Atsız gibi isimlerin yarattığı edebi ve kültürel literatür olmuştur.

Peki bu beslenen damarın içinde neler vardır? *Bozkurt, üç hilal, bıyık, başbuğ* vb. Ülkücü Hareket, kendisine özgü ifadeler ve sembollerle doludur. Dünya görüşü, ideolojiler, fikir akımları gibi zihnimize oluşturduğumuz yapılar beraberinde kendi terimlerini ve sembollerini üretir (Mardin, 2018: 87). Sınırları belirli bir terminoloji içerisinde kullanılan sözcükler ve simgeler, değer yargılarımızın oluşmasına ve dünyayı anlamlandırmamıza yardımcı olur. Örneğin bozkurt sembolü veya kelimesi zihnimize Türklükle çağrışım yapmaktadır. Atsız'ın, eski Türk devletlerinin yıkılışını ve dirilişini konu ederken "Bozkurtlar" (1973) isimli eserindeki bozkurtlardan kastı Türklerdir. Görüyoruz ki etno-sembolcü kuramın önemli isimlerinden olan Smith'in motivasyon kaynağı olarak kullanıldığını ifade ettiği soy miti Türk milliyetçiliğinde de sıkça kullanılmaktadır. Özellikle "iki bin yıllık tarih, devlet geleneği" gibi ifadeler ön planda olmuştur. Milliyetçi lider Türkeş, bozkurt sembolünü işaretleyen ilk isimdir. Türkeş'in ifadesi ile işaretteki serçe parmak Türk'ü, işaret parmağı İslam'ı, arada kalan boşluk cihanı, üç parmağın birleşmesi mührü temsil etmektedir.²⁸

Görsel 2.3. Bozkurt İşareti²⁹

gelişmecilik ve halkçılık, hürriyetçilik ve şahsiyetçilik, endüstricilik ve teknikcilik ilkeleri oluşturmaktadır. Ayrıca bkz. Türkeş, A. (2017). *Dokuz Işık- Milli Doktrin*. Bilge Karınca Yayınları.

²⁸ BirGün Gazetesi, 2018. *Ortaklar Arasında 'Bozkurt' İşareti Tartışması*. 04 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/ortaklar-arasında-bozkurt-isareti-tartismasi-cikti-203196> adresinden alınmıştır.

²⁹ Görsel, 04 Temmuz 2021 tarihinde <https://haberlerankara.com/haber/3259248/bozkurt-isareti-nedir-ne-anlama-geliyor-iste-bozkurt-isaretinin-tarihcesi> adresinden alınmıştır.

1970’li yıllara gelindiğinde kitlesini genişleten MHP’nin milliyetçiliği, Türkeş’in bozkurt işaretine yönelik yaptığı tanımlamada belirttiği gibi İslami motiflerle birleştirilmiş ve Türk-İslam sentezi şeklinde sunulmuştur. Bunun sebebi Sünni Müslüman tabanın oylarını alabilmek, Adalet Partisi ve Milli Selamet Partisi karşısında bir alternatif olabilmek için dinselleşmeye ihtiyaç duyulmasıdır (Yaşlı, 2019: 335). Türk-İslam sentezi esasen erken dönem milliyetçilerinin öğrencileri olan İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan, Bahaeddin Ögel, Mehmet Köymen gibi isimlerin imzası altında gelişmiştir.³⁰ Partide alınan bu viraj, muhafazakâr kesimin partiye olan ilgisini artırırken; milliyetçilik anlayışında İslam dini bulunmayan Atsız gibi soy Türkçü isimlerin partiden tamamen kopmasına sebep olmuştur. Türklüğün ve İslam’ın formüle edildiği bu girişim özellikle söylem düzeyinde kendini göstermiştir: “Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız”, “Hedef Turan, Rehber Kuran” vb. Türk milliyetçilerinin İslam ile olan ilişkisi laik sistemi rahatsız edici düzeyde olmamıştır. Çünkü dini değerler konusunda hassas oluşları doğru olsa da yeni nesil İslamcılarinki kadar siyasallık taşımamıştır (Köktürk, 2016: 74). MHP eksenindeki milliyetçilerin İslamiyet’e bakışı Cemil Meriç’in ifadesi ile “ülkenin mukaddeslerinden biri” şeklinde olmuştur (Meriç, 2005: 168).

Özellikle çok partili siyasete geçişle birlikte Türkiye, askeri güç olarak Avrupa’ya (NATO) bağlanması ve alınan Amerikan ekonomik yardımlarının etkisi ile tam bağımsız çizgisinden uzaklaşarak Batı sistemine dahil olmuştur. Esasen milliyetçilik bu tarz bir bağlanmanın karşı tarafında pozisyon alacakmış gibi durabilir ancak pratik teoriğin her zaman izdüşümü olmayabilir. MHP’nin milliyetçilik anlayışı, 1980 askeri darbesine kadar parti programları göz önüne alındığında anti-emperyalist bir çizgide olmuştur ancak bu çizginin yönü Sovyet yayılmacılığına karşı dönüktür. Çünkü MHP’ye göre asıl ve en büyük tehdit komünizmdir. 12 Eylül darbesi sonrası Ülkücü Hareket’in faaliyet gösterdiği bütün kuruluşlara karşı açılan “MHP ve Ülkücü Ana Kuruluşlar” davasında yargılanan Türkeş, bu süreçte Kenan Evren’e yazdığı mektupta şu satırlara yer vermiştir:

“...Bizim savunmaya çalıştığımız değerler- ki sizler de onlara dayanıyor ve onları hâkim kılmaya çalışıyorsunuz- yabancı emperyalizm ve ideolojilere karşı milletimizin birliğini koruyan, ona hayatiyetini ve haysiyetini veren setlerdir...”, “...Sizler de devletin bütünlüğü, milletin birliği, bayrağın kutsiyeti, demokrasinin güçlendirilmesi gibi değerler

³⁰ Ayrıca bkz. Adı geçen isimlerin yazıları için *Türk Kültürü Dergisi*.

uğruna bu hareketi gerçekleştirmediniz mi?...” (Tekin, 2011 aktaran Yaşlı, 2019: 360).

Türkeş’in bu ifadelerindeki kastı komünizm ve sol bölücülüğün ülke içerisinde yaratacağı tahribatın karşısında olduğudur. 1980 darbesi Türkiye için bir kırılma noktası olduğu gibi MHP’nin de ideolojik dönüşümünün yaşandığı tarih olmuştur. Özellikle ekonomide daha liberal bir tutum takınılmıştır. 1990’lı yıllardan itibaren Soğuk Savaş’ın giderek azalan etkisi ve Güneydoğu’da ortaya çıkan Kürt sorunu ve PKK terör örgütü, MHP’nin siyasi çizgisinde değişime yol açmış; antikomünizm yerini Kürt hareketi karşıtlığına bırakmıştır. Sadece silahlı şiddet eylemlerinin karşısında durulmamış, Kürt varlığı da sistemli bir şekilde reddedilmiştir. Kürtçe diye bir dilin olmadığı hatta Kürt diye bir etnik kimliğin bulunmadığı iddia edilmiştir (Yaşlı, 2019: 393). Türkiye’de tek bir milletin yaşadığını söyleyen Türkeş, bu fikrini *“Türkiye’de bir Türk milleti vardır; anca yüzde beş, yüzde on başka etnik kökenden gelmiş insanlar olabilir.”* sözleriyle ifade etmiştir (Turhan, 2016b aktaran Yaşlı, 2019: 395). Terör örgütü lideri Abdullah Öcalan için Kürt bile olmadığını, bir Ermeni olduğunu iddia eden Türkeş’in partisi, Türkeş’in ölümünden tam iki yıl sonra Öcalan’ın yakalanarak Türkiye’ye getirilmesiyle tarihinin en yüksek oy oranına (%17) ulaşmıştır.³¹

Genel eksende bakacak olursak Türkçü/Turancı milliyetçilik ataerkil bir yapıda olmuştur. Bugün dahi milliyetçi cenahın içerisinde az sayıda kadın yer almaktadır. Milliyetçi örgütlenmeler maskülen söylemlerin ağır bastığı ve itaat kültürünün yoğun olduğu kuruluşlardır. Bu tip değerlendirmeler Türk milliyetçiliğinin öz Türkçü kanadı dışında neredeyse ortak özelliği halini almıştır. Türk milliyetçiliğinin Türkçü/Turancı seyri kendi içerisinde dahi ayrılmaya gitmiştir ancak birtakım ortak noktalara sahip oldukları da göz ardı edilemez. Tıpkı diğer Türk milliyetçiliği anlayışları arasında yer yer şeffaf geçişlerin söz konusu olduğu gibi.

2.2.3. Ulusalculığın /Ulusal Solculuğun Milliyetçiliği

Türkiye’de milliyetçiliğin nüfuz ettiği bir siyasi akım olarak ulusalcılık, Türk siyasetinde henüz çeyrek asırlık bir ömre sahiptir. Özellikle dünya siyasetinin değiştiği 1990’lı yıllarla birlikte dışarıdan gelen küreselleşme etkisi ve içeride yaşanan etnik bölücülük ve irtica tehditleri Türkiye’yi zorlu bir sürece sokmuştur. Bu süreçte yaşanan ideolojik

³¹ 1999 yılı Türkiye Genel Seçim Sonuçları, 04 Temmuz 2021 tarihinde <https://secim.haberler.com/1999/> adresinden alınmıştır.

kırılmalar neticesinde Kemalizm esasına dayanan ve Kemalizm'in değerlerini koruma vazifesini üstlendiği iddiasıyla politik bir yön olarak ulusalcılık ortaya çıkmıştır. Ulusalcılığın ilkeleri dönemin şartlarına uygun olacak şekilde cumhuriyet değerlerinin üzerine inşa edilmiştir. Kimi zaman ulusal solculuk, merkez sol milliyetçilik gibi farklı isimlerle anılan ulusal solculuğun milliyetçiliği, antiemperyalizm (küreselleşme karşıtlığı anlamında), laiklik ve Kemalizm unsurlarından oluşmaktadır (Güzel, 2021: 33).

Ulusalcılığın milliyetçiliği, Türk-İslam ülküsünün olduğu bir milliyetçilikten ziyade seküler ve laik bir milliyetçilik olma özelliğine sahiptir. Yapılan “modern ulus” vurgusu esasen çağdaş ve toplumun gerici unsurlarından arındırılmış bir topluluk olma anlamı taşımaktadır. Bu pencereden bakın ulusalcılar yirminci yüzyılın özellikle son on senesinden itibaren yükselişe geçen siyasal İslam'ın karşısında konumlanmıştır. Çünkü muhafazakarlığın savunduğu dini değerler ve bu değerlerin şekillendirdiği devlet ve toplum yapısı Atatürk Türkiye'si ve cumhuriyetin esasları ile bağdaşmamaktadır. Bu sebeple laiklik, korunması gereken ilk ve en önemli değer haline gelmiştir. Öyle ki bu “koruma” durumu Türkiye'de uzun bir dönem rejimin bekçisi olarak görülen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin vazifelerinden biri olarak görülmüştür. Uzun merkez sağ iktidarları döneminin ardından Refah Partisi'nin iktidar ortağı oluşu ile artan irticai faaliyetler ulusalcılar tarafından en büyük tehdit olarak görülmüştür. Ulusalcılar, dini sembollerin siyaset erki tarafından kullanılmasına şiddetle karşı çıkmış ve ayrışan toplumun seküler kısmının adeta sözcülüğünü üstlenmiştir. 28 Şubat süreci bu ayrışmayı giderek belirginleştirmiştir. Zira ulusalcılara göre Kemalizm'in ulus devletindeki laiklik ilkesi İslami kanat tarafından bertaraf edilmek istenmektedir.

Ulusalcılığın fikri temeli her ne kadar Kemalizm'in değer yargılarına dayandırılrsa da fikri geliştirenler çoğunlukla milliyetçilik ve solu özgün şekilde yorumlayan isimler olmuştur. Bu isimlerin en başında yazar Atilla İlhan gelmektedir. Ulusalcı düşüncenin tasavvurunu yansıtan ve İlhan'ın editörlüğünde hazırlanan “Bir Millet Uyanıyor” kitap dizisinde irtica ve Batı sistemi (AB ve NATO) tehlikesinin milletin uyanışına engel olduğu ve ulusal değerlere sahip çıkmanın yolunun bu tehditlere karşı bir direnişten geçtiği yazılmıştır. İlerleyen yıllarda bu tehditler arasına Kürt sorunu ve terör olayları da eklenmiştir. Serinin ilk kitabının ön sözünde bizzat İlhan tarafından kaleme alınmış şu ifadeler yer almıştır:

“Batı ittifakı ve NATO üyeliğinden bu yana sistem, ekonomiden kültüre, savunmadan eğitime kadar bütün ulusal kalelerimizi düşürmek peşindedir. Dilini ve dinini açık açık göstermeye ve dayatmaya başlamıştır. O halde hangi kesimden olursak olalım millet olarak

uyanmak zorundayız. Bu dizi bizi uykumuzdan uyandırmak amacı ile yazılmıştır.”³²

Yazılan kitapların sloganı olarak ise “Parola Vatan, İşareti Namus” ifadesinin kullanılması, İlhan’a göre İstiklal Savaşı’nın özeti olan bu kelimelerin içinde bulunduğu zamanda da geçerli olmasından kaynaklanmaktadır.³³

2002 yılında muhafazakâr demokratik kimlik vurgusu ile kendini sunan AKP, iktidara gelişinin ardından Ulusalıcıların yeni tehdit algıladıkları odak haline de gelmiştir. Özellikle 21.yüzyıla girildiğinde Ulusalcılığın antiemperyalist çizgisinin ve küreselleşme karşıtlığının belirginleştiği görülmektedir (Bora, 2013 aktaran Güzel, 2021: 33). Bu bağlamda küreselleşme, özellikle özelleştirme ile kamu ekonomisine sahip ulus devletin veya devletlerin bölünmesini hedef alan bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Kalkınmada ve gelişmede bağımsızlığın tek direği ulus devletin korunmasıdır. Kaldı ki küresel güçler sadece iktisadi alana değinerek değil, İlhan’ın ifadelerinde de gördüğümüz gibi, toplum içerisindeki dini ve etnik ayrışmaları da destekler. Ulusal kimliğin zarar görmesi ulus devletin ayakta kalamayacağına delalettir. Aşikâr ki ulusal sınırların korunması, ulusal değerlerin ve ulus devletin ilkelerinin muhafaza edilmesi ulusalcılığın milliyetçiliğinin dinamiklerini oluşturmuştur.³⁴ Güzel’e göre ulusalıcıların milliyetçiliği 1990’dan itibaren başlayan ekonomik, siyasi ve içtimai durumlar ve olaylara karşı endişeli ve korumacı bir tavırdan beslenmiştir (2021: 40).

Görsel 2.4. Cumhuriyet Mitingleri³⁵

³² Bkz. “Bir Millet Uyanıyor” kitap serisi Attila İlhan’ın ölümünden sonra da yazılmaya devam edilmiştir. Günümüzde 17 kitaba ulaşan serinin tüm kitapları için: İlhan, A. (Editör), (2017). *Bir Millet Uyanıyor Serisi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

³³ Bkz. Sloganvari bu söylemin kaynağı için: Attila İlhan Kültür Vakfı, (2021). *Parola Vatan, İşareti Namus*. 05 Temmuz 2021 tarihinde <http://tilahan.org/parola-vatan-isareti-namus/> adresinden alınmıştır.

³⁴ Ayrıca bkz. Ulusalcılığın 28 Şubat süreci ile başlayarak AKP’nin iktidarı boyunca yaşadığı serüven için okuma önerisi: Gürpınar, D. (2011). *Ulusalçılık- İdeolojik Önderlik ve Takipçileri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

³⁵ Bkz. 2007 yılında kitlesel gerçekleşen Cumhuriyet Mitingleri Ulusalıcıların etkin olduğu protestolar arasındadır. Görsel, 05 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.anadoluverumelimedya.com/2017/02/15/gumruk-birligini-askiya-almaliyiz/> adresinden alınmıştır.

2.2.4. Liberal Milliyetçilik

Bora'ya göre liberal milliyetçilik, piyasa ekonomisinin yaratmayı amaçladığı toplum düzenini milliyetçiliğin hedefleri ile bağdaştırmış, liberalizmi ulus devletin güvencesi olarak gören bir yaklaşımdır (Bora, 2002: 20). Milliyetçiliğin dil, din ve kültür öğeleriyle kolektif yapıyı oluşturma ve korumaya yönelik olan içeriği ile liberalizmin bireyselleşmesi ön planda tutan hali göz önüne alındığında çelişkili argümanlara sahip iki siyasi fenomenin ortak noktasını bulmak zor görünmektedir. Ancak liberaller, bireyin özgürlüğünün ve seçme hakkının aynı şekilde milletler için de geçerli olduğunu düşünmektedir. Halk egemenliği teorisi ve kendi kaderini tayin hakkı, liberal milliyetçilerin de savunduğu fikirler olmuştur. Ancak etnisite esaslı milliyetçiliğin aksine liberal milliyetçilerin özel olarak millet oluşumuna dair bir amaçları yoktur; liberal ekonomik düzeninin işleyebileceği ulus devletlerden oluşan bir milletlerarası sistemin kurulması için milliyetçilik bir araçtır. Liberallerin gözünde milliyetçilik, milletler arasında husumet ve savaş ortamı yaratmaya yönelik değil, her milletin kendi içerisinde birliğini devam ettirmesi ve dışarıda ise öteki milletlerle hak ve saygı çerçevesinde ilişkilerine devam etmesini teşvik eden bir bilinçtir (Heywood, 2016: 217). Bu bilincin doğru yönde kullanılmasının ana kaynağı ise serbest ticaret politikasının sağladığı milletlerin birbirlerine bağımlı hale gelme durumlarıdır. Karşılıklı ilişki ve çıkar anlayışı milletlerin çatışmalarını büyük ölçü önler. Ancak liberallerin bu tutumu eleştiriye tabi olmuştur çünkü liberallerin milliyetçiliğe bakışı milliyetçiliğin insanları harekete geçirici gücünü göz ardı etmiştir.

Türkiye'de özellikle liberal sağ kesimin argümanlarına da sızan milliyetçilik, liberalizmin çıkarları ile uzlaştırılmış ve bir araç vazifesi görmüştür. Cumhuriyetin kurulmasını izleyen yıllarda liberal düşünceye sahip pek çok aydın bireyci fikirler taşımasına rağmen ulus devletin henüz kurulmuş olmasından dolayı yeni rejimin hassasiyetlerini de dikkate almışlardır (Özer vd., 2018: 52). Milliyetçilik ve liberalizm düşüncelerinin Türkiye'deki ilk ortak temsiliyetini sağlayan isim olarak Ahmet Ağaoğlu gösterilmektedir. Öte yandan Aydın Yalçın, Ahmet Emin Yalman gibi liberal fikir adamları da ön plana çıkmıştır. Serbest piyasa ve özelleştirme savunucu olan bu isimlerden Yalçın'ın askeri darbelere karşı olan olumlu tavrı ve darbenin milli bir meselenin ürünü olduğunu savunması bir liberal olarak onun milliyetçiliğinde antidemokratik unsurlar bulunduğunu da göstermiştir (Coşar ve Yalçın, 2013 aktaran Özer vd., 2018: 53). Ancak bu isimlerin ortak özelliği devlet ile uyumlu, rejimle ılımlı ilişkiler kurmaktan yana dolayısıyla rejimin milliyetçiliği ile de

anlaşabilir çizgiye sahip olmalarıdır. Buna rağmen yaşadıkları dönemin milliyetçi kesimleriyle bağdaşamamış, Türk milliyetçileri tarafından eleştirilmişlerdir.

1980’li yıllardan sonra neoliberalizmin tüm dünyada güç kazanması, Türkiye’ye özellikle, 1983’te başlayan Turgut Özal iktidarı ile özelleştirilmelerin artırılmasıyla yansımıştır. Özal’ın partisi olan ANAP Türk siyasetinde ‘dört eğilimi bir araya’ getirdiği yönündeki iddiasıyla sahneye çıkmıştır. Bu söylemin sebebi parti içerisinde, politik çizgisi farklı olan dört partiden (CHP, MSP, MHP VE AP) gelen kanatların yer almasıdır. ANAP’ın hedefi bahsi geçen partilerin tabanlarından oy alabilmektir. Parti programının önsözünde açıklıkla şu ifadeler yer almıştır: “*Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir siyasi partiyiz.*”³⁶ Bizzat Özal’ın iki elini havada birleştirerek vermeye çalıştığı mesaj muhafazakarlık, milliyetçilik, sosyal demokratlık ve liberalizm eğilimlerinin birleştirici odağı olduklarını vurgulamak olmuştur.

Görsel 2.5. Turgut Özal’ın Birleştirici El Hareketi³⁷

ANAP’ın varlık gösterdiği döneme göre kendine has bu durumu parti içerisindeki eğilimlerin birbirlerine karşı üstünlük kurabilme mücadelesine de dönüşmüştür. Milliyetçi ve muhafazakâr kanatlar sürecin getirdiği etkiyle birlikte hareket etmişlerdir. Çakır’a göre bu durum şaşırtıcı değildir; Türkiye’de milliyetçilik ve muhafazakarlık birbiriyle içkin bir hal alan iki eğilimdir (2020). Elbette ANAP, Türk-İslam sentezinin devletin merkez anlayışına konumlanmasından sonra meydana çıkan ve 1983 seçimlerine katılmasına izin verilen üç partiden biri olarak bu sentezi desteklemiştir. Bu sebeple ANAP’ın milliyetçiliği 12 Eylül’ün milliyetçiliği ile eş değerdir (Duman, 2015: 35). Parti programında milliyetçilik, milli ve

³⁶ Bkz. ANAP’ın parti programı için: 17 Ekim 2021 tarihinde <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/693/199607439.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alınmıştır.

³⁷ Görsel, 17 Ekim 2021 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/gundem/tutuklanacagim-diye-gitti-kabine-uyesi-olarak-cikti-1694111> adresinden alınmıştır.

manevi değerlere bağlılığı temel ilke olarak kabul etmek şeklinde tanımlanmıştır. Kaldı ki programın sosyal politika ve dış politika bölümlerinde sıklıkla milli değerler vurgusu yapılmıştır. Dönemin koşullarına uygun şekilde varlığını sürdürmeyi amaçlayan ANAP'ın işbu nedenle hem milliyetçi hem de muhafazakâr bir söyleme sahip olduğu söylenebilir (Duman, 2015: 62).

1980 sonrası Türkiye için ideolojik bir kırılma noktası olarak da görülmüştür. Buna bağlı olarak liberal düşünce çeşitlenmiş, yeni liberal yaklaşımlar doğmuştur. Elbette liberal anlayışların zenginleşmesi milliyetçiliğe artık devlet gözünden ziyade farklı pencerelerden de bakmayı beraberinde getirmiştir. Özgürlüklerin siyasi alanda mı iktisadi alanda mı daha fazla olması gerektiği hususunda başlayan bu ayrımın ilk kanadını “İkinci Cumhuriyetçiler” olarak da bilinen Mehmet Altan, Etyen Mahçupyan, Ahmet Altan, Mehmet Barlas, Cengiz Çandar'ın başı çektiği isimler oluştururken; ikinci kanatta Attila Yayla, Bekir Berat Özipek, Mustafa Erdoğan gibi isimlerin oluşturduğu “Liberal Düşünce Topluluğu” yer almaktadır. Her iki damarın ortak özelliklerinden birisi de milliyetçiliğe olumlu bakmamalarıdır. İlk kanat enternasyonalizme olan karşıtlığı; ikini kanat ise kolektivizme olan karşıtlığı sebebiyle ve milliyetçi düşüncelerin özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin sorunları üzerinden yarattığı tahrifatin özgürlüklerin ve demokrasinin gelişmesine engel olduğu düşüncesi nedeniyle milliyetçiliğe mesafeli duruş sergilenmeye başlanmıştır (Özer vd., 2018: 55).

Türk siyasetinde liberalizm fikri kendi içerisinde karmaşalarla doludur. Bunun yanında liberal milliyetçilik ise daha sorunlu bir konu olmuştur. Kimi zaman bu iki fenomeni harmanlama işine girilmiş kimi zaman ise liberal fenomen tarafından milliyetçilik hafife alınmış veya görmezden gelinmiştir. Neticede ortaya birleştirilmiş bir fenomen çıkmamıştır. Kaldı ki Türkiye'nin siyasi ve toplumsal yapısı bu duruma elverişli olmamıştır. Yapılan tespit üzerinden Türk siyasi arenasında faaliyet gösteren ve liberalizmi benimsemiş iki siyasi partinin milliyetçilik anlayışlarını inceleyelim. İlki 1994 yılında Besim Tibuk tarafından kurulan Liberal Demokrat Parti'dir. LDP'nin güncel parti programına bakıldığında “milliyetçilik” ibaresine çok az rastlanmaktadır. “Devlet Yönetimi” başlığı altında milletten veya herhangi bir ırka mensup kişilerden söz edilmemiş; “birey” vurgusu ön plana çıkarılmıştır. “Sosyal Yaşam” başlığı altında ise milliyetçilik anlayışı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Liberal Demokrat Parti ancak ülkesini seven bireylerin ve bu bireylerin oluşturduğu toplumun milliyetçilik duygularının en yüksek düzeyde olabileceğine inanmakta; bu anlayışla,

milliyetçilik tanımına girişmenin gereksiz olduğunu düşünmektedir. Türk insanı geçmişine ve kültürel değerlerine sahip çıkmada özgür bırakmak, bu değerlerin özgürce ifade edilmesini ve korunmasını sağlamak milliyetçiliğin hayat suyu olacaktır.”³⁸

LDP’nin, milliyetçiliği oluşturan unsurlar arasında sayılan dil, din, kültür ve tarih öğelerine bakışı da özgürlükçü bir haletiruhiye çerçevesindendir. Bu unsurlar “ülkenin öz kaynağı niteliğindeki kültürel zenginliğinin bir parçası” şeklinde tanımlanmaktadır. Devletin resmi olarak bir kültür politikası gütmemesi ve yabancı kültürlerle olan etkileşimin teşvik edilmesi gerektiği savunulmaktadır. Din, inanç özgürlüğü kapsamında değerlendirilmekte; dil ise resmi dilin Türkçe olması haricinde bireylerin istedikleri her dilde yaşama ve eğitim haklarının bulunduğu liberal bir anlayışla ele alınmaktadır. Devletin her türlü duruma ve olaya müdahalesinin en düşük seviyede tasarlandığı bu görüşe göre milli tarih yazımının sıkıntılı olmasının ve toplumu ayrıştırmasının sebebi de yazan elin devlet eli olmasındandır. Oysaki LDP’ye göre liberal ortam tarafsız gözle bir tarihçe yazılabilmesi için en uygun zemini hazırlar.

Ele aldığımız bir diğer siyasi parti 2020 yılında Ali Babacan liderliğinde kurulan Demokrasi ve Atılım Partisi olmuştur. DEVA Partisi tıpkı ANAP gibi farklı eğilimleri bir araya getirme idealiyle yarışa dahil olmuştur. İktisadi alanda liberalizmden beslenen partinin programında milliyetçilik ibaresinin yer almadığı görülmektedir. “Kültür ve Sanat” başlığı altında ortak bir kültür birliğinden ziyade farklı kültürlerin yaşanmasının güvence altına alınması hususunda durulmuştur:

“Etnik kültürel zenginliklerin değerlendirilebilmesi için tüm vatandaşlarımızın kendi kültürlerini korumalarının önündeki engelleri kaldıracak ve bu faaliyetleri özendireceğiz. Bütün din, mezhep ve inanıştan vatandaşların, inançları gereği sürdürmek istedikleri kültürlerini yaşamaları için ihtiyaç duydukları imkanları temin edeceğiz.”³⁹

DEVA Partisi’nin Türkiye’nin güncel sorunları arasında görülen Kürt sorununa bakışı da bu zemin üzerinden olmaktadır. Kürt sorununun demokratik bir çerçevede çözüme kavuşturulacağı vaat edilmiştir. Anlaşılacağı gibi parti toplumsal ve siyasi yapı içerisinde etnik köken kaynaklı bir sorun olduğunu kabul etmektedir. Bu bağlamda öne çıkan

³⁸ Bkz. Liberal Demokrat Parti’nin parti programı için: 06 Temmuz 2021 tarihinde <http://www.ldp.org/parti-programi/> adresinden alınmıştır.

³⁹ Bkz. Demokrasi ve Atılım Partisi’nin parti programı için: 06 Temmuz 2021 tarihinde <https://devapartisi.org/temel-metinler/parti-programi> adresinden alınmıştır.

meselelerden en mühimi anadil olarak belirlenmiş; anadile ilişkin talepler insan hakkı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Parti ayrıca ırkçılığın karşısında olduğunu da net bir ifade ile belirtmiştir.

3. BÖLÜM

3. İSLAM REFERANSLI SİYASET: MİLLÎ GÖRÜŞ

Türk siyasetinde muhafazakarlık veya İslamcılık eğilimlerinin bahsi geçtiğinde varlığını güçlü şekilde hissettiren ve ilk akla gelen akım şüphesiz Millî Görüş'tür. Esasen İslam dinini referans alan bir siyasal akım olarak Millî Görüş'ün mimarı Necmettin Erbakan'dır. Millî Görüş'ü anlamamanın yolu Erbakan'ın düşün hayatını anlamaktan geçer. Bu sebeple Erbakan'ın yaşamına değinmekte fayda vardır.

Türk siyasetinin sembol isimlerinden biri olan Necmettin Erbakan, 29 Ekim 1926 yılında Sinop'ta doğmuştur. Ağır ceza hâkimi olan babası Mehmet Sabri Bey'in çeşitli şehirlerde görev yapması dolayısıyla çocukluğu önce Kayseri'de sonra Trabzon'da geçmiştir. Trabzon'da okuduğu yıllarda, yaz tatillerinde arkadaşları ile oynadığı 'devletler' oyunu Erbakan'ın politik fikirlerinin çocuk yaşta filizlenmeye başladığını göstermektedir (Çalmuk, 2000: 9).

İstanbul Erkek Lisesi'nde ona 'Başbakan' diye hitap edilmiştir (Çalmuk, 2000: 10). Okulu birinci olarak bitiren Erbakan, direkt üniversiteye girme hakkını kullanmayarak üniversite sınavlarına girmiş ve İstanbul Teknik Üniversitesi Motor Bölümü'ne ikinci sınıftan başlamak üzere kaydolmuştur. 1948 yılında 3,96 ortalamaıyla mezun olmuştur. Aynı sene akademiye girmiş, Motorlar Kürsüsünde asistan öğretim üyesi olarak ders vermeye başlamıştır. 1951 yılında yeterlilik tezindeki üstün başarısı sayesinde Aachen Teknik Üniversitesi (Almanya) Motorlar ve Termodinamik Kürsüsüne kabul edilmiştir. Almanya'da bulunduğu süreçte Doktor ünvanını almıştır. 1953 yılında Türkiye'ye dönmüş ve girdiği doçentlik sınavını kazanarak 27 yaşında Türkiye'nin o döneme kadarki en genç doçenti olmuştur. Yedek subay olarak askerlik görevini tamamladıktan sonra, 1965 yılında Profesör ünvanını almıştır.

1956 yılında Erbakan, ismi pek çok kere kendisiyle birlikte anılacak olan bir projeyi hayata geçirmiştir: Gümüş Motor Fabrikası. Türkiye'nin ilk yerli motor imalatı fabrikası olan Gümüş Motor, 'Pancar Motor' olarak 2011 yılına kadar işlemiştir.⁴⁰ 1966 yılında Genel Sekreterliğini yapmaya başladığı Odalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanlığı'ndaki görevinden

⁴⁰ Bkz. SUBCONTURKEY Yan Sanayi ve Tedarikçi Gazetesi, 17 Ekim 2021 tarihinde <https://www.subconturkey.com.tr/turkiyenin-ilk-motor-fabrikasi-gumus-motor/> adresinden alınmıştır.

1969'da ayrılarak Türkiye Odalar Birliği'nin Genel Başkanı olmuştur. Erbakan'ın bu süreçte Anadolu sanayicilerinden yana tavır alması onun bu görevden el çektilmesine sebep olmuştur (Tuna, 2012: 8). Erbakan tıpkı Demirel ve Türkeş gibi teknokratlar neslindendir (Heyet, 1975: 99).

Yaşanan gelişmeler sonrası siyaset sahnesinde rol almaya karar veren Erbakan'ın ilk hamlesi Adalet Partisi'nden milletvekilliği adaylığını koymak olsa da bu istek dönemin AP lideri Süleyman Demirel tarafından reddedilmiştir. 1969 yılında yapılan genel seçimlere bağımsız aday olarak giren Erbakan, seçim sonuçları neticesinde Konya milletvekili olarak parlamentoya girmeye hak kazanmış; Erbakan'ın aktif siyaset yaşamı başlamıştır.⁴¹ Konya ilinin seçilmesi tesadüf değildir, Erbakan'a göre Konya ili görüşlerinin temelini de oluşturacak olan İslamiyet için motif bir şehirdir (Tuna, 2012: 9,10). Odalar Birliği meselesi ardından yaşanan bu son olay neticesinde Erbakan bir aksiyon verme ihtiyacı hissederek Demirel'in siyasi sahasına kendi partisini kurarak atılma refleksinde bulunmuştur (Heyet, 1975: 100).

İslam referanslı yeni bir siyasi akım olan Millî Görüş Hareketi'nin ilk partisi 26 Ocak 1970 yılında kurulan Milli Nizam Partisi olmuştur. Erbakan partisinin 'biricik' oluşunu 1971 yılında "laik devlet niteliğinin ve Atatürk devrimciliğinin korunması prensiplerine aykırı" olduğu gerekçesiyle açılan parti kapatma davasının savunmasında şu sözlerle ifade etmiştir: *"Milli Nizam Partimiz evvelemirde mevcut herhangi bir partinin reaksiyonu olan veya bölünmesinden doğmamış, doğrudan doğruya bir ilim ve fikir aksiyonu olarak teşekkül etmiştir."*⁴²

Milli Nizam'ın kadrolarıyla tekrar örgütlenme işine girişen Erbakan'ın ikinci partisi 1 Ekim 1972 yılında, kuruluşunu arka plandan yönlendirdiği, Milli Selamet Partisi olmuştur. Parti, 1973 yılında yapılan genel seçimlere 'manevi ve iktisadi kalkınma', 'Yeni Büyük Türkiye', 'yeni medeniyet sentezi' söylemleriyle girmiştir (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 14). Neticede MSP, oyların %11,8'ini alarak 48 milletvekili ve 3 senatör ile parlamentoda yer bulabilmiştir.⁴³ MSP'nin yükselen oylarının arkasında iktisadi propagandalarının kitleler tarafından benimsenmesi ve esas tabanı oluşturan dinsel çevrelerin politikaya katılma

⁴¹ Bkz. 1969 Türkiye Genel Seçimi Konya İli Oy Dağılımı, 17 Ekim 2021 tarihinde <https://secim.haberler.com/1969/konya-secim-sonuclari/> adresinden alınmıştır.

⁴² Bkz. Resmî Gazete, 1971. Parti Kapatılması, 13 Kasım 2021 tarihinde https://www.anayasa.gov.tr/media/4928/kd_09.pdf adresinden alınmıştır.

⁴³ 1973 Türkiye Genel Seçimi Oy Dağılımı, 17 Ekim 2021 tarihinde <https://www.yenisafak.com/secim-1973/secim-sonuclari> adresinden alınmıştır.

haklarını kullanmak istemesi yatmaktadır (Yalçın, 1999: 66). Uzun koalisyon görüşmeleri sonrası 1974 yılında MSP-CHP koalisyonu kurulmuş, Erbakan Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı olmuştur. Koalisyon sürecinde yaşanan en mühim olay Kıbrıs Barış Harekatı'dır. Erbakan, Türk 2000 Vakfı'nın toplantısında yaptığı konuşmada, harekâtın yapılması gerekliliğini sorunun başında kendilerinin aldığı bir karar olarak tanımlamıştır (Erbakan, T.Y.).

Koalisyon uzun ömürlü olmamış, yaşanan fikir ayrılıkları neticesinde 1975 yılında dağılmıştır. Yeni hükümet AP-MSP-CGP-MHP koalisyonu ile kurulan 'Milliyetçi Cephe' hükümeti olmuştur. Erbakan tekrar Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı pozisyonuna gelmiştir. 1976 yılında Erbakan bir diğer projesini hayata geçirme imkânı bulmuştur: Ağır milli sanayi. Erbakan'ın tabiriyle 'fabrikalar yapan fabrika' kurabilmek bağımsız olabilmenin yolu idi (Akgül, 2011). Ağır sanayi hamlesi olarak adlandırılan ekonomik proje 1979 yılına kadar devam ettirilmiştir.⁴⁴ 1977 genel seçimleri sonrası bir kez daha Milliyetçi Cephe hükümeti kurulmuş, Erbakan aynı görevleri tekrar üstlenmiştir.⁴⁵ Aynı yıl Şanlıurfa'da yaptığı konuşma gerekçe gösterilerek parti kapatma davası açılmışsa da partinin kapanması Türkiye'nin şiddet içeren darbesi 12 Eylül'den sonra yaşanmıştır. Darbeden hemen önce, 6 Eylül'de yapılan ve Erbakan'ın da katıldığı Kudüs Mitinginde atılan şeriat, cihat, İslam devleti sloganları darbenin gerekçelerinden biri sayılmıştır. Dönemin Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Ali Haydar Saltık bu durumu "*Konya mitingi 12 Eylül'e gelinmesinde bardağı taşıran son damla olmuştur.*" şeklinde tarif etmiştir.⁴⁶

12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe sonrası Milli Güvenlik Konseyi yönetime el koymuştur. İvedilikle siyasi partilerin kapatılmasının ardından siyasi parti liderleri alıkonulmuş, Erbakan İzmir, Uzunada'ya gönderilmiştir. Sıkıyönetim mahkemelerinde alınan kararlar ile başlayan yargılama süreci sonrasında Erbakan beraat etmiş olsa da siyasi yasaklı isimler arasına girmiştir. 1983 yılında henüz siyasi yasağı kalkmasa da 'karizmatik lider' Erbakan bir kez daha Millî Görüş'ün yeni partisini kurmuştur: Refah Partisi. Ancak 12 Eylül'ün Türk siyaseti için kırılma noktası olması unutulmaması gereken bir durumdur. Zira artık iktidar harici İslam temelli siyaset yapmak yaptırımlara

⁴⁴ Ayrıca bkz. AGD TV. 1979 Ağır Sanayi Hamlesi Belgeseli, 17 Ekim 2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=hlh21Echl70&list=UUY-WOUSNv02r8cJdxh3022w&index=7> adresinden alınmıştır.

⁴⁵ 1977 Türkiye Genel Seçimi Oy Dağılımı, 17 Ekim 2021 tarihinde <https://secim.haberler.com/1977/> adresinden alınmıştır.

⁴⁶ Bkz. Memleket Gazetesi, "Kudüs Mitinginde Neler Oldu" başlıklı haberi. 17 Ekim 2021 tarihinde <https://www.memleket.com.tr/kudus-mitinginde-neler-oldu-9620h.htm> adresinden alınmıştır.

uğrama sebebi olarak sayılmaktadır. Neticede aynı yıl yapılan seçimlere Refah Partisi'nin katılması MGK tarafından onaylanmamıştır. 1987 yılında Erbakan'ın siyasi yasağı kalkmış ve partinin genel başkanlığına getirilmiştir. RP'nin en önemli başarısı 1995 yılında yapılan genel seçimlerden birinci parti olarak çıkması olmuştur.⁴⁷ Bunun en büyük sebeplerinden biri dünyada SSCB'nin dağılışından sonra yaşanan eksen kaymasıdır. Türkiye'de merkez sağın çökmesiyle birlikte ortaya çıkan boşluk "Adil Düzen" söylemi ile doldurulmuş ve sosyal refah kaynaklı propagandalar dile getiren Erbakan ve partisi RP kitle partisi haline gelmiştir.

Erbakan ve Tansu Çiller'in ittifakı sonucu kurulan Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyonu hükümeti devralmıştır. Yapılan anlaşma gereği hükümet süresince ilk iki sene başbakanlık görevini Erbakan üstlenmiştir. Ancak koalisyon hükümetinin ömrü bir sene olmuş, 28 Şubat "post-modern" darbesinin ardından yaşanan süreçte hükümet istifa etmiştir. RP'ye laik kamu düzenini bozmak ve irticai faaliyetlere sebebiyet vermek suçlamalarından açılan kapatma davası neticesinde parti kapatılmıştır (Koçer, 2019: 51-52). Millî Görüş'ün yeni partisi Fazilet Partisi olmuştur. Benzer gerekçelerle 2001 yılında kapatılan partinin siyasi etkinlik süresince Millî Görüş içerisinde fikir ayrılıkları baş göstermiştir. 'Yenilikçiler' ve 'gelenekçiler' şeklinde yaşanan ayrışma sonrası kapanan FP yerine gelenekçi kanat Erbakan önderliğinde Saadet Partisi'ni kurmuş, yenilikçi kanat ise Adalet ve Kalkınma Partisi çatısı altında toplanmıştır.

Beş yıl süreyle siyasi yasaklı olan Erbakan, 2003 yılında yasağın kalkmasının ardından SP Genel Başkanlığına tekrar gelmiştir. Ancak hakkında yürütülen 'Kayıp Trilyon Davası'⁴⁸ neticesinde aldığı mahkûmiyet kararı, onu parti üyeliğinden çekilmek zorunda bırakmıştır. Aldığı hapis cezası ilerleyen yaşına bağlı olarak ev hapsine çevrilmiş, 2008 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından affedilmiştir. 2010 senesinde tekrar partinin başına geçse de sağlık problemleri neticesinde 19 Ocak 2011 tarihinde hayata veda etmiştir.

Necmettin Erbakan, Türk siyasetinde bir akımın öncüsü olması sebebiyle 'figür' olarak görülmektedir. Elbette Erbakan teknokrat kimliğinin yanı sıra hayalperest ve romantik bir ruh yapısına da sahiptir (Heyet, 1975: 103). Bu kişilik özellikleri altında Erbakan'ın kısa bir süre içerisinde oldukça yüksek oranda seçmene ulaşabilmesinin altında yatan sebeplerden

⁴⁷ 1995 Türkiye Genel Seçimleri Oy Dağılımı, 17 Ekim 2021 tarihinde <https://secim.haberler.com/1995/> adresinden alınmıştır.

⁴⁸ Bkz. Kayıp Trilyon Davası: Refah Partisi'nin devlet hazinesinden aldığı 1 Trilyon Türk lirası tutarındaki yardımın akıbetine ilişkin davadır.

en mühimi Türk siyasetinin başarı kodlarından olan muhafazakarlık ve milliyetçiliği topluma sunabilmesidir. Her ne kadar Erbakan'ın fiziki varlığı devam etmese de miras olarak bıraktığı ve Türk siyasetinde güçlü şekilde kendini göstermiş olan Millî Görüş düşüncesi bugün de varlığını (eskisi kadar güçlü olmasa da) sürdürmektedir. Ancak bu güç seçmenin üzerinde yaratılan duygusal bir tesir noktasında kendini göstermiştir. Zira Erbakan'ın Millî Görüş fikri ve bu fikir doğrultusunda hazırlanan parti programları devlet idaresi söz konusu olduğunda belirsizlik ve ucu açıklık içerdiği için etkisini yitirmektedir. Erbakan'ın fikirleri imalarla dolu olmuştur (Heyet, 1975: 110). Bu fikri ve siyasi akımın temelinde gelenekselcilik, muhafazakarlık ve özelde İslamcılık yatmaktadır. Erbakan'ın yaşamı kadar dönemin şartları ve hareketin oluşumuna bizzat etki eden muhafazakarlık ve İslamcılık ideolojilerini incelemek gereklidir.

3.1. Millî Görüş'ün Oluşumunda Muhafazakarlık ve İslamcılık İdeolojilerinin Etkileri

Muhafazakarlık ideolojisi moderniteye bir tepki olarak Fransız Devrimi'nin akabinde ortaya çıkmıştır. Muhafazakarlık denildiğinde akla gelen ilk isim İngiliz Edmund Burke olmaktadır. "Fransa Devrimi Üzerine Düşünceler" adlı eserinde ihtilal karşıtı fikirlerinin yanı sıra Burke, tüm toplumu kapsayıcı bir değişiklikten ziyade toplumsal değişimlerin kendine has bir süreç içerisinde evrimleşerek yaşanması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁹ Burke'e göre devlet, kendini muhafaza etme araçlarına sahip olmalıdır zira ölümsüz olan toplumun bütün unsurlarını, doğa kanunlarını ve İlahi Yasa'yı değişmez kılmayı gereken devlettir (Taşkın, 2007: 21). Bu tür bir fikir muhafazakarlık ve milliyetçiliğin ortak zeminde bir araya gelmelerine de neden olmuştur. Burke'ün fikirlerindeki devlet konumlandırması geleneğin (kültürün) ve cemaat olarak gördüğü milletin değişimi çok gerekli olduğunda değişim araçlarının sahibi olarak bizzat müdahale etmesi ve zarar verici nitelikteki her türlü değişimin karşısında muhafaza kabiliyetini ortaya koyması pozisyonudur. Burke'e göre bir milletin içerisinde bulunan birtakım kimseler o millete atalarından kalan ve gelecek nesillere aktarılacak olan mirası bozma cesaretine veya hakkına sahip olamazlar zira bu toplumun temelini bireyin şahsi zevkleri ve anlayışı için bozmak manasına gelmektedir.

⁴⁹ Bkz. Burke, E. (2019). *Fransa Devrimi Üzerine Düşünceler*. (Çev. Özcan, A.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat. (Eserin orijinali 1970'te yayımlandı).

Ayrıca bkz. Burke'ün fikirlerin üzerine bir yazı için, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 24 Ekim 2021 tarihinde http://www.muhamfazakar.com/blog/fransiz-devrimi-uzerine-dusunceler-edmund-burke_ef9ad2 adresinden alınmıştır.

Fransız Devrimi'nin ardından muhafazakarlık, düzenin bozulmaması ve gelenekleri koruma gayeleri adına eski rejimin toplumsal yapısını, bireyler arası ilişkilerini, inanç ve kültürel değerleri sahiplenerek; bu unsurları tahrif edebileceğini düşündüğü devrimin karşısında yer almıştır. Muhafazakarlığın muhafaza alanının en yer kaplayanı gelenektir ve din de bu çemberde bulunmaktadır. Din bireysel yaşamın en önemli gerekliliği olarak muhafazakarlığın kaybedilme ihtimalini bile düşünmediği bir zemindir (Yaşlı, 2016: 70-71). Muhafazakarlık, devrimden sonra hızla büyüyen milliyetçiliğin gölgesinde kalmış olsa da milliyetçiliğin doğurduğu yeni politik sınıfın değerleriyle uzlaşma yoluna girmiştir (Taşkın, 2017: 22). Bora'ya göre 19. yüzyılın en önemli gelişmesi muhafazakarlık ve milliyetçiliğin eklemlenmesi olmuştur (2017: 62). Bu eklemlenme durumu elbette milliyetçiliğin şekil almaya müsait olması hem de muhafazakarlığın yenilen aristokratik fikirleri neticesinde olmuştur ki sonuç olarak muhafazakârlar, milliyetçiliğin yarattığı milleti bölünmesi zor bir cemaat olarak görmüşler ve milliyetçiliğin unsurlarından olan dinin millet için doğal bir bileşen haline gelmesinden memnun olmuşlardır. Böylece muhafazakarlığın yeni hasmı düzeni değiştirmeye talip olan komünizm olmuştur. Muhafazakarlık zaman içerisinde kendini ve fikir alanını şekillendirmiş ve yeni sınırlar üretmiştir. Antikapitalist yönüyle burjuva piyasasına karşı olan iktisadi bir anlayıştan kapitalizmi benimseyen bir anlayışa ve feodal bir düzenin gerekliliğini düşünen siyasi anlayıştan demokrasiyi kabul eden bir anlayışa doğru yaşanan bu evrim ilk çıktığı haliyle muhafazakarlığın ne olduğu sorusuna Anthony Giddens'in meşhur ve 'basit' cevabının verilmesine zemin hazırlamıştır: *"The old conservatism is dead."*⁵⁰

Türkiye'de muhafazakarlık Avrupa'daki gidişata göre nispeten daha geri planda kalarak ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi Türk Devrimi'nin niteliğinin Fransız Devrimi'nden farklı olarak 'millilik' içermesi, kurulan devletin muhafazakâr ve milliyetçi tınıları da barındırması ve devrim karşıtlarının güçlenmesini önleyici şekilde otoriterliğin başarısı olmuştur (Yaşlı, 2016: 73). Türk muhafazakarlığı bu sayede Türk Devrimi'nin karşısında açıkça konumlanamamıştır. Ancak cumhuriyetin ve inkılapların muhafazakarlığın tam zıddında olacak kadar ilerici ve gelişmeci olduğu açıktır. Bu noktada Bora'nın Türk Devrimi içerisinde muhafazakâr bir tonun olduğu tespiti vurgulamakta yarar vardır. Bu tonun belirgin isimlerinden biri olan Gökâlp'in hars ve medeniyet kavramlarından yola çıkılarak medeniyeti Türk harsıyla harmanlayıp onu korumak ve yüceltmek fikirlerini taşıyan bir zihniyetin varlığı da söz konusu olmuştur (Bora, 2017: 72). Cumhuriyet dışındaki

⁵⁰ Bkz. Türkçesi, "Eski muhafazakarlık ölmüştür." şeklindedir.

muhafazakarlık ancak 1940'lı yıllardan itibaren kendini göstermeye başlamıştır. “Türk sağıının üç hali”nden biri olarak muhafazakarlığın en belirgin yönü komünizm karşıtlığı olmuştur. Bu yön muhafazakarların komünizm ve olması ihtimalini kuvvetli buldukları Sovyet emperyalizmine karşılık millete ait olanı ve milli kimliği oluştuğu bütün unsurlarıyla birlikte muhafaza etme fikirlerini doğurmuştur.

Türk muhafazakarlığının kanatlarından ve Türk sağıının üç halinden bir diğeri olarak İslamcılık, Tanzimat ile başlamış ve Batıcılık anlayışının yarattığı taklitçiliğe karşı olarak şekil almıştır. Geleneksel İslam düşüncesinden farklı olan İslamcılık ideolojisi geleneksel İslam'ın erleri olarak bilinen ulema dışında yer alan, İslamcı olarak nitelenen bir sınıf sayesinde ve dönemin koşullarına göre çerçevesi belirlenmiş şekilde doğmuştur (Türköne, 2011: 480). Esasen İslamcılık, Osmanlı'da egemen bir siyasi ideoloji halini almamıştır (Türkölmez, 2020: 78). Her ne kadar II. Abdülhamid döneminde ittihad-ı İslam bir devlet politikası olarak uygulanmaya başlansa da İslamcılığın etkin bir şekilde uygulanabildiğini söylemek güçtür. Çünkü padişahın panislamist eğilimlerinin altında yatan asıl neden otoritesini koruyabilmek ve güçlendirebilmek amacıyla bir meşruiyet zemini olarak gördüğü hilafet makamının getirilerini kullanmak olmuştur. Kaldı ki Abdülhamid Osmanlı toprakları üzerinde kendisinden azade yapılan İslamcı hareketlere izin vermemiştir (Türkölmez, 2020: 80).

Saray dışarısında gelişen İslamcılık düşüncesinin temelinde İslam'ın hiçbir sorunun kaynağı olmadığı, aksine bütün sorunların kaynağının doğru uygulanmayan İslami kurallar ve doğru yaşanmayan İslami hayat olduğu yatmaktadır.⁵¹ Osmanlı'nın Batı'ya karşılık geride kalmasının nedeni İslamiyet'i yanlış anlayan ve onu yanlış şekilde 'kullanan' Müslümanlardır. Oysaki İslamiyet insanın sadece inanç noktasını dolduran bir din değil, bireyin tüm yaşamını en doğruya yönelten bir dünya görüşüdür. İslamcılara göre nasıl ki komünizm, milliyetçilik vb. ideolojiler siyasi havaya hâkim kılınabiliyorsa İslamiyet de siyasi bir modeli şekillendirmede karşımıza çıkabilir. Neticede İslam adil bir toplum öngörebilen yegâne düşün kaynağıdır. Bu sebeple İslamcılar her ne kadar İslami geleneği bir yandan korusalar da bir yandan da bu düşüncelerini meşru kılabilmek için İslam dinini çağın gerekliliklerine uydurma işine de girişmişlerdir. İslam'ın dünyevi yaşantıya akılcı yönler tayin eden kurallar içerdiğini iddia eden İslamcılar, iddialarına hadis ve ayetlere konu olan

⁵¹ Ayrıca bkz. İslamiyet'in bilim ile barış halinde olamayacağını söyleyen Renan'a karşılık Namık Kemal'in cevabı için: Kemal, N. (2014). *Renan Müdafaaamesi*. İstanbul: Akçağ Yayınları. (Eserin orijinali 1908 yılında yayımlandı).

yaşanmışlıkları örnek gösterirler. Yalnız bunu yaparken geleneksel İslam'ın ulemasını saf dışı bırakmayı seçmiş ve dinin içerisinde yer alan birtakım açıklanması mümkün olmayan mucizeleri ve kerametleri ya inkâr etmişler ya da aklileştirmişlerdir (Kara, 2020: 53). İslamcılığın nihai amacı fani dünyada İslami kuralları tesis ederek geleceğe geçmişin görkemiyle dönmek, tekrar Asr-ı Saadet'e varmaktır.⁵² Bu noktada Mehmet Akif Ersoy'un milletlerin geleceği hakkındaki şu sözleri örnek gösterilebilir: *"Milletlerin hayatında tavakkuf yoktur. Bir millet ne kadar ileri giderse gitsin ne kadar yükseslere çıkarsa çıksın olduğu yerde durdu mu mahvolur. Görüyorsunuz ki bütün akvam-ı insaniye ilerliyor, yalnız biz duruyoruz."* (Kara, 2020: 19). İlerlemenin yolu başlıca içtihat kapısının tekrar açılmasından geçmektedir. Bu söylem İslamcıların sıkça kullandığı bir slogandır. Uzun süre önce kapatılan içtihat kapısı sebebiyle İslam dini değişen zamana ayak uyduramamış ve canlılığını yitirmiştir. Bunu geri kazanmanın yolu içtihat kapısının açılmasıdır çünkü bu kapı sürekli yeni olaylarla karşılaşan İslam'ın varlığını devam ettirmesini sağlar.

Neticede İslam dünyası yaşadığı bu geri kalmışlıktan ve ayrışmadan kurtulabilirdi. Ancak bunun yolu ne idi? Öncelikli olarak İslamcılık fikri birtakım hedeflere ulaşmanın peşindedir.⁵³ Müslüman inancının tekrar diriltilmesi ve Müslümanların unuttukları ödevlerini ve ahlak anlayışlarını yeniden hatırlamaları bu hedeflerin başında gelir. Hatırlama işi Müslümanın sadece kendisine ait değildir; İslamcılar bizzat bu hatırlatma işini üstlenerek bu yolda eğitimi bir araç olarak kullanmayı da amaçlar. Bunun yanı sıra taklitçilikten kaçınmak ve öze dönüş son derece mühim bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira kendimizden olmayanı taklit etmek sakınılması gereken başlıca ödevlerdendir. İslamcılık dost-düşman ayrımı güder; dost mümin kardeşlerimiz, düşman ise kafir/gayrimüslim cemiyyettir. Bu düşünce şu ayetlerle meşrulaştırılır: *"Muhakkak müminler kardeşler.", "Kafirler tek millettir."*⁵⁴

İslamcılar, Müslümanların hiç uzak olmadıkları fakat bir süredir takip edemedikleri bilimin, fennin, medeniyetin bunlara sahip olan Batı'dan alınabileceğini; bu teknik üstünlüklerin İslamiyet'in ahlakı, kültürü ve manevi değerleriyle birleştiği takdirde

⁵² Bkz. Asr-ı Saadet, Müslümanlara göre Hz. Muhammed'in yaşadığı ve bu sebeple Müslümanların en mutlu olduğu dönemdir.

⁵³ 20. yüzyılda İslami hareketler iki ana akım üzerinden gelişmişlerdir. Bunlardan ilki Mısır'da ortaya çıkan siyasi yöntem olarak cihadçılığı benimseyen İhvanü'l Müslimin (Müslüman Kardeşler) örgütü/hareketidir. İkincisi ise Pakistan'da ortaya çıkan, ideolojilere karşı ancak demokratik seçimlere katılma amacı taşıyan Cemaat-ı İslam siyasi partisidir. Bahsedilen hedefler iki İslami hareket arasında farklılık göstermektedir. Ayrıca bkz. Siyasal İslam'ın seyri için okuma önerisi: Roy, Oliver (1994). *Siyasal İslam'ın İflası*. İstanbul: Metis Yayınları (Eserin orijinali 1992'de yayımlandı).

⁵⁴ Bkz. Kur'an-ı Kerim, Hucurat suresi 10. ayet ve Bakara suresi 120. ayet.

Müslümanların tekrar ilerleyeceğine inanmışlardır. Bu düşüncelerini Hz. Muhammed'e ait şu hadisle meşrulaştırırlar: *"Hikmet Müslüman'ın yitik malıdır, nerde bulursa almalıdır."* Kaldı ki İslam'ın çağın gerekliliklerine hiçbir vakit uzak kalmadığını iddia eden İslamcılar, geçmişte Müslüman dünyasının gelişmişliğini kullanan Batı'nın bugünkü seviyeye geldiğini o halde Müslümanların da zamanla yozlaştığı ruh halinden Batı'nın ilmiyle sıyrılabileceğini savunmuşlardır. Mehmet Akif, *"Alınız ilmini garbın alınız sanatını/ Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız/ Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin yalnız"* dizeleriyle bu düşüncüyü açıkça kaleme almıştır (Ersoy, 2008: 178).

Mehmet Akif'in etkilendiği bir isim olarak İslamcılığın önemli isimlerinden birisi Müslüman aktivist olan Cemaleddin Afgani'dir. 19. yüzyılda yaşamış olan Afgani, Müslümanların Batı'nın tahakkümünden hem siyasi hem de iktisadi alanda azade olmasını ve İslamiyet'in yeniden uyandırılmasını savunmuştur (Alperen, 2015: 82). Yaşadığı dönem itibarıyla Osmanlı'nın iktisadi ve siyasi alanda geri planda kaldığı ve İslam dünyasının manen çöküş yaşadığı bir süreçtir. Yaşamı boyunca Afganistan, Hindistan, Mısır gibi Müslüman çoğunluğun yaşadığı pek çok yerde bulunan Afgani, sadece fikirlerini dile getirmekle kalmayıp eyleme de dökmüştür. Ancak Afgani'nin İslamcılık düşüncesi Osmanlı'daki İslamcı aydınların fikirlerinden farklıdır. Tarihsel bir kesinlikle ittihad-ı İslam düşüncesinin ilk kaynağının Afgani olmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte İslamcılık için deyim yerindeyse fikir babası sayılmaktadır.

Onun fikrine göre İslam toplulukları kendi topraklarında milli zaferi elde ettikten sonra İslam birliği tesis edilebilir. Lakin buradaki milli hareketten kasıt etnik bir parçalanma değil Müslümanları Avrupa'nın sömürsünden kurtarmaktır. Yani düşman batıdır. Bu düşünceler ışığında Afgani'nin İslami duygunun yanında milli duyguları da harekete geçirici bir işlevi olduğu söylenebilir (Alperen, 2015: 86). Hatta Afgani'nin fikri Müslümanların halife önderliğinde birleştiği bir tür milliyetçilik olarak bile görülmüştür (Jaeschke, 1972: 12). Berkes'e göre Afgani'nin bu fikirleri Hindistan, Endonezya, Afrika gibi coğrafyalarda anlam ifade etmektedir zira buralarda milliyetçilik İslamlık manasına gelmektedir (2002: 401). Kaldı ki Afgani'nin de ırk meselesine bakışı İslam dininin baktığı açıdandır. İslam'a göre bir insanın rengi ve ırkı, hangi soydan ve aileden geldiği gibi nitelikleri önemsizdir, her insan Allah'ın huzurunda eşit sayılmaktadır; 'üstünlük ancak takvada belli olur'. Müslümanlar birbirlerine İslamiyet bağıyla bağlanmalıdır.

Osmanlı topraklarına geri dönersek, II. Meşrutiyet'ten sonra bir reaksiyon halini alan İslamcılığın ilk fikri neşriyatı 1908 yılında yayın hayatına giren “Sırat-ı Müstakim” dergisi olmuştur. Abdülhamid döneminde düşüncelerini açıklama ortamını yakalayamayan İslamcılar ancak bu dönemde güç kazanmışlardır. Öyle ki devletin sadrazamı Sait Halim Paşa dahi İslamcılığın asli bir savunucusu olarak fikirlerini dile getirmekten çekinmemiştir. II. Meşrutiyet'i şeriatın uygulanabilmesi için kullanmak isteyen İslamcılar, bir süre sonra Kanun-i Esasi ve parlamentonun bir hatadan ibaret olduğunu düşünecek kadar fikir değiştirmişlerdir.⁵⁵ Sait Halim Paşa, ‘Mehmed’ takma ismiyle yayınladığı yayınlarında Avrupai rejimlerin İslamiyet'te geçerli olmadığını kesin ifadelerle belirtmiştir (Berkas, 2002: 434). Esasen İslamcılar arasında da ortak bir fikir anlayışı yer almaz.⁵⁶ Hele ki milliyetçi ayaklanmaların Türk olmayan Müslüman toplulukların içinden de çıkması İslamcılar için büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Akçura, ittihad-ı İslam'ın uygulanmasının imkânsız hale geldiği Balkan Savaşları'ndan yıllar önce bu tip bir politikanın geçersizliğini şu sözlerle vurgulamıştır: “İslam'ın menfaati Osmanlı Devleti'nin ve Türklüğün menfaatlerine tamamen uymaz.” (2019: 85). İslamcılığın en büyük sınavlarından bir tanesi de I. Dünya Savaşı'ndan itibaren başlayan hilafet sorunu olmuştur. Özellikle farklı ırklara mensup olan Müslümanlar üzerinde yeterli gücü kalmayan halifeliğin meşruiyetinin sorgulanmaya girilmesi sürecinde İslamcılar, İslam ve siyaseti birleştirme noktasını tekrar yakalama işine girişmişlerdir.

Bahsedilen dönemde yükselişe geçen Türk milliyetçiliğine karşı İslamcılar, ilk başta bu fikir akımını ciddiye almamalarının sonucu olarak tepkisiz kalmışlarsa da daha sonra Türkçülüğün Türk milliyetine verdiği önemin İslamiyet'e mensupluğun önüne geçmesinden rahatsız olmuşlardır. Balkan Savaşları'yla birlikte Türkçülük hatırı sayılır derece etkinliğini artırınca ‘Türklük’ sıfatı da pekişmeye ve kullanılmaya başlanmıştır. İslamcılar her ne kadar demokratik unsurlar içeren rejimlere karşıysalar bir o kadar da ulusçu rejimin karşısında durmuşlardır (Berkas, 2002: 436). Hatta İslamcılar arasında Türk diye bir şeyin olmadığına yönelik radikal sesler bile duyulmuştur. Zira yüzyıllar içerisinde saf kanlar kalmamış, aynı dini inanca mensup olan topluluklar karışmışlar, özleşmişlerdir. Genelde milliyetçiliğe özelde ise Türk milliyetçiliğine cephe alan İslamcılara göre, İslamiyet'in bu denli saldırı altında olduğu bir dönemde ümmeti bölmeye yönelik bu söylemler hem İslam'ın

⁵⁵ Bkz. Şeriat hususunda bir noktaya değinmekte fayda vardır. Her ne kadar şeriat İslam dininin özü olsa da tarihte İslam devlet hukukunun tam olarak yetebildiği ve uygulanabildiği bir devlet olmamıştır (Jaeschke, 1972: 11).

⁵⁶ 20. yüzyıl sosyologlarından olan Hilmi Ziya Ülken İslamcıları dört gruba ayırmıştır: gelenekçi muhafazakârlar, modernistler, orta yolcular, modernizme karşı olanlar (Kara, 2020: 35).

kendisine aykırı hem de zararınadır. Milliyetçilik kafir ideolojilerinden biridir ve yarattığı suni milli sınırlar Müslümanlar arasına tel örgüler çekmekle kalmıyor, onların duygu ve düşüncelerini de farklılaştırmaktadır. İslamcılar, Türk milliyetçiliğini Osmanlı topraklarında yaşayan kavimlerin arasına nifak sokmakla ve İslam birliğini bozmakla suçlamışlardır (Berkes, 2002: 437). Örnek olarak Mehmet Akif'in milliyetçiliğe bakışını ortaya koyan şiiri "Süleymaniye Kürsüsünde'ki şu dizeler verilebilir: *"Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize? /Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan sizin zihniyetinize?"* (Ersoy, 2008: 168).

İslamcılık, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından yasal zeminin dışına itilmiştir. Çünkü yeni 'milli' rejim eksi rejimin getirisi ve gericiliğin sembolü olarak İslamcılığı seçmiştir (Bora, 2017: 79). İslami muhafazakarlığın "gerici" sıfatlandırması bizzat onu hor görme niyetiyle yapılmıştır. Önce saltanatın ardından hilafetin kaldırılması daha sonra ise padişahlık ve hilafetçilik propagandasının 'vatana hıyanet' adı altında cezaya tabii olması yeni devletin İslam devleti düşüncesine karşı keskin tavrı ortaya koymuştur. Kaldı ki ana ideolojisi milliyetçilik olan yeni ulus devlette hukuk başta olmak üzere sosyal yaşam, eğitim ve ekonomi alanlarında da İslam etkisinden sıyrılmak için çalışmalar yürütülmüştür. Özdalga'ya göre milliyetçilik, bir tür sivil din olarak yeni kurulan toplumun çimentosu görevini üstlenmiştir (2015: 53). Medeni Kanun, ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi, kılık kıyafet kanunu, tekke ve zaviyelerin kapatılma kararı, Latin alfabesine geçiş ve laiklik ilkesi başta olmak üzere yapılan devrimler İslamiyet'in insan hayatının tümüne egemen olmasını isteyen İslamcılar için kabul edilemez nitelikte olmuştur. Türk topraklarındaki bu karşıtlığın geçmişi esasen 31 Mart'a kadar uzanmaktadır ve bu karşıtlık hali kendini Şeyh Said İsyanı (1925) ve Menemen Olayı (1930) gibi şiddet olaylarıyla da göstermiştir (Jaeschke, 1972: 95).

Politik düzeyde 1969'a kadar var olamayan İslamcılık, rejimin gerektirdiği doğrultuda bastırılmaya çalışılmıştır. Halk düzeyinde ise tarikatlar formunda örgütlenmiştir. Bu örgütlerden en bilineni ve çalışma için de önem taşıyanı Nakşibendi Tarikatı'dır. Nakşibendi Tarikatı'nın yanı sıra Kemal Pilavoğlu'nun lideri olduğu Ticaniler ve Said-i Nursi'nin önder olarak kabul edildiği Nur Cemaati de halkın içinde taraftar toplamıştır. Türk siyasetini anlamlandırabilmek için ortaya atılmış kavramlardan biri olan merkez-çevre ayırımına göre cumhuriyet rejiminin laik düşünce sistemine ve devrim programı olarak Kemalizm'e tepkili olan kesimler, çevre desteği alan önce Demokrat Parti daha sonra ise Adalet Partisi ve Milli Nizam Partisi başta olmak üzere diğer muhafazakâr/İslamcı partiler etrafında yoğunlaşmıştır. Örneğin Nurcuların lideri Said-i Nursi, Adnan Menderes'i "İslamiyet Kahramanı" olarak

nitelendirmiştir. Bunun başlıca sebebi, rejim tarafından toplumsal yapı içerisinde yaşamasının önüne geçilebilmesi için atılan adımlara karşılık siyasi arenada mevcudiyet kazanma amacıdır. Oysaki İslamcılara göre demokrasi çoğulculuğun sadece teoride kaldığı, halkın gerçek değer yargılarının değil yöneten azınlığının korunduğu bir kurgudur. Demokrasiye bakışları inanmama düzeyinden ona katlanma hatta kabul edip lehte kullanma düzeyine kadar değişen İslami muhafazakâr düşünce, kitlesini kullanarak seçimler aracılığıyla ‘seçilmiş’ olmaya talip olmuştur.⁵⁷ İslami muhafazakârlar üzerlerinde baskınlık kuran ‘tek adam’ rejimine karşı direnmenin kaynağını milletin özü, milletin asıl değerleri, milletin gerçek gelenekleri gibi meşruiyet dayanakları içerisinde bulmuşlardır (Aktoprak, 2016:303).⁵⁸ Bu dönemden sonra Türk siyasetinde din meselesi her daim gündemi işgal etmiştir.

Siyasi bir düşün akımının kültürel birikimi önem teşkil etmektedir. İslamcı muhafazakarların da beslendikleri entelektüel kaynakları mevcuttur. Elbette yararlanılan literatürdeki isimler hepsinin fikirleri birbirinden farklıdır. Ancak milliyetçilik ve İslamcılık arasındaki ilişkinin düzeyini anlamlandırabilmek için bu isimlerin işlenmesinde fayda vardır. Türk muhafazakarlığı ve milliyetçiliğinin ortak isimlerinden biri olarak Nurettin Topçu buna örnek verilebilir. Topçu’nun düşüncesinin merkezinde Anadolu ve orada yaşayan Müslüman Türklerin selameti yatmaktadır. ‘Anadoluculuk’ akımıyla özdeşleşen Topçu’ya göre Anadolu toprakları yüzyıllardan beri kafir topluluklarla savaşan ve var olma mücadelesini kanla yazan Türklerden oluşmaktadır. Türk varlığının kaynağı mücadeleden, Türk’ün vatan ve İslam aşkıdan ileri gelmektedir. O halde Topçu’nun fikirlerinde Türklüğün ve İslam’ın iç içe olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak Topçu’nun milliyetçiliğinde soy bağı safi bir kan meselesinden ziyade eski çağlardan beri Türk ırkından gelenlerin çoğalarak ortaya koyduğu bir millet meselesidir. Ona göre Türk milliyetçiliği Malazgirt’ten bu yana vardır. Anlaşılabileceği üzere Topçu milliyetçiliği ilkçi bir yaklaşımla ele almıştır.

Topçu’ya göre yüzyıllar öncesinden beri var olan Türk milleti yerleşik düzenle birlikte İslamiyet’e de geçiş yaparak manevi yönden güçlenmekle kalmamış millet olarak kalabilmenin yegâne unsuruna da bulmuştur. Milletlerin kendilerini yaşatıcı kuvvetleri

⁵⁷ Bkz. İslamiyet adına yapılan particiliğin meşruluğu yapanlar tarafından hadis ve ayetlerle açıklanırken yapmayanlar tarafından İslam hükümlerinin çiğnendiği gerekçesiyle reddedilmiştir. Zira demokrasi yolunu seçmeyen İslamcılara göre hüküm koyma hakkı milletin değil, yalnızca Allah’ındır. Toplumda meclisin değil Allah’ın kanunları geçerli olmalıdır. Buradan hareketle siyasi partiler dışında kalan radikal İslami düşüncenin milliyetçiliğe ve demokrasiye bakışının karşıtlık olduğunu söylemek yanlış olmaz. Örneğin milli bayramlar hakimiyetin Allah’tan alınıp kavme verildiği gündür ve kutlanması bile küfür sayılmaktadır.

⁵⁸ Bkz. Türkiye tarihi, özellikle cumhuriyet sonrası, dincilik ve karşıtlığının getirdiği olaylar ve tahlillerle doludur. İslamcılığın seyri ve cumhuriyetle hesaplaşması bu çalışmanın konusu olmadığı için ayrıntılara yer verilmemiştir.

bulunduğunu söyleyen Topçu'ya göre Türk milletinin hayati kaynağı dindir (Yaşlı, 2016: 77).⁵⁹ Topçu'nun milliyetçiliği altı ilkedен ve ilkelerin merkezinde yer alan 'somut gerçeklik' olan Anadolu'dan oluşmaktadır. Bu altı ilke şunlardır: Anadolu yurdu, İslam dini, Oğuzlardan gelme Türk soyu, Türkçe dili, merkezîyetçi devlet anlayışı, toplumcu iktisadi düzen (Sarıtaş, 2004: 264). Bu bilgiler ışığında Topçu'nun fikir dünyasında hem milliyetçiliğin hem de İslamcılığın yer aldığı görülmektedir. Ancak Topçu hem milliyetçilere hem de İslamcılara kendi cephesinden pek çok eleştiri de getirmiştir. İslamcıları Türk varlığını yok saymakla; milliyetçileri de dinin gücünü göz ardı etmekle suçlamıştır. Bunun yanı sıra Kemalizm'e de karşı çıkan Topçu, altı oka ve özellikle laikliğe sıkça eleştiri getirmiştir. Topçu muhafazakâr bir milliyetçidir. Onun fikirlerinde ne milliyetçilik muhafazakarlıktan ayrılabilir ne de tam tersi gerçekleşebilir: *"Milliyet muhafazakarlıkla beraberdir ve gerçek milliyetçi ister istemez muhafazakardır."* (Yaşlı, 2016: 82).

Topçu'nun düşüncesine benzer ancak İslamcılık kanadına Topçu'dan daha yakın duran ve yeni devletin Millî Eğitim Bakanlığı'nı dahi yürütmüş olan yazar Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Milliyetçiliği Nasıl Anlıyoruz?" konulu konferansta milliyet duygusunun biricik kaynağının milleti mazisi olduğunu, Türk milletinin mazisinde ise İslamiyet'in görüldüğünü belirtmiştir (Jaeschke, 1972: 100). Tanrıöver'e göre din, bir milletin en dayanıklı kalesi ve son sığınağıdır. Milliyetçiliğin güçlü yönü, millet düşüncesini din unsurunun birleştiriciliği altında kabul ettirecek kadar etkili olmuştur.

Necmettin Erbakan'ın 1969 tarihinde bağımsız milletvekili olarak Meclis'e girmesinin hemen ardından şair Ümit Yaşar Oğuzcan kendisi ile bir röportaj gerçekleştirmiştir. Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan röportajda Erbakan'a güzel sanatlar hakkındaki düşüncesi sorulduğunda, Erbakan'ın cevabı:

"Şiiri güzel ve hamasi olursa severim. En ziyade takdir ettiğim şairler, Mehmet Akif ve Necip Fazıl'dır. Musikide milli halk türkülerimizi ve ilahileri severim." şeklinde olmuştur (Yalçın, 1999: 37).

Erbakan'ın ve İslamcı muhafazakâr kanadın bir diğer edebi kaynağı Necip Fazıl Kısakürek'tir. Necip Fazıl'ın düşün hayatını etkileyen isimlerin başında hocası Nakşibendi Tarikatı içerisinde şeyh Abdülhakim Arvasi gelmektedir. Arvasi'nin öğretilerinden feyz alan

⁵⁹ Ayrıca bkz. Topçu'nun milliyetçilik fikri için; Topçu, N. (1978). *Milliyetçiliğimizin Esasları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kısakürek'in, kendi ismiyle anılan "Büyük Doğu" dergisi İslami muhafazakâr düşüncelerini yaymak için kullandığı en işlevsel aracı olmuştur. Dergi ismi elbette tesadüf değildir. Necip Fazıl'ın düşüncelerinin merkezinde *Büyük Doğu* görüşü yatmaktadır. Doğu ve Batı arasında kurulan düalist yapıdaki bu görüş kullandığı kavramlar itibarıyla güçlü milliyetçi çağrışımlar da yapmaktadır (Özdalga, 2015: 98). Bu görüşe göre İslamiyet, çağın dünyasının sorunlarına çözüm bulacak şekilde yenilenmeli ve tarihi referans alarak bir kapı aralamalıdır. Kaldı ki Doğu-Batı savaşımında Doğu, gücünü ve ruhunu İslam'dan almaktadır. Her ne kadar Doğu, tarihin uzun bir döneminde İslamiyet savunuculuğu sayesinde Batı'nın ilerisinde yer alsada da durum değişmiştir. Doğu medeniyeti tekrar ayağa kalkmalı ve bunu İslam bilinciyle yapmalıdır. Bu savunuculardan birisi de Türklerdir. Ve bütün bu ilkelerin uygulayıcısı olarak ütöpik bir devlet olan *Başıyüce*'yi sunmuştur. Başyücelik Devleti'nde siyasi, iktisadi, kültürel ve toplumsal hayat başta olmak üzere her türlü alan İslami kurallara göre düzenlenmiştir.⁶⁰ Necip Fazıl bu ideali şu dizeleriyle anlatmaktadır: "*Allah'ın seçtiği kurtulmuş millet/ Güneşten başını göklere yükselt/ Yürü altın nesli o tunç Oğuz'un/ Nur yolu üzerinden git Kılavuz'un/ Şahit ol, ey kılıç, kalem ve orak/ Doğsun Büyük Doğu benden doğarak*"⁶¹

Necip Fazıl'ın görüşü dokuz umdeyi esas almaktadır: ruhçuluk, keyfiyetçilik, şahsiyetçilik, milliyetçilik, ahlakçılık, tedbircilik, nizamcılık, cemiyetçilik, müdahalecilik. Özellikle ahlakçılık ve milliyetçilik onun düşüncesinde bütünleşik haldedir. Milliyetçi anlayışı Atsız'inkinden farklıdır. Hatta Kısakürek bir dönem antikomünizm ortak paydası sayesinde Türkeş ile yakın temaslarda bulunmuştur. Öyle ki MHP'nin içinde bulunan gençlere yönelik bizzat şu sözleri sarf etmiştir: "*İçi alev alev Müslüman, dışı pırıl pırıl Türk ve içi dışına hâkim, dışı içine köle, yeni Türk neslinin maya çanağı olma ehliyeti hangi topluluktaysa ben oradayım.*" (Yaşlı, 2016: 109).

Necip Fazıl İslamcılığın siyasi parti formunda örgütlenmesine kesin şekilde ne istekli davranmış ne karşı çıkmıştır (Özdalga, 2015: 143). Ancak yine de her iki Millî Görüş partisinin kuruluşuna destek vermiştir. Ancak MHP'ye katılımından önce sempati duyduğu hatta deyim yerindeyse ideoloğu olduğu Erbakan'a ve o dönemki partisi MSP'ye, MHP'ye katılımından sonra aynı sıcaklıkta yaklaşmamıştır. Önce MSP'yi yerli ve milli bir hareket olarak değerlendirirken 1977 kırılma yılından sonra Erbakan'ı ve partisini faydasız ve vasıfsız

⁶⁰ Ayrıca bkz. Kısakürek'in Başyüceliği anlattığı eseri için: Kısakürek, N. (1968). *İdeolocya Örgüsü (Büyük Doğu'ya Doğru)*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

⁶¹ Bkz. Kısakürek, N. (1938). Büyük Doğu Marşı. 31 Ekim 2021 tarihinde <https://www.antoloji.com/buyuk-dogu-marsi-siiri/> adresinden alınmıştır.

gören Necip Fazıl, MSP tabanını ‘masum ve mahzun Müslümanlar’ olarak görerek sahiplense de parti yönetimini sert şekilde defalarca eleştirmiştir. Erbakan için ‘megolamanyak bir mareşal’ tabirini kullanmış; Erbakan’ın çevresi için de ‘Erbakan’ın tımarhanesi’ kelimesini sarf etmiştir. Erbakan’ı defalarca ‘ruh hastası, baş belası’ gibi sıfatlarla tanımlamış ve dahi ‘boynu vurulmalı’ ifadesini de dile getirmiştir. 1977 yılında yayınlanan ve kendilerine milliyetçi yazarlar diyen bir grup yazarın gözünden MSP’nin anlatıldığı kitapçıkta Kısakürek, Erbakan’a temelsizlik, mesnetsizlik, ilimsizlik ve hayalcilik suçlamalarında bulunmuştur. Ayrıca Necip Fazıl bu yazısında açıkça MSP’de aday olmasını istediği isimlerin seçilmemesinden bizzat Erbakan’ı suçlamış ve ayrılığının nedeninin ne olduğu sinyalini de vermiştir. Ancak Kısakürek bunun kişilerden azade bir fikir ayrılığı olduğunu öne sürmüştür: *“MSP, İslamı som ve tüm olarak temsil etme fikrinden kaçıyor ve Sayın Erbakan şahsi sultasına Büyük Doğucuları aykırı görüyordu.”* (Kısakürek, 1977: 17).

Sosyolog Ali Bulaç’a göre İslami hareketler toplumsal yapıda kenarda kalmış ve kendisini değersiz hisseden çevrenin siyasi talepleri doğrultusunda şekillenmiştir (Aktoprak, 2016: 302). Türkiye’de İslami hareketlerin kendine özgü bir siyasal yapısının olmaması bu hareketlerin milliyetçi, merkez sağ partilerle ilişkilenebilmesine sebep olmuştur (Demirhan, 1994: 43). Kaldı ki İslamcılar sadece İslami düşünceye sahip yurttaşların oylarına değil, milliyetçi tabanında oylarını alabilme derecesinde milliyetçiliğe olan bakışlarını yumuşatmışlardır. Bu sebeple İslamcılık ve Türk sağ içerisindeki diğer kanatlar söylemsel bir ortaklık içerisine de girmişlerdir. “Şanlı mazi, cemaat, birlik ve beraberlik, toplumsal ahlak, ailevi değerler, güçlü ve büyük Türkiye, şahlanış” gibi ifadeler yeni söylemin simgeleri olmuştur. İslami fikir yapısı bu dönemde de daha önce içerdiği üzere maddi ve manevi, hak ve batıl gibi ayrımlara gitmiştir. Teknoloji, bilim, sanayi ve teknik anlamdaki gelişmeler Batı dünyasını ileri taşımıştır ve bunlardan faydalanılmalıdır. Ancak manevi alanda ise bir öze dönüş söz konusudur. Bu noktada İslamiyet başta olmak üzere Türklük ve Osmanlılık kavramları sıkça kullanılmıştır. İslamcı muhafazakârlar için Türk kavramı, özünde İslamiyet olan ve milletin kendisini oluşturan bir ulusal kimliktir (Aktoprak, 2016: 303). İslamcıların gözünde Kemalistler her ne kadar Türklük kavramını kullansalar da esasen Batı’yı her türlü şekliyle taklit ettikleri için milletin asıl sahiplerinin elleri boş kalmıştır. Siyasi olarak bu düşünceyle hareket eden kitlenin başında gelen isim Necmettin Erbakan olmuş ve Erbakan fikirlerini Millî Görüş adı altında sistematikleştirmiştir. Millî Görüş Hareketi toplumun mobilize edilmesini gerektirici şiddetin karşısında durarak parlamenter yolu seçmiş ve bu hedef doğrultusunda siyasi partiler şeklinde örgütlenmiştir. Bir fikir akımı ya da dünya görüşü

kurumlar, partiler, teşkilatlar, dernekler vb. yapılar kurarak örgütlenir ve kendine ait bir sosyal dinamizm yaratır. Yaratılan düzen, o düşünceye nesnellik ve görünürlük katar. Bu sayede meşruiyet tabanı sağlandığı gibi fikrin devamlılığı ve ilerletilmesi de örgütsel amaçlar doğrultusunda mümkün kılınır. Millî Görüş hem Türkiye’de hem Avrupa’da kendisine kurumsal bir çerçeve çizmiştir. Heterojen bir yapıya sahip olan ve İslami bir kitle yaratmak çıkış noktasıyla doğan Millî Görüş, siyasi ve toplumsal yaşantıda konjonktüre uyum sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu süreç kimi zaman Millî Görüş fikrinin radikal söylemlerinden ödün verilmesine kimi zamansa rejimin engellemeleri neticesinde geri plana atılmasına sebep olmuştur.

3.2. Millî Görüş Hareketi’nde Milliyetçilik

Necmettin Erbakan’ın oluşturduğu bir siyasal akım olarak Millî Görüş, din temelli bir görüştür. ‘Millî’ kelimesi ile vurgulanmak istenen nokta ırk veya etnik köken yani Türk milliyetçiliği değil ümmet ile oluşan millet kavramıdır. Bu sebeple Millî Görüş ne Kemalist milliyetçiliğe ne de Türkçü/Turancı milliyetçiliğe benzemektedir. Türkiye sınırları içerisinde yaşayan farklı ırklara mensup olan kesimlerin de İslamiyet çatısı altında birleştiklerini savunan görüşe göre küresel çapta da İslam toplulukları ve diğerleri şeklinde bir ayrım söz konusudur. Bundan ileri gelir ki, hareketin başlıca projeleri, dünya Müslümanlarını her zeminde birleştirmeyi amaçlayan İslam Ülkeleri Birliği tesis etmek, İslam Dinarı yaratmak, İslami Ortak Pazarı oluşturmak hedeflerine sahip olmuştur. Türkiye’ye ise Osmanlı İmparatorluğu’nun bakiyesi gözüyle bakıldığı için İslam milletlerinin önderi sıfatı biçilmektedir. Bu durumun nedeni Millî Görüş’ün tarih sentezinin Osmanlı Devleti kaynaklı olmasıdır (Bora, 2017: 136). Millî Görüş’ün emperyalizmi ve Siyonizm’i düşman seçmesi küresel iş birliği yapılanmalarının da karşısında olmasını doğurmuş; NATO, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi oluşumların yerine İslami teşkilatlanmalar içerisinde yer almayı hatta bizzat kurulmasına liderlik etmeyi amaçlamıştır. Erbakan’ın bu fikri Refah Partisi döneminde, Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra daha güçlü şekilde dile getirilmiştir (Tuğrul, 2019: 33). Bu durumun en net örneği 1997 yılında kurulan D-8 Ekonomik İş Birliği Teşkilatı’dır.⁶²

⁶² Bkz. D-8 Ekonomik İş Birliği Teşkilatı, Türkiye önderliğinde Endonezya, İran, Bangladeş, Malezya, Mısır, Pakistan ve Nijerya’nın ticari ilişkileri canlandırmak ve ekonomik iş birliği kurabilmek amacıyla bir araya gelmesi ile oluşmuştur.

Erbakan'ın MNP'den önceki çizgisi ahlaki gelişim, sosyal adalet, dengeli milliyetçilik ve ekonomik büyüme temaları üzerinde giderken siyasi kaygılar gütmeye başlamasının ardından 'kendi kendine yetme' milliyetçiliğine dönüşmüştür (Özdalga, 2015: 119). Millî Görüş ortaya çıktığı 1970'lerden itibaren muhafazakâr yönü ağır basan ve İslami anlamı ağır basan bir millilik çizgisinde olmuştur. Aynı şekilde milliyetçi düşünce bu tarihten itibaren siyasal alanda vasfının belirgin bir görünüm kazandığı ve konjonktüre göre refleks belirlediği bir döneme girmiştir (Buçukcu, 2020: 181). Bu durum Millî Görüş'te, İslamlık ve Türklük konusundaki düşüncenin Türklüğün İslamiyet'e güç katıcı bir unsur olarak görülmesi şeklinde olmasına sebep olmuştur. MSP, Türk siyasetindeki 'başarı' kodlarından olan gelenek vurgusunun ağır basması sebebiyle geleneksel kitlelere hitap edebilmiş ve tabanını Anadolu'da bulabilmiştir. MSP-CHP koalisyonu döneminde yaşanan Kıbrıs Barış Harekâtı Erbakan'ın 'mücahit' sıfatını almasına sebep olmuş ve Millî Görüş toplumsal zeminde milliliğini meşrulaştırmıştır. Çünkü yaşanan Kıbrıs çıkarması Türkiye'nin siyasi atmosferinde milliyetçilik rüzgarının kuvvetli esmesine sebep olmuş, bu müdahalenin sonrasında siyasanın baskın akımı milliyetçilik olmuştur. Buçukcu'ya göre Erbakan'ın partisi bu süreçte milliyetçiliğe içkin din unsuruna sıkı sıkıya sarılmıştır (2020: 182). Toplumsal hayatta simgelerin önemi hususu tekrar hatırlandığında "Kıbrıs, vatan, din" gibi ifadeler ahlaki bir içerik taşıdığı için Erbakan, siyasi yaşamı boyunca Kıbrıs Harekâtı'nı anımsatıcı şekilde bahsi geçen simgeleri kullanmıştır. Bu aynı zamanda onun millilik vurgusunu defalarca dile getirmesi olarak görülebilir.

Erbakan'a göre (2009) Millî Görüş, Malazgirt, Galiçya, Çanakkale, Ulubatlı Hasan, Fatih Sultan Mehmet, Mehmet Akif'tir. Millet inancı, tarihi, kimliği ve kendisi Millî Görüş'ü oluşturan unsurlardır. Hali hazırda Erbakan için, milletlerin varlıklarını devam ettirebilmesi, dini tarihi, iktisadi ve kültürel unsurların müşterek milli şuuru meydana getirmesiyle mümkündür (2008: 172). Erbakan'ın sıklıkla gördüğümüz geçmiş vurgusu bireyin kendini topluma ait hissetmesini, toplum dayanışmasının devamlılığını ve toplumun oluşmasındaki meşruiyet zeminini oluşturduğu için önem taşımaktadır (Üste, 2014: 36). Hareketin önde gelen isimlerinden Recai Kutan ise Millî Görüş'ü "Anadolu kapılarını açan Sultan Alparslan'ın, İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet'in görüşü" şeklinde tanımlamıştır (Erbakan, 2019: 17). Erbakan'ın ve Kutan'ın tarifinden yola çıkarak Millî Görüş'ün beslendiği kaynaklardan birinin Osmanlı, dahası Anadolu'da yaşamış Müslüman milletlerin ve önderlerin mirası olduğunu görülmektedir. Burada laik milliyetçiliği değil panİslamik ifadelerin yer aldığı bir tür milliyetçilik kullanıldığı görülmüştür (Özdalga, 2015:

120). Millî Görüş'ün ileri gelenlerinden olan Şevket Kazan'a göre,

“Biraz dünyayı gezen, biraz sosyoloji kitabı okuyanlar şunu çok iyi bilirler ki milletleri millet yapan unsurları başında din gelir. Bir insanın kendisi dinsiz, ateist olabilir ama bir millet dinsiz olamaz. Hele bu millet hiç olamaz! Ordu da milletin bir parçası olduğuna göre aynı sosyal gerçek ordu için de geçerlidir. Bizim milletimiz de din olarak İslam'ı seçmiş ve diniyle bütünleşmiştir. İslam dini bu milletin tarihinde hep yükselen değer olmuştur.” (Kazan, 2017: 222).

Kazan'ın ifadelerinden yapılabilecek çıkarıma göre Millî Görüş'ün bir millet tanımı vardır ve bu milletin merkezini din oluşturmaktadır. Bu sava örnek olarak dini terminolojinin milletin günlük yaşantısına yansımaları örnek gösterilmiştir. Orduya ‘Peygamber ocağı’, askere ‘Mehmetçik’ denilmesi; devlet adına savaşta hayatını kaybedenlere ‘şehit’ sıfatının kullanılması gibi misaller millet için dinin konumunun ne derece mühim olduğunun kanıtı olarak sunulmuştur. Öyle ki Kazan'a göre Türk milletin geçirdiği tüm savaşlardaki üstün başarısı dinin mucizelerinden kaynaklanmaktadır (Kazan, 2017: 223).

Erbakan (2009), Millî Görüş'ün kimyasını maneviyat, hakkı üstün tutmak ve nefis terbiyesi ‘hamurlarının’ oluşturduğunu dile getirmiştir. Bunun yanı sıra yakın geçmişte Türk siyasetinde sıkça duyduğumuz ‘Millî Görüş gömleği’ tabiri, yine Erbakan'ın ifadesi ile hidayet, feraset, dirayet nimetlerine sahip olmayı ifade etmektedir. Görülüyor ki Millî Görüş'ün içeriğinde sıklıkla dini ve ahlaki terminoloji yer almaktadır. Dilin bu tarzda kullanımı toplumun genel kabul görmüş değerlerinin temsilinin kendilerinde olduğu yönünde bir ikna amacı gütmektedir.

‘Yaşanabilir Türkiye’, ‘Yeniden Büyük Türkiye’ ve ‘Yeni Bir Dünya’ ibareleri Millî Görüş'ün yapması gereken hizmetleri anlatmak için kullanılmıştır. Bu hedefe ulaşmanın yolu ise maddi ve manevi kalkınmadan geçmektedir. Manevi kalkınmanın tesisi ümmetin içinde yaşayan kimsenin, geçmişine sadık olması, kimliğine sahip çıkması ve ümmetine ait olmayan farklılıkları taklit etmekten sakınmasıyla gerçekleşir. Maddi kalkınma ise bölgeler arası iktisadi eşitsizliklerin giderilmesi, hafif ve ağır sanayileşmenin arttırılması, adil vergi düzeni ve tefecilik benzeri işlerin ortadan kaldırılması ile mümkündür. Bu bağlamda Erbakan'ın ifadesiyle ‘Adil Düzen’, ekonomik ve sosyal eşitsizliğin yükseldiği bir dönem olan 1990'lardan itibaren toplumun etkilendiği bir söylem olmuştur.

İdeolojik olarak Millî Görüş'ün temelinde Hak-Batıl mücadelesi yatmaktadır (Arpacı, 2012: 271). Hak, özelde Millî Görüş'ü genelde ise ümmeti temsil ederken; Batıl, dışarıda kalan her düşünce ve geniş çapta ise Siyonizm'dir. Millî Görüş'e göre Batıl her dönem iç ve dış operasyonlarla ümmeti yenilgiye uğratmaya çalışmıştır. Millî Görüş ise ekonomik ve sosyal yapının düzenlenmesiyle karşı koyulabileceğini iddia eder. İktisadi açıdan Adil Düzenin inşası ile Batıl ile mücadelede Hak cephesinde galibiyet yaratabilir. Adil Düzen, Erbakan'a göre faizin olmadığı, haksız verilerin kaldırıldığı, karşılıksız paranın basılmadığı, adil ölçülerde ve faydalı işler için kredi dağıtımının yapıldığı bir sistemdir (Erbakan, 2018: 214). Düzenin tesis edilmesi halinde işletmeler aynı sermaye ile daha fazla üretim yapacak dolayısıyla üretilen şeyin fiyatı düşecek ve herkes için ürün erişilebilir olacaktır. Değınmemız gerekir ki Adil Düzen kavramının içi tam olarak doldurulamamış, sistem, rasyonel olmayan bir tutumla, koşullara göre yontmadan her dönem aynı içeriğı ifade etmiştir. Adil Düzen sadece iktisadi bir sistem değildir. Kamudan yargıya kadar pek çok meseleyi ele almaktadır. Mahalli yönetimlerin güçlendirilmesi, merkezi yönetimin bürokrasiden ve kırtasiyecilikten arındırılması amaçlarken; yargı sisteminde ise çok hukukluluğı öngörür. Her birey kendi inancı veya isteğı doğrultusunda özel olarak oluşturulan hukuk sisteminde yargılanma hakkına sahip olmalıdır.

Millî Görüş Hareketi çizdiği mücadele yolunda ilerleyebilmek için siyasi parti şeklinde var olabilmeyi metot olarak seçmiştir. 1969 yılında Nakşibendi Tarikatı şeyhi Mehmed Zahid Kotku'nun yönlendirmesiyle 'Müstakiller Hareketi'⁶³ başlamış ve Erbakan Konya'dan bağımsız milletvekili seçilmiştir. Böylelikle Millî Görüş'ün parti düzeyinde örgütlenmesi başlamıştır. Türk siyasetinde siyasi partiler, sendikalar, vakıflar, birlikler vb. kurum ve kuruluşlar ile örgütlenmesi bakımından kurumsallaşmış bir kimlik olarak görünen Millî Görüş, var oluşundan bu yana konjonktür değişimleri karşısında içerik bakımından zenginleşse de çözümlerin İslam referanslı olması değişmemiştir. Millî Görüş karizmatik bir lidere sahip olması, teşkilatçılığı ve eylemci yönüyle kendini ispat çabasına girişmiştir. Ancak bu özellikler hareketin öznel nitelikleridir. İçerik bakımından talep görmesi özellikle 1990'lı yıllardan itibaren siyaseten ortaya çıkan boşluğu doldurabilmesiyle mümkün olmuştur. Siyasi düşüncelerin doğru çerçeve içerisinde hedef kitleye iletilmesi siyasi ve toplumsal hareketlerin başarısını arttırmaktadır (Yılmaz, 2016: 1164). Buradan hareketle Millî Görüş, Refah Partisi ile doğru çerçeveyi belirleyerek istediğı büyümeye erişmiştir ancak konjonktür değişimine

⁶³ Bkz. Bağımsızlar Hareketi, ismini sonradan almakla birlikte, MNP'nin kurucularının farklı illerden bağımsız milletvekili adaylığını koymaları olayıdır. Sadece Erbakan seçilmiş ve diğer isimlerle beraber parti kurma çalışmalarına girişmişlerdir.

ayak uyduramamış, 2000’li yıllara gelindiğinde giderek güç kaybetmiştir.

Ortaya çıktığı dönemden bugüne değin ideolojik olarak Millî Görüş’ün söylemlerinde dini-gelenekçi milliyetçilikten izler görülmektedir. Ergil’e göre bu tip milliyetçilik gelenekten beslenir ve kendisine düzeni yıkacak olarak gördüğü iç ve dış düşmanlar belirler (1983: 89). Tıpkı Millî Görüş’ün anlayışında görüldüğü gibi. Millî Görüş, kendisine güçlü ve yıkılması zor olan bir tarih referansı yaratarak kitlelerin düzensizliğe olan korkuları karşında düzenin güvenini vadetmiş ve güvenin tekrar sağlanacağı mesajını vermek istemiştir. Örnek alınan zaman Müslümanların birleştiği ve inançları uğruna mücadele ettiği peygamber zamanıdır. Millî Görüş dönemin koşulları itibariyle Türklüğü keskin ifadelerle reddedememiştir ancak birleştirici güç olarak ırkı değil ümmetin dini inancını esas almıştır. Bu noktada Türklük onlar için ısrarla altı çizilmesi zaruri olmayan bir kimliktir zira *“Türk Türk dedikçe Kürt de Kürt diyecektir.”* ve bu durum ümmetin etnik bir ayrışmaya gitmesine sebep olacaktır (Köktürk, 2016: 122). Kaldı ki İslam’a ırkçılığı eklemek Ay’a atılan füzenin açısının sapmaya başlaması demektir.” (Erbakan, 2018: 40). Millî Görüş’ün milliyetçiliği ırkçılık, laiklik, ilköçilik içermemektedir. Oluşturulmak istenen ‘Millî’ düzen dini kaynaklıdır. Yaşam içerisinde olması gereken normlar İslamiyet’in esasları olmalıdır. Türk milleti, İslam’a hizmeti ölçüsünde tarihin en şerefli milletidir (Erbakan, 2018: 248). Milliyetçiliğe bakışları, Kazan’ın ifadelerinde kendini göstermektedir:

“Dinler, milletleri birleştirip bütünleştiren bir karakter arz ederken, ırklar ve ihtiraslar daima parçalanıp yok olmanın başlıca sebebini oluşturmuşlardır. 1789’da Fransa’da patlak veren milliyetçilik akımları sadece Avrupa’daki imparatorlukları değil, büyük cihan imparatorluğu gözüyle bakılan Osmanlı İmparatorluğumuzu da tarih mezarlığına gömmüştür.” (Kazan, 2017: 216).

Türkiye’de Müslümanlık ve milliyetçilik konusunda araştırmalar yapan antropoloji profesörü Jenny White’a göre Türkiye’de Müslüman kimliğini ve kültürünü ırksal kimliğin önüne koyan, ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamda güçlendikçe güçlenen ve kendisini İslami ağlarla ören heteredoks milliyetçilik biçimlerine rastlanmaktadır (White, 2013: 14-15). Bu tip milliyetçilik biçimi Kemalist milliyetçiliğe ve Türk milliyetçiliğine meydan okumaktadır. White’ın düşüncelerinden hareketle Millî Görüş’ün milliyetçiliğinin İslami çerçeveye ve içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Aslında White bir genelleme yaparak Türk toplumunda milliyetçiliğin ve dinin bütünleşmesinin ne denli güçlü olduğuna kanaat getirerek bir tür ‘Müslüman milliyetçiliği’nin hâkim olduğunu ve bu hakimiyetin etkisinde olan bireylerin

‘Yeni Türkler’ olduğunu ifade etmiştir (White, 2013: 24).

Millî Görüş’ün şaşalı cihan devletine geri dönüş özlemi içeren hedefi, yaşadığı dönemin zorlu koşulları ve siyasi ve ekonomik sıkıntıları arasında çaresiz hisseden bireyleri etkilemiştir (Ergil, 1983: 94). Zaten Türkiye’nin toplumsal yapısı da buna müsait olmuştur. Çünkü kültürün yapıtaşlarından biri din unsurudur. İslamcılar din vesilesiyle farklı ideolojik unsurları uyumlu görünen bir bütün haline getirmeyi ve bunları siyasi bir program başlığı altında sunmayı başarmış; etnik kökeni, yaşı, cinsiyeti, ekonomik durumu, statüsü vb. farklı olan gruplardan destek almışlardır (Özdalga, 2015: 50). İslamcılığın, unsurlarını sıklıkla kullandığı en mühim ideoloji milliyetçiliktir. Din milliyetçilikle birleşebilen, onu çevreleyebilen ve yeri geldiğinde milliyetçiliğin mesajını güçlendiren bir yapıya sahiptir. İngiliz antropolog Clifford Geertz’e göre ulusal kimlik ve dini kimlik bir madalyonun iki yüzü gibidir (Buçukcu, 2020: 133). İnsanlar milletleri zihinlerinde hayal ederken dini bağlılıklarını da düşünerek hareket ederler. Ama hangi fikrin baskın hale geleceği belirsizdir. Kimi zaman dini hassasiyetler ön plana çıkarken kimi zaman ise kandaşlık ve soy bağı önemli görülür. Bu durum Türkiye için karmaşık bir haldedir. Siyaset bilimi uzmanı Şener Aktürk’e göre, örneğin Türkiye’de Çerkes ama Müslüman birisine başka bir dine veya İslamiyet’in Sünnilik haricinde bir mezhebine mensup ama Türk birisinden daha fazla güvenilmektedir (Buçukcu, 2020: 134). Türkiye’de din, kimlik tanımlama ve davranış noktasında büyük bir rol oynamaktadır. Genel kaniya göre Türkiye Müslüman dünyanın seküler, modern ve demokratik tek ülkesi görünümündedir. Gellner bu durumu “*Türkiye... İstisna içinde bir istisnadır.*” şeklinde tanımlamıştır (Gülalp, 2003: 11).

Milliyetçiliğin içinde hep bir muhafazakarlık, gelenekselcilik, İslamlık ya da İslamlığın içinde hep bir milliyetçilik sosu mu var? Türkiye için bu sorunun cevabı iki ideolojinin hem birbirini besleyecek kadar içkin hale dönüşmüş olması hem de birbirine karşıt olabilecek düzeyde baskın hale gelmesi şeklinde olabilir. O halde Millî Görüş’ün anlayışı içinde İslami unsurların bulunduğu ve muhafazakâr izler taşıyan milliyetçi bir anlayış mı? Yoksa içinde milliyetçi unsurlar barındıran İslami ve muhafazakâr bir anlayış mı? Bu çalışmada verilen cevap ikincisi olmuştur. Çünkü Millî Görüş’te milli öğeler İslamiyet’le harmanlanmış biçimde karşımıza çıkmaktadır.

4. BÖLÜM:

4. MİLLÎ GÖRÜŞ'ÜN SİYASÎ PARTİLERİNDE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

“Milliyetçilik... Bir çeşit dar görüşlülüğü doğurur. Bu da zorunlu olarak gerçek din duygularını boğar.”

Herbert W. Duda⁶⁴

1950’li yılların Türkiye’sinde İslami hareketlerin başında sayılan ve Kemalizm’e karşıtlığıyla bilinen Nakşibendi Tarikatı şeyhi Mehmed Zahid Kotku, Türkiye’nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik yapıda yer almanın gerekliliğine vurgu yapan konuşmaları ile tanınmıştır. Nakşibendilerin İslamcılığı Batı karşısında yenilenme şiarı gütmüştür. Bununla birlikte Türkiye’de sistemin içinde yer alınması gerektiği ve sistem içi faaliyetlerin İslamcılığın yararına olacağı görüşleri neticede kendilerine görünür bir yer açma isteği doğurmuştur. Erbakan bu fikirlerden etkilenmiştir. Kaldı ki Kotku da Erbakan’a bir motor fabrikası kurmasını salık vermişse de bu fikir vergilerin maliyeti neticesinde gerçekleştirilememiştir. Uygulamada sıkıntı yaşanan bir diğer olay Erbakan’ın TOBB başkanlığına adaylık süreci olmuş, Kotku bu defa Erbakan’a bir siyasi parti kurmasını istediğini dile getirmiştir.

Erbakan, uzun bir dönem Nakşibendiliğe Gümüşhanevi Tekkesi yoluyla bağlı kalsa da siyasete atıldıktan sonra açıktan bir tarikat mensubu olarak görülmeyi tercih etmemiştir. Tarikatlar ve cemaatlerle siyasi partilerinin yakın ilişki olsa da Erbakan’ın kadrosu tarikat üyelerinden oluşmamıştır. Zaten Kotku’nun ölümünden sonra yerine geçen Esad Coşan’la yıldızının barışamaması da bu durumun nedenlerinden birisi olmuştur (Özdalga, 2015: 107). Bu noktada İslamcılık bir taraftan siyasi partiler üzerinden ilerlerken diğer taraftan tarikatlar formuyla ilerlemiştir. Rejimin içerisinde bir siyasi parti olarak var olmak isteyen Millî Görüş her ne kadar doğrudan rejime yönelik bir savaş hali içerisinde değilse de başta laiklik olmak üzere rejimin unsurlarına ve kurumlarına karşı olmuştur. Fakat bu karşı oluş durumu bir isyan veya devrim şeklinde olmamış, siyasi arenada ve devlet kurumlarında kadrolaşma şeklinde hayat bulmuştur.

⁶⁴ Bkz. Duda, H. (1948). *Vom Kalifat zur Republik*. Deutschland: Verlag für Jugend & Volk.

1966 yılında Erbakan, Odalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanlığı'nın Genel Sekreterliğini yapmaya başlamış ve görevini 1969 yılında Odalar Birliği Genel Başkanı olana dek sürdürmüştür. Bu süreç zarfında iktidarda merkez sağda yer alan Adalet Partisi vardır. 1969 yılında yapılan genel seçimlere gidilirken Türk siyasetinde ve toplumsal yaşantısında durum şöyle özetlenebilir: 1968'deki gençlik hareketi sola doğru esen bir rüzgâr yaratmış, Türkiye İşçi Partisi'nde yaşanan çekişmeler neticesinde sosyalist sol güç kazanamamış, CHP içerisinde ise 'ortanın solu' kavramının oturtulamamasının hezeyanları yaşanmaya devam etmiştir. AP karşısında güçlü bir söylem geliştirilememesi neticesinde 1969 genel seçimlerinde birinci parti tekrar AP olmuştur.⁶⁵ Seçime, Odalar Birliği Genel Başkanlığı'ndan Anadolu sanayicilerinin desteklenmesi yönünde tavır aldığı için el çektirilen Erbakan da AP cephesinde girme kararı almış lakin AP lideri Süleyman Demirel'in olumsuz yanıtıyla beraber bağımsız adaylığını koymuş ve kazanmıştır. Ancak yeni bir partinin kurulması İslamcı çevrelerce zaruri olarak görülmüştür.

4.1. İlk Deneyim: Milli Nizam Partisi

İstanbul ve İzmir'deki büyük sanayicilere karşılık Anadolu'daki nispeten daha küçük ölçekteki esnaf ve tüccarların desteklerini alarak siyasete atılan Milli Nizam Partisi, 1970 yılında Erbakan önderliğinde kurulmuştur.⁶⁶ Erbakan MNP'nin kurucularını şu ifadelerle açıklamıştır:

“Sizden niçin saklayayım, partimizin kurucularını açıkça zikredeyim; bizim partinin kurucuları Sultan Fatih Hazretleri, Sultan Yıldırım Hazretleri, Sultan Murat, Sultan Melikşah, Ulubatlı Hasan, Orhan Gazi, Nizam-ül Mülk, Akşemsettin, Sultan Yavuz Han, Kılıç Arslan, Alparslan, Gelenbevi Hazretleri, Sultan Abdülhamittir.” (Yalçın, 1999: 52).

Yeni partinin en kuvvetli bağı tarih olmuş, Türk-İslam geleneği partinin dayanak noktasını oluşturmuştur.

14 ay süren bu ilk deneyim 1970 yılında Necip Fazıl'ın kaleminden çıkan 8 sayfalık kuruluş beyannamesi ile başlamıştır. Bildiri 'milleto' seslenişle başlamakta ve milletin şanlı

⁶⁵ Bkz. 1969 Türkiye Genel Seçimleri Oy Dağılımı, 13 Kasım 2021 tarihinde <https://secim.haberler.com/1969/> adresinden alınmıştır.

⁶⁶ Ayrıca bkz. MNP'nin kurucuları Necmettin Erbakan, Süleyman Arif Emre, Ali Haydar Aksay, Ahmet Tevfik Paksu, Ömer Çoktosun, Tahsin Armutçuoğlu, Ekrem Ocaklı, İsmail Müftüoğlu, Faruk Ergin, Saffet Solak, Hüsamettin Akmumcu, Rifat Boynukalın, Ali Oğuz, Nail Sürel, Hüsamettin Fadiloğlu, Mehmet Satoğlu, Fehmi Cumalıoğlu, Hasan Aksay.

ve köklü tarihini selamlamaktadır. Partinin gayesi de bu doğrultuda yol göstermek ve öncü olmak şeklinde açıklanmıştır: “*Hakk’ın yardımıyla milletimizin yeniden bütün dünyaya örnek bir medeniyet kuracağını müjdeliriz.*” (MNP Kuruluş Beyannamesi, 1970: 1). Beyanname, milletin içinde bulunduğu iktisadi, siyasi ve ilmi ahvalı anlatırken bu kulvarlarda geri kalınmasının sebebini maneviyat eksikliği olarak yorumlamış ve kurulan partinin çözüm için kesin hamle olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “*Milli Nizam dokuzuncu değil, ilk partidir.*” (MNP Kuruluş Beyannamesi, 1970: 2).

Kuruluş bildirisinde altı çizili biçimde belirtilen kavram ‘aziz millet’ olmuştur. Milli ruh, milli cevher, milli heyecan kavramları sıklıkla vurgulanmıştır. Millet ifadesi asırlardır var olan bir yapı olarak görülmüş, tarihsel süreçte özellikle Osmanlı’ya atıf yapılarak ele alınmıştır. Erbakan, 1971 yılında Samsun’da yaptığı konuşmada batıl cephenin 72 fırka, tek hak cephesinin Milli Nizam olduğunu iddia etmiştir (Yalçın, 1999: 56). Biz ve öteki ayrımı güdülerek, yine tarihsellik içerisinde Haçlı Ordusu’ndan örnek verilmiş; Batılı batıl güçlerin yıllar boyu milleti iç ve dış cenahtan yıkmaya çalıştığı tezi öne sürülmüştür. Bu noktada Milli Nizam, Tanzimat sonrası ortaya çıkan kozmopolit durumu gayri millî bir hareket olarak yorumlamıştır. Ancak MNP’nin millet bakışı Türk olsun ya da olmasın Müslüman olanları kapsayıcı şekilde olduğu için burada kastedilen husus imparatorluk dışında kalan gayrimüslim güçlerdir. Sonuç olarak Milli Nizam’ın millet tanımında ırk, kan, soy gibi unsurlar olmadığını görmekteyiz. Millet ögesinin yegâne birleştirici taşı İslamiyet olmuştur. Kaldı ki beyannamede ‘Türk’ ibaresine rastlanmamaktadır. Erbakan, partisinin kuruluş aşamasında düzenlediği basın toplantısında ise Türk milleti ifadesine sözlerinde yer vermiş, partinin milli ihtiyaçlardan doğduğunu dile getirmiştir: “*Biz Türk milletine materyalist istikameti göstermiyoruz.*”⁶⁷ Konuşmada tıpkı beyannamede olduğu gibi sürekli şekilde millet vurgusu yapıldığı görülmüştür. Partinin iktidara geldikten sonra yapacağı ekonomik, siyasi ve sosyal yapı değişiklikleri milletin özüne dönüş şeklinde meşruiyet tabanına sahip olarak sunulmuştur.

Partinin aynı yıl yayınladığı 65 sayfalık parti programı esas gaye olarak belirlediği ilkeler ile başlamaktadır. Bu ilkelere göre partinin amacı milli değerlere sahip çıkarak ve taklitçilikten uzak durarak maddi ve manevi kalkınma yaşamak ve örnek bir medeniyet yaratmaktır (Milli Nizam Partisi Programı, 1970: 5). Millî Görüş’ün temelinde yatan iki

⁶⁷ Bkz. İlgili haber için: Günaydın Gazetesi, 25 Ocak 1970. Erbakan Partisini Kurdu: Milli Nizam. 13 Kasım 2021 tarihinde <http://altsayfa.com/erbakan-partisini-kurdu-adini-koydu-milli-nizam/> adresinden alınmıştır.

ayaklı kalkınma hedefi ilk olarak MNP parti programında dile getirilmiştir. Programda demokrasi, adalet, din ve vicdan hürriyeti, milliyetçilik, temel hak ve hürriyetler, devlet idaresi, eğitim, milli savunma başlıkları altında açıklanan siyasi çizginin ortak özelliği biz ve öteki ayrımına gidilmiş olmasıdır. Partinin politik anlayışına göre, Siyonizm, ABD, Batı dünyası, öteki olarak gösterilen ve karşı durulması gereken çevrelerdir. ‘Ortak Pazar’ tartışmalarının yaşandığı süreç boyunca MNP, kapitalizmin Masonların elinde olduğu iddiasıyla Türkiye’nin pazarda yer almasına karşı çıkmıştır. Kaldı ki Erbakan’a göre milliliğin sadece manevi kalkınmada değil maddi kalkınmada da yeri vardır: “*Millilik, fabrika yapan fabrikalar kurmaktır.*” (Erbakan, 2019: 32).

Partinin politik çizgisini oluşturan sınır, dönemin sağ partilerinin güçlü söylemi olan antikomünizmdir. Bu sebeple henüz tohumlarından çıkan İslamcı hareket Altıncı Filo’ya karşı yapılan eylemlere kışkırtılmış şekilde saldırmıştır; sol hareket dini bertaraf edici nitelikte görülmüştür.⁶⁸ Milliyetçi/mukaddesatçılık seyrinde başlayan parti için, yapılması gereken şey, belirtilen her alanda Batı’dan ‘taklit edilen’ modernleşmeyi reddederek dini ve tarihi temel almaktır. Bu sebeple parti programında sıklıkla milli ve manevi değer vurgusu yapılmış, Osmanlı kaynaklı referanslar verilmiş ve sosyal yapıda ahlak noktasına değinilmiştir. Manevi alandaki zayıflığın toplumu bedbaht ettiği söylenmekte ve milletin karanlık ve karışık bir dönemde olduğu belirtilmektedir (Milli Nizam Partisi Programı, 1970). Buradan kurtuluş yolu olarak görülen milli nizamın kurulması sürecinde eğitime özellikle dikkat çekilmiştir. MNP çizgisine göre ahlakın ve tarihin yeni nesillere doğru aktarımı milli bir geleceğin oluşmasında önemlidir. Bu noktada İslami vurgunun ön planda olduğu ‘milli kimlik’ inşasının hedeflendiği görülmektedir.

Parti programında yer alan hak ve hürriyetlere yönelik bakış muhafazakâr bir yön içermektedir. Toplum yapısı içerisinde aile önemli bir konuma oturtulmuş, aile nizamı kavramı vurgulanmıştır. Parti için mukaddes bir kişiliğe sahip olmak o derece önemlidir ki parti üyeliğinde bile mukaddesata hürmetsizlik yapılmamış olması şart koşulmuştur (MNP Parti Tüzüğü, 1970: 39). Programın 7 numaralı maddesi olan milliyetçilik anlayışı kısmında ise ırka dayalı bir ifade kullanılmamış, ortak iman ve kültürden bahsedilmiştir:

⁶⁸ Bkz. Kanlı Pazar Olayı. 16 Şubat 1969 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri Ordusu’na bağlı Altıncı Filo’yu protesto etmek için İstanbul’da Taksim Meydanı’nda toplanan sol gençlik örgütlerine yapılan saldırı sonucu iki öğrenci yaşamını yitirmiştir.

“Müşterek davalara iman, müşterek tarih şuuru, müşterek kültür ve gaye birliği içerisinde ve müşterek bir ruhi muhteva potasında erimiş toplulukları tam bir vahdet içinde kabul edici, zarfı mazrufa göre kıymetlendirici ve bu ölçüler dışında hiçbir tefrik yapmayıcı bir milliyetçilik anlayışına sahibiz.” (Milli Nizam Partisi Programı, 1970: 7).

Bu noktada açıkça belirtildiği üzere MNP’nin milliyetçiliği ortak tarih bilinci üzerinde kurulu, geleneksellikten ve ortak yaşanmışlıklardan beslenen ve bunlar dışında herhangi bir ölçüt kabul etmeyen bir anlayıştır. Milli mefkure, milli terbiye, milli maarif, milli menfaat, milli sanayi ifadelerine bu doğrultudan bakıldığında millilik Türk milletine özgü olanı değil, Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yaşayan ve ortak geçmişe sahip olan Müslümanlara ait olanı ifade etmektedir. Karşıt görülen yapı Batı’dır ve milliliğin bu çizgide korunması hususu MNP için çizilen sınırlardan birisidir: *“İmanla, milletime telkin edilmeye çalışılan Batı özentiliğini ve taklitçiliğine tamamen muarız bulunmaktayız.”* (Milli Nizam Partisi Programı, 1970: 14). Millet ve milli kavramları ne kadar sık kullanılmışsa, Türk kavramı da bir o kadar az kullanılmıştır. MNP programına bakıldığında Türk ibaresinin sadece Türk parası ve Türk misafirperverliği ifadelerinde yer aldığı görülmüştür.

MNP merkez-çevre dikatomisinin penceresinden bakıldığında çevrenin muhafazakâr/İslami tarafının asli temsilcisi rolünü açıkça üstlenen ilk partidir (Dursunoğlu, 2016: 53). Kuruluşundan kapanışına kadar olan dilim incelendiğinde MNP, her ne kadar başlangıçta ideolojik keskinlik iddiasıyla yola koyulmuşsa da siyasi deneyimsizliğinin yarattığı belirsizlik hali ve merkez sağdan edinilen söylemlerden kopamama neticesinde istediği İslami çizgiyi tam olarak yakalayamamıştır. Bora’ya göre Millî Görüş, 1970lerden sonra belirgin şekilde bir İslamcı hale bürünmüş; o sürece kadar ise MNP özelinde milliyetçi/muhafazakâr çizgide ilerlemiştir (2017: 130). Ancak yine de partinin ideolojik ağırlığı İslamcılık üzerine olmuştur. Parti ismi olan Milli Nizam’daki ‘milli’ ifadesi dinsel bir anlam ifade etmesi doğrultusunda seçilmiş, İslam semantiği tınısı içerisinde İslami evrensel bir düzen manasını taşımasına dikkat edilmiştir (Kıvrak, 2020: 141). Soner Yalçın’a göre milli sözcüğü dini sözcüğünün kamuflesi olmuştur (1999: 50). Aynı şekilde Çakır, milli kelimesinin dünyevi ve ulusal bir anlam içermediğini dinsel ve ümmetçi bir tınısının olduğunu vurgulamıştır (Çakır, 2018b: 544). Netice itibarıyla modern anlamda bir millet tanımı söz konusu olmadığı gibi millet, tıpkı Osmanlı’daki milletler hiyerarşisi içerisinde kullanıldığı şekliyle karşımıza çıkmaktadır. İlkçi milliyetçilik kuramı hatırlandığında MNP’nin milliyetçiliği de milleti doğal ve ezeli bir varlık olarak görmüştür. Milliyetçilik ideolojisi

bağlamında partinin milliyetçilik anlayışı yeniden tarih yazımı yapan, ortak bir kültürel mirastan bahseden ve Türklüğü reddetmeyerek İslami çembere alan bir anlayıştır.

Türkiye'nin o dönemki hâkim ideolojisi olarak Atatürk milliyetçiliğinin seküler tarafı MNP'nin milliyetçilik anlayışında yer almamıştır. MNP'nin siyasi hattının en önemli ifadesi laiklik üzerinedir. Din aleyhtarlığına dönüşen laiklik anlayışına karşı oldukları beyanı verilmiştir. Partinin genel hatlarıyla siyasi ve toplumsal çizgisine bakıldığında modern ve demokratik toplumlara ait olan unsurlara yer vermediği görülmektedir. Sonuç olarak 12 Mart 1971 yılında AP hükümetine istifa çağrısında bulunularak ve partiler üstü hükümet kurulması teklifiyle yapılan askeri muhtıra sonrası açılan dava neticesinde 'laik devlet niteliğine ve Atatürk devrimciliğinin korunmasına aykırı' bulunan MNP kapatılmıştır.⁶⁹ Verilen iddianamede özellikle Erbakan'ın konuşmaları yer almış "Müslüman bir Türk devletinin yeniden kurulacağı" yönündeki söylemi kapatılma nedenlerinden biri olarak belirtilmiştir. Maddelerin bir diğerinde ise Erbakan'ın İzmir'de (1970) yaptığı konuşma örnek verilmiştir: *"MNP 1000 senelik milliyetçilik ve mukaddesatçılığı hak yolda yürütecektir."* Elbette buradaki milliyetçilik bir Türk milliyetçiliği veya Kemalist milliyetçilik değildir. Örneğin İslamcılarda sıkça duyduğumuz '1000 senelik Hak yolu' ile kastedilen Türklerin İslamiyet'e geçişi ve 1071 yılında Malazgirt'ten Anadolu'ya girişleriyle; Türk milliyetçilerinde duyduğumuz '2000 yıl' vurgusu ise Türklerin İslamiyet'ten önce de önemli olduklarını, devletlere sahip millet şeklinde yaşadıklarını. Millî Görüş Türk milletinin kökenini İslamiyet ile başlatmış, milleti ise 1000 senelik şanlı İslam Türk tarihinin mücahitleri olarak tanımlamıştır. İslam ve Türk kelimelerinin kullanım sırası dahi tesadüfi değildir, İslam ilk sırada kullanılmıştır. Çünkü vurgulanmak istenen nokta orasıdır.

MNP'nin milliyetçiliği geçmişini hatırlatan, Renan'ın millet tanımının aksine unutmayı değil tekrar anımsatarak diriltmeyi ön plana çıkaran ve İslam bayrağını taşıyan Türklerin milliyetçiliğidir. İslam dinine ait öğeler milletin değerleri olarak görülmüş ve medeniyet adı altında yapılan batılılaşma hareketlerine gayri millilik üzerinden şiddetle karşı çıkmıştır. Esasen karşı durulan ideolojinin içeriğinde de milliyetçilik yer almaktadır. Bu noktada milliyetçilik ideolojisinin karşıt durumlarda olan iki farklı siyasi akıma dahi sızabilmesi ne kadar esnek bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

⁶⁹ Bkz. Resmî Gazete, 1971. Parti Kapatılması, 13 Kasım 2021 tarihinde https://www.anayasa.gov.tr/media/4928/kd_09.pdf adresinden alınmıştır.

4.2. 1972-1980 Arası Millî Görüş: Milli Selamet Partisi

1972 yılında Türkiye, 12 Mart'tan sonra hükümet kurma görevini üstelenen Nihat Erim'in ikinci hükümetine ve Ferit Melen'in başbakanlığına şahit olmuştur. Aynı sene CHP'de istifa eden genel başkan İsmet İnönü yerine sosyal demokrasi çizgisini daha belirgin hale getirecek olan Bülent Ecevit seçilmiştir. Balyoz Harekâtı olarak bilinen sosyalist solun tasfiye edilme süreci de sendikaları ve sosyalist sol partileri etkisiz kılmıştır. Bu süreçte, kapatılan MNP'nin kadroları tekrar bir araya gelerek Nakşibendi Cemaati'nin İskenderpaşa Dergahı'na mensup Süleyman Arif Emre başkanlığında Milli Selamet Partisi'ni kurmuşlardır.⁷⁰ Oluşan çok merkezli siyasi tablo 1970'li yılların siyasi hayatının bir özelliği olmuş; MSP de yeni oluşan siyasi ve toplumsal örgütlenmeler arasında yerini almıştır. Emre, partinin kuruluş aşamasında yaşananları *“Anayasa değişiklikleri yapıldı, pasta fırına verildi, pişmeye başladı ve dinmeye çekildi. Bu süreçte tabandan gelen istekler neticesinde kurucu bir heyetle yeni bir partinin kurulması kararı verildi.”* şeklinde özetlemiştir (Eren, 2016: 53). Erbakan'ın tabiriyle maddi kalkınmayı sembolize eden anahtar ve maddi kalkınmayı sembolize eden kalp simgelerinin birleşiminden oluşan amblem partinin fikriyatıyla uyumlu olması için bizzat seçilmiştir. Erbakan, partinin beşinci yıldönümünde (1977) yayınlattığı mesajda partinin kuruluş amacını *“Cephelerde Türkleri yenemeyen kültür emperyalizmi Türk çocuklarını yenmek için çaba sarf etmektedir. Buna karşı MSP kurulmuştur.”* (Milliyet Gazetesi, 1977: 1).

MSP'nin 1972 yılında yayınlanan 36 sayfalık parti programı 'Ana Gaye' başlığı altında başlamaktadır. MNP'nin programına benzer nitelikte, 'milli bütünlük, millet beraberliği, büyük ve şanlı tarih, milli şahsiyet, aziz millet' ifadelerine yer verilmiştir. Milletin muasır seviyenin üstüne çıkabilmesi ve yeniden örnek teşkil edecek özellikte bir medeniyet inşa edebilmesi şu şartlara bağlanmıştır:

“Büyük ve şanlı tarihimizle iftihar eden, mazisine bağlı, anane ve örflerini hürmet ve saygıyla muhafaza eden, her türlü taklitçilikten uzak, milli şahsiyetini müdrük bir şuurla hareket edilmesi zarureti inaniyoruz.” (Milli Selamet Partisi Programı, 1972: 5-6).

⁷⁰ Ayrıca bkz. Milli Selamet Partisi'nin kurucuları Süleyman Arif Emre, Abdülkerim Doğru, Rasim Hancıoğlu, Halit Özgener, Hsüeyin Büyükozer, Abdullah Tomba, Sabri Özpala, Hasan Özkeçeci, Turhan Akyol, Gündüz Sevilgen, Sami Baysal, Abdurrahim Bezci, Zühtü Öğün, Hüsyin Erdal, Mustafa Memati, Mustafa Arafatoğlu, Mehmet Ayak, Hüseyin Koçak, Osman Nuri Önügören, Mazhar Bayatlı.

Programın 25. başlığı olan “Milliyetçilik” başlığında, partinin milliyetçilik anlayışı ırk veya etnik köken ibaresi kullanılmadan tanımlanmıştır:

“Şehitlerin ve gazilerin yadigarı olan Türkiye’imizde, şanlı ve şerefli tarihimizin birleştirip kaynaştırdığı müsterek tarihi, içtimai ve manevi değerlere sahip olan milletimizin topyekûn manevi değerlerine hürmetkar bir milliyetçilik anlayışına bağlıyız.” (Milli Selamet Partisi Programı, 1972: 9-10).

Tanıma göre MSP’nin milliyetçiliği tarihsellikten ve gelenekten beslenen, kan ve soy gibi unsurlara bağlı olmayan bir anlayıştır. Birleştirici öge ortak geçmiştir. Milletın birliğı ve bütünlüğünün zemini milletin manevi değerlerine oturtulmuştur. Kaldı ki parti programında sıklıkla ‘milli’ ve ‘millet’ kavramları görülmüş olsa da Türk milleti ifadesine rastlanmamıştır.

Programda “Eğitim Politikası” konulu alt başlıkta partinin temel prensibi gelecek nesillere edep, ahlak, fazilet öğretebilmek olarak ifade edilmiştir. Bu noktada Türk tarihi veya Türk inkılabı ifadelere yer verilmediğı görülmüştür. Aynı şekilde “Milli Savunma” başlığı altında düzenlenen ve partinin orduya bakışının anlatıldığı paragrafta Türk ordusu veya Türk Silahlı Kuvvetleri sözcükleri kullanılmamıştır.

Parti programının tarım, ticaret, hayvancılık, sanayi, turizm, ulaşım vb. maddelerinde bu konulardaki gelişmenin ‘milli bir zihniyet’ çerçevesinde hareket edildiğı takdirde gerçekleşeceğinin vurgusu yapılmıştır. Örneğın turizm, parti programına göre milli hassasiyetler gözetilerek yapılmalı; milli tarih, milli kültür ve milli hususiyetler yabancılara tanıtılmalıdır (Milli Selamet Partisi Programı, 1972: 22). Ancak bu noktada gözetilmesinin zaruri olduğı belirtilen milli hassasiyetlerin ne olduğı açıkça belirtilmemiştir. Milli tarihin neyi kapsayıp kapsamadığı açık ifadelerle yer almamıştır. Kaldı ki bu tip bir tanıtım yolunun ne olduğı da muğlak kalmıştır.

Milli Selamet Partisi’nin parti tüzüğünde tıpkı Milli Nizam’da olduğı gibi parti üyeliğı ‘manevi değerlere saygısızlık yapmamış olma ve kötü şöhret sahibi olmama’ şartlarına bağlanmıştır (Milli Selamet Partisi Tüzüğü, 1972: 27). Zaten parti programı ve tüzük içeriğı olarak kurulan yeni parti ardılından sadece tabelada yazan isim olarak farklı olmuştur. İdeolojik olarak ise Millî Görüş’ün çizgisinde olmayı sürdürmüş hatta daha belirgin ifadeler kullanılmaya başlanmıştır. MNP’den devralınmış olan teşkilat büyütülmüş, ‘Millî Görüş Teşkilatı’ adı altında geliştirilen örgütlenme modeliyle MSP kısa sürede yayılmıştır (Çavdar, 2019: 226). 1973 yılı MSP’nin ilk büyük kongresini yaptığı yıl olmuştur. Kongrede genel

başkan sıfatıyla konuşma yapan Emre, Türk siyasetinde kitle değil görüş partilerinin bulunduğunu belirterek; liberal görüşü AP'nin, sol görüşü CHP'nin, 'millî' görüşü ise MSP'nin temsil ettiğini ifade etmiştir (Eren, 2016: 58). Elbette burada kastedilen millîlik, MSP'de kullanıldığı şekliyle, İslamîlik ve yerlilik anlamı taşımaktadır.

1973'te yapılacak olan seçimlere gidilirken Erbakan, İsviçre'den dönmüş ve partinin başına geçmek istemiştir. Hali hazırda MSP'nin amblem çalışmalarından kuruluş aşamasında yapılan toplantılara kadar Erbakan partinin her türlü konusunda perde arkasındaki başkanı konumunda olmuştur. O dönem Erbakan'ın kendisini 'çölde asasıyla gezen Veysel Karani'ye benzettiği söylentileri çıkmıştır (Demirhan, 1994: 24). Partinin önde gelen isimlerinin kapatılan bir partinin genel başkanı olması neticesinde geri planda kalmasını tavsiye etmeleriyle Erbakan geri çekilmiş ve MSP, Süleyman Arif Emre başkanlığında seçimlere girmiştir.

4.2.1. MSP- CHP Koalisyonu

1973 yılına gelindiğinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini CHP ve AP'nin desteğini alarak eski Oramiral Fahri Korutürk'ün kazanması askeri güçlerin siyaset içerisinde ağırlığının düzeyini bir kez daha göstermiştir. Genel seçimler öncesi hükümet bir kez daha el değiştirmiş ve Ferit Melen hükümetinin (35. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti) çekilmesi üzerine yerine Naim Talu hükümeti (36. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti) göreve gelmiştir. Türkiye, 1973 genel seçimlerine koalisyonlu yıllara girdiğini bilmeden bu atmosferde gitmiştir.

Millî Selamet Partisi 1973 yılında yayınladığı 89 sayfadan oluşan seçim beyannamesinde Millî Görüş'ün esaslarına ayrıntılı şekilde yer verilmiştir. Beyanname şu ifadelerle başlamaktadır:

“Sen tarihin en büyük ve en şerefli milletisin. Sen örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, bütün insanlığa ahlak ve fazilet nedir öğretmiş dünyanın nizamını tanzim ve idare etmiş olan milletsin. Sen tarihin uzun asırlar boyu mesut ve yol göstericisi olan milletsin” (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 3).

Beyanname millete seslenişle başlamaktadır. Milletin gücü ve şanının kaynağının geçmiş olduğu işaret edilmiş, zaferlerin ve öncülüğün kaynağının ise üstün ahlak ve inanç olduğu vurgusu yapılmıştır (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 3-4). Bir kez daha görülüyor ki

Millî Görüş'ün ikinci partisi olan MSP'de de tarih unsuru ön plana çıkartılmıştır ve yapılacağı iddia edilen vaatlerde tarihi örneklerle temellendirme yoluna gidilmiştir. Millet geçmişiyle birlikte ele alınmış, geçmişten beri var olan bir yapı olarak sayılmıştır. Kaldı ki kastedilen salt Türk milleti değil, Osmanlı milleti hatta İslam milletleridir. Beyannamedeki millet tanımı *“Milletimiz beş asır önce İstanbul’u fetheden, dört asır önce Viyana kapılarını zorlayan”* şeklinde olmuştur (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 4).

Milliyetçiliğin yapısında olan biz ve onlar ayrımı Millî Görüş'ün fikir yapısında da bulunmaktadır. Bunun örneği olarak beyannamenin devamında milletimiz ve diğer milletler ayrımına gidildiği görülmektedir. Diğer milletler batıl topluluklar, Haçlı orduları, gayrimüslim toplumlardır. Batıl olan fiziki manada milleti yenemeyince içten yenebilmek için harekete geçmiş ve gayrimillilik hareketleri neticesinde maddi ve manevi alanda gerileme hatta yıkılmaya sebep olmuştur (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 4). Bu noktada MSP tarafından gayrimillî şeklinde hedef gösterilen hareketler Batı kaynaklı siyasi ideolojilerdir. Elbette bunların arasında dini hassasiyetleri gözetmeyici ve ırk kavramı ile toplumu bölücülüğe sevk edici şekilde gelişen Türk milliyetçiliği de vardır.

Beynamede rakip partilerden DP ve AP hakkında ‘millî heyecan’ ile doğdukları fakat milliliklerini, bu yoldaki inançlarını yitirdikleri şeklinde bahsedilmiştir. Kaldı seçim dönemi boyunca özellikle AP'nin ‘ne sağcıyız ne solcu’ şeklindeki propagandasının üzerine giden MSP, AP'yi ‘renksiz’ bir parti olmakla itham etmiştir. MSP'nin temel sloganı *“Denenmiş Denenmez- Renksiz Solcuya Aldanma”* olmuştur. Erbakan ve MSP kadroları sıklıkla ‘millilik’ vurgusu yapmış, millî menfaatleri gerçekleştirmeye yönelik millî heyecanın kendilerinde olduğunu ifade etmişlerdir.

MSP, Türkiye'yi büyük nüfuslu ve büyük topraklı milletler arasında sayarak bu gücün diğer milletler için kullanılması gerektiğini vurgulamıştır: *“Bizim milletimizin yalnız kendisinin kalkınması hususunda değil bütün milletlere yapacağı büyük hizmetler vardır.”* (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 8). MSP'ye göre en şerefli tarihe sahip olan millet maddi ve manevi alanda da tıpkı geçmişte olduğu gibi gücüne kavuşmalıdır. Etno-sembolcü milliyetçilerin sıklıkla kullandığı milletlerin tarih bilincine sahip yapılar olması durumu MSP'nin milliyetçiliğinde de sıkça kullanılmıştır. Millet tanımlanırken ahlak, fazilet ve millî değerler unsurlarına yer verilmiştir. Millet, büyük ve necip bir aile olarak tanımlamıştır (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 21). ‘Büyük ve güçlü Türkiye'nin’ Hakk'ın inayetiyle mümkün olabileceği bir kurtuluş yolu olarak işaret edilmiştir (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 13). Bu

yolda milletin her bir mensubu diğer mensupları kardeş olarak görme gayesine sahip olmalıdır: *“Edirne’de ayağına diken batan bir kardeşinin acısını Hakkari’de yüreğinde hisseden insanlar topluluğu haline gelmeyi amaçlıyoruz.”* (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 23). Elbette MSP’nin milleti bir arada tutabilme ögesi ortak olarak gördüğü tarih ve inanç noktaları olmuştur.

Seçim vaatleri arasında gösterilen maarif politikanın değiştirilmesi MSP’nin öncelik verdiği konulardan birisidir. Yeni nesillerin sloganı olarak *“Kökü mazide olan atiyiz.”* belirlenmiştir. Hatalı olarak gördüğü batılı ideolojilerin etkisi altındaki eğitim sistemi kaldırılmalı, yerine milli bilincin ve milli tarihin öğretildiği kurumlar hayata geçirilmelidir. Maddeci zihniyete karşılık milli ahlakın korunması ilk vazifedir. Bunun neticesinde MSP’nin öngörüsüne göre: *“Milletimizin fıtratına ve tarihi karakterine uygun olarak önce ahlak ve maneviyat temel görüşüne göre tanzim edilecek olan eğitim politikası sonucunda eğitim müesseseleri anarşist, Maocu, Hippi yetiştiren müesseseler olmaktan kurtarılacak, cemiyetimizde ana babalar rahat edecek, asi evlatlar olarak çıkmayacaklardır.”* (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 26). Bu ifadede kullanılmış olan cemiyet kelimesi, millet anlamı taşımaktadır.

Teknik ve ilmi eğitimin yanı sıra dini eğitimin önemi de vurgulanmış, din eğitiminin yeni nesle milli bilinci aşıl原因 bir öğretim olduğu ileri sürülmüştür: *“Millete hizmet edecek vazifelilerin milletin dinini muhakkak bilmesinden büyük faydalar doğacağı kanaatindeyiz.”* (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 33). Bu ifadelerin ardından dini inancın milletin kaynaşmasında en büyük vazifeyi yerine getirdiği belirtilmiştir.

Dış politikada Ortak Pazar’a karşı duruş devam ettirilmiş; iç siyasette ise sosyal adalet ve toplumsal refah kavramları vurgulanmıştır. MSP Ortak Pazar’ın bir ekonomik topluluktan ziyade tek bir devlet haline getirilmenin dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yok edileceğinin yolu olduğunu ifade etmiştir. Ekonomi süsü verilerek istenen siyasi birleşmenin saman altından yürütüleceği iddia edilmiştir: *“Siyasi birleşmeden açıkça söz edilmemesinin sebebi ise birliğe katılacak ülkelerdeki milliyetçi çevrelerin reaksiyonunu önlemektir.”* (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 34). Bu noktada MSP kendisini bu ‘oyunu’ gören ve reaksiyon gösterebilme kabiliyetine sahip olan milliyetçi çevrenin bir parçası olarak tanımlamıştır. Beyannamede Ortak Pazar’ın Türk milliyetçiliğini yok edeceği, bu projenin Türk milletini feci bir akıbete sürüklediğine yönelik şu ifadelere yer verilmiştir:

“Halkımızın başka ırk ve milletlerin ahalisi ile bu şekilde karışması milli ve manevi farklarımızı ve hususiyetlerimizi zamanla yok ederek milli kültür, milli ahlak, milli maneviyattan uzak kozmopolit bir topluluk haline gelmemize sebep olacaktır.” (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 35).

“Tarih bize Türkler nerede milli ve manevi hususiyetlerinden uzaklaşmışlarsa orada Türklüklerini de yitirmiş olduklarını göstermektedir. Avarların, Finlerin, Macarların bugünkü hali bunun açık birer misalidir.” (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 36).

Beyannamede Türkler, Türklük, Türk milleti ve Türk milliyetçiliği kavramlarını ilk kez gördüğümüz başlık burasıdır. İfadelerde belirtilen Türklüğün kaynağı inançtır. Zira Avarlar, Finler ve Macarlar örneği bu sebeple verilmiştir ki bahsi geçen topluluklardan Avarlar Ruslar tarafından uğradıkları baskılar sonucu birliklerini koruyamamışlar, Türklerle akraba oldukları iddia edilen Finler ve Macarlar gayrimüslim oldukları için dirliklerini sağlayamamışlardır.

Türk ibaresine ikinci kez denk geldiğimiz kısım ise “Sağlık Hizmetleri” başlığındaki aile planlaması konusudur. Nüfus planlaması ve gebeliği önleme politikalarının ‘Türk’ neslini azaltmayı, milleti küçük bir azınlık haline getirmeyi amaçladığı iddia edilmiştir. MSP bu hareketin şiddetle karşısında olduğunu belirterek, “Büyük ve kudretli Türkiye’nin kalkınması ve dünya siyasetinde, tarihinde olduğu gibi layık olduğu hükümlanlık mevkiini alabilmesi için sıhhatli nesillerin çoğalması ve insan gücünün artırılmasını zaruri” gördüğünü ifade etmiştir (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 63). Türk kelimesi üçüncü kez ise Türk toplumunun temelini aile olduğunun söylendiği, “Kadın Hakları” başlığında geçmektedir.

“Turizm Meselelerimiz” başlığı altında yoğun şekilde ‘ecdad’ kelimesi kullanılmıştır. Ecdadın ortaya koyduğu ve ahfada miras olarak kalan tarihi ve turistik eserlerin eşsizliğine vurgu yapılmış, dünyada başa örneği olmadığı iddia edilmiştir. MSP bu doğrultuda ‘mili eserlerin’ korunması ve tanıtımının yapılmasına öncelik vereceğini bildirmiştir:

“Anavatanımızdan Türklük damgasını silen, kalıntıları bile bulunmayan Bizans ve Hristiyan tapınaklarının, eski Yunan adına yapılan eserlerin ihyası uğrunda bu fakir milletin bütçesinden yüzlerce milyon lira döken, bir kazıda köhne Bizans’a ait bir taş çıkınca şehir planını değiştiren, dağ başında Yunanlı Keferenos’un mezarına giden asfalt yollar döşeyen ve böylece Yunanların Megalo İdeası’na uygun düşen, ahlak ve geleneklerimizi dejenere eden kumarhane ve buluşma evleri gibi tesislere krediler veren bir turizm politikasının

karşısındayız.” (MSP Seçim Beyannamesi, 1973: 73).

Öteki ve biz anlayışı çerçevesinden bakıldığı zaman MSP’nin turizm politikasında dahi bu anlayış çizgisinde düşündüğü görülmektedir.

Millî Görüş’ün ikinci partisi 1973 yılında yapılan genel seçimlere bu beyanname ile girmiştir. MSP, ahlak ve maneviyat söylemleri sayesinde manevi kalkınma ilkesi ile sağ oylara, devlet eliyle sanayileşmenin gerçekleşeceği maddi kalkınma ilkesi propagandası ile sol oylara talip olmuştur. 1960-1970 yılları arasında köylerden kentlere doğru hızlı yaşanan göçler, beraberinde muhafazakarlığı doğurmuştur zira göç eden kimseler geldikleri bölgeler ile bağlantılarını koparmak istememişlerdir. Gecekondu tipi yapılaşma sadece kent yerleşimine özgü bir tür ev biçiminden ziyade bir yaşayış şekli olarak var olmuştur. Bu sebeple gecekondu yerleşimleri cemaat kültürünün özelliklerini taşımıştır. Şehir sosyoloğu Sema Erder’e göre, yoğun göç süreci sonrasında kentsel kurumların ve yerel yönetimlerin etkisizliği, göçü gerçekleştiren bireylerde dayanışma duygusuna dayalı ‘hemşerilik’ tip ilişki tarzı oluşmasına sebebiyet vermiştir (Beşli, 2008: 739). MSP, 1973-1980 arası yapılan seçimlerde bu kesimlerden oy alabilmiştir. Ayrıca MNP ile oluşmaya başlayan ‘ilerlemeci muhafazakâr’ Anadolu sermaye sınıfı da MSP’nin sosyo-ekonomik tabanını oluşturmuştur. Neticede MSP seçimlerden dördüncü parti olarak çıkmış; %11 oy oranı ile meclise 47 milletvekili ile girmeyi başarmıştır, Senato’ya da 3 senatör çıkarabilmiştir.⁷¹

Yapılan seçim sonucunda AP %29 oy oranıyla ilk parti olarak çıksa da mecliste çoğunluğu alabilecek düzeyde orana ulaşamamıştır. Bu sebeple yeni hükümet kurulamamış, hükümette bulunan Naim Talu göreve devam etmiştir. Koalisyon görüşmelerinin sürdüğü bir ortamda Türkiye bir kez daha sandık başına, bu defa yerel yöneticileri seçmek için gitmiştir. Fakat bu seçimlere gidilirken MSP’de görev değişikliği yaşanmış, hali hazırda sahne arkasında parti lideri olan Erbakan, Emre’nin genel başkanlıktan çekilmesiyle göreve gelmiştir. 1973 yılının aralık ayında yapılan yerel seçimler sonucunda MSP, Adıyaman, Muş ve Tokat’ta yerel idareyi kazanmıştır.⁷²

AP başkanı Demirel’in ittifaka yanaşmaması neticesinde CHP lideri Ecevit, MSP lideri Erbakan’a koalisyon teklifi götürmüştür. Her ne kadar MSP üyeleri seçim süreci

⁷¹ Bkz. 1973 yılı Türkiye Genel Seçimleri Oy Dağılımı, 21 Kasım 2021 tarihinde <https://www.haberler.com/secim/1973/> adresinden alınmıştır.

⁷² Bkz. 1973 yılı Türkiye Yerel Seçim Sonuçları, 21 Kasım 2021 tarihinde <https://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1973> adresinden alınmıştır.

boyunca karşısında olduklarını sıklıkla dile getirdikleri AP ve CHP ile bir koalisyon içerisinde yer almayı istemeseler de Erbakan, bir sonraki seçimlerde iktidar alternatifi olunabileceği düşüncesiyle koalisyona sıcak bakmıştır. Erbakan partisinin meclis gurubundaki ilk konuşmasında şu sözleri sarf etmiştir: “*Biz MSP olarak memleketin hükümete kalmasını istemeyiz.*” (Demirhan, 1994: 25). Erbakan’ın asıl hedefi koalisyon yoluyla kurulacak bir hükümette görev alındığı takdirde devlet katında MSP’nin meşrulaşması ve olası bir meclis feshi neticesinde gidilecek erken seçimde oy kaybı yaşamamak olmuştur. Koalisyon görüşmeleri yapılmış ve nihayetinde 26 Ocak 1974 tarihinde koalisyon kurulmuş, 1 Şubat’ta ise güvenoyunu alarak göreve başlamıştır.

CHP-MSP arasında imzalanan protokolde partilerin koalisyonun devamlılığı için kendi görüşlerinden belirli düzeyde fedakârlık yapmaları gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda MSP’nin yaptığı fedakârlık, protokolün ilk maddesinde yer alan laiklik ve Atatürk ilkelerine bağlılık ifadelerini kabul etmesidir zira daha önce Millî Görüş’ün herhangi bir yazısında bu ifadelere bağlı olunduğuna yönelik bir açıklamaya yer verilmemiştir. İlgili protokol maddesi şu şekildedir:

“*Millî, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesine yürekten inanan, hukukun üstünlüğüne, demokratik hak ve hürriyetlere saygılı CHP ve MSP’nin ortak gayesi, kanunları herkese eşit uygulayan, Atatürk ilkelerine bağlı bir devlet idaresiyle anlayış, kardeşlik ve sosyal adalete dayanan bir toplum düzeninin kurulmasıdır.*” (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015a: 580).

Koalisyonun uzlaştığı konular arasında komünizm ve anarşizmle mücadele ve din eğitimi yer almıştır. Dikkat çekici husus uygulanması hedeflenen dil politikası olmuştur. Millî bir dil politikasının yanı sıra dilin zenginliklerinin korunması ve Türk dilinin kullanımında aşırılıklara ve zorlamalara başvurulmaması ifadelerinin altı çizilmiştir. Esasen Erbakan’ın, Oğuzcan’a verdiği 1969 tarihli röportajda dilin özleşmesi ve sadeleşmesi konusundaki düşüncesi sorulduğundaki yanıtı: “*Aşırı Türkçeciliğin taraftarı değil, şiddetle karşıyım. Osmanlıcadan yana olduğumu da yazabilirsiniz.*” şeklinde olmuştur (Yalçın, 1999: 37).

Kurulan hükümette Başbakan Ecevit, Başbakan yardımcısı Erbakan olmuştur. MSP ayrıca devlet bakanlığı, adalet bakanlığı, içişleri bakanlığı, ticaret bakanlığı, tarım bakanlığı ve sanayi bakanlığını da almıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015a: 582).

Protokolün “Siyasi Konular” başlığı altında düzenlenmiş olan genel af koalisyon hükümetinin ilk sınavı olmuştur. MSP koalisyon protokolünde yer alan genel af maddesine uymayarak, tasarının içeriği konusunda uzlaşmaz bir tutum sergilemiştir. Partinin karşı çıktığı durum Türk Ceza Kanunu’nun 141. ve 142. maddesini oluşturan fikir suçlarının genel affa dahil edilmesi olmuştur. MSP’nin içinde tartışma yaratan bu konu, Erbakan’ın çabalarına rağmen kabul görmemiş ve solcu siyasi mahkumların affedilmesine ret oyu verilmiştir.⁷³ Koalisyon kendi arasındaki ilk güven sınavını verememiş, başarısız olmuştur. İkinci sorun yurt içindeki haşhaş üretiminin serbest bırakılması meselesidir. Haşhaş yasağının kalkması, ABD’nin ambargosuna yol açmıştır. Bununla birlikte dünyada yaşanan petrol krizinden etkilenen Türkiye ekonomisi bunalıma girmiştir.

1974 yılının Türk siyaseti ve dış politikası için en mühim olayı Kıbrıs Barış Harekâtı’dır. Koalisyon protokolünde de yeri olan Kıbrıs sorununun çözümü olarak, Kıbrıs’ta bağımsız federatif statüde bir devletin kurulmasının ve Türklerin devlet yönetiminde eşit egemenliğe sahip olmasının üzerinde durulmuş, bu sayede Kıbrıslı Türklerin bağımsızlığının korunacağı temin edilmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015a: 591). 20 Temmuz 1974 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri aldıkları emir neticesinde adanın kontrolünün tekrar sağlanması amacıyla Kıbrıs adasına harekât gerçekleştirmiştir. Harekâtın hemen öncesinde Ecevit, İngiliz ve Amerikan yetkilileriyle konuyu müzakere etme maksadıyla İngiltere’nin Lozan kentine gitmiş, Erbakan ise Ankara’da MGK’yı toplamıştır. Esasen Erbakan daha Ecevit Lozan’a hareket etmemişken kendi partileri içinde harekâtın yapılmasının zaruri olduğu kararının alındığını ifade etmektedir: “*Biz hükümetin MSP kanadı olarak ‘Mutlaka müdahale edilmesi lazım’ kararını almıştık.*” (Erbakan, 2018: 159). Toplanan MGK’dan sonra Erbakan havaalanındaki askerlere harekât emrini verdiğini şu sözlerle söylemektedir: “*Yükleyin ve bu harekâtı başlatın!*” (Erbakan, 2018: 159). MSP, Kıbrıs’ın tamamen askeri bir operasyonla ele geçirilmesi yönünde ‘fetihçi’ bir politika izlenmesini tavsiye etmiştir.

Erbakan’a göre Kıbrıs, bütün Müslüman ülkelerin ortasında bulunduğu şekliyle stratejik öneminin yanı sıra Müslümanların Emeviler döneminden beri var olduğu bir adadır. Kıbrıs için Türkiye’nin bütünlüğünün sigortası olduğunu söyleyen Erbakan, “*Kıbrıs demek Türkiye demektir.*” ifadesini kullanmıştır. Bunun yanı sıra Kıbrıs’ın İslam aleminin huzuru olduğunu da sözlerine eklemiştir. Kıbrıs’ta yaşananlar Erbakan’ın tabiriyle ‘Türk soydaşlara

⁷³Ayrıca bkz. 141-142 affi. Cumhuriyet Gazetesi, 1974. Af Çıktı. 141-142 Kapsam Dışı Kaldı, 21 Kasım 2021 tarihinde <https://pbs.twimg.com/media/EYFamTsXgAIWh8j?format=jpg&name=large> adresinden alınmıştır.

ve Müslümanlara' yaşatılan zulümler ve katliamlardan başka bir şey değildir. Bu noktada Erbakan ortağı olduğu dönem yapılan bu harekâtı sıkıca sahiplenmiş ve kendisinden önceki hükümetlerin döneminde yapılmayanı başaran bir hükümet olduklarını ifade etmiştir: *"Ada'da katliam başladığı zaman, Sampson, ensesinde hakkın, adaletin, Millî Görüş'ün pençesini bulmuştur."* (Erbakan, 2018: 157). Neticede Kıbrıs Barış Harekâtı yaşandığı dönem milliyetçilik rüzgarının daha güçlü esmesinin hem nedeni hem de sonucu olmuş bir olaydır. Rüzgârın yönünün kendisine doğru da esmesini isteyen Erbakan, hareketin ardından pek çok defa harekât üzerinden 'millilik' ispatına girişmiştir. Kaldı ki bu harekât, adının önüne yeni bir sıfat eklenmesine de vesile olmuş, cihat gerçekleştiren anlamındaki İslami bir terim olan 'mücahit' önadıyla anılmaya başlanmıştır. 'Mücahit Erbakan' Kıbrıs çıkarmasının yapılması sürecinde tavizkar olmadıklarını, aksine bütün dünyayı karşılarına aldıklarını iddia etmiş; buna rağmen yapılan hareketin başarılı sonuçlandığını şu sözlerle ifade etmiştir: *"Allah'ın büyük lütfudur ki bize 500 tane şehitle bu harekâtı başarmak nasip olmuştur."* (Erbakan, 2018: 166).

Kıbrıs Barış Harekâtı her ne kadar koalisyonun bir başarısı olarak sayılmış da ittifakın yürütülmesi için yeterli olmamış ve 16 Eylül 1974 tarihinde koalisyon hükümeti dağılmıştır. Türkiye 1975'in nisan ayına kadar hükümet bunalımının ortasında kalmıştır. Bu dönemde 38. Türkiye Hükümeti, Sadi Irmak'ın başbakanlığında kurulan ve güvenoyu alamasa dahi başka seçenek olmadığı için görevde kalan partiler üstü bir hükümet olmuştur.

4.2.2. Milliyetçi Cephe Hükümetleri

Türk-İslam sentezinin yükselişe geçtiği 1970'lerin ortalarından itibaren Türkiye iki defa milliyetçi cephe olarak isimlendirilen ve milliyetçi olarak görülen partilerin koalisyon hükümetleri tarafından idare edilmiştir. Bu partiler AP, MHP, CGP ve MSP'dir. Ayrıca koalisyona DP'den ayrılan dokuz milletvekili de destek vermiştir. Koalisyonun kurulmasında Aydınlar Ocağı'nın etkisi büyük olmuştur (Yalçın, 1999: 109). MSP, sağ cemahta yer almış ancak I. Milliyetçi Cephe hükümetinin diğer sağ partilere nazaran daha İslamcı çizgisinde konumlanmıştır. Kaldı ki yeni hükümeti oluşturan partilerin milliyetçilik, laiklik, devletçilik gibi ilkeler üzerine olan anlayışları da benzerlikten çok farklılık taşımıştır. Türkiye bu dönemde toplumsal olarak ideolojik düzlemde kutuplaşmasının yanı sıra; yaşanan petrol krizinin etkisiyle ekonomik sıkıntılarla karşılaşmış, Türk ekonomisi enflasyon batağına saplanmıştır.

Erbakan'ın yeniden başbakan yardımcısı olduğu koalisyonun hazırladığı protokolünün ilk paragrafı ortaklığın milliyetçilik anlayışını ortaya koymasına bakımından önemlidir:

“Türk milletinin bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuurlar ve ülküler etrafında toplayan; aziz ve büyük milletimizin, dünya milletler camiasının şerefli bir üyesi olarak, milli birlik ruhu içinde daima yüceltilmesini amaç bilen Türk milliyetçiliği ilham kaynağımızdır.” (Koalisyon Protokolü, 1975: 3).

Bu ifadeden yola çıkarak koalisyon için millet, ırk, din, dil gibi ortaklıklardan azade; acıda ve sevinçte bir arada olmayı hedefleyen ve modern milliyetçilik kuramının yaptığı tanım şeklinde bir yapıdır. Türk milleti, Türk milli bilinci ve hedefini esas alarak milli birliğini muhafaza etmelidir. Protokoldeki en dikkat çekici nokta Türk milliyetçiliğinin koalisyonun çıkış noktası olduğunun vurgulanmasıdır. Kurulacak hükümet milliyetçi politikayı esas alacaktır (Koalisyon Protokolü, 1975: 3). Türk milliyetçisi olmayan Erbakan'ın Milli Selamet'i için bu vurgunun kabul edilişi stratejik bir hamledir. Neticede koalisyondaki sağ partiler sadece çıkarlarını koruyabilmek için bir araya gelmiştir. Protokolde belirtilen ‘her türlü yıkıcı faaliyet’ ibaresinden kasıt komünizmdir ve koalisyonun tek ortak noktası antikomünizm olmuştur.

Protokolün ‘Millî Eğitim’ başlığı altında Türk milliyetçiliği ifadesi bir kez daha belirtilmiştir:

“Milletimizin bütün fertlerini, Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; Atatürk inkılaplarına ve Türk milliyetçiliğine bağlı yetiştirmektedir.” (Koalisyon Protokolü, 1975: 6).

Yeni nesillerin yaratılmasında protokolün esas aldığı kriter millilik olmuştur. Ancak buradaki tanım Millî Görüş'ün milliyetçiliği ile uyuşmamaktadır. Zira Millî Görüş Hareketi'nin milliyetçiliği millilik, ahlakilik ve manevilik vurgusu yapsa da Atatürk milliyetçiliği veya Türk milliyetçiliği içermemektedir. Fakat bunun yanı sıra protokolde yer alan ‘büyük ve şanlı tarih’, ‘millî şahsiyetini müdrik’ ifadeleri milliyetçi partilerin programlarında olduğu gibi Millî Görüş'ün partilerinde de bulunmaktadır. Sonuç olarak bu tip ilkçi milliyetçi tabirlerin çoğu milliyetçilik anlayışları farklı olsa da sağ partilerin tümünde yer almaktadır. Aslında Millî Görüş tek başına Türklüğün bayraktarlığını yapmamış olsa da

Türk kanı ve Türk tarihi ile ilgili söylemlerinin hemen hepsi ırkçı/ şovenist bir içeriğe sahip olmuştur (White, 2013: 70).

Koalisyon milli eğitime olduğu kadar milli kültürü koruyucu bir siyasetin takibine de önem vermiştir: *“Güçlü bir milli kültür hareketinin milletimizi zararlı dış tesirlerden koruyacağına inanıyoruz.”* (Koalisyon Protokolü, 1975: 7). Buradaki zararlı dış tesir komünizmdir. Protokolde belirtilen milli kültür milli köklerden gelişen ve sadece toprak unsuru içerisinde değil dışında yer alan ‘soydaşların’ da dahil olduğu tarihsel bir miras olarak tanımlanmıştır. Milli birliği hem milli kültür hem de aşırılıklardan uzak milli bir dil politikası ayakta tutacaktır. Milli dil politikasının Milli Selamet’in dil politikası ile uyduğu gözlemlenmiştir.

Protokolde yer alan bir diğer konu o dönem henüz tazeliğini muhafaza eden Kıbrıs sorunudur. Koalisyonla göre Kıbrıs, milli bir davadır ve Kıbrıs’taki Türk cemaatinin menfaatlerini muhafaza edici bir siyaset izlenmesi zaruridir (Koalisyon Protokolü, 1975: 16). Bu noktada yeni hükümet Kıbrıs’taki Türkler için gerekli iktisadi ve politik girişimleri yapacağını iddia etmiştir. Dış politikada belirtilen bir diğer husus Kıbrıs meselesinden ötürü Türkiye’ye ambargo uygulayan ABD ile ilişkiler noktasında olmuştur. Türkiye-ABD ilişkilerine zarar verici her türlü olay ve durumdan kaçınılacağı, aynı şekilde ABD’nin de bu tutum içerisinde olması beklendiği vurgulanmıştır. Koalisyon içerisindeki partilerin milliyetçilik anlayışları antiemperyalist çizgide olmadığı için ilgili protokol maddesi tezat kaçmamaktadır. Ancak MSP’nin Amerikan karşıtı söylemlerine bu durum ters düşmüştür.

MSP’nin iktisadi alanda karşı olduğu bir diğer konu olan Avrupa Ekonomi Topluluğu da protokolde yer ayrılan konulardan olmuştur. ‘Milli yararlar’ uygun şekilde yürütülmesi planlanan iş birliği anlaşmasının ‘milli bir önem’ taşıdığı vurgulanmıştır (Koalisyon Protokolü, 1975: 18). MSP’ye göre AET, Türkiye’yi Batı’ya bağımlı hale getiren, hatta Batı’nın Türkiye’yi idari parçalama planlarına yönelik kullandığı bir araçtır. Ancak MSP’nin, bu protokolün altına attığı imza ile iktidardan pay alabilmek amacıyla kendi programından tavizler verdiği görülmektedir. Kaldı ki uzlaşmaya varılan diğer partilerin iktisadi anlayışlarında devletçilik ve tam bağımsızlık yer almamaktadır. Bu noktada milliyetçiliği tekrar hatırlatmakta fayda var. Milliyetçilik sadece siyasi bir bağımsızlık olarak benimsenmiş, ekonomik bağımsızlık göz ardı edilmiş veya edilmek zorunda kalınmıştır.

Birbirinden içerik olarak farklı ama aynı kaynaktan beslendiğini iddia eden koalisyonun içerisindeki dört parti aynı yıl yapılan senato seçimlerine ittifaksız şekilde girmiştir. Her ne kadar Erbakan seçilmesi planlanan elli dört senatörün yirmi yedisinin MSP'den olacağını iddia etse de MSP, bu seçimlerden iki senatör ve altı milletvekili çıkarabilmiştir.⁷⁴ Erbakan seçimlerden hemen önce yaptığı konuşmalara bakıldığı zaman ağırlıklı olarak dini hizmetlere yer verdiği görülmüştür. Dönemin MSP Genel Başkan Yardımcısı Recai Kutan ise Millî Görüş'ün milletin kendi görüşü olduğunu söyleyerek propaganda yürütmüştür (Yalçın, 1999: 115). Millete sesleniş şeklindeki konuşmalar Türk siyasetinin genel yapısında var olduğu gibi bu tip konuşmaların mübalağalı hali Millî Görüş'ün önde gelenlerinin konuşmalarında vardır. Erbakan bu dönem yaptığı çoğu konuşmasında “Ey tarihin en büyük ve en şerefli milleti” şeklindeki hitabı ile başlamış, duygulara yön verici şekilde hareket etmiştir. Seçimleri bir ölüm kalım meselesi olarak göstermek istemiş; Büyük Türkiye'nin yeniden kurulmasının yolu buna bağlanmıştır: “*Sen tarih boyunca zaferden zafere koştun. Yarın büyük zafer seni bekliyor. Göreyim seni. Haklı yolu seç.*” (Yalçın, 1999: 116). Görülüyor ki Erbakan sıklıkla milleti harekete geçirici bir tutum sergilemiştir. Osmanlı'dan kalan miras, yeni Türkiye'de dini-etnik bir kimlik yaratma yolunda Millî Görüş'ün kullandığı beşik olmuştur. Osmanlı tarihi esasen Türk sağıının havzalarından birisidir lakin havzadan çıkan suyun akış yönü farklıdır. Örneğin MHP Osmanlı tarihine bakarken Türklüğü ön plana çıkarırken, MSP İslami yönünü görmeyi tercih etmiştir (Çalmuk, 2001: 17).

1976 yılında MSP'nin Üçüncü Büyük Kongresi yapılmıştır. Kongre Türkiye'deki İslami hareketlerin içerisinde sayıca daha fazla olan Nakşibendi Tarikatı ve Nur Cemaati'nin delege çıkarma yarışına sahne olmuştur. Elbette Erbakan'ın listesi galip gelmiş ve Nakşibendi Tarikatı parti içerisinde ağırlığını göstermiştir. Bu dönemde Türkiye, sağ ve sol kesimin ideolojik ve fiziksel çatışmalarının yaşandığı bir süreçte olmuştur. Sol partiler, gençlik örgütleri, Ülkücü Hareket vb. yapılanmaların karşılıklı şiddet olayları giderek artmıştır. Toplum içerisinde yaşanan şiddet içerikli sağ-sol çatışmalarında hükümetin MSP kanadı olayların kaynağı olan fikriyatı görememiş ve ‘vatan hainleri’ ve ‘vatan bekçileri’ şeklinde tanımladığı ayırımı tavrını bekçilerden yana koymuştur (Çavdar, 2019: 243). Aynı yıl adeta MSP'nin de bir gençlik yapılanması oluşmuş; Milli Türk Talebe Birliği içerisinde çıkan bir grubun “Akıncılar” ismini verilen teşkilat kurulmuştur.⁷⁵ Kendilerini 20.yüzyılın akıncıları

⁷⁴ Bkz. 1975 yılı Türkiye Senato Seçimleri ve Ara Seçimleri Sonuçları, 27 Kasım 2021 tarihinde <https://www.secimsonucu.com/SenatoSecimSonuclari.asp> adresinden alınmıştır.

⁷⁵ Bkz. Teşkilata bu ismin verilmesi tesadüfi değildir. Akıncılar, Osmanlı tarihinde sefer öncesi düşman

olarak gören bu grup İslam dışı olan toplumları kafir devletler olarak tanımlamış, Müslüman'ın ise henüz devletinin olmadığını, İslam devletlerinin batı tipi devlet olduklarını iddia etmişlerdir.⁷⁶ Akıncılar'a göre, Türk, Kürt, Çerkes, Arap fark etmeksizin Müslüman olan herkes kardeştir. Her ne kadar MSP ve MHP koalisyon ortağı olsa da gençlik teşkilatları daha radikal hareket etmişler ve Akıncılar ile Ülkücü Hareket'in karşı karşıya geldiği durumlar yaşanmıştır.

Koalisyon hükümetinin ömrü ekonomik bunalımlardan ve koalisyon arası anlaşmazlıklardan ötürü bir kez daha kısa olmuş ve 1977 yılında Türkiye erken seçime gitmiştir. Seçim öncesi MSP bazı İslami çevrelerden desteğini kaybetmiş olsa da İslami hareketin siyasi arenadaki görünürde en güçlü partisi konumunda olmayı sürdürmüştür. MSP ilk seçim mitingini Malatya'da yapmış, Erbakan miting ile alakalı şu sözleri sarf etmiştir:

“Bu muhteşem mitinge Battal Gazi Mitingi adını vermemizin bir büyük manası vardır. Bir milli kahraman olan Battal Gazi, Hakkın batılı yenmesinin sembolüdür.” (Yalçın, 1999: 127). Erbakan'ın millilik anlayışının tarifi olarak da sayabileceğimiz bu sözleri Türk-İslam tarihindeki şahsiyetleri milli kimliğe ait olduğunu kabul ettiğini göstermektedir.

Peki Erbakan Türkçülük hakkında ne düşünmektedir? 42 senelik siyasi yaşamında Erbakan, bu husustaki fikirlerini en net ifadelerle, 1977 yılının Nisan ayında Tercüman Gazetesi yazarı Ergun Göze'ye verdiği röportajda beyan etmiştir. Röportaj şu şekildedir:

“Göze: -Türkçülüğe düşman bir Türk vatanperverliği tasavvur edebilir misiniz?

Erbakan: Hayır!

Göze: Türkçülüğü, Türk milletinin gelişmesi ve Türkiye'nin istikbali bakımından lüzumlu mu lüzumsuz mu görüyorsunuz?

Erbakan: Lüzumlu görürüm!

Göze: Milleti Ziya Gökalp'le beraber, dil, kültür, vicdan ve din birliği şeklinde anlayanlara iştirak eder misiniz?

topraklarına nispeten küçük hareketler düzenleyerek zarar verme politikasıyla ilerleyen birliklere verilen isimdir.

⁷⁶ Bkz. Akıncılar Resmî Sitesi, 27 Kasım 2021 tarihinde

<https://web.archive.org/web/20160528073140/http://akincilar.org.tr/hakkimizda/> adresinden alınmıştır.

Erbakan: Evet!

Göze: Türkçülüğü nasıl anlarsanız anlayın fakat Türkçü müsünüz?

Erbakan: Evet!

Göze: Çınaraltı dergisindeki bir başyazıda, “Türkçüler, siyasi ırkçılığı son derece tehlikeli görürler. Milli Hükümetin teşekkülünden sonra Türkiye’de bir ırk meselesi kalmamıştır. Türkçüler, ırkçılığı sadece bir ilim mevzuu sayarlar.” diyor. Siz bu fikirde misiniz?

Erbakan: Evet!” (Tekin, 1977: 150-151-152).

Erbakan’ın bu sözleri daha önce ve daha sonra sarf ettiği sözlerle çelişir görünmektedir. Erbakan bu sözleri dönemin milliyetçi dalgasının etkisinde ve içinde yer aldığı koalisyonu düşünerek mi söylemiştir yoksa gerçek düşünceleri mi bunlardır? Netice henüz üç sene öncesine kadar “İslam’da ırkçılık yoktur. Müslüman, ırkıyla değil diniyle övünmelidir.” diyen Erbakan için hangisi geçerlidir? Çalışmanın zannına göre Erbakan’ın milliyetçiliği ele alışı devletin başka devletlerin tahakkümü altında olmaması ve Türklerin tıpkı Osmanlı’da olduğu gibi refah içerisinde yaşaması şeklinde olduğu için bu sözleri paradoks oluşturmamaktadır. Erbakan’ın meseleleri pragmatist bir bakış açısı ile ele aldığı ve davranışlarına konjonktür neticesinde yön verdiği sonucu çıkarılabilmektedir. Bu sebeple milliyetçiliğe olan tepkisi de dönem farklılaştıkça değişmiştir.

“Ve zafer yakındadır.” sloganıyla seçimlere hazırlanan MSP, seçimler öncesi yayınladığı doksan dört sayfalık uzun seçim beyannamesinde hedefini “Maddi ve manen kalkınmış Yeniden Büyük Türkiye” olarak tanımlamıştır. Dağıtılan seçim broşürlerinde ise ‘millî’ ifadesine üç kere yer verilmiştir: “Millî görüş, millî şuur, millî hamle.”

Görsel 4.1. Milli Selamet Partisi Seçim Broşürü⁷⁷

1977 yılındaki 94 sayfalık Seçim Beyannamesinde Millî Görüş,

“Milletimizin şanlı tarihi boyunca Malazgirt’te heyecandan coşan, Kosova’da bir kılıç gibi parlayan, Niğbolu’ya Yıldırım gibi yetişen, İstanbul’u fetheden, böylece çağ kapatıp çağ açan, İstiklal Harbimizi yapan ve en son Kıbrıs’ta yeniden büyük harikalar ortaya koyan cevher, ruh ve manadır. Şehidi şehit yapan, gaziyi gazi yapan manadır.” şeklinde tanımlanmıştır (MSP Seçim Beyannamesi, 1977: 9). Şanlı tarih vurgusu bir kez daha görülmektedir. Millî Görüş milletin içinden çıkan ve millete ait olan olarak ifade edilmektedir. Bu cümlelerdeki şehit kavramı, İslamcı cepheden bakıldığında İslam davası adına savaşan ve hayatını kaybeden insanları tanımlamak maksadıyla kullanılmıştır. Bir millet savaşı çağrışımından ziyade dini anlam taşımaktadır.

Milli Selamet Partisi’nin 1977 yılı seçim beyannamesi daha önce sunduğu beyannameler ile paralellik göstermektedir. Hatta birebir aynı ifadelere yer verildiği tespit edilmiştir. Örneğin “en şerefli millet” ifadesi bunlar arasında en göze çarpan ifadelerin başında gelmektedir. Verilen tarihsel emsallerden yola çıkılarak millet tanımı bir kez daha asırlar boyu var olan bir bütün olarak görülmüş, eski günlere duyulan özlemin çerçevesinde yeni bir gelecek tanımı yapılmıştır: *“İlk defa Büyük Türkiye olacak değiliz, biz asırlar boyu zaten büyük olarak gelen bir ülkeyiz. Bizim milletimiz için büyük olmak tabii bir seyirdir.”* (MSP Seçim Beyannamesi, 1977: 12).

Parti, milletin asırlar boyu yaşadığı süreci şanlı mazi olarak adlandırdıktan sonra bugün gelinen noktayı ise evrelere bölerek anlatmıştır:

⁷⁷ Görsel, Milli Selamet Partisi Seçim Beyannamesi’nden 27 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.

“20. asrı dört bölümde tetkikte fayda vardır:

1. İlk 25 sene: Harpler devresi

2. İkinci 25 sene: Yaraların sarılma devresi

3. Üçüncü 25 sene: Yol arama devresi

4. Dördüncü 25 sene: Yeniden Büyük Türkiye’nin kurulması devri” (MSP Seçim Beyannamesi, 1977: 15).

Harpler devresinden kasıt Birinci Dünya Savaşı’nı da kapsayıcı şekilde, Millî Görüş’ün ifadesiyle İstiklal Harbi’nin yaşandığı dönemdir. Elbette son evre olan yeniden kuruluş devri Millî Görüş’ün iktidarı ile olmasının amaçlandığı bir devir olarak ifade edilmiştir.

Beyannamenin “İç Barış ve Huzur” bölümündeki şu tabirler MSP’nin milliyetçiliğini gözlemleme bakımından önemli olmuştur:

“Vatanımız, milletimiz bölünmez bir bütündür. 43 milyon kardeşiz. Aynı milletin, aynı tarihin evlatlarıyız. Aynı inancın sahipleriyiz. Bin yıl aynı gayeler için siperler içinde yoğrulmuşuz. Hiçbir milletin bağları bizimki kadar kuvvetli değildir.” (MSP Seçim Beyannamesi, 1977: 25).

İfadelerden çıkarılan sonuca göre Millî Görüş’ün millet tanımı ortak bir tarih ve ortak inanca sahip olan bireyleri kapsamaktadır. 43 milyon insanın yegâne unsuru İslamiyet olarak ele alınmıştır. Milletin bölünmez bütünlüğünü bin yıldır sağlayan ve aynı zamanda birliğin bozulmasını önleyen bağ din unsurudur. MSP’nin millet tanımı beyannamede de sıklıkla görüldüğü üzere abartılı söylemler içermektedir. ‘Milletin insanlığın efendiliğini’ yaptığı şeklindeki ibare bu söylemlere örnek teşkil etmektedir.

Beyannamede, milli eğitim konusunda parti programında yer alan ifadelere sadık kaldığı görülmektedir. Milli ahlak, milli tarih ve milli kültür milli maârifin yapıtaşı şeklinde tanımlanmıştır (MSP Seçim Beyannamesi, 1977: 27-28). Milli eğitim manevi kalkınmanın ilk adımıdır. MSP bu noktada maddi ve manevi kalkınmanın önemine geniş şekilde yer vermiştir. Manevi kalkınma politikası içerisinde ise dini ve ahlaki eğitim politikaları bulunmaktadır. Seçim vaatleri sıklıkla ‘milletimizin inançları’ şeklindeki ifade ile meşruiyet zemini

kazandırılarak sunulmuştur. Maddi kalkınma noktasında ise ağır sanayi hamlesi politikası tekrarlanmış; politikanın dış pazara bağımlı olmamak adına önemli olduğu vurgulanmıştır.

Koalisyon içerisindeyken AP hakkındaki tavrını net ifade edemeyen MSP, seçimlere ittifak yapılmaksızın girilmesi hasebiyle tekrar AP üzerine eleştiriler getirmeye başlamıştır. Beyannamede AP'nin ve CHP'nin politikalarının dışa bağımlılığa sebep olduğu ve 'aziz milletimizi' Avrupa'nın uşağı, hizmetkarı, paryası yaptığı suçlamalarına yer verilmiştir (MSP Seçim Beyannamesi, 1977: 79). MSP'ye göre yapılan iktisadi anlaşmalar milli menfaatlerin aleyhine olmuştur. Buna karşılık MSP Büyük Türkiye bayrağını taşıyan bir parti olduklarını iddia ederek, bu uğurdaki en önemli hizmetlerinin örneği olarak Kıbrıs Harekatı'nı işaret etmiştir. Bu sözleri MSP'den aday olan Turgut Özal da seçim konuşmasında tekrarlamıştır: *"Kalkınma hedefimiz yeniden Büyük Türkiye'dir. Kıbrıs sonrası hadiseler bu meselede Millî Görüş'ün ne kadar haklı olduğunu göstermiştir."* (Yalçın, 1999: 123).

1977 seçim sonuçlarından sonra Türkiye bir kez daha hükümet boşluğuna düşmüştür. Hükümeti kurmakla görevlendirilen Ecevit'in kurduğu hükümet (40. Türkiye Hükümeti) güven oyu alamamış ve göreve başlayamamıştır. Bunun üzerine hükümet kurma görevi Demirel'e verilmiştir. Demirel bir kez daha bu sefer AP-MSP-MHP koalisyonu ile kurulan II. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin başına geçmiştir. Erbakan 41. Türkiye Hükümeti'nin başbakan yardımcısı olmuştur. Yeni kurulan koalisyon protokolünde bir önceki protokolden farklı olarak Türk milliyetçiliği ifadesi yer almamıştır. Ancak metin *"Asırlar boyunca hür ve bağımsız yaşayan Türk milleti"* ifadesiyle başlamaktadır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015b: 1327). Metinde milletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozucu unsurlar arasına faşizm de eklenmiş ve keskin söylemler yerini daha yumuşak bir söylem biçimine bırakmıştır. Milli ahlak, milli maneviyat ve milli değerler üstün tutulması ve korunması gereken öğeler olarak bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Şanlı tarih ibaresi ise neredeyse bütün metinlerde kullanıldığı için artık Türk siyasetinde yer edinmiş bir konuma gelmiştir.

1978 yılı ise MSP için, Millî Görüş'ün Türk siyasetinde var olduğu süre boyunca karşılaşacağı parti kapatma davalarıyla bir kez daha yüz yüze geldiği bir yıl olmuştur. MSP'nin kapatılmasına ilişkin Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından açılan davanın konusunu Erbakan'ın 1977 yılında Şanlıurfa'da yaptığı *"MSP'ye oy vermek demek biz din düşmanlığı istemiyoruz demektir. Her izanlı insan Milli Selamet'e oyunu mukaddes vazife bilir, aksi takdirde Allah vermesin, Milli Selamet'te bir zayıflama olursa bu camileri tekrar ahır yaparlar, hayvan deposu yaparlar."* sözleri olmuştur (Yalçın, 1999: 135). Suçlamalar

Erbakan'ın dini siyasete alet etmesine yöneliktir. Ancak dava sürdürülemedi, koalisyonun bozulması göze alınamadığı için partiler yasasında yapılan değişiklikle dava kapatılmıştır. Bütün çabalara rağmen koalisyon ayakta kalamamış ve toplanmasından altı ay sonra 1978'in ocak ayında dağılmıştır. Üçüncü kez Ecevit Hükümeti kurulmuş ve göreve başlamıştır. Aynı yıl Türkiye Sivas'ta, Çorum'da, Kahramanmaraş'ta, yaşanan ve Alevilere yönelik yapılan saldırılara şahit olmuştur. “Zafer İslam'ın, Müslüman Uyuma, Müslüman Türkiye” gibi sloganlarla sağ ideolojiye mensup olan grupların gerçekleştirdiği şiddet içerikli eylemler günlerce sürmüş ve 150'den fazla vatandaşın ölümüne sebep olmuştur. Olayların arkasında milliyetçi/muhafazakâr kesimin olduğu ortaya çıkmışsa da ne MHP ne MSP bu suçlamaları kabul etmiştir. Ancak dikkat çekici nokta olaydan sonra açılan davanın baş sanığı pozisyonundaki Ökkeş Kenger (Şendiller)'in 1991 yılında Refah Partisi listesinden milletvekili seçilmesi olmuştur.

MSP, kısa süren II. MC Hükümeti döneminde ideolojik olarak daha İslami bir profil çizmeye başlamıştır. Yapılan 4. Büyük Kongre'de salondaki Atatürk resmine verilen tahribat, İslam propagandasının yazılı olduğu afişlerin asılması ve MSP'nin ileri gelenlerinin daha dini ifadelerle konuşmaları MSP'nin çizgisinin giderek radikalleştiğini göstermiştir. Öte yandan İran'da yaşanan ve yaklaşan İslam Devrimi'nin ayak sesleri olan İslami hareket içerikli olaylar karşısında partinin içerisindeki aşırı kesim etkilenmiştir. Nihayetinde 1979 yılında İran'da İslam Devrimi gerçekleşmiş ve bu durum Türkiye'deki İslami çevrelerce olumlu karşılanmıştır. Esasen Türkiye'de yaşayan Müslümanlar ile İran'daki Müslümanların mezhepleri farklılık gösterse de kurulan devlet 'İran İslam Cumhuriyeti' adı altında bir İslam devletidir.⁷⁸ Buradan hareketle radikal fikirlere sahip kesimlerce aynı yılın nisan ayında düzenlenen Sakarya Mitingi İslami çevrelerin özellikle Akıncılar'ın gövde gösterisine dönüşmüştür. Atılan sloganlar isteklerin dozunu ortaya koyar nitelikte olmuştur: “Dün Pakistan, Bugün İran, Sıra Bizde Müslüman”, “Müşrik Devlet Yıkılacak Elbet, İslami Devlet Kurulacak Elbet”, “Erbakan, Ziya, Humeyni, Yaşasın İslam Birliği”.

1979 yılı Türkiye için yine hükümet değişikliğinin yaşandığı bir yıl olmuştur. Ecevit hükümeti yapılan ara seçimler sonucunda düşmüş, hükümet kurma görevi bir kez daha Demirel'e verilmiştir.⁷⁹ MSP bu defa yeni hükümeti dışardan desteklemiş, desteğini 'kabul

⁷⁸ Bkz. Türkiye'de yaşayan ve İslam inancına sahip insanların %75'i Sünni mezhebine bağlıdır. İran da ise %90 oranında Şii yaşamaktadır.

⁷⁹ Bkz. 1979 yılı Türkiye Milletvekili Ara Seçimleri Sonuçları, 27 Kasım 2021 tarihinde <https://www.secimsonucu.com/SenatoSecimSonuclari.asp> adresinden alınmıştır.

ama kerhen' şeklinde dile getiren Erbakan'ın sözleri 43. Türkiye Hükümeti'nin Kerhen Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak adlandırılmasına sebep olmuştur.⁸⁰ Hükümetin ömrü yaklaşık bir sene sürmüş, 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe sonucunda görevine son verilmiştir.

1980 yılı MSP'nin de kapatılmasından önceki son yılı olmuştur. 12 Eylül'den hemen önce 6 Eylül tarihinde Konya'da bizzat parti tarafından düzenlenen Kudüs Mitingi MSP için deyim yerindeyse "son damla" olmuştur.⁸¹ Milli Selamet Partisi koalisyonlarda yer alarak devlet kadrolarına nüfuz etmeyi başarmış, toplumsal bir tabana ve siyasi bir zemine sahip olmuş olmasına rağmen din ve laiklik hassasiyetine sahip Türk siyasetinde, tıpkı MNP gibi, meşruluk sorunuyla karşılaşmıştır (Köktaş, 2014: 762). İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesini protesto etmek amacıyla İslami çevrelerin desteği ve katılımı ile düzenlenen mitingde atılan şariat sloganları, İslam ve cihat devleti isteği ve şiddet içerikli söylemler tepki toplamış; okunan İstiklal Marşı'na karşı yapılan oturma davranışı saygısızlık olarak görülmüştür. Her ne kadar bunun üzerine Cumhuriyet Başsavcılığı'nca parti hakkında dava açılmışsa da partinin kapanması askeri darbeye birlikte olmuştur. Mitingin ardından Erbakan mitingi sahiplenmemiş, etkinliğin belediye tarafından düzenlendiğini iddia etmiştir. Aslında Erbakan özellikle aynı yıl yaptığı pek çok konuşmasında İslami usullere göre yönetilmenin faydalarına değinmiş; dini nikah, dini eğitim, dini para birimi (İslam Dinarı) gibi milli olan her şeyin dini olması gerektiğini dile getirmiştir (Yalçın, 1999: 141). Bu noktada Erbakan milli eğitimin, milli medeni kanunun, milli para biriminin şu anki içeriğinin milli olmadığını; bunların Batı'dan ihraç edildiğini ve esas milliliğin İslami kaidelerle sağlanacağını iddia etmektedir.

4.3. Siyasal İslam'ın Yükselişi: Refah Partisi

12 Eylül askeri darbesine giden süreç ve yarattığı etki ayrı bir çalışmanın konusudur. Ancak darbe Türk siyasetini, ekonomisini ve toplumsal yapısını etkilediği gibi MSP'yi etkilemiştir. Siyasi partilerin kapatılması kararının ardından MSP de kapatılmış, Erbakan İzmir, Uzunada'ya gönderilmiştir. Sıkıyönetim mahkemelerinde başlayan dava Erbakan'ın beraatı ile sonuçlansa da siyasi yasaklı hale gelmiştir. Askeri cunta tarafından alınan kararlarla hak ve özgürlüklere kısıtlamalar getirilmesi, toplantı, gösteri ve dernek faaliyetlerinin izne

⁸⁰ Bkz. Kerhen, istemeyerek anlamına gelmektedir.

⁸¹ Bkz. Bu ifade daha sonra 12 Eylül'ün komutanlarından Orgeneral Ali Haydar Saltık tarafından da 12 Eylül'ün sebeplerini ifade ederken kullanılmıştır.

tabii olması Millî Görüş'ü de etkilemiştir. 1982 Anayasası'nın askeri vesayetçi ve bürokratik tutumu hak ve özgürlükler noktasında Türkiye'yi geriletmiştir. 12 Eylül rejimi siyasallaşan toplum yapısını kırmayı amaçlamış, Batı sistemine ekli olan Türkiye içerisinde 'aşırı' görülen hareketlerin kontrol altına alınması istenmiştir. Bu bağlamda zorunlu dini eğitimin bizzat anayasada yer alması bu hareketler arasında İslamcılığın da görüldüğünün kanıtıdır.⁸² Zaten henüz yaşanan İran İslam Devrimi İslami hareketlerin yükselişe geçmesine sebep olmuşken, Türkiye'de de bu hareketlerin devlet elinde olması hedeflenmiştir. Türk siyaseti yeni sağ olarak görülen bir dönemece girmiş, otoriter kimlik, muhafazakarlık ve piyasacılık bu siyasi anlayışın dayanakları olmuştur (Baykal, 2017: 174). Esasen 12 Eylül, Türk-İslam sentezinin iktidarına yol açmış; Kenan Evren hükümeti kapatılan MHP ve MSP'nin fikriyatından farklı bir çizgide ilerlememiştir. Örneğin MSP'nin programında yer alan pek çok madde askeri cunta döneminde hayata geçirilmiştir. İmam hatiplerin sayısının artırılması, zorunlu dini eğitimin ilkokuldan itibaren geçerli olması, ilahiyat fakültelerinin açılması vb. icraatlar bunların başında gelmiştir.

Askeri darbe Türk siyasetinde ve toplum yapısında olduğu gibi ekonomisinde de büyük kırılmalar yaratmıştır. 24 Ocak kararları ile ithal ikame modelinden sermaye birikim modeline geçilmiş, 1979 yılında İngiltere'de uygulanmaya başlanılan 'neo-liberal ekonomik model' Türkiye için de denenmek istenmiştir. Darbe sonrası örgütlü muhalefetin tasfiyesi ile model uygulanmaya çalışılmış, Özal, özelleştirmeye dayalı iktisadi projelerini ancak 1983 yılında partisi Anavatan Partisi ile iktidara geldiğinde gerçekleştirmeye başlamıştır.⁸³ Türkiye için 1980'li yıllar ekonomide yeni liberalizm; toplumsal hayatta ve siyasette yeni muhafazakarlığın birleşiminden oluşan yeni tip bir sağ ideolojinin yayıldı dönemlerdir (Yılmaz, 2020: 223). Seçimleri kazanan ANAP'ın tabanını oluşturan kesimin bir bölümü MSP'den kopan kitle olmuştur. Aynı yıl siyasal İslam tekrar partileşme sürecine girmiş, perde arkasında Erbakan'ın olduğu Refah Partisi kurulmuştur.

4.3.1. 1983-1989 Yılları Arasında Refah Partisi

Erbakan'ın siyasi yasaklı ve tutuklu olması Millî Görüş'ün yeni kurulacak partisinin kurucuları arasında yer almamasına sebep olmuştur. Parti, otuz üç yasaklı olmayan isim ve Ahmet Tekdal'ın kurucu başkanlığında, 1983 yılında, hilal ve başak sembollerine yer verdiği

⁸² Bkz. 1982 Anayasası 24.madde, 27 Kasım 2021 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf adresinden alınmıştır.

⁸³ Bkz. 1983 Türkiye Genel Seçimleri Sonuçları, 27 Kasım 2021 tarihinde <https://www.haberler.com/secim/1983/> adresinden alınmıştır.

amblemi ile kurulmuştur.⁸⁴ Fakat RP, aynı sene yapılan ve darbeden sonraki ilk genel seçimler olma özelliğine sahip milletvekilliği seçimlerine parti kuruluş çalışmaları tamamlanamadığı için katılamamıştır.⁸⁵

RP'nin 62 sayfadan oluşan parti programı içerik bakımından seleflerinden farklı ibareler içermiştir. Bunun sebebi elbette 12 Eylül'ün yarattığı siyasi atmosferde ayakta kalabilmektir. Bu sebeple program Anayasa'ya, Siyasi Partiler Kanunu'na ve Atatürk ilkelerine paralellik gösteren bir içeriğe sahip olduğu beyan edilerek başlatılmıştır. MNP'nin ve MSP'nin parti programlarında görülen 'aziz ve şanlı millet' ifadeleri ile yapılan başlangıç şekli, RP'nin programında yerini 'Türk milleti' ifadesine bırakmıştır: *"Tarih boyunca bağımsız yaşamış Türk milleti"* (Refah Partisi Programı, 1983: 35). Millet bir kez daha doğal bir yapı olarak tanımlanmıştır lakin bu defa önüne Türk ibaresini de almıştır. Ancak bu durum yeterince önem teşkil etmeli midir? Bu sorunun cevabı Türk kelimesinin Millî Görüş için anlamında saklıdır. Millî Görüş'e göre *"Türk artık bir ırkın adı değil, İslam ahlak ve adetleriyle yoğrulmuş Anadolu halkına verilen isimdir."* (Çalmuk, 2001: 17).

Program hazırlanırken dikkate alınan doğrultu şu şekilde ifade edilmiştir:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin her şeyden önce Atatürk milliyetçiliğine bağlı, yani bütün fertlerinin kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde diğer bir değişle milli dayanışma ve adalet anlayışı içerisinde yaşayan bir toplum olduğu görüşüyle, Türk Devleti'nin bağımsızlığına önem veren, temel insan haklarına saygılı, hukukun üstünlüğü prensibini benimsemiş, kanun karşısında din, dil, ırk, renk ve mezhep farkı gözetmeksizin herkesi eşit sayan, toplum huzuruna ağırlık veren bir inançla hazırlanmıştır." (Refah Partisi Programı, 1983: 36-37).

Bu ifadeler Millî Görüş için ilk kez kullanılan ve Millî Görüş'ün içeriği ile uyuşmayan tanımlardır. Metinde açıkça Atatürk milliyetçiliğine bağlılıktan söz edilmiştir ancak Millî Görüş Atatürk milliyetçiliğini benimsememektedir. Millî Görüş'ün bu zamana kadarki millet tanımı ortak tarih ve inanç içerirken bu defa modern bir millet tanımı yapıldığı görülmektedir. Kaldı ki ilk defa Millî Görüş'ün bir partisinde Türk kelimesine birden fazla kez rastlandığı

⁸⁴ Bkz. Parti amblemindeki başak 19 tanelidir. Esin kaynağı "Bismillahirrahmanirrahim" sözcüğündeki 19 harf olmuştur.

⁸⁵ Refah Partisi ilk olarak Avukat Ali Türkmen başkanlığında kurulmuştur lakin parti kuruluş dilekçesi Milli Güvenlik Konseyi tarafından veto edilmiştir. MGK'nın parti kurucularından büyük çoğunluğunu reddetmesi neticesinde parti kuruluş çalışmaları uzamıştır.

tespit edilmiştir. Partinin milliyetçilik anlayışı şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Partimiz milletimizin tarihinde, tecelli eden birleştirici, barıştırıcı, milli ve manevi değerlerimize uygun ve manevi bütünlüğümüzün temelini teşkil eden bir milliyetçilik anlayışına sahiptir.” (Refah Partisi Programı, 1983: 39).

Parti programı genel çerçevede incelendiğinde kendisinden önceki Millî Görüş’ün partilerinden farklı olarak keskin ifadeler içermemektedir. Ayrıca bu defa parti tüzüğünde partiye üyelik şartları arasında masonların veya Siyonistlerin üye olamayacağı gibi farklı maddelere yer verilmemiştir. Aziz millet, yeniden büyük Türkiye, şanlı mazi gibi ifadeler üzerinden geçmişte yaşanmış tarihi olaylara ve yaşamış tarihi kişilere atıf yapılmamış; bu tip benzetmelere gidilmemiştir. Hatta Millî Görüş’ün üçüncü partisinin programında ‘Millî Görüş’ kelimesi bir kez dahi geçmemektedir. Millî Görüş politik kırılma geçiren Türk siyasetinde yok olmamak adına radikal ifadeler kullanmaktan kaçınmış ve mümkün olduğunca yeni anayasaya yakın durmaya çalışmıştır. Bu sebeple parti programı Millî Görüş çizgisinden uzak kalıcı şekilde, dönemin koşullarına göre hazırlanmıştır. Esasen parti programı bu şekilde yazılmamış olsaydı MGK’nın onayından geçmesi de mümkün olmazdı. Ancak yine de programda Millî Görüş’ün kodlarına yer verilmiş, İslami ifadeler de kendine yer bulmuştur.

RP siyasi yarışa hem eksik hem de rejim tarafından denetim altında olduğunu hissederek girmiştir. 1984 yılında yapılan yerel seçimler öncesi parti hızlı bir büyüme geçirmiş ve eski MSP teşkilatı sayesinde Türkiye’nin büyük çoğunluğunda örgütlenmeyi başarmıştır. Ancak bu hız partinin yerel seçimlerde başarılı olmasını sağlamaya yetmemiştir. RP, bu seçimde sadece Van ve Şanlıurfa’da belediye başkanlıklarını alabilmiştir.⁸⁶ Bir sene sonra ise RP ilk büyük kongresini gerçekleştirmiştir. Erbakan henüz şubat ayında illegal cemiyet kurmak ve laikliğe aykırılık suçlamalarıyla yargılandığı davadan beraat etmiş olsa da siyasi yasaklı hali devam ettiği için haziranda yapılan kongrede partisinin başında bulunamamıştır. Kongrenin önceki kongrelerden farkı yeniden başkan seçilen Tekdal’ın sıklıkla ‘Millî Şuur’ ifadesinin kullanması olmuştur. Yalçın’a göre bu kavram ‘Millî Görüş’ ifadesinin sıkıyönetim versiyonudur (1999: 189). Kaldı ki Tekdal kongreden sonra yaptığı konuşmada RP’nin MSP’nin devamı olmadığını vurgulamış, MSPlilerin RP ile aynı düşünce

⁸⁶ Bkz. 1984 Yılı Türkiye Yerel Seçim Sonuçları, 27 Kasım 2021 tarihinde <https://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1984> adresinden alınmıştır.

çizgisinde olabileceğini dile getirmiştir (Arpacı, 2017: 258).

Girebildiği ilk seçim olan 1984 yerel seçimlerinde %4 civarındaki oyunu, 1986 milletvekili ara seçimlerinde %5'in üzerinde çıkarabilen RP, bu dönem ANAP iktidarını ekonomik ve sosyal yönden eleştiren bir çizgide seyretmiştir.⁸⁷ 1987 yılına gelindiğinde ise Başbakan Özal, vatandaşları sandık başına çağırarak siyasi yasakların kalkmasına ilişkin halk oylaması yapılacağını duyurmuştur. Yapılan referandumdan yüzde birden az bir farkla yasakların kalkmasının istenmesi sonucunun çıkması Erbakan'ın siyasi yasağının son bulması anlamına gelmiştir. Aynı sene yapılması kararlaştırılan erken seçim öncesi Erbakan partisine üye olmuş ve parti ikinci büyük kongresinde Erbakan'ı genel başkanlığa seçmiştir. Böylece Erbakan seçimlere partisi RP'nin başında girmiştir.

1987 seçimlerinin hemen öncesinde yayınladığı 44 sayfalık seçim beyannamesinde RP, ihtiyatlı tavrını bırakmış; MSP zamanındaki içeriklere benzer bir hatta ilerlemeye başlamıştır. Beyanname bir kez daha 'aziz millet' şeklinde başlamaktadır. RP, rakipleri olan ANAP, DYP, SHP, DSP'yi 'dördüzler' olarak isimlendirmiş; batıcı, taklitçi, her türlü musibetin kaynağı olarak tanımlamıştır (RP Seçim Beyannamesi, 1987: 2-3). 12 Eylül'den sonra ilk kez yazılı bir metinde Millî Görüş ifadesi tekrar kullanılmış; Millî Görüş'ün milletin bin yıllık zihniyeti olduğu vurgusu bir kez daha yapılmıştır (RP Seçim Beyannamesi, 1987: 3). Ancak bu zihniyetin üzerinde Demokles'in kılıcı gibi sallanan ve insanları inançlarını yaşamaktan korkutan Devlet Güvenlik Mahkemeleri ve Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesi bulunmaktadır. Parti programının aksine seçim beyannamesi Anayasa'yı eleştirmektedir. RP artık daha cesur olmaya başlamıştır. Beynamede geçmişteki beyannelere benzer şekilde Türk milleti ifadesine rastlanmamaktadır.

RP, seçim beyannamesinde açıkça karşı olduğu konuları dile getirmiştir: Milli ahlak ve maneviyatı bozduğunu iddia ettiği içkiye ve fuhuşa özendiren yabancı filmler, TV programları, müstehcen içerikli fotoğrafların yayımlandığı renkli basın, çıplaklarla dolu olan plajlar ve sahiller, kumar makineleri vb. RP'nin suçlamaları ANAP'a yönelik olmuştur. RP'ye göre Özal iktidarının manevi alanda yaptığı tahribat bunlar iken maddi alanda yaptığı ise adaletsiz gelir dağıtımını yaratmak olmuştur (RP Seçim Beyannamesi, 1987: 14-15).

⁸⁷ Bkz. 1986 Yılı Türkiye Ara Milletvekili Seçim Sonuçları, 27 Kasım 2021 tarihinde <http://www.tesav.org.tr/milletvekili-ara-secim-sonuclari-1947-1948-1949-1951-1966-1968-1975-1979-1986-2003/> adresinden alınmıştır.

Elbette RP diğer partiler ile kendisini millilik noktasında ayırmıştır. RP milli, diğerleri gayri millidir. RP'nin gayesi milli şuura milletçe sahip olunmasını sağlamaktır (RP Seçim Beyannamesi, 1987: 34). İşte tam da bu sebeple, beyannamedeki ifadelere göre darbe sonrası getirilen seçim barajının nihai amacı Millî Görüş'ü Meclis'e sokmamaktır. RP'nin bu tahmini tutmuş ve 1987 genel seçimleri sonrasında %7 bandında çıkarak oylarını artırmış olsa da parti, %10'luk seçim barajının altında kalarak Meclis'e girememiştir.⁸⁸ Oy dağılımına bakıldığında doğu illerinden ve kırsal kesimden batı illerine ve kentlere nazaran daha yüksek oy alabilmiştir. Esasen RP'nin Güneydoğu'ya yönelik özel olarak belirlediği bir 'Kürt politikası' olmamıştır. Ancak parti bu noktada devlet eliyle yapılan propagandanın birebir aynısını yapmış; PKK'ya karşı Kürt vatandaşları İslam çatısı altında olmaya davet etmiştir (Yalçın, 1999: 195). 1980'li yıllarda Türkiye PKK terörü ile tanışmıştır. Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda yaşayan Kürt çoğunluğun desteğini almayı ve Kürt devleti kurabilmeyi amaçlayan örgütün yöntemi kanlı terör eylemleri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin PKK'ya karşı aldığı ilk reaksiyon bölgedeki Kürtleri ayrılıkçı düşüncelerden uzak tutabilmek ve bunun için de ortak payda olarak İslamiyet'i kullanmak noktasında olmuş; Türk'ün ve Kürt'ün kardeş olduğu, düşmanın ise kafir olduğuna yönelik propaganda çalışmalarına girişilmiştir. Bu düşünce sadece devletin değil bölgede faaliyet gösteren İslami yapılanmaların ve Refah Partisi'nin de çözümlerinden olmuştur. Yalçın'ın 1988 yılında bölgede yaptığı araştırmada neticesinde kaydettiği, RP Diyarbakır Merkez İlçe Başkanı Nejdî Öcal'ın *"PKK'yı önlemek için tek çözüm manevi değerlere sıkı sıkıya sarılmaktır."* sözleri ve RP Muş Merkez İlçe Başkanı Kutbettin Yıldırım'ın *"Bizde Kürt ve Türk diye bir şey yok. Herkes Müslüman."* şeklindeki ifadeleri dikkat çekicidir (1999: 197). Bu söylemler RP'nin etnik köken ayırımına baktığı noktayı göstermektedir. RP'ye göre ırk temelinde bir ayırımın yaşanması devleti zayıflatmaktan, İslami cepheyi güçsüzleştirmekten başka bir işe yaramaz. Kaldı ki Millî Görüş'e göre İslamiyet'te etnik bir ayırım söz konusu bile değildir.

1989 yılına gelindiğinde ise iktisadi sorunlar ayyuka çıkmıştır. Gelir dağılımı dengesinin bozulması orta sınıfın erimesine ve yoksulluğun artmasına sebebiyet vermiştir. Yolsuzluk ve rüşvet kavramları hem ekonominin hem siyasetin vazgeçilmez gündemi haline gelmiştir. Kente doğru yaşana hızlı göçler beraberinde rantı doğurmuştur. Toplumsal bunalımın gölgesinde girilen yerel seçimlerde RP beş ilin (Konya, Sivas, Van, Şanlıurfa, Kahramanmaraş) yerel yönetimini kazanmıştır. Yerel seçimler RP'nin yükselişinin en önemli

⁸⁸ Bkz. 1987 yılı Türkiye Genel Seçim Sonuçları Oy Dağılımı, 28 Kasım 2021 tarihinde <http://www.secim-sonuclari.com/1987> adresinden alınmıştır.

göstergelerindendir. 74 belediye başkanlığı kazanılmış, Türkiye genelinde %9 oy oranına ulaşmıştır.⁸⁹ Öte yandan RP, oy oranı baz alındığında grafiğini sürekli yükseltmeyi başarabilen tek parti olmuştur. RP'nin seksenli yılları tabanını geri kazanma uğraşı, parlamento dışı muhalefet ve ilk yerel yönetimler deneyimi çatısı altında geçmiştir. Türkiye'de ise Özal'dan boşalan hükümetin başbakanlık koltuğu Yıldırım Akbulut tarafından doldurulmuş; Özal Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşkü'ne taşınmıştır.

4.3.2. 1990-1997 Yıllar Arasında Refah Partisi

1990'lı yıllar Türkiye'nin, PKK ve Hizbullah terörü, faili meçhul cinayetler, suikastlar, ekonomik krizler, kısa ömürlü koalisyonlar ve Soğuk Savaş'ın, SSCB'nin yıkılmasıyla sona ermesinin getirdiği ideolojik çatışmalarla uğraştığı yıllar olmuştur. PKK terörüne ek olarak İslamcı terör faaliyetleri başlamıştır. Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Turan Dursun, Bahriye Üçok gibi isimler aynı yıl uğradıkları suikastlar sonucu yaşamlarını yitirmişlerdir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da kanlı eylemler yapan PKK terörü hızla devam etmiştir. Bu durum ülkede huzursuzluk ortamının doğmasına sebebiyet vermiştir. Aynı yıl çıkan Körfez Savaşı, küresel çapta Körfez Krizi'ne neden olmuş ve Türkiye ekonomisi de bu krizden etkilenmiştir.

RP için ise 1990 yılında yapılan III. Büyük Kongre değişimin ilk adımı olmuş ve bu tarihten itibaren yeni slogan 'Adil Düzen' olarak belirlenmiştir. Erbakan kongrede yaptığı konuşmasında "*Millî Görüş Adil Düzen demektir.*" şeklindeki ifadesiyle bu durumu açıkça dile getirmiştir (Erbakan, 1990: 24). RP için doksanlı yılların ilk yarısı toplumsal taleplere 'Adil Düzen' kavramıyla cevap vermesiyle ve kitle partisi haline dönüşmesiyle geçmiştir. Geliştirdiği yeni politik söylemin başarıya ulaşmasının sebepleri ise, partinin propaganda yöntemlerinin ve teşkilat çalışmalarının yanı sıra, Körfez Savaşı'nın sebep olduğu ekonomik bunalımla baş gösteren ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla dünya konjonktüründe yaşanan eksen kayması (Soğuk Savaş'ın sona ermesi), Türk siyasetinde merkez sağın erimeye başlamasının yarattığı boşluk ve ekonomik sıkıntılara sosyal refah kavramlarıyla çare olunacağını ifade edilmesidir. RP kentleşmenin ortaya çıkardığı sorunlara ve artan terör eylemlerine kayıtsız kalamamış; toplumun büyük çoğunluğunun bu iki mesele üzerindeki bunalımına yanıt vermek durumunda kalmıştır. Toplumun ekonomik ve sosyal pek çok farklı katmanı siyasette temsilin yeni yolunu aramış, alternatif siyasi

⁸⁹ Bkz. 1989 Yılı Türkiye Yerel Seçim Sonuçları, 28 Kasım 2021 tarihinde <https://www.yerelsecim.com/YerelSecimSonuclari.asp?SY=1989> adresinden alınmıştır.

akımlara yönelmiştir. Bu durum RP'nin hem merkez sağın hem de merkez solun tabanlarına seslenebilmesine fırsat yaratmıştır. Türk siyaseti kimlik siyasetlerine sahne olurken, esas kimliği İslamcılık olan RP siyaset içerisinde yaşanan yapısal çatlaklara sızabilmiş ve kendisine alan yaratabilmiştir.

1990 yılında RP, Güneydoğu reçetesini sunmuş; artan terörün sebebini ve çaresini ortaya koymuştur. 15 sayfalık metne göre terör Türkiye'nin bir numaralı meselesidir (Refah Partisi, 1990: 1). Yıllardır bitmek bilmeyen Güneydoğu meselesinin çözümü olarak RP, bölgedeki her türlü çözümün İslam'dan azade düşünülemeyeceğini ve uygulanamayacağını ifade etmiştir. RP'ye göre Kürt halkının kalbi İslam dünyasında atmaktadır (Refah Partisi, 1990: 9). Parti, Kürtlere yönelik uygulanan hükümet politikalarını eleştirmekle birlikte iktidar olmaları halinde gerçekleşmesinden rahatsızlık duymayacağı alanları da saymıştır. Parti Kürtçe konuşmanın ve anadilde eğitimin Kürtlerin tabii hakları olduğunu ifade etmiştir (Refah Partisi, 1990: 9).

1991 yılındaki genel seçimler öncesi yayınlanan ve 83 sayfadan oluşan seçim beyannamesi bir kez daha Millî Görüş'ün karakterini klasikleşmiş biçimde ortaya koyan 'aziz ve muhterem milletimiz' seslenişini başlatmaktadır (RP Seçim Beyannamesi, 1991: 1). Bu seslenişin sebebi de şu sözlerle açıklanmıştır:

“Çünkü aziz demek bildiğimiz gibi izzetli yani şerefli demektir. Milletimiz bu sığata layık olmuş bir millettir. Çünkü asırlar boyu “Hakkı üstün tutan” medeniyete hizmet etmiş bütün insanlığın mutluluğu için canıyla başıyla çalışmıştır. Gerektiği zaman bu yolda severek milyonlarca şehit vermiştir. Çünkü muhterem demek bildiğiniz gibi saygıdeğer demektir. Milletimiz bu sığata da layıktır.” (RP Seçim Beyannamesi, 1991: 2).

RP'nin bizim milletimiz ve onlar ayrımı Millî Görüş'ün yapısında yer alan hak ve batıl mücadelesinin ürünüdür. 'Hakkı üstün tutan' ve şanlı tarihe sahip olan millet ifadelerinden kasıt Osmanlı milletidir. RP'nin bahsi geçen seçim beyannamesi ideolojik olarak daha soyut ve manevi kavramlar içermektedir. Ahlak ve inanç kavramlarının yanı sıra mutluluk, zulüm, iyi, kötü, ızdırap gibi ifadelerin de kullanıldığı görülmektedir.

RP gayesini, ne yapmak istediğinden ziyade neyin karşısında olunacağı üzerinden kurgulamıştır. Siyonizm, emperyalizm, kapitalizm ve komünizm baş düşmanlar olarak görülmüş; bu ideolojilerin araçlarının Türkiye'nin birliğini bozabileceği tehdidi üzerinde durulmuştur. Özellikle Siyonizm'in Büyük İsrail Projesi'ni gerçekleştirebilmek amacıyla

uyguladığı kültür emperyalizmi ve Amerika'nın bu projeye desteği ile milli değerlerimize verdiği zararlara geniş yer ayrılmıştır. Elbette milli değerlerden kasıt İslami değerlerdir. RP'nin millet anlayışı din temelli olduğu için verilen örnekler de aynı temelde ilerlemektedir. Örneğin İspanya'da yedi asır boyunca var olan Endülüs Emevileri'nin kurduğu İslam medeniyeti Haçlılar tarafından elli yıl gibi kısa bir sürede Hristiyanlaştırılmıştır (RP Seçim Beyannamesi, 1991: 12). Amaç bugün de Türkiye'yi öz benliğinden uzaklaştırmaktır. RP'nin belirli bir toprak parçası içerisinde yaşanan kültür birikimini algılama penceresi inanç noktasında olduğu için Türkiye'nin öz benliğinden uzaklaştırılmasından kastı 'Müslümanlığın' yok edilmeye çalışılmasıdır. Çünkü RP'ye göre Türklerin öz benliği İslamiyet'tir.

RP, bu seçim beyannamesi ile aynı zamanda artan PKK terörüne karşı aldıkları tavrı da yazıya dökmüştür. RP'ye göre *"Güneydoğu meselesi yoktur, rejim meselesi vardır."* (RP Seçim Beyannamesi, 1991: 31). Parti, PKK eylemlerinden iktidar partisi ANAP'ı sorumlu tutmuş; eylemleri önlemek adına yapılan baskıları ise masum halka karşı yürütülen zulüm politikası olarak değerlendirmiştir. Bu noktada, bu değerlendirmenin RP'nin görünen yüzü olduğu söylenmelidir. Çünkü RP içerisinde seçimler öncesi Türkeş ile yapılacak olan ittifaka karşı bir cephe de oluşmuş durumdadır. Kürtçe konuşma yasağının kaldırılmasına tepkiyle yaklaşan Türkeş'in MÇP'si ile yapılacak olan ittifakın, partinin Kürt sorununda aldığı tavra ters düşeceği yönünde eleştiriler oldukça yüksek sesle dile getirilmiştir. Örneğin, Eski Bakan Şerafettin Elçi partisinin Merkez Yürütme Kurulu'nda yaptığı istifa konuşmasında şu sözleri sarf etmiştir: *"Milliyetçiliğe, ırkçılığa karşı olduğunuzu söylediniz fakat Türkeş'le aynı masaya oturdunuz. Irkçılığın sembolü olan kişiyle bağlantı kurdunuz."* (Yalçın, 1999: 200). Erbakan İslam'ı, Doğu ve Güneydoğu'da bulunan Türk ve Kürt seçmen tabanını küstürmemek adına uzlaşma yolu olarak seçmiştir (Özdalga, 2015: 112). Erbakan'ın amacı etnik kimlikten mümkün olduğunca söz etmemek, onun yerine İslami kimlik vurgusu ile ulusal birliğin korunmasının sağlanabileceğinin altını çizmek olmuştur. Yıllar sonra (2010) yaptığı konuşmada dahi Erbakan yaşanan sorunun aslında var olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Bölücülük 'Kürt meselesi' diye bir mesele çıkartıyorlar ortaya. Bizim böyle bir meselemiz yok, biz bin yıldır birbirinin kardeşi olan bir milletiz. Müslümanlıkta ırk ayrımı var mı? Gavur, Kürt meselesi için bir şey yapmadın diyor. Bu meseleleri konuşturuyor, sonra da bizi birbirimizle çarpıştırıyor. Amacı bizi bölmek." (Erbakan, 2019: 63).

Esasen RP'nin ideolojik olarak Güneydoğu'da yaşananlara ilişkin bir politika önerisi yoktur. Tek söylenilen Kürtlerin tarihin her döneminde İslam birliği içerisinde Türklerle yek vücut olduğudur. Bölgedeki huzurun ve iç barışın RP ile tekrar tesis edileceği iddia edilmiştir lakin bu iddia bir temele dayandırılarak sunulmamıştır. Aslında RP'nin genel olarak sorunların çözümüne yönelik bilimsel veriler kullanılarak yapılan sistematik veriler sunduğu bir seçim vaadi yoktur. Kaldı ki beyannamenin bu bölümünde Kürt ibaresi de geçmemektedir.

RP cephesinde 'Kürt sorununun' daha görünür bir hal alması seçimlerden sonra İstanbul İl Teşkilatı adına hazırlanan ve sorumluluğunu dönemin İstanbul İl Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın aldığı "Kürt Raporu'nun yazılmasıyla olmuştur. Raporda Güneydoğu'da yaşananlara ilişkin durum tespitleri ve çözüm önerileri yer almıştır. Erdoğan'ın amacı partisinin bir Kürt politikası yürütmesi ve stratejik hamlelerle Kürt Müslümanların oylarını alabilmesidir. Erdoğan'a göre sorun ulusaldır. Can ve mal güvenliğinin dahi kalmadığı Güneydoğu'da yapılması gereken devletin yıldırıcı politikalarından vazgeçmesidir. Erdoğan'ın ilk çözümü 'Kürt' sözcüğünden çekinilmeden hareket edilmesi, kelimenin sıklıkla telaffuz edilebilmesi olmuştur (Arpacı, 2017: 288). Kürt kimliği tanınmalı, başta Kürtçe olmak üzere Kürtlere ait kültür öğelerine dokunulmamalı; hatta teşviki devlet eliyle yapılmalıdır (Arpacı, 2017: 289). Erdoğan hem Türk hem de Kürt ırkçılığına karşı olunması gerektiğini; aynı zamanda da resmî ideolojisinin asimilasyoncu tavrının değişmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁹⁰ Bu rapor RP içerisinde yaşanan fikir ayrılığını ve Kürt milliyetçiliğine karşı varılan bir fikir birliği olmadığını göstermektedir. Neticede Erdoğan'ın bu raporu Erbakan'a sunduğu dönem RP'nin milliyetçi bir ittifakın içerisinde olduğu bir dönemdir. Ancak buna rağmen Erdoğan'ın çözüm vurgusu tıpkı RP'nin genel kanısı gibi kardeşlik, eşitlik üzerine olmuştur. Bu ılımlı yaklaşıma karşılık PKK terör örgütü RP'yi "Ulusal Kurtuluş Mücadelesi"nin en tehlikeli düşmanı olarak ilan etmiştir (Arpacı, 2017: 290). Hatta İslami propagandanın kitleleri etkileme potansiyelinden korkan örgüt, RP'ye aynı şekilde karşılık vermeye de başlamıştır.

Erbakan ve Kürtler arasındaki sorunlu ve gelgitli ilişki Erbakan'ın siyasi kariyeri boyunca devam etmiştir. Süreç boyunca yaşanan en ilginç olay Erbakan'ın 'Kürtçülük' ile itham edilmesi olmuştur. Siyasi yasaklı olduğu 2000 yılında, 1994'te Bingöl'de yaptığı konuşma gerekçe gösterilerek Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılanmış ve bölücülük suçlaması ile bir yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.⁹¹ Ulus-devlet modelini ırkçı ve

⁹⁰ Bkz. 1991 tarihli Kürt Sorunu Raporu'nun tamamını okumak için, 01 Aralık 2021 tarihinde <https://millidusunce.com/erdoann-erbakana-sunduu-1991-tarihli-kuert-raporu/> adresinden alınmıştır.

⁹¹ Bkz. 19 Eylül 2002 tarihli Evrensel Gazetesi haberi, 06 Aralık 2021 tarihinde

dinsiz olmakla itham eden Erbakan'ın konuşmasında şu sözler yer almıştır:

“Ülkenin evlatları asırlar boyu mektebe başlarken besmeleyle başladığı halde siz geldiniz, bu besmeleyi kaldırdınız. Ne koydunuz yerine? ‘Türküm, doğruyum, çalışkanım.’ Ee... Sen bunu söyleyince öbür taraftan da Kürt kökenli bir Müslüman evladı ‘Ya, öyle mi? Ben de Kürdüm, daha doğruyum, daha çalışkanım’ deme hakkını kazandı.” (Çalmuk, 2001: 8).⁹²

Beyannameye geri dönecek olursak, partinin devamlı şekilde Ortak Pazar, IMF'ye, AET'ye, AT'ye karşı olduğunu dile getirmiştir. Aynı şekilde ülke topraklarında yabancı devletlerin üslerinin bulunmasında da Çekiç Güç'ün vatan topraklarında rahatlıkla dolaşmasından rahatsız olunduğu söylenmektedir (RP Seçim Beyannamesi, 1991: 35). RP, dış politikada hedefini bağımsız ve milli olarak tanımlamaktadır. Ancak RP'nin NATO'ya karşı olmadığı da bilinmektedir. Üstelik NATO ile yapılan iş birliğinin ülke menfaatlerine fayda sağlayabileceğinden ötürü sürdürülmesi gerektiği de ifade edilmiştir. Bu noktada RP'nin milliyetçiliğinin tam bağımsız bir karakter içermediği görülmektedir. Dönemin koşullarının getirisi ve Millî Görüş'ün milliyetçiliğinin ideolojik olarak kaymaya müsait olması neticede çelişkili bir durum yaratmıştır. Zaten RP'nin rahatsızlığın sebebi ‘hükmeden’ pozisyondaki milletin ‘hükmedilen’ pozisyona düşmesinden kaynaklanmaktadır: *“En az 1000 yıl dünyaya nizam veren bu aziz millet böylesine bir zillate layık değildir.”* (RP Seçim Beyannamesi, 1991: 58).

Erbakan ittifak öncesi ittifakın yapılmayacağını Diyarbakır temsilcilerine *“Sakinleşin. Evlerinize gidin. Rahat olun. İttifak yok.”* sözleriyle beyan etmiştir (Özdalga, 2015: 112). Ancak 1991 yılında yapılan genel seçimlere ittifakla giren RP, Islahatçı Demokrasi Partisi ve Milliyetçi Çalışma Partisi ile yapılan ittifak sonucu %16 oy alarak meclise 61 milletvekili ile Meclis'te temsil hakkı kazanmıştır.⁹³ Millî Görüş'ün meclise girmesinin ardından yaşanan ilk sorun meclis yemininin edilip edilmeyeceği konusu olmuş; kriz milletvekillerinin Erbakan'ın ricası ile yemini okumasıyla atlatılmıştır. Seçim öncesi yapılan ittifak kısa süre içerisinde dağılmış ve 1992 yılına gelindiğinde RP, 40 milletvekili ile yoluna devam etmek durumunda kalmıştır. Aynı yıl Şırnak'ta PKK ve güvenlik güçleri arasında yaşanan uzun çatışma sonucu

<https://www.evrensel.net/haber/134657/erbakan-sabikali> adresinden alınmıştır.

⁹² Ayrıca bkz. Millî Görüş, Kürtler ve PKK arasındaki diyalog ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar geniş içeriğe sahiptir. Özellikle RP döneminde daha fazla olaya rastlanılan ilişkinin siyasi serüveni için okuma önerisi: Çalmuk, F. (2001). *Erbakan'ın Kürtleri*. İstanbul: Metis Yayınları.

⁹³ Bkz. 1991 Türkiye Genel Seçimleri Oy Dağılımı, 28 Kasım 2021 tarihinde <https://secim.haberler.com/1991/> adresinden alınmıştır.

16 sivil vatandaş ve 4 güvenlik görevlisinin hayatını kaybetmesi sonrası Erbakan yaşananları etnik ve siyasi bir mesele olarak ele almamış, bir rejim sorunu olduğunu vurgulamıştır:

“Bu ülkede aslında bir Türk-Kürt ayrımı yoktur. Herkes eşittir ama bu meseleyi çözüyor mu? Bu rejim, Türk kökenlilere hangi adil, eşit ve insanca bir yaşam sunabilmiştir ki, bu imkanları Kürt kökenlilere de sunabilsin? Sorun köken sorunu değil hile rejimidir.” (Çalmuk, 2001: 82).

Erbakan’a göre kurulabilecek bir Kürt Devleti hiçbir zaman Kürtlere saadet getirmeyecektir. Kaldı ki Erbakan ayrı bir Kürt devletinın zaten dağınık halde olan İslam toplumlarının daha da parçalanmasından öte olmadığına kanaat getirmiştir.

Siyasi gündemi saman alevi gibi olan Türkiye’de, 1993 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın ani ölümü sonrasında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Başbakan Demirel kazanmıştır. Boşalan hükümetin yerini DYP’nin yeni genel başkanı Tansu Çiller başkanlığındaki DYP-SHP koalisyon hükümeti doldurmuştur. Aynı yıl Türkiye, 2 Temmuz tarihinde, Sivas’ta yaşanan katliama tanık olmuştur. Madımak Oteli’nin radikal İslamcı/gerici bir kitle tarafından ateşe verilmesi sonucu otel içerisindeki 37 Alevi aydın hayatını kaybetmiştir. Dönemin Refah Partili Sivas Belediye Başkanı Temel Karamollaoğlu’nun saldırganlara yaptığı konuşmada ‘kardeşlerim’ ifadesini kullanması tepki çekmiş; Erbakan ise yangını çıkaranları ‘provokatör’ olarak tanımlamış, olayın arkasında CIA olduğunu iddia etmiştir.⁹⁴ Açılan dava sırasında sanıkların savunmalarını RP’li avukatların yapması ve bunlardan birinin Refahyol hükümetinin Adalet Bakanı Şevket Kazan’ın olması Madımak Olayının Refah Partisi ile ilişkilendirilmesine yol açmıştır.

10 Ekim 1993, RP’nin Dördüncü Büyük Kongresi’nin yapıldığı tarihtir. Bu kongre Millî Görüş geleneği için ulus-devlet modeline yapılan eleştirilerin daha belirgin görüldüğü bir nitelik taşımaktadır. Erbakan kongrede televizyonda Kürtçe yayınların, Kürtçe eğitimin önünün açılacağı yönünde sinyaller vermesinin yanı sıra Türk ve Kürt kardeşliğinin tarihselliğine vurgu yapmıştır:

“Bakin 1071’de Alparslan Bizans’a karşı savaş açarken Kürt kardeşlerimiz 10 bin asker verdi. Çünkü onlar Anadolu’nun Müslümanlaşmasını istiyordu. O zaman ne Türklerin Türkçülük ne Kürtlerin Kürtçülük iddiası vardır. Sorarım size, asırlar boyu tek vücut olarak

⁹⁴ Bkz. Necmettin Erbakan’ın Meclis Grup Konuşması (1993), 28 Kasım 2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=nIQM0OcTHR8> adresinden alınmıştır.

yaşadığımız halde ne oldu da bu husumet ortaya çıktı? Niçin bu kanlar akıyor?” (Çalmuk, 2001:115-116).

Kürtçe konuşmak veya konuşmamak Erbakan’a göre meselenin özü değildir. İsterse Ugandaca konuşsun, İslam birliğinden söz ediyorsa Erbakan ile aynı tarafta demektir, bu durum bizzat Erbakan’ın ifadesidir (Erbakan, 2008: 176).

Erbakan’ın ifadeleri mevcut rejiminkinden farklıdır; ulusal birlik çağrısını İslam faktörü üzerinden gerçekleştirmiştir. Kaldı ki Erbakan meselenin nedenini bir taraftan dış güçler olarak görse de öteki taraftan uygulanan milliyetçi ve materyalist politikaları da işaret etmiştir. Ancak yapıldığını iddia ettiği Türk ırkçılığının karşısında çarenin Kürt milliyetçiliği veya ırkçılığı olmadığını da belirtmektedir.

Refah Partisi’nin 1994 yerel seçimlerine hazırlanırken en büyük motivasyonu bir önceki yerel seçimlerde kazandığı yerel yönetimlerdeki başarısı olmuştur. Fakat güneydoğuda yaşanan Kürt sorunu daha belirgindir ve yüksek oranda oy alabildiği bölgeyi kaybetmek istememektedir. Bu sebeple RP seçimler öncesi bu bölgede farklı bir strateji izlemiştir. İlk olarak Kürtçe propaganda yapılmaya başlanmıştır (Yalçın, 1999: 204). Dil unsurunu ‘aşırılıklardan uzak milli dil’ kapsamında değerlendiren Millî Görüş’ün resmi dil dışında bir dili kullanarak seçim faaliyetlerine girişmesi Türkçe’ye olan ihtimamının üst seviyede olmadığını da göstermektedir. Aynı dönem RP’nin Güneydoğu’da yaptığı çalışmalarda parti bayrağı ile Kürtleri temsilen sarı, kırmızı, yeşil renklerin bir arada bulunduğu broşürler ortaya çıkmıştır. Esasen bu ortaya çıkış yalnızca Ecevit’in İzmir mitinginde gösterdiği bir naylon poşete dayanmaktadır (Çalmuk, 2001: 71). İddia yalanlanmış ve söylentilerden başka kanıt bulunamamıştır.

Görsel 4.2. 1994 Yılı Gazete Haberi⁹⁵

Erbakan'ın Kürtler hakkındaki düşüncesi ve ırkçılık karşıtı gibi görünen duruşu bu yönde iken aynı yıl yapılan parti meclis grubundaki konuşması zaman zaman ırkçı eğilimlere sahip olduğunu da göstermektedir. Anayasanın maddeleri üzerinden çıkan tartışmada dönemin hükümet politikalarını eleştirdiği şu sözler dikkat çekicidir:

“Bunlar Ruanda'nın Tutu kabilesinin anayasasını alabilirler. Bunlar gulu gulucu, tamtamcı, bunlar Afrikalı.” (Gülalp, 2003: 100).

Erbakan'ın sarf ettiği bu sözler meclis grubunda kahkahalarla karşılanmıştır. Irkçılığın kendisini üstün gören bireye kolayca sızma hali Erbakan'ın tavrında da görülmektedir.

1994 yılında yapılan yerel seçimler sonucunda partinin artık farklı sınıflardan ve kesimlerden de oy alabilme potansiyeline eriştiğinin kanıtı İstanbul ve Ankara dahil 323 mahalli idarenin yönetimini kazanmış olması olmuştur.⁹⁶ Dönemin basını için bu durum siyasal İslam'ın yükselişi olarak lanse edilmiş; birçok askeri-bürokratik karşı aktör RP'nin siyasetin odağı haline gelmesinden rahatsız konuma gelmiştir. Çiller'in başbakanlığındaki koalisyon hükümetinin dağılmasının ardından Türkiye, 1990'lı yılların ikinci yarısına hükümette yaşadığı istikrar problemiyle girmiştir. 1995 yılında gerçekleşecek olan seçimlerden önce Çiller iki kez daha koalisyon hükümeti kurmuş ancak hükümetlerin görevde kalma süreleri sırası ile 25 gün ve 4 ay olmuştur.

⁹⁵ Görsel, 28 Kasım 2021 tarihinde <https://www.eskigaste.com/refah-partisi-posterinde-pkk-propagandasi/> adresinden alınmıştır.

⁹⁶ Bkz. 1994 Türkiye Yerel Seçimleri Oy Dağılımı, 28 Kasım 2021 tarihinde <http://secim.iha.com.tr/Bolgeler.aspx?il=0&ilce=0&belde=0&parti=0&skod=1060&stip=7&s=27%20Mart%201994%20Belediye%20Se%C3%A7imi> adresinden alınmıştır.

1995 yılında yapılan genel seçimler öncesi yayınlanan 32 sayfalık seçim beyannamesinin ilk paragrafında alışlagelmiş şekilde kullanılan aziz millet ifadesinin yerine ‘halkımız’ ifadesi kullanılmıştır (RP Seçim Beyannamesi, 1995: 3). Maddi ve manevi kalkınma planından tekrar bahsedilmiş olsa da beyanname kendisinden önceki beyannamelerden farklı olarak abartılı tarihsel söylemlerin ifade edilmemiş olmasıdır. Esasen içerik aynı kalmakla birlikte beyannamenin 1991’deki beyannameden tek farkı Türkiye’nin güncel sorunlarına ve çarelerine maddeler şeklinde yer vermesi olmuştur. RP, öz benliğin korunması, halkın inancına ve tarihine saygı gösterilmesi, ibadet aşkıyla hizmet edilmesi vaatlerinin yanı sıra özellikle teröre karşı geliştirdiği çözüm önerisini ‘İslam kardeşliği’ çatısı altında sunmuştur (RP Seçim Beyannamesi, 1995: 6). Programlaştırılan çözümlerin başlığı “Adil Düzen”dir.

Refah Partisi kuruluşundan itibaren her ne kadar İslami söylemlere ağırlık verse de esas propagandasını Adil Düzen üzerinden yapmıştır. Bu durum RP’ye İslamcı tabandan daha geniş bir tabana hitap etme fırsatı yaratmıştır. Özellikle ekonomik sarsıntıların ve politikadaki istikrarsızlığın yarattığı huzursuzluk ortamı kitlelerin RP’yi tercih etmelerinin baş nedeni olmuştur. Erbakan ve Millî Görüş çevreleri her ne kadar Adil Düzen kavramını tanımlamaya ve içini doldurmaya çalışsalar da bu söylemin başarıya ulaşmasının sebebi ideolojik doluluğundan ziyade sosyal demokratların ve merkez sağın başarısızlıklarından sonra alternatif olarak görülmesinden kaynaklanmıştır. Bir diğer başarı sebebi RP’nin yerel örgütlerinin özellikle yoksul mahallelerde gıda yardımı gibi çalışmalar yapmasıdır (Akşin, 2008: 168). Yükselişin zirve noktası 1995 genel seçimleri sonrası Refahyol hükümeti olmuştur.

24 Aralık 1995 yılında yapılan genel seçimlerden RP birinci parti olarak çıkmış ve Türkiye’de ilk defa dini söylemlere sahip bir parti seçimi zaferle noktalamıştır.⁹⁷ Erbakan, RP’nin seçim başarısını kutlamak için yaptığı konuşmada partinin demokrasinin asıl bekçisi olduğundan ve zaferi İslam alemi adına sevinçle karşıladıklarını belirtmiştir. Erbakan’a göre Türkiye’deki medya ve yönetim milletin inanç sistemiyle ve tarihiyle savaş içerisinde, RP ise bu durumla savaşmıştır. Başbakan Demirel önemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı’nın “*Refah Partisi’ni hükümette görmek istemiyoruz.*” sözlerinin aksine hükümet kurma görevini Erbakan’a vermiştir. Erbakan’ın koalisyon çabaları boşa

⁹⁷ Bkz. 1995 Türkiye Genel Seçimleri Oy Dağılımı, 01 Aralık 2021 tarihinde <https://secim.haberler.com/1995/> adresinden alınmıştır.

çıkması, görev DYP lideri Çiller'e verilmiştir. Bunun üzerine ANAP ve DYP arasında 'ANAYOL' ismi verilen ortaklık tesis edilmiştir. Bu ortaklığın ordunun baskısı ve isteği doğrultusunda kurulduğu kanısının en yüksek mertebede ifadesi Başbakan Mesut Yılmaz'ın "Ordunun temennisi ANAYOL'du." olmuştur.⁹⁸ Ordunun iç siyasete etkisi artmaya başlamıştır. Çünkü RP dışındaki siyasi irade güçsüzleşmiş, RP ise bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlamıştır. Zira bu dönem ordu ve parti arasında uzun süre devam edecek olan gerilimin tohumları atılmıştır. RP Genel Başkan Yardımcısı Oğuzhan Asiltürk'ün ordu içerisindeki iç disiplin konulu bir bildiriye karşı din düşmanlığı açıklamasını yapması sonrası Erbakan partisinin ordu hakkında konuşmasını yasaklamıştır. ANAYOL hükümeti anayasada belirtilen güvenoyu sayısına ulaşamamasından kaynaklı olarak istifa etmiş ve Erbakan'ın ifadesiyle 'tabansız hükümet' görevden çekilmiştir.

Hükümet kurma görevi tekrar kendisine verilen Erbakan, Çiller ile ittifak yapabilmek amacıyla kendisinin de dile getirdiği ve Meclis'e sunulan Çiller hakkındaki yolsuzluk soruşturması için olumsuz oy vermiş, adeta 'zeytin dalı' uzatmıştır. Neticede bu dal kabul edilmiş, dönüşümlü başbakanlık şeklindeki ortaklık kurulmuştur: REFAHYOL. İlk Başbakan Erbakan olmuştur, 9 Temmuz 1996 tarihli Hürriyet Gazetesi'nde "74 senelik cumhuriyet mazisinde devleti ilk defa bir İslamcı partinin yöneteceği" şeklinde bir haber çıkmıştır (Çetin'den aktaran Işık, 2018: 40).

Yapılan koalisyon protokolünde iki partinin ortak uzlaşma zemini Atatürk ilkeleri olarak belirtilmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015c: 2352). Uzlaşma zemini üzerine din ve vicdan hürriyeti ve milli ve manevi değerlere bağlı olmak oturtulmuştur. Protokolün 'Güvenlik ve İç Barış' başlığı altında terörle mücadelenin ardından barış ve kardeşliğin tesisi için çalışılacağı vurgulanmakta ancak bunun hangi yollarla yapılacağı açıklanmamaktadır. 'Dış Politika' başlığı altında hem DYP'nin hem de RP'nin yürütmek istediği dış politika stratejilerine yer verilmiş hem Batılı ülkelerle hem de 'manevi ve tarihi değerlerle bağlı olduğumuz' şeklinde ifade edilen İslam ve Orta Asya ülkeleri ile iş birliği sağlanacağı taahhüt edilmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2015c: 2357). İdeolojik olarak herhangi bir ifade içermeyen protokol kısa tutulmuş, anayasada yer alan ifadelerin kullanımına dikkat edilmiştir.

Azınlık hükümetinin ömrü kısa olmakla birlikte iktidardaki süreç boyunca yaşanan olaylar sayıca fazla ve etkisi büyük olmuştur. RP tarafından gelen ilk öneri Taksim

⁹⁸ Bkz. Milliyet Gazetesi, 01 Aralık 2021 tarihinde <https://pbs.twimg.com/media/C7MgnPIXQAA2xUp?format=jpg&name=900x900> adresinden alınmıştır.

Meydanı'na cami yapılmasına yönelik olmuştur. Bu durum tartışma başlatmış, cezaevlerindeki ölüm orucu eylemlerinde mahkumların hayatlarını kaybetmesinin ardından tartışmanın boyutu başka yönlere kaymıştır. RP aleyhine kamuoyu ve muhalefet cephelerinden sesler yükselmeye başlamıştır. 23 Temmuz 1996 tarihinde Genelkurmay tarafından verilen brifingin iç tehditler kısmında yer alan laiklik vurgusu ve dini bölücülük faaliyetleri açıkça olmasa da RP'yi hedef almıştır.⁹⁹ Ordu ve parti arasında, Yüksek Askerî Şûra sonrası alınan 13 askerin irticai faaliyetlerde bulunduklarının tespitinin ardından ordudan uzaklaştırılması kararı ve ordunun dayatması üzerine İsrail'le yapılan savunma sanayi iş birliği anlaşması gerilimin artması için yeterli olmuştur. Neticede RP, İsrail'i milli bir devlet olarak değil dini bir devlet olarak görmekte ve Siyonizm'in merkezi olarak bir tehdit şeklinde algılamaktadır. Bu bakış açısından sonra gelenen noktanın anlaşma zemini olması RP adına işlerin iyi gitmediğinin göstergesi olmuştur. RP'nin özellikle dış politikada bağımsızlık, İslami iş birlikleri gibi vaatlerinin icraata dökülmesi hususuna gelindiğinde yaşadığı zorluklar açıktır.

RP'nin yaşadığı sıkıntılardan bir tanesi de RP Van Milletvekili Fetullah Erbaş'ın PKK ile görüşme yapması ve rehin sekiz Türk askerini aileleri ile buluşturmayı başarabilmesi olmuştur. Devletin PKK ile resmi düzeyde olmasa da resmi bir yetkili aracılığıyla irtibata geçmesini hoş karşılamayan çevrelerce yapılan sert eleştirilere Başbakan Erbakan, *"Türkiye tek vatan, tek bayrak ve üniter devlet anlayışından asla vazgeçemez."* şeklinde cevap vermiştir (Çalmuk, 2001: 169). Dönemin koşulları Erbakan'ı bu tarz bir açıklama yapmaya mecbur bıraksa da Erbakan, Erbaş'a teşekkür de etmiştir.¹⁰⁰

Erbakan ilk yurtdışı gezisini Ekim 1996'da İran'a yapmıştır. Ordu ve kamuoyu tarafından aşırı dinci görülen ve PKK'ya destek verdiği iddia edilen İran'a yapılan bu gezi siyasi atmosferdeki gerilimi arttırmıştır. Erbakan İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler hedefiyle çıktığı Asya gezisinden sonra Batı Afrika gezilerine başlamıştır. Basın tarafından 'Saltanat gezisi' olarak tarif edilen gezinin ilk tartışma yaratan konusu Mısır'da Türk bayrağının göndere çekilmemesi olmuştur. Ancak en büyük tartışma Libya gezisine ilişkin Libya lideri Kaddafi'nin Türkiye hakkında Kürtlere soykırım yaptığı suçlamaları karşısında Erbakan'ın sessiz kalmasına yönelik olmuştur. Medya bu durumu 'facia' olarak nitelemiş¹⁰¹, Erbakan ise

⁹⁹ Ayrıca bkz. 23 Temmuz 1996 tarihli Milliyet Gazetesi, 04 Aralık 2021 tarihinde <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1996/07/23> adresinden alınmıştır.

¹⁰⁰ Bkz. 08 Ağustos 1996 tarihli Milliyet Gazetesi, 06 Aralık 2021 tarihinde <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1996/08/08> adresinden alınmıştır.

¹⁰¹ Bkz. 07 Ekim 1996 tarihli Sabah Gazetesi, 04 Aralık 2021 tarihinde

Libya'nın PKK'yı terör örgütü olarak tanıdığını ifade ederken *“Akıllı dostluk akılsız düşmanlıktan çok iyidir.”* cümlesini sarf etmiştir. Hükümetin kurulduğu andan bu yana var olan darbe söylentileri, ortaya çıkan ve şeriat yanlısı olduklarını hem sözleriyle hem de kıyafetleriyle açıkça belirten Aczimendi tarikatının eylemleri sonrası giderek artmıştır.

3 Kasım 1996 tarihinde Balıkesir'e bağlı Susurluk ilçesinde meydana gelen bir kaza sonucu mafya-devlet-polis ilişkisi ortaya dökülmüştür. Zira olayda İstanbul Eski Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, kırmızı bültenle aranan Mehmet Özbay, ülkücü mafya liderlerinden Abdullah Çatlı ölmüş, DYP Milletvekili Sedat Bucak yaralanmıştır. Türkiye siyasetine 'derin devlet' şeklinde yeni bir gündem maddesi eklenmiştir. Çiller, Çatlı için *“Devlet için kurşun atan da yiye de bizim için şerefli dir.”* ifadelerini kullanırken; Erbakan, Susurluk olayının soruşturmasının yapılmadığı iddialarını 'fasa fiso' olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Erbakan, devlet içerisinde çete yapılanmasını kabul etmediğini, böyle bir durumda oluşan yapıları dağıtacağını dile getirmiştir.¹⁰² Yaşanan olayları 'karanlık' olarak gören toplumsal kesimler “Sürekli Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık” eylemleri başlatmışlardır. Dönemin Adalet Bakanı'nın hükümet karşıtı eylem yapanlar için kullandığı “Mum söndü oynuyorlar.” cümlesi en başta Alevi kesimin tepkisine neden olmuştur. Kazan'a göre ise kurduğu cümleler kendi deyimiyle rantiyeci medya ve CHP'liler tarafından değiştirilmiştir: *“... Susurluk için ışık yakıp, ışık söndürüyor, mum yakıp mum söndürüyorlar dedim. Dediklerimin hepsi bu ...”* (Kazan, 2017: 168).

10 Kasım'a gelindiğinde ise Atatürk'ü Anma etkinlikleri kapsamında Anıtkabir'de hükümet aleyhine yapılan gösteri Erbakan tarafından 'provokasyon' olarak nitelendirilmiştir. Bunun yanı sıra dönemin Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Şükrü Karatepe'nin anma etkinliğine sadece resmi bir görev olarak katıldığını, laik olmadığını ve inanca saygı duyulmayan bir dönemde içi kan ağlayarak bunları yaptığını ifade etmesi üzerine laik kesimden tepki toplamış, sözler daha sonra parti kapatma davası için delil olmuştur.¹⁰³ Konya ve Sivas Belediye Başkanları 10 Kasım törenlerine katılmamışlardır. Atatürk ilkelerine bağlı olarak kurulduğu söylenen koalisyonun RP kanadının tavrı imzalanan protokole uymamıştır.

<https://cdn1.ntv.com.tr/gorsel/pBHWbiJl2kWNZw54QdIdSw.jpg?width=1000&mode=both&scale=both&v=1251379252000> adresinden alınmıştır.

¹⁰² Bkz. 03 Aralık 1996 tarihli Milliyet Gazetesi Erbakan röportajı, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erbakan-ceteleri-dagitirim-5262799> adresinden alınmıştır.

¹⁰³ Bkz. 10 Kasım 1997 tarihli Hürriyet Gazetesi haberi, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rpli-baskana-hapis-39268177> adresinden alınmıştır.

Refah kanadının isteği doğrultusunda hazırlanan “İnsan Hakları ve Demokrasi Paketi” kapsamında kamuda sakal ve türbana iznin yolunu açan düzenleme, 28 Şubat sürecinin aktörlerinden olan üniversitelerin tepkisini çekmiştir. Halihazırda medyanın da tepkisine uğrayan hükümet ‘basın yasası’ gündeme almıştır. Yasa teklifinin içeriğinde sansür edilmesi gereken haberlerin niteliğinin sayıca fazla olması sebebiyle ‘sansür yasası’ şeklinde eleştirilen tasarı, artan tepkiler sonucu askıya alınmıştır.

11 Ocak 1997 tarihinde Erbakan, Başbakanlık konutunda verdiği iftar yemeğinde tarikat ve cemaat liderlerini ağırlamıştır. Bu olay ordu, kamuoyu, medya haricinde hükümetin diğer ortağı DYP içerisinde bile tepkiye neden olmuştur. Erbakan’ın amacının dini cemaatleri ‘kucaklamak’ olduğu söylene de 16 Ocak’ta yapılan görüşmede Genelkurmay, Demirel’e irtica tehdidinin gün yüzünde olduğu konusunda fikirlerini beyan etmişlerdir. Ordu-RP arasındaki gerilimin zirveye ulaştığı an ise 31 Ocak 1997 tarihinde gerçekleştirilen “Kudüs Gecesi” organizasyonu olmuştur. Organizasyon İran lideri Ayetullah Humeyni’nin Kudüs’ü anmak amacıyla başlattığı gelenek doğrultusunda uygulanmış, Ankara’nın Sincan ilçesindeki meydana kurulan Mescid-i Aksa’yı temsil eden bir çadır içerisinde Hizbullah ve Hamas terör örgütlerinin posterleri asılarak bir oyun sergilenmiştir. Gecede şeriat sloganları atılmış ve Belediye Başkanı Bekir Yıldız “*Türkiye’ye şeriatı enjekte edeceğiz.*” sözlerini sarf etmiştir (Devecioğlu, 2019: 65). Erbakan, gecenin sonrasında ortaya koyulan tepkiler için “Mesele laiklik değil, laikliği din düşmanlığı olarak kullanmak isteyenlerin rahatsızlığıdır. Bunu yapmak isteyenler bir avuçtur, fosil olmuşlardır.” ifadelerini kullanmıştır (Saybaşıllı’dan aktaran Devecioğlu, 2019: 65). 3 Şubat 1997 tarihinde Genelkurmay adeta geceye tepkisini dile getirmek amaçlı Sincan meydanından tanklar geçirmiş, iki tankı da meydana bırakmıştır. Darbe söylentileri artsa da ordu bu hareketini tatbikat olarak açıklamış, Erbakan’ın olaylar karşısında tutumu ‘suni gündem’ şeklinde olmuştur. 21 Şubat’a gelindiğinde dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir’in sarf ettiği şu sözler uzun yıllar hafızalardan silinmemiştir: “*Sincan’da demokrasiye balans ayarı yaptık.*”¹⁰⁴

28 Şubat tek bir gün içerisinde alınan kararlar neticesinde ortaya çıkmamıştır. Ordu rahatsızlığını her fırsatta dile getirmiş ve sürecin diğer aktörleri de bilfiil rol oynamışlardır. Hem aralık hem de ocak ayında toplanan MGK ve bu aylarda Demirel ile olan yakın temas

¹⁰⁴ Bkz. 29 Şubat 2012 tarihli Evrensel Gazetesi haberi, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/24118/demokrasiye-balans-ayari-yaptik> adresinden alınmıştır.

darbenin ayak sesleri sayılmaktadır. Ordu ile iletişim halinde olan sadece Demirel olmamış, üst düzey yargı mensupları, üniversite ve sivil toplum örgütleri temsilcileri gibi çeşitli kesimler de yaşananlara olan tepkilerini ordu ile paylaşmışlardır.

28 Şubat 1997 tarihinde MGK toplanmış ve toplantıya Cumhurbaşkanı Demirel, Başbakan Erbakan başta olmak üzere hükümet üyeleri, MİT yetkilileri, en üst kademe komutanlar ve Emniyet Genel Müdürü katılmıştır. 8 saat 45 dakika süren toplantı boyunca hükümetin irticai faaliyetlere yakınlığı hazırlanan raporlar, belgeler, dokümanlar ve fotoğraflarla sunulmuştur. Verilmek istenen mesaj açıkça dile getirilmiştir: “İrtica, Atatürk ilke ve inkılaplarının ve laik cumhuriyetin önündeki en büyük tehlikedir.” Söz alan Çiller partisinin laikliğin koruyucusu olduğunu belirtmiş, sonrasında Erbakan konuşmuştur. Ancak Erbakan yaşananların medyanın abartması olduğunu vurgulamış, meşru ve seçilmiş hükümet olduklarından bahsetmiştir. Erbakan’ın irtica konusuna değinmemesi dikkat çekicidir. MGK’nın askeri kanadının hazırlamış olduğu taslak karar metni Erbakan’a ‘emir’ niteliğinde “Bu listede yazılanların uygulanmasını istiyoruz.” cümleleriyle sunulmuştur.

Neticede 406 sayılı 4 maddeden oluşan karar metnine 18 maddelik alınacak tedbirler kararları eklenerek imzaya açılmıştır. Erbakan metni imzalamamış, toplantıdan ayrılmıştır. MGK kararlarının gizliliği hiçe sayılarak metinler, toplantıdan bir gün sonra basınla paylaşılmış ve yayımlanmıştır. Metnin içeriğinde irticai faaliyetlerde bulunan radikal dinci örgütlenmelerin amacının şariat kurmak ve ‘İslam Cumhuriyeti’ tesis etmek olduğu belirtilmiş, bu eylemleri önleme amacıyla alınması gereken tedbirler ayrıntılı bir şekilde ‘tavsiye’ edilmiştir.¹⁰⁵ Esasen tavsiye değil yaptırım ifadelerine yer verilmesi, hükümete yönelik ‘darbe tehdidi’ fikrini güçlendirmiştir. Tedbirler kapsamında 8 yıl zorunlu eğitim, İmam Hatip eğitim kurumlarının ortaöğretim bölümlerinin kaldırılması, tüm Kuran kurslarının Diyanet’e bağlanması, kamuda ve üniversitelerde dini faaliyetlere ve dinci şahıslara yer verilmemesi konularına değinilmiştir. Erbakan her ne kadar partisine ordu ile uyum içerisinde olduklarını dile getirse de durum tam tersidir. Hiçbir kesimden destek göremeyen Erbakan 5 Mart 1997 tarihinde metni imzalamıştır.

Erbakan kararları imzalamasının ardından yönünü parlamentodaki partilere çevirmiş ancak ortak bildiri ile kararların geçersizliğini sağlayabilme hedefine ulaşamamıştır. Ancak Erbakan MGK kararlarının dayatma şeklinde olduğunu ve gerçekleştirilmesinin zorunlu

¹⁰⁵ Bkz. Bildiri tam metni için, 04 Aralık 2021 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/index.htm adresinden alınmıştır.

olmadığını ifade etse de başta Demirel olmak üzere Çiller ve diğer siyasi parti liderleri kararların uygulanmasından yana olmuşlardır. Erbakan formül aramış, parti ve ordu arasında gerginlik giderek tırmanmıştır. Mart ayında yapılan Bakanlar Kurulu toplantısı sonrası kararların kısa, orta, uzun vadede uygulamaya konması kararlaştırılmış ve Erbakan “*Kimse tereddüt etmesin, kararlar uygulanacak.*” sözlerini sarf etmiştir.¹⁰⁶ Aynı ay içerisinde yapılan MGK toplantısında ise 28 Şubat’ta alınan kararlar gündeme gelmemiş ancak nisan ayında gerçekleştirilen MGK toplantısında kararların uygulanması sert tartışmalara konu olmuştur.

Öte yandan 28 Şubat kararları tartışılmaya devam etmiştir. En önemli tartışma konularından birisi de 8 yıllık kesintisiz eğitim ve İmam Hatiplerin ortaöğretim kısımlarının kapatılması konusu olmuştur. RP kanadı tarafından bu isteklerin halkın istekleri olmadığı yönündeki açıklamalarına karşılık sivil toplum kuruluşları imza toplayarak Başbakan’a sunmuşlardır. Erbakan 26 Nisan’da tasarıyı imzalamak durumunda kalmıştır. Ancak karşılıklı restleşmeler bitmemiştir. RP yanlısı kitleler sokağa çıkmış, eylemlerde bulunmuşlardır. Bunun en büyük örneği 11 Mayıs’ta yapılan Sultanahmet Mitingi olmuştur (Mayalı, 1997). Karşıt eylemler de olmuş, nisan ve mayıs ayı laik kesim ve dindar kesim arasındaki kutuplaşma ile geçmiştir.

28 Şubat kararlarının, ordunun RP’yi neredeyse PKK’dan daha zararlı bir yapılanma olduğuna kanaat getirdiği 17. maddesi dikkat çekicidir:

“Ülke sorunlarının çözümünü millet kavramı yerine ümmet kavramı bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.”¹⁰⁷

Türkiye’de radikal dinciliğin yükselişe geçtiğini ve RP’nin irticanın bayraktarlığını yaptığı iddiaları karşısında RP Milletvekili Yasin Hatipoğlu, üslubu ve biçimi farklı şu dizelerle cevap vermiştir: “*Müslüman’ı PKK’dan tehlikeli addeder de /Acı görmemiş eblehler PKK’yı ehven görür.*” (Çalmuk, 2001: 185). Esasen ordu, Millî Görüş hakkında bahsi geçen maddede yanlış bir tespitte bulunmamaktadır. Millî Görüş için millet, ümmet demektir. Ancak RP’nin faaliyetlerinin PKK’nın bölücülüğüyle eş değer tehdit olarak görülmesi tartışmaya

¹⁰⁶ Bkz. ensonhaber.com, 28 Şubat’ın Üstünden 14 Yıl Geçti haberi, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://www.ensonhaber.com/galeri/28-subatin-ustunden-14-yil-gecti#27> adresinden alınmıştır.

¹⁰⁷ Bkz. 28 Şubat Kararları için, 26 Şubat 2021 tarihli Yeni Akit Gazetesi haberi, 06 Aralık 2021 tarihinde <https://www.yeniakit.com.tr/haber/28-subat-kararlari-nelerdir-28-subatta-hangi-kararlar-alindi-1515364.html> adresinden alınmıştır.

açıktır.

Kararların bir türlü eksiksiz bir şekilde uygulanmaya geçirilmemesi üzerine Silahlı Kuvvetler nisan ayından haziran ayına kadar iç tehditlerde birinci sırayı almış olan irtica hakkında bir dizi brifing vermiştir. Ordunun brifing verirken dayandığı yasal kaynak TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesidir. Sürecin diğer aktörleri olan medya, üniversiteler ve STK'lara verilen brifinglerde Milli Askeri Strateji Konsepti'nin değiştirildiği ifade edilmiştir. Yeni bir oluşumun kurulduğu ilan edilmiş ve bu oluşumun amacının irtica faaliyetlerini takip etmek olduğu belirtilmiştir: Batı Çalışma Grubu. Grup her türlü bilgi kaynağından (Emniyet, MİT, medya vb.) topladığı verileri irticai faaliyet olup olmadığı yönünde değerlendirmiştir. Değerlendirilen bilgiler il veya ilçe fark etmeksizin tüm ülkedeki bütün kurum ve kuruluşlardaki faaliyetlere ilişkindir. Her ne kadar TSK BTG'yi irtica tehdidinin bertaraf edilmesi amacıyla gerekli bir kurum olarak lanse etse de bu oluşumun 'fışılama' niyetini olduğunu savunan ve tepki gösteren kesimler de olmuştur.

21 Mayıs tarihinde Türkiye'de ilk defa hükümette olan bir parti hakkında kapatma davası açılmıştır. Hazırlanan iddianamede başta Erbakan olmak üzere, RP'lilerin söylemleri ve eylemleri delil olarak gösterilerek parti laiklik karşıtlığı ile suçlanmıştır.¹⁰⁸ Güç kaybeden REFAHYOL hükümetinde bir diğer darbe hükümet ortağı DYP'den gelmiştir. DYP'li bazı milletvekillerinin partilerinden istifa etmesinin akabinde Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna ve Sanayi Bakanı Yalım Erez de görevlerini bırakmıştır. Mecliste verilen hükümetin düşürülmesi gensoru önergesi ise sadece 5 oyla reddedilmiş, hükümet düşürülmekten kıl payı kurtulmuştur. Ancak bu durum hükümetin meclis içerisindeki çoğunluğu kaybettiğinin göstergelerinden biridir. Bunun üzerine koalisyonun başında karar verilen dönüşümlü başbakanlık modeli uygulanmaya karar verilmiş, Erbakan istifa etmiştir. Ancak Demirel yeni hükümeti kurma görevini Çiller'e değil, Mesut Yılmaz'a vermiş ve REFAHYOL hükümeti devri sona ermiştir. Açılan dava ise Anayasa Mahkemesi tarafından 16 Ocak 1998 tarihinde sonlandırılmış, "laikliğe aykırı tutum ve davranışlar" gerekçesiyle partinin kapatılmasına karar vermiştir.¹⁰⁹ Millî Görüş'ün partisinin bir kez daha kapanması, bu çizginin rejim için bir sorun teşkil ettiğinin açık göstergesidir (Akdoğan, 1999: 234).

¹⁰⁸ Bkz. Refah Partisi Kapatma İddianamesi, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/1997deki-refah-partisi-kapatma-davasi-iddianamesi-8460645> adresinden alınmıştır.

¹⁰⁹ Bkz. Refah Partisi Kapatma Kararı, 04 Aralık 2021 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_1997_1998_0059_0000/0004.pdf adresinden alınmıştır.

4.4. Ömrü Kısa Bir Deneyim: Fazilet Partisi

RP'nin kapatılacağıının anlaşılmasının ardından Millî Görüş Hareketi ve parti tabanı yeni bir partinin kurulması çalışmalarına başlamış ve Fazilet Partisi 1997 yılında kurulmuştur. Parti her ne kadar RP'nin devamı olmadığını kanıtlama gayretine girişmişse de FP'nin Millî Görüş partisi olduğu bilinmiştir. Fazilet Partisi'nin parti programı olarak sayılan ilk metni 42 sayfadan oluşan ve "Öncü Türkiye İçin El Ele" başlığı taşıyan kalkınma programıdır. Program öncül programlardan farklı olarak 'Türk devleti, Türk insanı, Türkiye' kelimeleri ile başlamaktadır:

"Türkiye, altı yüzyılı aşkın bir süre boyunca dünyanın önde gelen ülkeleri arasında olmuş, diğer ülkeler her alandaki kendi politikalarını Türk devletinin politikalarına göre düzenlemişlerdir. Tarih ve kültürel birikimi, toplumun dayandığı sağlam temeller, toplumun evrenselliği binlerce yıldır kanıtlanmış inanç değerleri, dinamik ve genç nüfusu ve girişimci ruhuyla Türk insanı, Türkiye'yi eskiden olduğu gibi şimdi de dünyanın sayılı ülkeleri arasına sokabilecek potansiyele sahiptir." (Fazilet Partisi Kalkınma Programı, 1998: 1).

İfadelerden çıkaracağımız sonuca göre Millî Görüş'ün dördüncü partisi olan Fazilet Partisi'nin 'Türkiye'den kastı cumhuriyetin ilanı ile kurulan milli devlet değil Osmanlı Devleti'ni de kapsayan bir devlettir. Buradan FP'nin 'Türk devleti' kastının da aynı şekilde Osmanlı Devleti olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Şekil olarak değişse de ifadelerin içeriğinin aynı olduğu görülmektedir. Nitekim hedef yeniden maziye dönülmesi, mazideki gücün ve büyüklüğün geri kazanılmasıdır. Bu sefer kalıp olarak 'Yeniden Büyük Türkiye' yerine 'Öncü Türkiye' seçilmiş; benzer söylemlerle Türkiye'nin lider ülke olması arzusu dile getirilmiştir. Programın amacı şu sözlerle ifade edilmiştir:

"Programımızın ana hedefi insanı maddi ve manevi bakımdan ihya edecek bir sistemin kurulmasıdır. Bunu bütün dünyada en çok hak eden Büyük Türkiye'nin büyük insanlarıdır." (Fazilet Partisi Kalkınma Programı, 1998: 2).

Milliyetçiliğin özündeki bireyin kendisine ait olanı yüce görme durumu Millî Görüş'ün karakteristik yapısında yer alır. Ancak tek farklılık Millî Görüş için bu durum ırka, soya veya kana bağlı değil; tarihe, inanca ve toprağa bağlıdır.

FP'nin kurulduğu dönemin şartları itibarıyla esas amacı varoluşunu koruyabilmek ve bir kez daha kapatılma akıbetine uğramamak olduğu için kalkınma programında partinin

amacının bağı olduğu ilkeler anayasal ifadelerle belirtilmiştir: “Atatürk ilke ve inkılapları, demokratik, laiklik, sosyal hukuk devleti, gerçek demokrasi, millet iradesi, çağdaş uygarlık düzeyi, din ve vicdan hürriyeti vb.” (Fazilet Partisi Kalkınma Programı, 1998: 3). FP milli iradenin ‘kayıtsız şartsız’ milletin olduğunu da kabul etmiştir. Özellikle ulusal birliğin sağlanabilmesi ve korunması doğrultusunda dil, din, ırk mezhep, meşrep ayrımı gözetilmeyeceğinin ifade edilmesi dikkat çekici olmuştur. Çünkü Millî Görüş, hiçbir vakit Türkiye Cumhuriyeti topraklarında yaşayan farklı dinlere mensup vatandaşlar hakkında herhangi bir vaatte bulunmamıştır. Öte yandan farklı etnik kökenden gelen vatandaşlar için ise birleştirici çatı olarak ulusal bütünlüğü değil inanç birliğini öngörmüştür. Programda bu ayrımın yapılmasının insan hak ve özgürlüklerini zedeleyici olduğu varsayılarak, bu hususta imzalanmış olan evrensel anlaşmaların (BM Evrensel Beyannamesi, AGİT, Avrupa İnsan Hakları Beyannamesi, Paris Şartı, Helsinki Nihai Senedi vb.) zorunluğu olduğuna inanıldığı yer almaktadır (Fazilet Partisi Kalkınma Programı, 1998: 5). Batılı devletler ile imzalanan anlaşmaların kabul edildiğinin ifade edilmesi FP’nin anayasal sınırların dışında çıkmamaya gayret ettiğini göstermektedir. Buna benzer şekilde dış politikada Batı ile, özellikle AB ve ABD ile olan ilişkilerin önemine vurgu yapılmıştır (Fazilet Partisi Kalkınma Programı, 1998: 35). Hatta ekonomik iş birliği teşkilatlarına, Gümrük Birliği, NATO ve BM’de aktif rol almasının milli menfaatlere yönelik olduğu dile getirilmiştir.

Millî Görüş’ün gövdesini oluşturan maddi ve manevi kalkınma hedefi, FP’nin kalkınma programında satır aralarında yer almaktadır. Örneğin ‘milli maarif’ hassasiyeti bulunan ve din derslerinin bireyin ahlaki gelişimi için önemini ilk sıraya koyan Millî Görüş, bu defa eğitimde küreselleşme, çağdaşlaşma, teknoloji, yabancı dil öğrenimi gibi eğitimlere de yer vermiştir (Fazilet Partisi Kalkınma Programı, 1998: 6-7). Satır aralarına gizlenmiş dahi olsa Millî Görüş’ün içeriği aynı zamanda partinin de içeriğini oluşturmaktadır. Yapılması vaat edilen icraatlara ‘milletin inancı gereği’ ifadesiyle meşruiyet kazandırılmıştır. Milli değerler, milli tarih, milli kültür bir kez daha programın temel taşlarını oluşturmuştur.

FP’ye göre bir ulusun gelişimindeki en büyük pay milli kültür ve sanattır (Fazilet Partisi Kalkınma Programı, 1998: 11). Ancak bu ifade partinin ideolojik içeriğinden azade düşünülemez. FP’nin milli kültürel zenginliği Osmanlı-İslamiyet mimarisi, edebiyatı, resim vb. sanat dallarıdır. İslamiyet öncesi Türk kültürü sahiplenilmemiştir. Ancak “Kültür ve Sanat” başlığı altındaki ilk madde dikkat çekmektedir:

“Diğer ülkelerdeki soydaşlarımızın ana dillerini ve milli kültürlerini yaşatıp geliştirebilmelerine imkân verici zemin hazırlamak...” (Fazilet Partisi Kalkınma Programı, 1998: 11).

Bahsi geçen madde ile kastedilen başka ülkelerden Türkiye’ye gelen ve etnik kökeni Türk olan kimselerin Türkiye topraklarında geldikleri ülkeden aldıkları kültürü yaşatmalarına imkân sağlamak mı yoksa başka ülkelerde yaşayan ve aynı dine ve ortak tarihe sahip kimselerin ülkelerinde kültürlerini yaşayabilmeleri için diplomatik ilişkilerin kurulmasını sağlamak mıdır? Çalışmadan çıkan kanaate göre, Millî Görüş’ün incelenen kaynaklarında ilk ve tek olacak şekilde ‘soydaşlarımız’ ifadesine rastlandığı ve inceleme sonucu ‘millî’ kelimesinin Millî Görüş’ün için ‘İslami’ bir ifade olduğu anlaşıldığı için program maddesi ikinci kastı ifade etmektedir.

Erbakan hükümetinin düşmesinin ardından yeni hükümet ANASOL-D hükümeti olarak adlandırılmış olan ANAP, DSP, DTP koalisyonu ile kurulan ve Mesut Yılmaz’ın başbakan olduğu 55. Türkiye Hükümet’i olmuştur. RP milletvekillerinin FP’ye geçişiyle birlikte mecliste muhalefet konumuna gelinmiş olsa da hareketin içinde çatlaklar yaşanmaya başlanmıştır. Zira Millî Görüş çizgisindeki partilerin hangi konuma gelirlerse gelsin bir süre sonra kapatılma akıbetine maruz kalmaları çizgi değiştirmeye gidilmesi yönündeki sesleri arttırmıştır. İlk ayrışma parti genel başkanlığı hususunda olmuş, Erbakan yerine Recai Kutan genel başkanlık koltuğuna oturmuştur. FP’nin asıl gayesi siyasi hayatta kalabilmek olduğu için geleneksel söylemler askıya alınmış, merkez sağ çizgisine yaklaşılmış ve muhafazakâr/liberal bir yolda ilerlenmeye başlanmıştır (Kol, 2019: 62). Ancak bu durum, yeni politik hattın uygulanmaması neticesinde parti içi ayrılmayı arttırıcı etki yapmıştır. Kaldı ki irtica, Türkiye için tehditlerin ilk sırasında yer almaya devam etmiş, türban yasağı ve eylemleri gündemin her daim konuşulan meselesi olmuştur (Akşin, 2008: 174). Başörtüsü eylemleri karşısında Millî Görüş destek verici tarafta yer almıştır. Aynı çizgide milliyetçi partiler de bulunmuştur. Bu şartlar altında FP kapatılma tehlikesini bertaraf edebilmek için klasikleşen Millî Görüş hattından sıyrılmaya çalışsa da politika üretme konusunda yetersiz kalmıştır. Kaldı ki parti temsilcilerinin ölçülü davranmaktan ziyade yaptığı aşırı açıklamalar FP’nin göze batmasına daha çok sebebiyet vermiştir. Örneğin Recai Kutan, 1998 yılının Ekim ayında Türkiye- Suriye ilişkileri üzerine, konuşma yaptığı mitingde şu sözleri söylemiştir:

“Her yanımız düşmanlarla çevrili. Batı’da Yunanlılar: Ortodoks! Doğu’da Ermeniler: Ortodoks! Kuzey’de Ruslar: Ortodoks! Güney’de Kıbrıs: Ortodoks!” (Gülalp,

2003: 112).

Kutan'ın hışım içeren sözleri din üzerinden milletleri düşman ilan etmenin açık ifadesi olarak görülebilir.

1999 yılına gelindiğinde Dördüncü Ecevit Hükümeti olarak bilinen azınlık hükümetinin (56. Türkiye Hükümeti) beş aylık görev süresinde yapılan en önemli icraat olarak PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanarak ülkeye getirilmesi olmuştur. Bu dönem hakkındaki en büyük iddia Öcalan'ın Erbakan ile mektuplaştığını iddia etmesidir. Öcalan, hem 1993'te hem de REFAHYOL hükümeti döneminde kendisine iki mektup geldiğini, mektuplarda artan şiddetin önüne geçilmesinin tavsiye edildiğinin yazılı olduğunu iddia etmiştir.¹¹⁰ Ancak konu hakkında daha fazla belgeye rastlanmamaktadır. Dönemin milliyetçi dalgası neticesinde Erbakan ve Fazilet Partisi cenahı Öcalan'ın yakalanmasını Türkiye için bir başarı olarak nitelendirmiştir.

Aynı yıl yapılan seçimler öncesi Fazilet Partisi “Gün Işığında Türkiye” başlıklı ve 155 sayfadan oluşarak daha önceki yazılı metinlerden içerik olarak fazlalığa sahip seçim beyannamesini yayınlamıştır. Parti, Millî Görüş'ün yapısında bulunan tarihi özlem ve hedefleri aynı şekilde yansıtmıştır:

“Toplumsal hayatın bin bir rengini, kimlik ve kişiliğimizi yansıtan ve bir çeşit “kolektif bilinçaltımızı” teşkil eden iki bin yıllık gelenek, kültür ve medeniyet birikimine eklenen 75 yıllık Cumhuriyet tecrübemiz, bu evrensel dönüşüme tekabül eden büyük bir potansiyeli simgelemektedir.” (Fazilet Partisi Seçim Beyannamesi, 1999: 2).

Bu noktada ‘kolektif bilinçaltı’ kavramına değinmekte fayda vardır. Toplumun ortak geçmişinin ve atalarından miras kalan anıların zihinde yer etmesinin bilimsel bir hipotez ile açıklanmasına verilen isim olan kolektif bilinçaltı, ilk kez İsviçreli analitik psikolog ve psikiyatr Carl Gustav Jung tarafından ortaya atılmıştır. Jung’a göre insanların korku, heyecan gibi duyguları, yetenekleri, istekleri salt kendi zihinlerinin ve deneyimlerinin ürünü değil; geçmişlerinden, ırklarından, soylarından hatta tüm insanlığın var olduğu tarihten beri yaşadığı tecrübelerden kaynaklanmaktadır.¹¹¹ Buradan hareketle FP’ye göre içinde bulunduğumuz ‘Türk toplumunun’ kolektif bilinçaltı, iki bin yıllık geleneğimiz, kültürümüz ve medeniyet

¹¹⁰ Bkz. İlgili haber için, Öcalan Erbakan ile Nasıl Görüştü?, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://odav4.com/siyaset/ocalan-erbakan-ile-nasil-gorustu-2410081200-3124> adresinden alınmıştır.

¹¹¹ Ayrıca bkz. Jung'un fikirleri için okuma önerisi olarak: Jung, C. (2015). *Kırmızı Kitap* (Çev. Gündüz O.). (Eserin orijinali 1957 yılında yazılmıştır.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.

birikimimizin sonucu olarak oluşmuştur. Geleneksellik vurgusu ön planda olan FP, modern milliyetçilik kuramında yer alan şekilde bir milli değerlerin değil ilkçi kuramla örtüşecek şekildeki kültürün altını çizmiştir.

FP'nin ulusal birliği sağlamaya yönelik politikası ise şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Fazilet Partisi, siyasi görüşleri, inançları ve hayat tarzları, ne olursa olsun her biri ayrı bir değer olan bütün vatandaşlarını birlikte yaşama arzu ve iradesinde birleştirmek ve buluşturmak için her türlü katkıyı sağlamayı temel hedefi kabul etmektedir.” (Fazilet Partisi Seçim Beyannamesi, 1999: 8-9).

Bir arada yaşama isteğinin milleti birlik içerisinde tutacağı yönünde beyan veren FP'ye göre birleştirici diğer unsurlar tarihi, milli ve kültürel değerlerdir. Bütünlüğün esası olarak bin yıllık tarihi birikim vurgusu özel olarak yapılmıştır ki burada asırlar boyunca Osmanlı çatısı altında birlikte yaşayan topluluklara atıf verilmektedir. Osmanlı Devleti için söylenen hoşgörü ve barış ortamı Türkiye için de gözetilmesi gereken öğeler arasında sayılmaktadır.

Fazilet Partisi'nin izleyeceği dış politikayı ‘konjonktürel’ değil ‘tarihi kavşak’ perspektifinde okuyacağı belirtilmiştir:

“Türkiye'nin tarihi, siyasi, ekonomik ve kültürel yakınlıklarının da üstünde kader ilişkisi bulunan Balkan ülkeleri, Orta Asya Türk Dünyası ve Ortadoğu'daki yeni gelişme ve oluşumlar ülkemizi doğrudan ilgilendirmektedir.” (Fazilet Partisi Seçim Beyannamesi, 1999: 43).

Belirtilen ifadelerde önemli olarak görülen nokta Türkiye'nin jeopolitik olarak konumundan ziyade ortak geçmişe sahip toplulukların yaşadığı topraklar ile yakınlıktır. FP'ye göre Türkiye, yakınlık gücünü doğru şekilde kullandığı takdirde tekrardan bulunduğu coğrafyanın öncü devleti olmayı başarabilecektir. Bu sebeple dış politikada yapılan anlaşmaların mühim oluşuna vurgu bir kez daha yapılmıştır:

“Türkiye'nin çıkarları açısından, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin tamamlanmasını hedefliyoruz. Türkiye'nin NATO içindeki etkin rolünü sürdürmeye kararlıyız. Türkiye'nin Orta Asya ile Batı Asya politikalarının koordineli hale getirilmesi açısından Ekonomik İş Birliği Örgütü'nün çok önem taşıdığına inanıyoruz. D-8 oluşumunun desteklenmesi ve geliştirilmesinin Türkiye'nin uzun vadeli çıkarları açısından kaçınılmaz görüyoruz.” (Fazilet

Partisi Seçim Beyannamesi, 1999: 46-47-48).

FP'nin dış politikada, Millî Görüş'ün daha önce Batılı devletlerin Türkiye'yi parçalama planı olarak gördüğü pek çok iş birliği anlaşmasını kabul ettiği görülmektedir. Bir taraftan dış politikada tam bağımsızlık ilkesine uyulmayan maddeler yazılmışsa da öte yandan milli ve bağımsız bir savunma sanayiinin tesisinin önemi üzerinde durulmuştur. Ekonomi politikasında ise IMF ve Dünya Bankası'nın 'kötü' oluşuna dair yapılan söylemlerin aksine bu defa uluslararası finans kuruluşları ile sağlıklı ilişkilerin kurulacağı yönünde beyanat verilmiştir. FP, Millî Görüş'ün esasları ile çelişen vaatlere sahiptir.

Kültür politikası kapsamında FP için kültürün ne anlam ifade ettiği şu şekilde tanımlanmıştır:

“Fazilet Partisi'ne göre kültür, konuştuğumuz dil gibi toplumun unsurları tarafından ortaklaşa üretilen bir değerler dünyasıdır. Türkiye'de uzun yıllar izlenen politikalarla toplum kültürel üretim süreçlerinin dışında tutulmuş, yalnızca verileni almak zorunda olan tüketici bir kitle olarak görülmüştür. Yönetimin merkeziyetçi karakteri kültür oluşturma görevini devlet kurumlarına vermektedir. Kültür ve sanat oluşturan resmî kurumların sübvansiyonla ayakta tutulması da oluşturulan kültürün ne kadar milli kültüre dahil olduğunu göstermektedir.” (Fazilet Partisi Seçim Beyannamesi, 1999: 122-123).

Beyannameye göre Türkiye'de var olan milli kültür ve cumhuriyet sonrası yaratılan bir kültür şeklinde iki farklı kültür biçimi bulunmaktadır. Bu sebeple devlet eliyle dayatılan kültürün milli kültürle uyuşmadığı sonucuna varılmıştır. Kültür ve dil unsurları milli unsurlar olarak kabul edilmiştir ancak burada cumhuriyet öncesi dönemlerin vurgusu olduğu açıktır. FP'nin gayesi milli kültürün özgünlüğünü korumak ve yabancı kültürlerin etkisi altında kalmamasını sağlamak olarak belirtilmiştir. Bu noktada Atatürk'e atıf yapılarak kültür koruma politikası olarak şu vaade yer verilmiştir:

“M. Kemal Atatürk'ün ifadesiyle 'özü bir, inancı bir, sözü bir' kardeşlerimizin yaşadığı Türk Cumhuriyetleriyle iş birliği yapılarak Türk Dünyası Sinema Birliği'nin Türk-İmaj adı altında kurulması sağlanacaktır.” (Fazilet Partisi Seçim Beyannamesi, 1999: 126).

FP'nin kendisinden önce aktif olan Millî Görüş partilerinden farkı olarak ilk defa Atatürk'e doğrudan yer verdiği görülmüştür. Bunun yanı sıra 'Türk' kalıbı da sıklıkla kullanılmıştır. Ancak bu noktada dahi inanç birliğinden söz edilmesi dikkat çekici olmuştur.

FP'ye göre milli varlığın temel dayanağı aile kurumudur (Fazilet Partisi Seçim Beyannamesi, 1999: 129). Milletin geleceği ise aile yapısının tarihi ve tabii vasıfları, örf ve adetler ve güçlü bir ortak şuur ile teminat altına alınmalıdır. Aile, Millî Görüş ideolojisine göre sosyal yapının en güçlü varlığı olarak görülmektedir. Çünkü hareket, geleneksel mirasa verdiği önem doğrultusunda geçmiş ile olan bağlılığın geleceğe aktarılmasının yegâne aracını aile kurumu olarak ele almıştır.

Beyanname sonrası girdiği 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan seçimlerinde FP, Türkiye genelinde %15 oy oranına gerilemiş, yerelde ise %18'lik oy oranına ulaşmıştır.¹¹² Meclisteki yemin törenine FP İstanbul milletvekili Merve Kavakçı'nın başörtüsü ile katılması siyasal İslam tartışmalarını yeniden alevlendirmiş; FP partisinin korktuğu kapatma davası açılmıştır. DSP liderliğinde ANAP ve MHP'nin ortaklığında kurulan ANASOL-M hükümeti (57. Türkiye Hükümeti) döneminde FP hakkında açılan kapatma davası 2001 yılında sonuçlanmış ve parti laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline geldiği gerekçesiyle kapatılmıştır. Kaldı ki süreç boyunca FP etkin bir siyasi alan yaratmada yetersiz kalmıştır.

FP politikada kalabildiği süreçte selefi olan RP'den daha liberal, Batı ile uzlaşıcı, insan hakları ve demokrasi vurgusu ön plana çıkan bir profil çizmiştir (Özdemir, 2015: 180). Partinin bu yeni durumunun sebepleri, varlığını sürdürebilme ve eski çizgisi ile ilerleyememe olmuştur. Millî Görüş'ün kolektif ekonomik anlayışından serbest piyasa ekonomisi söylemlerine geçilmiş, dış politikada ise Batı karşıtlığından Avrupa Birliği'ne üyelik konusundaki destekleyici tavra doğru bir değişme yaşanmıştır. 1999 yılında yayımlanan seçim beyannamelerinde küresel bütünleşmeye, Avrupa Birliği ile ilişkilerde iyileşmeye, NATO'ya bağlılığa açıkça yer verilmiştir. Millî Görüş'ün fikirsel olarak kırıldığı ve kopuşlar yaşandığı görülen partide politika üretememe beceriksizliği ve devam eden İslamcılık-laiklik gerginliği oy kaybına neden olmuştur. Kendi içindeki sorunlar yanı sıra parti, iç siyasette yaşanan istikrarsızlıklardan ve bitmeyen ekonomik sıkıntılardan bunalan toplumun tercih edeceği bir parti olma çizgisinden uzakta kalmıştır. Millî Görüş Hareketi için de bu durum sancılı bir sürecin başlangıcı olmuştur.

¹¹² Bkz. 1999 Türkiye Genel Seçimi Oy Dağılımı, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://secim.haberler.com/1999/> adresinden alınmıştır.

1999 Türkiye Yerel Seçimi Oy Dağılımı, 04 Aralık 2021 tarihinde <http://secim.aha.com.tr/Bolgeler.aspx?belde=0&il=0&ilce=0&parti=0&s=18%20Nisan%201999%20Belediye%20Se%C3%A7imi&skod=1061&stip=7> adresinden alınmıştır.

4.5. 21. Yüzyılda Millî Görüş: Saadet Partisi

FP'nin kapatılmasının ardından parti içi ayrışma gün yüzüne çıkmış ve bu ayrışma Millî Görüş çizgisinden daha ılımlı bir yol izlenmediği takdirde rejimin laik/bürokratik kesiminin Millî Görüş partilerinin hangi konuma gelirse gelsin siyasal hayatta kalmasına izin vermediği gerçeğine karşılık çizgiyi sürdürmeye kararlı iki grup arasında yaşanmıştır. Neticede 2001 yılında 'geleneksel' olanı korumak isteyenler Erbakan'ın geri planda ve Kutan'ın başkanlığında Saadet Partisi'ni kurarken; SP içerisinde var olamayacağını anlayarak yeni bir partiye ihtiyaç duyan 'yenilikçi' kanat, Erdoğan ve Gül'ün liderliğinde AKP'yi kurmuştur. SP, Millî Görüş çizgisini devam ettiren bir parti olma niteliği taşıırken; AKP muhafazakâr demokrasi adını verdikleri çizgiye geçmeyi tercih etmiştir. AKP Millî Görüş partisi değildir, kaldı ki parti yönetim düzeyinde 'Millî Görüş gömleğini' çıkarttıklarını net bir ifade ile beyan etmiştir.¹¹³

SP'nin 2001 yılında yayımlanan 39 sayfalık parti programına bakıldığında ahlak ve maneviyat kavramları pek çok yerde vurgulanmıştır ancak birtakım kelime değişikliklerine gidildiği görülmektedir. Hak ve batıl mücadelesi yerine doğru hak ve yanlış hak kavramları kullanılmış, Adil Düzen söylemi yerine reel ekonomi tercih edilmiştir. Ancak yapılan değişiklik öze ilişkin değildir, kavramların anlamı aynı kalmıştır. SP'nin Türk milletini tanımlayan ifadelerine şu şekilde yer verilmiştir:

“Milletimiz Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra vatanı yabancıların istilasından kurtarmış, dağılan Osmanlı Devleti'nin yerine Atatürk'ün önderliğinde Cumhuriyeti kurmuş ve hedefine muasır medeniyete ulaşmayı koyarak dünya milletleri arasındaki onurlu yerini almıştır.” (Saadet Partisi Programı, 2001: 2).

Millî Görüş'ün partilerinde özellikle Refah Partisi'nden sonra Atatürk ve cumhuriyet vurgusunun olduğu görülmektedir. Parti programında demokrasi, ifade özgürlüğü, laiklik, hukukun egemenliği başlıklarına yer verilmiştir fakat milliyetçiliğe ilişkin bir başlığa rastlanmamıştır.

Programda çalışma için ilgi çekici hususlardan bir tanesi partinin Hitler faşizmi ile ilgili beyan ettiği ifadelerdir. SP'ye göre İkinci Dünya Savaşı'nın ve milyonlarca insanın ölümünün sebebi Almanya'nın sömürgeci tavrıdır (Saadet Partisi Programı, 2001: 33). Parti,

¹¹³ Bkz. 17 Mayıs 2003 tarihli Milliyet Gazetesi, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://ovz9m4bd.rocketcdn.com/wp-content/uploads/2021/01/compressed-mw1x.jpg> adresinden alınmıştır.

faşizmin acı ve gözyaşı getirdiğini belirtmiş ve karşısında olduğunu açıklamıştır. Konu içeriği olarak faşizmin temellerine, sebep ve sonuç ilişkisi kapsamında yapısına yer verilmemiştir.

2002 yılında yapılması kararlaştırılan erken seçimlere gidilirken yayınlanan 50 sayfadan oluşan parti beyannamesinde ise keskin ifadelerle Millî Görüş söylemi yer almıştır. “Saadet Partisi Millî Görüş’tür.” ifadesinin yanı sıra içerik olarak da Millî Görüş anlayışının yansıtıldığı bir beyanname sunulmuştur (Saadet Partisi Seçim Beyannamesi, 2002). Asıl amaç Millî Görüş tabanını kaybetmemek olmuştur (Yılmaz, 2016: 1177). Ancak 3 Kasım 2002 seçimlerinde SP, %2 bandına kadar gerileyerek parlamentoya milletvekili gönderememiştir.¹¹⁴ İstanbul ve Anadolu sermaye gruplarının İslami kesimleri SP’den desteğini büyük oranda çekmiş ve Millî Görüş siyaseti artık seçmen tarafından tercih edilebilirlik özelliğini kaybetmiştir. Çözümü genel başkan değişikliğinde bulan parti, 2003 yılında yaptığı kongreyle bir kez daha Erbakan’ı seçmiştir. Fakat Kayıp Trilyon Davası’ndan aldığı mahkûmiyet doğrultusunda Erbakan partiden ayrılmış, Kutan tekrar göreve gelmiştir.

Her ne kadar 2004 yılında yapılan yerel seçimlerde oy oranını %4 düzeyine çıkarmayı başarsa da bu görece bir artış olmakla kalmış ve 2007 genel seçimlerinde Millî Görüş tekrar %2’ye kadar gerilemiştir.¹¹⁵ 2008 yılında tekrar kongreye giden SP’de bu defa genel başkan Numan Kurtulmuş olmuştur. Kurtulmuş döneminde Millî Görüş söylemindeki İslami referansların azaltılması yönündeki anlayışı yeniden yorumlama fikri ve Millî Görüş’ün önde gelen isimlerine parti listesinde yer vermemesi parti içinde bir bölünmeyle daha sonuçlanmıştır (Arpacı, 2012: 434). 2009 yılındaki yerel seçimlerde %5 oy bandına ulaşsa da Kurtulmuş partideki görevinden istifa etmiş ve yeni bir parti kurma çalışmalarına başlamıştır.¹¹⁶ Boşalan genel başkanlık koltuğuna son kez Erbakan oturmuş ve vefatına kadar (2011) görevi sürdürmüştür.

2015 yılından sonra yükselen milliyetçilik karşısında AKP oylarının Cumhuriyet İttifakı’nın bir diğer ortağı MHP’ye kaymış olması, kitlelerin İslami çareler aramadığını göstermiştir (Çakır, 2018a). SP sadece bu durum karşısında manevra yapmıştır ancak 2018

¹¹⁴ Bkz. 2002 Türkiye Genel Seçimleri Oy Dağılımı, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://secim.haberler.com/2002/> adresinden alınmıştır.

¹¹⁵ Bkz. 2004 Türkiye Yerel Seçimleri Oy Dağılımı, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://secimanketi.tv/sonuclar/2004-yili-yerel-secim-sonuclari> adresinden alınmıştır.

2004 Türkiye Genel Seçimleri Oy Dağılımı, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://secim.haberler.com/2007/> adresinden alınmıştır.

¹¹⁶ Bkz. 2009 Türkiye Yerel Seçimleri Oy Dağılımı, 04 Aralık 2021 tarihinde <https://secim.haberler.com/2009/> adresinden alınmıştır.

Ayrıca bkz. Halkın Sesi Partisi (HAS Parti)

yılında girdiği Millet İttifakı (İYİ Parti ve CHP) ile kendi tabanında milliyetçi hassasiyetlere sahip kesimleri de rahatsız etmiştir.

Saadet Partisi'nin günümüzdeki 70 sayfalık parti programına bakıldığında partinin amacı bir kez daha 'maddi ve manevi olarak kalkınmış Yeniden Büyük Türkiye' şeklinde ifade edilmektedir (Saadet Partisi Programı, 2019: 6). Güçlü, öncü ve büyük Türkiye özlemi tekrarlanarak tarihsel bir zemine dayandırılmıştır. Toplumun bütün kesimlerinin kucaklanacağı vaat edilerek etnik, dini, mezhepsel ve kimlik ayrımcılığının karşısında durulacağı belirtilmiştir:

"Devlet ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, mezhebi, siyasi görüşü, sosyal menşei, serveti veya herhangi bir özelliğini gözetmeden bütün insan haklarını ve özgürlükleri garanti altına almalıdır." (Saadet Partisi Programı, 2019: 11).

Millî Görüş'ün son partisi olarak ele aldığımız SP'de aile, eğitim, ahlak ve maneviyat, milli ve manevi değerler konuları üzerinde tekrar durulduğu görülmektedir. Fakat bu defa IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlara aynı sempatiyle yaklaşılmamıştır. Türkiye'nin çıkarlarının bu tip kuruluşlarla uyuşmadığı iddia edilmiştir.

SP'ye göre Türkiye daimî tehdit altında olan bir ülkedir. Çünkü:

"Türkiye merkeze alınıp 360 derece daire çizilse, her bir coğrafyanın sigortasının bu topraklar olduğu rahatlıkla görülebilecektir. Tarihin derinliklerinden, Selçuklu'dan, Osmanlı'dan günümüze kadarilmekilmek işlenen güçlü bağların varlığı ortadadır." (Saadet Partisi Programı, 2019: 54).

Tarihi atıflar Saadet Partisi programında da güçlü şekilde kendini göstermektedir. Türkiye'ye tarihsel bir misyon biçen partiye göre Bosna'da yaşanan soykırımdan Kosova'nın bağımsızlığına, Karabağ'daki savaştan Orta Asya ülkelerindeki gelişmelere kadar yakın coğrafyayı ilgilendiren her türlü hadise Türkiye'nin de meselesi olmalıdır. Özellikle dış politikada Türkiye'nin doğusundaki tarih, maneviyat ve soydaşlık bağıyla bağlı olduğu Türki cumhuriyetlerle ilişkilerin güçlendirilmesi noktasına değinilmiştir. Bu noktada özellikle Doğu Türkistan'da yaşanan olumsuzlukların Türkiye tarafından kabul edilemez olması gerektiği vurgulanmıştır (Saadet Partisi Programı, 2019: 64). Parti Büyük Ortadoğu Projesi vb. haritaların etnik ve mezhepsel ayrımcılığa sebep olduğunu ve bu projelerin İslam ülkelerinin sınırlarını değiştirmeyi, Siyonizm'e katkı sunmayı amaçladığını iddia etmektedir (Saadet

Partisi Programı, 2019: 54). Partinin anlayışı doğrultusunda yakın tarihte Suriye’de yaşanan gelişmeler emperyalist güçlerin Suriye’de yarattığı olumsuzluklar şeklinde tanımlanmıştır. SP’ye göre çözüm bölge ülkelerinin bir araya gelmesidir (Saadet Partisi Programı, 2019: 55). Elbette Türkiye lider ülke konumunda bu birlikteliğin başında olacak şekilde konumlandırılmıştır.

Saadet Partisi’nin Türkiye’nin tehdidi olarak gördüğü bir diğer mesele Ermeni Soykırımı iddiası meselesidir. Meselenin kökünün siyasi olduğu iddia eden SP’ye göre milletin tarihinde soykırım yoktur (Saadet Partisi Programı, 2019: 60). Kaldı ki SP bu durumun imkansızlığını şu şekilde tarih etmiştir:

“Yeryüzünün her tarafında, insanları şiddet kullanarak esir ve köle yapmak isteyen ırkçı emperyalizmin gayelerini, tarih boyunca Selçuklular ve Osmanlılar önlemiştir.” (Saadet Partisi Programı, 2019: 61).

SP’ye göre bu mirasa sahip olan Türkiye mirasın gerektirdiği şekilde davranmıştır ve davranmaya devam etmektedir. Irkçı emperyalizm ifadesinin ilk defa kullanıldığı program, neticede ırkçı emperyalist güç olarak gördüğü AB’ye üyeliğin kabul edilemez olduğunu belirterek, bu konuda tavır değişikliğine gittiğini göstermektedir. Bununla birlikte aynı tavır NATO ve BM için sürdürülmemiş; iş birliklerinin devam etmesi ancak Türkiye’nin menfaatine olma şartı ile kabul edilmiştir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Milliyetçilik hakkında bugüne kadar yapılmış tüm bilimsel çalışmalar farklı bakış açılarıyla ele alınmış olsa da ideolojinin karmaşıklığını ve bir o kadar da keskin oluşunu dile getirmekten geri duramamışlardır. Her toprak parçası üzerinde filizlenmiş olan milliyetçilik, bir taraftan modern döneme girişin simgesi olarak ulus devletlerin harcında bulunurken bir taraftan millet olma hissini yaratabilmesinin sonucu olarak bireyin hayatının her alanında kararlarına yön veren bir araç olma niteliğine sahip olmuştur. Yarattığı etkinin güçlü olmasından kaynaklı olarak devletin kendisinde, vatandaşında, devlete karşı olan aygıtlarda görüldüğü gibi, dilde, dinde, kültürde ve tarihte de yerini almıştır.

Milliyetçilik olgusunu ele alırken zaman, mekân, kişi gibi sınırlandırmalar yapmak olgunun anlaşılabilirliğini artırmak noktasında gereklidir. Öte yandan milliyetçiliğin ne denli farklı sirayet ettiğinin kanıtlanabilmesi de karşılaştırmalı içerik üretip üretmemeye bağlıdır. Çünkü bir ulus devletin inşa edilmesi sürecinde gördüğümüz milliyetçilik aynı ulus devletin yıkılmasına da sebep olabilir. Toplumsal bütünleşmenin zeminini oluşturduğu gibi toplumsal birliğin dağılmasına da yol açabilir. Milliyetçiliğin tezatlık dolu yapısı teorik çerçevesinde de kendini göstermektedir. Modernist kurama göre en geç 1800lü yıllarda oluştuğu söylenen ve milliyetçilikten doğan milletler, aynı milliyetçiliğin tesiri ile ilkçi kuramın dediği gibi kendi varlıklarının asırlar öncesinden beri var olduklarının inancını taşımaktadır.

Toplulukların kendilerini tanımlarken kullandıkları birtakım unsurlar milliyetçilik ideolojisinin ana aygıtlarını oluşturmaktadır: dil, bayrak, toprak, marş vb. Elbette bu öğeler milliyetçiliğin doğuşundan önce de kullanılmıştır ancak milliyetçilik öğelere kendi söylemini vererek onları milletler için anlamlı semboller haline dönüştürmüştür. Örneğin bayrak veya flamalar topluluk halinde yaşayan insanların 'biz buyuz' şeklindeki betimlemesine yardımcı olan bir araç olarak tarih boyunca karşımıza çıkmaktadır. Ancak bir ulus devletin bayrağı, milliyetçilik ile milletin simgesi olarak anlamlaşmıştır. Bahsi geçen unsurlar milletin kültürü ile de ilişkilidir. Kaldı ki milliyetçi bir bakış açısı ile bakıldığında zaten milletlerin kültüründe hep milli öğeler var olmuştur. Bu sebeple esasen moderniteden sonra ortaya çıkan, örneğin milli marşlar, yazıldığı dönemden çok daha öncesinde yaşanan tüm olayları kapsayıcı şekilde ele alınmaktadır. Durumun yarattığı karışıklık milliyetçiliğin okunmasında da karışıklık yaratmaktadır.

Çalışmada bilimsel metotlara uygun olarak yapılan yer sınırlandırması Türkiye olmuştur. Türk ulus devletinin kurulmasında, ki bu aynı zamanda aynı topraklarda var olan Osmanlı Devleti'nin dağılması demektir, Türk etnik kökenine sahip bireylerde, Türk olmayan ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan azınlıklarda, Türk siyasi yapısında hem sağ hem sol akımlarda ve siyasi partiler düzeyinde milliyetçiliğe rastlamak mümkündür. Bunun sebebi milliyetçiliğin ta kendisidir. Türkiye'de milliyetçilik resmî ideolojinin ana damarı olurken çevreye itilen grupların da kimlik öznesi olmuştur. İçine girdiği yapıyla eşleştirildiği için milliyetçiliğin farklı biçimleri doğmuştur ve milliyetçi unsurların kullanımı da buna bağlı olarak çeşitlilik göstermiştir. Her ne kadar milliyetçilik aynı şekilde düşünülme de toplumsal olgu olarak gündelik yaşıntıyı kategorize eden hali neticesinde Türk siyaseti için başarının sırlarından bir tanesidir.

Türkiye'de İslamcılığın siyasi partiler düzeyinde var olduğu en güçlü hareket olan Millî Görüş Hareketi'nde de milliyetçilik, kimlik dönüştürmenin aracı olarak belirmiştir. Milliyetçiliğin modernist çerçevesinin aksine geleneksellik ve muhafazakarlıkla olan ilişkisi ve din unsurunu da için alabilme durumu Millî Görüş akımının da milliyetçiliği bu yönüyle kabul etmesine neden olmuştur. Öte yandan kendi ideolojik yapısına ters düşen milliyetçilik anlayışlarını ise reddetmiştir. Demek ki milliyetçilik ideolojisi salt iyi veya salt kötü olarak tanımlanmamış; türü ve içeriği önem arz etmiştir. Aynı zamanda din ve milliyetçiliğin harmanlanmasına özel olarak dikkat edilmiştir zira akımın ana eksenini İslamiyet'tir.

Modernite öncesinden beri var olan din, milliyetçiliğin içerik haritasındaki unsurların şekillenmesinde rol oynamıştır. Nasıl ki dini ritüellerin ve kalıpların içinde bir ruhanilik ve duygu yükü varsa bu durum milliyetçilikte de görülmektedir. Hatta pek çok imge, sözcük ve his aynıdır. Yüceltmek, kutsallık atfetmek, gururlanmak ve feda etmek her iki tasavvur için de son derece mühim kavramlardır. Tek fark milliyetçilik ideolojisi simgeleri sekülerleştirebilme kabiliyetine sahiptir ve içkinleştirdiği anda dönüştürebilir. Milliyetçilik laiklik ve demokrasi gibi seküler kavramlara daha aşina ve adapte olma yeteneği daha yüksektir. Elbette milliyetçilik de din üzerinde bir tahakküme sahip olmuştur. Milliyetçiliğin din olgusunu benimsemesi ve bir unsuru haline getirmesi ona düşman olmadığını kanıtlama ihtiyacındandır. Milliyetçi akımlar sınırlarını çizdiği toprak parçası üzerinde yaşayacak olan insanlara milli kimlik biçerken dini öğeleri sıklıkla kullanmıştır. Milliyetçilik ve din ilişkisi paradoksaldır. Kaldı ki İslam dini ve milliyetçilik ayrı bir çalışmanın konusudur.

Tüm milliyetçilik yorumlarını açıklayacak tek bir kuram olmadığı için Millî Görüş'ün doğrudan olmayan milliyetçilik anlayışını çözümleyebilmek amacıyla milliyetçiliğin unsurlarıyla olan ilişkisine bakmak gerekir. Millî Görüş Hareketi'nin tanımı yapıldığı zaman birden fazla sıfat kullanılmaktadır: Osmanlıcı, siyasal İslamcı, milli, radikal olmayan vb. Esasen bu tanımlamaların hepsi bir yönüyle Millî Görüş'e uymaktadır. Akımın içeriği Millî Görüş'ün siyasi partilerinde aynı kalmakla birlikte, Erbakan'ın pragmatist bir tutumla konjonktüre karşılık verdiği ani tavır değişiklikleri, stabil ve kapsamlı bir milliyetçilik anlayışına sahip olunmadığını göstermektedir. “Millî” olarak başlayan parti ismi (ki esas anlamı dini, İslami'dir) süreç içerisinde yerini maneviyat yüklü kelimelere bırakmıştır. Ancak Millî Görüş her zaman partilerin beslendiği kaynak olmuştur. Dikkat edilecek nokta millilik vurgusunun ‘millî’ kelimesi üzerinden yapılması; örneğin ‘milliyetçi görüş’ şeklinde bir başlığın kullanılmamasıdır. Millî Görüş'ün kendine has ve koşullara göre esneyebilen bir milliyetçilik anlayışı vardır.

İlk parti olarak Milli Nizam Partisi, İslamcı ve milliyetçi/mukaddesatçı kesimlerin ilk güçlü sesi olarak görülmektedir. İkinci parti olan Milli Selamet Partisi ise Türk siyasetinde ve dış politikasında yaşanan gelişmeler neticesinde daha milli bir görünüme bürünmüştür. Milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı akımların özellikle 1970'lerden sonra sol karşıtı zeminde buluşmaları neticesinde MSP de bu kanatta yerini almıştır. Ancak kendi içerisindeki İslami radikalleşmeye engel olamamıştır. Bu milliyetçilikten arınma hali 1980'li yıllara gelindiğinde milliyetçiliğin ‘modern kötü’ olarak görülmesine de sebep olmuştur. Ancak Millî Görüş'ün üçüncü partisi olan Refah Partisi, dönem itibarıyla milliyetçi/muhafazakârlıktan kopamamıştır. Parti içinde gelenekselcilik ve İslamcılık haricinde yaşanan fikir ayrılığı, milliyetçilikle olan ilişki için de geçerli olmuştur. He ne kadar 1991 yılında Kutan, partisini ‘milliyetçi/mukaddesatçı’ olarak tanımlamışsa da 90'lı yıllar Refah için milli unsurlardan kaçış anlamına gelmiştir. Peki milliyetçilikle olan çok yönlü ilişkisinde Millî Görüş hangi bakışa sahiptir?

Hareketin partilerinde yer alan genel anlayışına göre milliyetçi unsurlar İslamiyet ile bütünleştirilmeye çalışılmış ve böylece meşruiyet zemini yaratılmıştır. Müslüman ve Türk birleşimi kullanılmış; Osmanlı, fiziksel (maddi) güç olarak Türk'ün ve manevi güç olarak İslam'ın kenetlendiği bir yapı olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne atfedilen önem neticesinde ‘ulus devlet’ Türkiye'ye ‘merkez ülke’ payesi biçilmiştir. Yeniden Büyük Türkiye ve İslam Birliği tasavvurları tıpkı aşırı milliyetçilikteki ırk birliğini andırıcı şekilde emperyal

fikirler içermektedir. Millî Görüş'ün bu ilkçi ve etno-sembolcü milliyetçiliği geçmişe duyulan özlemin geleceği şekillendirmesi gayesinin olmasına neden olmuştur. Bu sebeple hareketin kurucuları tarihten seçilmiş, Türklerin İslamiyet'e geçişinden sonra yaşanan tarihi olaylar kutsallık atfedilerek anılmıştır. Çünkü Millî Görüş'ün milli tarih anlayışı Selçuklu, Osmanlı ve yeni Türkiye'yi kapsamaktadır. Örneğin Millî Görüş ulusal bayramlara (29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı vb.) mesafeliyken İstanbul'un Fethi, Malazgirt'in Yıl Dönümü gibi İslami ve aynı zamanda milli anlamlar yüklenen günleri önemsemiştir. Bu aynı zamanda bir kültür milliyetçiliği anlamına da gelmektedir. Yapılmak istenen vurgu "Biz böyle bir milletiz." vurgusudur. Kaldı ki Millî Görüş'te milliyetçi bir unsur olarak 'millet' unsuru oldukça mühimdir. Ancak bu noktada millet modern anlamda ele alınmamıştır hatta özel olarak 'ulus' kelimesinin kullanımından kaçılarak Arapça kökenli 'millet' kelimesi kullanılmıştır.

Milliyetçi unsurların İslami yorumlanması Millî Görüş'ün milliyetçilik anlayışının doğrultusunu göstermektedir. Ulusal öğeler Millî Görüş için maneviyat ve geleneksellik yüklendiği zaman anlamlı ve korunabilmeye değer olmaktadır. Bunun görünür örneklerinden bir tanesi 'şehitlik' kavramıdır. Ulus devlete bağlı bulunan ulusal ordunun mensubu olan bir askerin, ulusal birliğin bozulmasına yönelik bir tehdit anında hayatını kaybetmesi olayı dini bir terim olan şehadet ile açıklanmaktadır. Millî Görüş'e göre asker aynı zamanda Türk-İslam sancağının koruyucusudur ve sancağın yere düşmemesi için hayatını feda etmiştir. Netice Türk denilen varlığın bir yarısı Müslüman'dır.

Millî Görüş'ün milliyetlerle alakalı en büyük sınavı oy deposu olan Güneydoğu'da ortaya çıkan PKK terörü olmuştur. Bir taraftan Kürtleri bir taraftan milliyetçi tabanını kaybetmek istemeyen hareketin tavrı çift yönlü olmuştur. Sahabe Hz. Selman'ın "*Ben İslam'ın oğlu Selman'ım. İşte benim soyum ve ırkım.*" şeklindeki ifadesinden örnek verilerek etnik kimliğin değil İslami kimliğin önde tutulması gerektiği vurgulanırken; öte yandan Halife Hz. Ömer'in "*Soyunuzu öğrenin, Mezopotamyalı Nebatiler gibi filanca köyden geldim demeyin.*" sözleri kullanılarak Kürtlerin etnik kökenini bilmeleri ve kabul etmelerinin hakkı teslim edilmiştir. İslami bir milliyetçilik çerçevesiyle etnik milliyetçiliğin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Milli Nizam Partisi'nin 'maddi ve manevi kalkınma' sloganıyla çizgisine başlayan ve Ortak Pazar'a karşı duran Millî Görüş, Milli Selamet Partisi'nde de aynı çizgiye sahip olsa da Milliyetçi Cephe Hükümetleri döneminde koalisyon içerisinde bulunan partilerin

antiemperyalist çizgide yer almamaları neticesinde ABD ve AET karşı duruşunu net olarak sergileyememiştir. Refah Partisi döneminde bir kez daha antiemperyal çizgiden bahsedilmiş, Ortak Pazar, IMF'ye, AET'ye, AT'ye karşı olunduğu ifade edilmiştir. Ancak REFAHYOL iktidarı ile hükümete gelindiğinde antiemperyalist söylemlerdeki vaatler yerine getirilme imkânı bulunmamıştır. Fazilet Partisi'nde ise kendisinden öncekilerden farklı olarak parti programında evrensel anlaşmaların (BM Evrensel Beyannamesi, AGİT, Avrupa İnsan Hakları Beyannamesi, Paris Şartı, Helsinki Nihai Senedi vb.) zorunluğu olduğuna inanıldığı yer almakla birlikte bu tip ekonomik iş birliği teşkilatlarına, Gümrük Birliği, NATO ve BM'de aktif rol alınmasının milli menfaatlere yönelik olduğu açıkça ifade edilmiştir. Son parti olan Saadet Partisi'ne gelindiğindeyse Adil Düzen söylemi yerini reel ekonomi kavramına bırakmıştır. Fakat bu defa IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlara olumlu yönden bakılmamıştır.

Millî Nizam Partisi'nin dış politika anlayışına göre, Siyonizm, ABD, Batı dünyası, 'bize' ait olmayan olarak görülmektedir. Millî Selamet Partisi döneminde ise inanç kaynağından uzaklaşan Türk topluluklarının Türklüklerini de yitirdikleri vurgulanmış, Türklerle akraba oldukları iddia edilen Finler, Macarlar, Avarlar gibi toplulukların gayrimüslim oldukları için dirliklerini sağlayamadıkları ifade edilmiştir. Aynı dönemde yaşanan Kıbrıs Harekâtı, Erbakan'ın sözleriyle 'Türk soydaşlara ve Müslümanlara' yaşatılan zulümler ve katliamlara karşı bir 'fetih' manası taşımıştır. Her ne kadar Refah Partisi iktidarı döneminde yürütölmek istenen dış politikada 'manevi ve tarihi değerlerle bağılı olduğumuz' şeklinde ifade edilen Orta Asya ölkeleri ile iş birliği sağlanacağı taahhüt edilse de bu yön daha çok İran, Libya, Mısır gibi Afrika, Ortadoğu ve İslam ölkeleri olmuştur. Fazilet Partisi'nin dış siyaset bakış açısı ise Türkiye'nin ortak geçmişe sahip topluluklara coğrafyanın öncü devleti şeklinde ön ayak olması payesi çerçevesinde şekillenmiştir. Balkan ölkeleri, Orta Asya ve Ortadoğu burada kastedilen topraklardır. Benzer misyon son olarak Saadet Partisi'nde de biçilmiş, Makedonya'dan Orta Asya'ya kadar yakın coğrafyada yaşanan gelişmeler Türkiye'nin de dahil olması gereken meseleler olarak görölmüştür. Özellikle dış politikada Türkiye'nin doğusundaki topraklarda yer alan ve Türkiye ile tarih, maneviyat ve soydaşlık bağı ile bağlanan Türki cumhuriyetlerle ilişkilerin güçlendirilmesi özellikle vurgulanmıştır.

Çalışmada Millî Görüş'ün siyasi partilerindeki milliyetçilik anlayışı sorunsallaştırılmıştır. Amaç doğrultusunda yapılan incelemeye göre, Millî Görüş partilerinde, milliyetçilik kuramları çerçevesinde ilkçi ve etno-sembolcü milliyetçilik kuramlarından;

kültür milliyetçiliğinden ve İslami milliyetçilikten izler görülmektedir. Millî Görüş hareketi milli hassasiyetlere sahip ve milli öğeleri barından bir harekettir. Türk-İslam sentezinden sonraki Türk milliyetçiliği kabul edebilmekte ancak Atatürk milliyetçiliğiyle bağdaşmamaktadır. Bu sebeple milliyetçi kanat ile ittifak halinde olduğu zamanlarda dahi rejimin milliyetçi unsurlarının karşısında yer almıştır. Hareketin milliyetçiliği açıktan bir faşizm veya ırkçılık tahayyülü içermemektedir. Ancak çoğu zaman ırkçı tınıların göze çarptığı görülmektedir. Milli olaylar, davalar, beka sorunu, yabancılar, düşmanlar gibi kavramlar milliyetçilikle kurulan köprünün net göstergesidir.

Bir siyasi partinin veya partilerin, bir fikir akımının veya hareketin sahip olduğu ideolojik içeriğin düzeyi ve ne şekilde tanımlanması gerektiği pek çok farklı bilimsel metotla incelenebilir. Bu çalışma partilerin programları ve yaşanan gelişmelere verilen reaksiyonlar baz alınarak genel çerçevede hazırlanmıştır. Buradan hareketle Millî Görüş'ün milliyetçilik anlayışı, hareketin mensubu olan insanlar üzerinde milliyetçi unsurların onlar için en ifade ettiğine yönelik bir anket çalışması yapılarak tespit edilebilir. Veyahut Türkiye'deki diğer milliyetçilik anlayışlarından birisi seçilerek karşılaştırmalı bir çalışma yapılabilir. Öte yandan olaylar ve kişiler üzerinden de değerlendirmeler yapılabilir. Millî Görüş ve Kürt sorunu ele alınabilir ya da partinin önemli isimleri ile yapılacak bilimsel görüşme neticesinde milliyetçiliğe bakış açıları incelenebilir.

6. KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. (2015a). Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor. Ağaoğulları, M. (Editör), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* içinde (569-596). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M. (2015b). Fransız Devrimi: Halk Sahneye Çıkıyor. Ağaoğulları, M. (Editör), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* içinde (597-632). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akçura, Y. (2015). *Türkçülüğün Tarihi* (Beşinci baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Akçura, Y. (2019). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Akçağ Basım.
- Akdoğan, U. (1999). *İslamcılık Bağlamında Türkiye'de Siyasal İslam'ın Gelişimi ve Refah Partisi 1980-1998*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akgül, A. (2011). MSP'nin Devrim Niteliğindeki Hizmetleri. 23 Şubat 2021 tarihinde <http://www.necmettinerbakan.net/haberler/msp-nin-devrim-niteligindeki-hizmetleri.html> adresinden alınmıştır.
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 131-150.
- Akıncı, A. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri: Etnisite/Ulus (Millet) İlişkisi. *İNSAN&İNSAN*, 6(21), 413-430.
- Akşin, S. (2008). Siyasal Tarih (1995-2003). Akşin, S. (Editör), *Bugünkü Türkiye 1980-2003 içinde* (163-184) (Sekizinci baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aktoprak, E. (2016). 'Postkolonyal' Bir Tahayyül: 'Yeni Türkiye'nin Yeni Ulusu. Aktoprak, E. ve Kaya. C. (Editörler). *21. Yüzyılda Milliyetçilik* içinde (293-322). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alperen, A. (2015). Cemaluddin Afgani'nin İslam Birliği İle İlgili Görüşlerinin Günümüz Müslüman Dünyasındaki Parçalanmışlık Sorunsalı Açısından Değerlendirilmesi. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 81-96.
- Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler* (Çev. Savaşır, İ.). İstanbul: Metis Yayıncılık (Eserin orijinali 1990'da yayımlandı).

- Arpacı, I. (2012). *Türk Siyasal Yaşamında Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan*. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Arpacı, I. (2017). *Türk Siyasetinde Erbakan*. İstanbul: Kopernik Yayınları.
- Arslan, E. (2020). Milliyetçilik. Atılğan, G. ve Aytekin, A. (Editörler), *Siyaset Bilimi* içinde (395-408) (Sekizinci baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- Arslan, H. (2019). *Millî Görüş Hareketi'nin Laiklik Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aşgın, H. (2018). *Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Millî Görüş Hareketi*. Doktora Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Atatürk, M. K. (2010). *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* (İkinci baskı). İstanbul: Göl Kitap.
- Aydemir, Ş. S. (2008). *Suyu Arayan Adam* (On dokuzuncu baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, S. (2000). *Modernleşme ve Milliyetçilik* (İkinci baskı). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (On sekizinci baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beşli, N. (2008). Bir Şehir Sosyologu Olarak Sema Erder ve Üç Araştırması. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 731-742.
- Bora, T. (2002). Milliyetçilik: Türk Fundamentalizmi. Bora, T. ve Gültekin, M. (Editörler), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde (15-22). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Türk Sağının Üç Hali*. İstanbul: Birikim Kitapları.
- Bozarslan, H. (2016). 2010'larda Ortadoğu'da Milliyetçiliği Tartışmak. Aktoprak, E. ve Kaya, C. (Editörler), *21. Yüzyılda Milliyetçilik* içinde (119-138). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buçukcu, Ö. (2020). *Milliyetçilik*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Chatterjee, P. (2016). Ütopik ve Gerçek Zamanda Halk (Çev. İşçi, O.). Aktoprak, E. ve Kaya, C. (Editörler), *21. Yüzyılda Milliyetçilik* içinde (9-46). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşar, S. (2016). Feminizm Milliyetçilikle Karşılaştığında: Teoriden Pratiğe, Pratikten Teoriye Etik Bakışlar. Aktoprak, E. ve Kaya, C. (Editörler), *21. Yüzyılda Milliyetçilik* içinde (95-118). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Çakır, M. (2016). Sağ Popülizm: Neoliberal Dönüşümün Egemenlik Aracı. Aktoprak, E. ve Kaya, C. (Editörler), *21. Yüzyılda Milliyetçilik* içinde (231-248). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, R. (2018a). Saadet Partisi Neden Hüsrana Uğradı? 05 Aralık 2021 tarihinde <https://medyascope.tv/2018/06/29/saadet-partisi-neden-husrana-ugradi/> adresinden alınmıştır.
- Çakır, R. (2018b). Millî Görüş Hareketi. Bora, T. ve Gültekin, M. (Editörler). *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* içinde (544-576). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çalmuk, F. (2000). *Selamün Aleyküm Komutanım/ Bir Erbakan Hikayesi*. İstanbul: Kim Yayınları.
- Çalmuk, F. (2001). *Erbakan 'ın Kürtleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çancı, H. (2008). Değişmeyen Boyutları Bağlamında Milliyetçiliğe Teorik ve Kavramsal Bir Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2), 105-116.
- Çeker, F. (2020). Millî Görüş'ün Siyasal Karakteri. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, H., ve Ekşi, H. (2008). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(99), 99-117.
- Demirhan, Ç. (1994). *Milli Nizam 'dan Refah 'a Erbakan Nereye Koşuyor?*. İstanbul: Hürgüç Gazetecilik.
- Devecioğlu, E. (2019). *28 Şubat Sürecinde Medya ve Siyasal İktidar*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Duman, L. (2015). 1983 Seçimlerine Katılan Siyasi Partilerin Milliyetçilik Anlayışları: Türk İslam Sentezinin Zaferi mi?. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 63, 31-66.
- Dursunoğlu, İ. (2016). Türk Siyasi Hayatında Merkez-Çevre İkilemi: Milli Nizam Partisi Örneği. *International Journal of Academic Value Studies*, 2(3), 48-55.
- Erbakan, N. (1990). *Refah Partisi 3. Olağan Kongresi Açılış Konuşması*. 06 Aralık 2021 tarihinde ESAM tarafından gönderilmiştir.
- Erbakan, N. (2009). Millî Görüş Nedir? *Millî Görüş Sempozyumu*, Ankara.
- Erbakan, N. (2018). *Davam*. İstanbul: Yeni Devir Matbaacılık ve Gazetecilik.

- Erbakan, N. (2019). *Millî Görüş İktidarı Niçin ve Nasıl?*. Türk, Ü. (Editör). Ankara: MG V Yayınları.
- Erbakan, N. (T.Y.) *Türk 2000 Vakfı Kıbrıs Barış Harekâtı konulu konuşması*. 23 Şubat 2021 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=gjFBtC1N2dU> adresinde alınmıştır.
- Erdem, T. (2020). Milliyetçilik. Erdem, T. (Editör), *Milliyetçilik içinde* (28-51). Antalya: Otorite Yayınları.
- Erdoğan, A. (2018). Yeni Bir Din: Milliyetçilik. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 227-253.
- Eren, K. (2016). *Milli Selamet Partisi ve 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Ergil, D. (1983). *İdeoloji ve Milliyetçilik*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Fazilet Partisi (1998). *Parti Programı*. Ankara: TBMM Kitabevi.
- Fazilet Partisi (1999). *Gün Işığında Türkiye: Seçim Beyannamesi*. Ankara: TBMM Kitabevi.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk* (Çev. Behar, B. ve Özdoğan, G.). İstanbul: İnsan Yayınları (Eserin orijinali 1983'te yayımlandı).
- Gellner, E. (2012). *Milliyetçiliğe Bakmak* (Dördüncü baskı) (Çev. Coşar, S., Özertürk, S., Soyarı, N.). İstanbul: İletişim Yayınları (Eserin orijinali 1994'te yayımlandı).
- Georgeon F. (2002). Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler: Suyu Arayan Adam'ı Yeniden Okurken. Bora, T. ve Gültekin, M. (Editörler), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik içinde* (23-37). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Georgeon, F. (1986). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri- Yusuf Akçura* (Çev. Er, A.) Ankara: Yurt Yayınevi.
- Göçek, F. M. (2002). Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım. Bora, T. ve Gültekin, M. (Editörler), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik içinde* (63-81). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökarp, E. (2007). Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 279-298.
- Gökarp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp Yayınları.

- Gökalp, Z. (2014). Millet Nedir?. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 1(3), 146-154.
- Gökalp, Z. (2019). *Türkçülüğün Esasları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Görücü, Ç. (2009). *Zeki Velidi Togan: Milliyetçilik ve Tarih Yazımı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gülalp, H. (2003). *Kimlikler Siyaseti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Güzel, S. Ç. (2021). Ulusalcılığın Ontolojisini Anlamak: Sivil ve Etnik Milliyetçilikler Bağlamında Bir Analiz. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(26), 30-45.
- Hatipoğlu, A. (2020). Türk Siyasetinin Yapısal Analizi Ders Notu. *Adnan Menderes Üniversitesi Uzaktan Eğitim Portalı*. 21 Ekim 2020 tarihinde <https://evdekal03.adu.edu.tr/> adresinden alınmıştır.
- Heyet, (1975). *Parti Liderlerinin Ruh Portreleri*. İstanbul: Umur Kitapçılık.
- Heywood, A. (2016). *Siyasi İdeolojiler* (Onuncu baskı). (Çev. Köker, L.). Ankara: BB101 (Eserin orijinali 2012’de yayımlandı).
- Hobsbawm, E. (1993). *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik* (Çev. Akınhay, O.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (Eserin orijinali 192’de yayımlandı).
- Hobsbawm, E., ve Ranger, T. (2006). *Geleniğin İcadı*. (Çev. Şahin, M.). İstanbul: Agora Kitaplığı (Eserin orijinali 1983’te yayımlandı).
- Holt, M. (2016). *Milliyetçilik Söylemi: Şiddetin Arap Dünyasındaki Kadınlara Etkisi* (Çev. İşçi, O.). Aktoprak, E. ve Kaya, C. (Editörler), *21. Yüzyılda Milliyetçilik içinde* (157-174). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Işık, M. (2018). *28 Şubat Post-modern Darbe Sürecinde Rol Oynayan Aktörler Hakkında Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Jaeschke, G. (1972). *Yeni Türkiye’de İslamlık* (Çev. Örs, H.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kara, İ. (2020). *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi (I)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kazan, Ş. (2017). *28 Şubat P*
ostmodern Bir Darbenin Anatomisi (Üçüncü baskı). Ankara: MG V Yayınları.

- Kedourie, E. (1971). *Avrupa'da Milliyetçilik* (Çev. Timurtaş, H.). Ankara: Milli Eğitim Basımevi (Eserin orijinali 1960'ta yayımlandı).
- Kısakürek, N. (1972). Bir Beraberliğin Hesaplaşması. Göze, E., Kısakürek, N., Akpınar, V. ve Mürsel, S. (Editörler). *Milliyetçi Yazarların Gözüyle MSP Çıkmazı* içinde (14-20). İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Kıvrak, E. (2010). Milli Nizam Partisi: Tarihi ve Kurumsal Bir Değerlendirme. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(12), 133-153.
- Koalisyon Protokolü (1975). *AP, MSP, CGP ve MHP Arasında Yapılan Koalisyon Protokolü*. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Koçer, M. (2019). *Türk Siyasi Tarihinde Prof. Dr. Necmettin Erbakan*. Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kol, Y. (2019). *İslami Hareketin Siyasal Temsilinde Yenilikçiler ve Gelenekçiler Ayrışması: Fazilet Partisi ve Sonrasında Ortaya Çıkan Siyasi Tablo*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Köktaş, Ö. (2014). Türkiye'deki Siyasal İslamcılığın Partileşme Serüveni: Milli Selamet Partisi'ne Doğuş Teorileri, Tipolojiler ve Kurumsallaşma Bağlamında Bir Bakış. Yazılı Bildiri, *Türk Dünyası'nda Kültürel ve Ekonomik İşbirliği Kongresi'14*, Tataristan, 759-766.
- Köktürk, M. (2016). *Millet ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Köseoğlu, N. (2002). Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri. Bora, T. ve Gültekin, M. (Editörler), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* içinde (208-225). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kymlicka, W. (2016). Geçiş Dönemi Adaleti, Federalizm ve Azınlık Milliyetçiliğinin İçselleştirilmesi (Çev. İşçi, O.). Aktoprak, E. ve Kaya, C. (Editörler), *21. Yüzyılda Milliyetçilik* içinde (47-94). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lenin, V. (1998). *Ulusların Kaderini Tayin Hakkı* (Çev. Erdost, M.). Ankara: Şahin Matbaa (Eserin orijinali 1968'de yayımlandı).
- Mardin, Ş. (2018). *İdeoloji* (On dokuzuncu baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K., ve Engels, F. (2014). *Komünist Manifesto* (Çev. Satlıgan, N.). İstanbul: Yordam kitap (Eserin orijinali 1848'de yayımlandı).

- Mayalı, A. (1997). Sultanahmet Mitingi Anlamli Bir Çıgıktı, Ama. Haksöz Okulu, 05 Aralık 2021 tarihinde <https://www.haksozhaber.net/okul/sultanahmet-mitingi-anlamli-bir-ciglikti-ama-1698yy.htm> adresinden alınmıştır.
- Meriç, C. (2005). *Bu Ülke* (Yirmi altıncı baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Milli Nizam Partisi (1970). *Kuruluş Beyannamesi*. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Milli Nizam Partisi (1970). *Parti Programı ve Tüzük*. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Milli Selamet Partisi (1972). *Parti Programı ve Tüzük*. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Milli Selamet Partisi (1973). Seçim Beyannamesi. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Milli Selamet Partisi (1977). *Seçim Beyannamesi*. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Milliyet Gazetesi (1977). Bülten. 05 Aralık 2021 tarihinde <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1977/10/12> adresinden alınmıştır.
- Mollaer, F. (2016). Yeni-Irkçılık, Kapitalizm ve Postmodernlik: Farkın Dirilişi, Kent Paryalarının Öfkesi ve Irkçılığın Yeni Görünümleri. Aktoprak, E. ve Kaya, C. (Editörler), *21. Yüzyılda Milliyetçilik* içinde (211-230). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mollaer, F. (2020). *Milliyetçilik Ders Notu*. 14 Haziran 2021 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=_VoY0nBhsHc adresinden alınmıştır.
- Montesquieu, C. (2011). Kanunların Ruhu Üzerine (Çev. Baldaş, F.). İstanbul: Hiperlink Yayınları (Eserin orijinali 1748’te yayımlandı).
- Neziroğlu, İ., ve Yılmaz, T. (2015a). *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (Cilt 1)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Neziroğlu, İ., ve Yılmaz, T. (2015b). *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (Cilt 2)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Neziroğlu, İ., ve Yılmaz, T. (2015c). *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (Cilt 3)*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Nimni, E. (2016). Uluslar, Bölgesel Azınlıklar, Demokratik Teori ve Ulusal Kendi Kaderini Tayin Hakkı (Çev. İşçi, O.). Aktoprak, E. ve Kaya, C. (Editörler), *21. Yüzyılda Milliyetçilik* içinde (175-207). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ortaylı, İ. (2005). Millet. *TDV İslam Araştırmaları Merkezi*. 27 Mart 2021 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/millet#2-osmanlilarda-millet-sistemi> adresinden alınmıştır.
- Ortaylı, İ. (2006). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öksüz, İ. (2016). Milletler: Siyasi Etnisite ve Milliyetçiliğin Uzun Tarihi ve Derin Kökleri. *Tarih Kritik*, 2, 123-136.
- Özdalga, E. (2015). *İslamcılığın Türkiye Seyri* (Dördüncü baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, H. (2015). 28 Şubat Süreci Arifesinde ve Ertesinde İki Millî Görüş Partisi: Refah Partisi (RP)- Fazilet Partisi (FP) (Karşılaştırmalı Analiz). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 165-193.
- Özer, M. A., Ayhan, U. ve İrdem, İ. (2018). Liberal Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği: Bir Dikotomi Mi Yoksa Uygulanabilir Bir Argüman Mı? *TESAM Akademi Dergisi*, 5(1), 35-62.
- Özkırımlı, U. (2019). *Milliyetçilik Kuramları* (Sekizinci baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Poyraz, F. (2006). *Türk Siyasal Yaşamında Millî Görüş Hareketi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Refah Partisi (1983). *Tüzük ve Program*. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Refah Partisi (1987). *Tek Çözüm: Refah Partisi Seçim Beyannamesi*. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Refah Partisi (1990). *Güneydoğu, Terör ve Çözüm*. 06 Aralık 2021 tarihinde ESAM tarafından gönderilmiştir.
- Refah Partisi (1991). *Seçim Beyannamesi*. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Refah Partisi (1995). *Büyük Seçim: Seçim Beyannamesi*. Ankara: TBMM Kütüphanesi.
- Renan, E. (1946). *Nutuklar ve Konferanslar* (Çev. Ishan, Z.) Ankara: Sakarya Basımevi (Eserin orijinali 1882’de yayımlandı).
- Saadet Partisi (2001). *Parti Programı*. 05 Aralık 2021 tarihinde <https://silo.tips/download/saadet-parts-programi-5> adresinden alınmıştır.
- Saadet Partisi (2002). *Acil Onarım ve Atılım Programı: Seçim Beyannamesi*. Ankara: TBMM Kütüphanesi.

- Saadet Partisi (2019). *Parti Programı*. 05 Aralık 2021 tarihinde <https://saadet.org.tr/tr/parti-programi> adresinden alınmıştır.
- Sarı, M. (2018). II. Meşrutiyet'in İlk Milliyetçi Partisi Milli Meşrutiyet Fırkası. *International Congress on Cultural Heritage and Tourism*, 358-364.
- Sarıtaş, M. (2004). Nurettin Topçu. Bora, T. ve Gültekin, M. (Editörler). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık içinde* (261-266). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saygılı, R. (2020). Millet. Erdem, T. (Editör), *Milliyetçilik içinde* (13-27). Antalya: Otorite Yayınları.
- Seyfettin, Ö. (1985). *Yarınki Turan Devleti*. İstanbul: Beyazıt Matbaası.
- Smith, A. (1994). *Milli Kimlik*. (Çev. Şener, B.). İstanbul: İletişim Yayınları (Eserin orijinali 1991'de yayımlandı).
- Soysal, E. (2018). Küreselleşme, Milliyetçiliğin Sonu Mu? *Uluslararası Beşerî ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 2(2), 21-28.
- Sönmez, Z. (2014). Ortadoğu'daki Etnik Çatışmaların Sebebi. *İNSAMER*. 26 Mart 2021 tarihinde https://insamer.com/tr/ortadogudaki-etnik-catismalarin-sebepleri_34.html adresinden alınmıştır.
- Spencer, P., ve Wollman, H. (2020). *Milliyetçilik* (Çev. Kelebekoğlu, K.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Suda, Z. (2021). Muhafazakârlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa. Hekimoğlu Örs, B. (Editör), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde* (115-158). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Taşkın, Y. (2007). *Anti-Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, U. (1977). *Erbakan'ın Günah Galerisi*. İstanbul: Orkun Yayınevi.
- Tuğrul, T. (2019). Millî Görüş Mefkuresinde İslam Birliği ve D-8 -Teori ve Pratik-. *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 23-49.
- Tuna, I. (2012). *Necmettin Erbakan'ın Siyasi Hayatının Türk Siyasi Tarihindeki Yeri ve Önemi*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Türk, R. (2015). *Türkiye’de Siyasal İslam’ın Partileşme Faaliyetleri: Millî Görüş Partileri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türkölmez, O. (2020). *Milliyetçiliğe Karşı Milliyetçilik*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Türköne, M. (2011). *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Üste, N. (2014). Wilson Prensipleri’nin Osmanlı İmparatorluğu Sonrası Anadolu’da Ulus-Devlet İnşaa Çabalarına Etkisi Bağlamında Lozan Müdahalesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18(Özel Sayı), 33-48.
- Üstel, F. (2017). *Türk Ocakları* (Dördüncü baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vincent, A. (2006). *Modern Politik İdeolojiler* (Çev. Tüfekçi, A.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık (Eserin orijinali 2003’te yayımlandı).
- White, J. (2013). *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler* (Çev. Güllüpinar, F. ve Taştan, C.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalçın, S. (1999). *Milli Nizam’dan Fazilet’e Hangi Erbakan?*. İstanbul: Su Yayınları.
- Yarıcı, M. (2017). *Millî Görüş Hareketi’nin Fikri Temelleri*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yaşlı, F. (2016). *Türkçü Faşizmden “Türk-İslam Ülküsü”ne*. İstanbul: Yordam Kitapç
- Yaşlı, F. (2019). *Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkeş* (İkinci baskı). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Yetkin, B. (2012). Milli Türk Fırkası’nın Sesi İfham Gazetesi’nin Mütareke Dönemine Bakışı (1919-1920). *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 1-26.
- Yılmaz, L. (2020). Türk Siyasal Hayatında Askeri Darbelerin Siyasal ve Anayasal İşlevi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XX(Özel Sayı), 203-231.
- Yılmaz, S. (2016). Millî Görüş Hareketi: Toplumsal Hareketlerde Çerçeve Değişimi Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1164-1185.
- Zabcı, F. (2015). Montesquieu: Yasaların Ruhu ve Siyasal Özgürlük. Ağaoğulları, M. (Editör), *Sokrates’ten Jakobenlere Batı’da Siyasal Düşünceler* içinde (541-567). İstanbul: İletişim Yayınları.

6. EKLER

EK 1. Milli Nizam Partisi Kuruluş Beyannamesi (1970)

BUGÜNKÜ DÜNYA AHVALİ VE DIŞTAN GÖRÜNÜŞÜMÜZ :

Bugün dünya milletleri arasında büyük bir yarış hüküm sürüyor, bazı milletler aya gidiyor, büyük güç ve kabiliyette harp silâhları geliştiriyor, maddi ilimler ve teknoloji sahasında başdöndürücü inkişaflar kaydediyorlar. Nükleer enerji harekete geçiriliyor, makineleşmekte ve organizasyonda yeni çığırılar açılıyor. İktisadi alanda modern verimli üretim, pazarlama ve satış sistemleri geliştiriliyor; refah seviyeleri yükseltiliyor. Öğretim ve eğitimde büyük ilerlemeler kaydediliyor, sayısız yeni araştırma müessesesi kuruluyor, kalifiye elemanların seviye ve miktarları sür'atle arttırılıyor. Sosyal güvenlik tedbirleri alınıyor. Beldeler, diyarlar imar ediliyor, yollar, caddeler, modern binalar ve tesisler yeni görünüşler ve yaşama şartları meydan getiriyor.

Bu maddi yarışta, ilerlemiş ve geri kalmışlar olmak üzere iki ayrı milletler kümesi meydana gelmekte ve bu kümeler arasındaki imkân ve seviye farkı da gün geçtikçe artmaktadır. Maddi sahada ilerlemiş memleketler, kalkınma hususunda iki ayrı sistem tatbik ediyorlar : «Kapitalist Sistem», «Sosyalist Sistem». Bu sistemler sadece iktisadi sahada kalmıyor; milletlerin içtimai ve manevî sahalarına da el atıyorlar ve böylece iki ayrı âlem meydana getiriyorlar. Satıhta ayrı bu iki gurubun, temelde, çok müşterek tarafları bulunmaktadır : Her ikisi de maddiyatçıdır, materyalisttir. Her ikisinde menfaatçidir, emperyalisttir. Her ikisi de diğer milletleri kendi kültür ve çıkarlarına esir etmeyi istemektedirler. Her ikisi de maddi ilerlemesine mukabil manevî tatminsizlik içindedir; maddi sahadaki refahları ilerledikçe manevî bunalımları artmaktadır.

Milletimizin bu manzara karşısındaki durumu, müsait iklim şartlarını bekliyen, bunu bulamadıkça kabuğunun içine çekilen, bulduğu anda da yine büyük manevî ve maddî medeniyet ağacını meydana getirme hasletindeki bir mukaddes tohum mesabesindedir. Millî Nizâm Partisinin kuruluşu ise, 150 yıldır her çeşit verimsiz iklim şartları muvacehesinde bütün bu şartlara dayanma ve hatta artık müteessir olmama mertebesine gelmiş öz cevherin kabuğunu delme ve dışarıdaki iklim şartları ne olursa olsun artık mutlâka yeniden en büyük ve gür medeniyet ağaçlarından birisini meydana getirme hareketidir ve diğer partilerin tohumun kabuğunu boyama çabalarından öteye geçmeyen gaye ve tutumlarının yanında açılmış halıs, özden ve içten gelen ve mesut neticeye giden, hayat ve maneviyat dolu tek ve kesin hamledir. Bunun için Millî Nizâm Partisi dokuzuncu parti değildir birinci partidir.

TARİHİMİZ :

Tarihin en büyük milleti olarak örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, dünyanın nizamını tanzim ve idare etmiş olan Milletimiz, uzun asırlar dünyanın nizamını sağlamak hususunda kendisini mesul görmüş ve dilimize «Nizâmı âlem için...» atasözü yerleşmiştir.

Milletimiz yakın çağlara kadar Batıdaki milletlerle tek tek karşılaşmamış, daima onların yekûnu ile karşı karşıya gelmiş ve her hususta galebe çalmıştır. Bin sene önce, Batının toplam gücü olan Haçlı Ordularına bu Millet karşı gelmiş, onların barbar hücumlarını göğsünde söndürmüştü; birkaç asır önce İstanbul'u fethederken ve Viyana kapılarını zorlarken aynı şekilde yine Batının toplam gücüne karşı zaferler elde etmiştir. Bu zaferler sağlanırken şüphesiz ki iman, temel kuvvet kaynağını teşkil et-

miştir. Fakat aynı zamanda maddi alanda da Batıdan önde idik. İlim, fen, teknoloji, öğretimde ve eğitimde ileri idik ve bilhassa ahlâkî üstünlüğümüz her sahadaki başarımızın temel taşıını teşkil ediyordu.

Milletimiz uzun asırlar manevî ilimler sahasındaki üstünlüğünün yanı sıra maddi ilimlerde de yapıcı, keşfedici, bulucu ve kurucu kabiliyeti ile bütün insanlığa önderlik ediyordu. Batının bugün bizden daha iyi faydalanmasını becerdiği maddi ilimlerin temelini kuran, onlara ilim hüviyetini veren ve o ilimlerin sahibi olan bizim milletimizdir.

Milletimizi dıştan yenemiyen batıl güçler, uzun asırlar sonra onu içten yenme yoluna yöneldiler ve bu hususta zamanla büyük başarılar sağladılar. Milletimizi kendi öz benliğinden uzaklaştırma ve fitratında mevcut ahlâk ve fazileti tatbikat sahasından kaldırmaya matuf maksatlı çalışmalar birkaç asırdanberi onu içten yıkmaya hususunda mühim merhaleler katetti. Tanzimatla su yüzüne çıkan ve bilahere günden güne meşruiyet kazanmaya başlayan kozmopolitlik ve gayri millilik hareketleri maddî ve manevî sahada gerilememize sebep olmuş ve Büyük İmparatorluğumuzu kısa zamanda çökertmeye ve yıkmaya kâfi gelmiştir.

Çanakkale ve İstiklâl Harplerimiz, bütün terediye rağmen imanına sarıldığı zaman bu milletin yine ne büyük harikalar gösterebileceğine dair en yakın tarihimizin açık şahaserleri ve milletimizin hayatini kaybetmediğini ortaya koyan kuvvetli delillerdir.

ÇOK PARTİLİ DEVRE VE İÇTEN GÖRÜNÜŞÜMÜZ :

1946 yılından itibaren memleketimiz çok partili rejim devresine girdi. O tarihten beri siyasi hayatımızda muhtelif partiler yer aldılar. Bunların içinde

bir kısmı da uzun yılar iktidarda kaldı. Çok partili devre bugün artık çeyrek asırlık bir maziye sahip bulunmaktadır. Bu süre esnasında milletimizce büyük alâka gören iki hareket olmuştur. Birisi D.P. nin kuruluş ve iktidara getiriliş hareketi diğeri de A.P. nin kuruluş ve iktidara getiriliş hareketidir. Bu hareketler millî heyecanla doğmuş ve gelişmiş hareketlerdir. D.P. yi iktidara getiren millî heyecan, D.P. iktidarının ilk yıllarında Yurt kalkınmasında önemli bir canlılık doğurmuş fakat bu canlılık milletimizi tarihî, büyük, şanlı mahrekine oturtmak için yetmemiştir.

A.P. yönetici ekibi ise iktidara geldiği andan itibaren kendisini iktidara getiren millî heyecanın ne olduğunu bilememiş, o heyecana sırt çevirmiş ve kısa bir süre sonra milletimizin öz varlığı ile tezat teşkil etmeğe başlamıştır. A.P. iktidarı millî bünye ile kaynaşmadığı için, zevahirin rakamlarla doldurulmasına rağmen, keyfiyet plânında boş ve kof bir devre olmaktan ileriye geçememiş ve dört senelik bir devreden sonra yıkılmaya başlamıştır. A.P. devresi, D.P. devresinin millî heyecanın maddi alandaki kalkınma hareket ve canlılığı yanında, keyfiyet itibariyle hiç mesabesinde heyecansız, renksiz, sönük bir devre olmakla kalmamış bu devre millî bünyemizin manevî kıymetler âleminin alabildiğine tahrip edildiği ve öz varlığımızdan çok şeyin kaybolduğu samiyetsiz ve beceriksiz bir devredir. Bu devreleri geçiren büyük Milletimiz, bu gün bir noktaya gelmiştir ki, Milletimizin hali hazır durumunu belirten bu noktayı hakîkî mahiyet ve mânâsıyla tesbit etmemizde fayda vardır.

MADDÎ ALANDA HALİMİZ :

Milletimizin, İstiklâl Harbimizi yapmak üzere şahlandığı günden yarım asır sonra! çok partili dev-

reye girip kendini yeniden bulmak için hamle yapmaya başladığı günden ise çeyrek asır sonra bugün, maddi halimizi birkaç cümle ile tesbitte söyleyebileceklerimiz ancak şunlar oluyor :

Tarihimizde ender rastlanan yarım asırlık bir sulh devresi kalkınmamız hususunda iyi kullanılmamıştır. Bir çok milletler bu fırsattan çok daha mükemmel bir şekilde faydalanmışlardır. Fert başına ortalama millî geliri en düşük memleketlerden biriyiz. Yurdumuzun mahdud bazı zümre ve bölgele-
rinin dışında kalan büyük kütlelerimiz, fakir ve geniş sahalarımız bakımsızdır. Kalkınma için gösterilen gayretler hep satıh üstü, günlük ve ihatasız. Ham maddesi dışarıya bağlı sanayi. Büyük ciro sahaları yabancı sermayeye parsellenmiş bir iktisadi bünye. Yıllardan beri müzminleşmiş bir dış ticaret tablosu. Büyük dış ticaret açığı. Para kıymetinin günden güne önü alınmayan düşmesi; artan fiatlar ve bu fiatlara ayak uydurmayan, hergün daha fakir olmaya mahkûm büyük bir müstehlik kitle. Yarım milyon gencini dışarıya işçi olarak vermiş ve bu hali idarecileri tarafından iftihar vesilesi sayılan sahipsiz bir memleket. Yarım asırlık bir kalkınma gayretinden sonra hâlâ en ufak yedek parçası için dışarıya bağlı gayri sınaî bir bünye. Dış memleketlerin en ufak mali yardımlarını dahi kabule mecbur zayıf bir maliye, Şahsiyetsiz dış politika...

MANEVÎ ALANDA HALİMİZ :

Kendi maarifi kendisi için insan yetiştirmeyen yer yüzünde tek millet. Öğretimini, kendi tarihi hazinelerini kötüleme, yok farzetme, küçük göstermek ve ne olduğunu bilmeme mihverine göre tanzim etme gayretkeşliğine maruz tek millet.

Asırlarca bütün insanlığa ışık tutmuş bir millet için; gittikçe kendi manevî çıkmazları içinde buna-

lan ve imdat istiyen Batının yetersiz dünya görüşünü gaye imiş gibi göstermeye özenen şahsiyetsiz, mukallit, cüce sun'î hedefler...

Yabancı kültürlerin komünist veya kozmopolit zihniyeti halinde gelen iki başlı manevî istilâ hareketlerine karşı alabildiğine başı boş ve sahipsiz bırakılmış manevî bir âlem, mânâ hırsızlarının kendilerinin ev sahibi olduklarını rahatlıkla iddia edebildikleri ve hakîkî ev sahibinin ise kendi evine yerleşememesi için her türlü tertibatın alındığı tek memleket...

BUGÜN VE BİZ...

Bugün; bundan bin sene önce şahlanıp haçlı ordularını göğsünde söndüren, beş yüz sene önce gemileri karadan yürüten, dört yüz sene önce Viyana kapılarını zorlayan, yarım asır önce Çanakkale ve İstiklâl Harbimizin şaheserlerini meydana getiren Millî ruh yeniden şahlanıyor, coşuyor ve MİLLÎ NİZÂM PARTİSİ'ni kuruyor.

Millî Nizâm Partisi'nin kurulduğu bugünün mânâ âlemindeki yeri, millî heyecanın birikip, birikip coşkun bir deniz halini aldığı bir anda, bu denizi kendi seddinin arkasında zor zaptetmeye başlayan azametli barajın artık su kapaklarının açılmaya başladığı gündür. Milletimizin fıtratındaki yüksek ahlâk ve fazilet bu kapakların açılmasıyla kuvveden fiile çıkacak, Millî Nizâm Partisinin muntazam kanallarından dörtbir yana dağılarak bütün yurt sathında, her tarafa; refah, saadet ve selâmet götürmeye başlayacaktır. Bugün bu mutlu gündür. Bütün milletimize uğurlu ve hayırlı olsun.

Aziz Milletimiz;

Bugün, asırlarca insanlığı meyvalarıyla besleyen büyük medeniyet ağacımızın, son asırlarda içinden kemirilerek çürütülüp devrildiği ve elverişsiz iklim

şartları muvacehesinde, heran yeniden insanlığa örnek medeniyetler kurabilme cevherinin bir tohum içinde saklı hale geldikten ve uzun yıllar çeşitli tesirler altında sadece içine çekilen millî cevherin bu mukaddes tohumunun büyük ve gür medeniyet ağacını yeniden meydana getirmek üzere kendi kabuğunu deldiği gündür. Bugün bu mutlu gündür. Bütün milletimize uğurlu ve hayırlı olsun.

Aziz Milletimiz;

Bugün, daima Hak'ka bağlılıkta, Hak'kı tutmakta, iyiyi destekleyici, kötüyü men edici hüviyetiyle insanlık tarihinin en ulvi mahreki üzerinde yürüyen Büyük Milletimizin çeşitli tesirlerle kendi yolundan saptırılması gayretlerinin hüküm sürdüğü oldukça uzun bir devreden sonra yeniden ulvi ve şanlı tarihi yörüngesi üzerine oturtulması için füzelerin ateşlendiği gündür. Millî Nizâm Partisi; Milletimizi karışık ve karanlık devrelerden sonra aydınlığa götürecekt, onu, parlak tarihi yörüngesi üzerine yeniden oturtmak için ateşlenen güçlü füzedir. Bugün bu füzenin ateşlendiği gündür. Bugün bu mutlu gündür. Bütün milletimize uğurlu ve hayırlı olsun.

Ey, daima Hak'kı tutmak, iyiyi sağlamak ve kötüyü men etmek yolunda bulunmak üzere seçilmiş mümtaz ve aziz Milletimiz!

Asırlardan beri özlediğin ve beklediğin, kendi ruhunun derinliklerinden gelen ve senin bizatihi kendi öz varlığının mânâ ve madde sahasında yeniden doğuşundan başka birşey olmayan Millî Nizâm Partisinin kuruluşu münasebetiyle sana yaptığımız bu ilk hitabımızı bitirirken Cenabı Hak'tan Milletimize özlediği huzur, saadet, refah ve selâmet dolu Millî Nizâmı nasip etmesini dileriz.

**MİLLÎ NİZÂM
PARTİSİ KURUCULARI**

Basıldığı Yer : Nüve Matbaası : Tel : 12 91 74 - ANKARA

EK 2. Milli Nizam Partisi Parti Programı (1970)

ESAS GAYE

1 — Partimiz, Milletimizin fıtratında mevcut olan yüksek ahlâk ve faziletin, kuvveden fülle çıkarılmasını, inkişafını ve Cemiyetimize nizam, huzur, içtimai adalet ve vatandaşlarımıza saadet ve selâmet getirmesini gaye edinmiştir.

2 — Partimiz, Milletimizin manevi kalkınma yanında, müsbet ilimlerde ve teknikte taklitçilikten kurtulmuş, yapıcı, keşf ve icad edici gerçek bir ilmi inkişafa ve her sahada büyük şahsiyete erişmesini gaye edinmiştir.

3 — Partimiz, Milletimizin geçirdiği büyük tarihi tecrübeler ve kazandığı olgunluk sayesinde, millî ve manevi değerlerimize hâlel getirmeden demokratik hukuk nizamı içerisinde manevi ve maddî kalkınma hareketlerinin basiretli ve isabetli bir sentezini yapacağını ve bu suretle beşeriyete ışık tutacak, refah ve saadet getirecek, yeniden dünyaya örnek üstün bir medeniyet kuracağını kabul eder ve bu büyük gayeye erişmek için vatandaşlarımızı hizmete çağırır.

Demokrasi Anlayışımız :

4 — Partimiz demokrasiyi, hakka en riayetkâr, en bilgili ve en liyakatli kimselerin millet hizmetine getirilmesi ve milletin en âdil, en isabetli ve ilmi usullerle idaresi için hakkı arayan ve hakkın tahakkukuna çalışan hak ve hakikat otoritesine yol açan serbest imkânlar zemini olarak tarîf eder.

Demokrasinin tekâmülü, fertlerin fazilet yolunda erişecekleri tekâmülün muhaselesi olarak anlaşılmalı ve nefsanî, başboş hürriyet temayüllerinin hedefi olmamalıdır.

Partimiz, demokratik rejimin ancak, ahlâk ve faziletin hâkim olduğu cemiyetlerde teessüs ve tekâmül edebileceğine inanır; bu temel hasletlerin bozularak cemiyet içerisinde nizamlayıcı tesirini kaybetmesi halinde ise demokrasinin de dejenere olarak insan haysiyetine aykırı rejimlerden birine inkılâp edeceğine ve bir anarşi âletli olacağına muhakkak nazarı ile bakar.

Bu itibarla siyasi mücadelelerdeki metodumuz, yapıcı, uyarıcı, birleştirici hak ve hakikat otoritesini tanıyıcı hak ve hakikatı müdafaada açık, cesur ve ahlâk ve fazilete riayetkâr, fikre karşı fikirle mukabele edici mahiyette olacak, ilmsiz, dayanıksız, tahrik ve tahkir edici menfi metodların siyasi bünyemizden tasfiyesini şiar edinecektir.

İçtimai Adalet :

5 — Partimiz, mutlak olarak cemiyeti gözetip, ferdi ihmal eden veya ferdi gözetip, cemiyeti ihmal eden, sistemlerin içtimai adalet anlayışını ve tatbikatını yeterli bulmaz. İçtimai adaletten maksadımız fertle cemiyet ve halkla emek arasında adilâne bir dengenin bulunmasıdır. Partimiz bu dengede hattâ sadece adaleti kifayetli addetmeyip, fazilet ve ihsan ile daha mesut cemiyet nizamına ulaştırılmasını gaye sayar. Bundan dolayı Partimiz "İçtimai Adalet" in ancak adalete, fazilete ve ihsanın ulviyetine inanan ve hareketlerinde hak ve adaletten ayrılmayan vatandaşların çoğunlukta oldukları cemiyetlerde gerçekleşebileceğine inanır.

Ahlâkî ve manevî değerleri tanımayan ve hatta ahlâkın bozulmasına çalışan ve cemiyette içtimai adaletin sadece devlet baskısı ve zabıta tedbirleriyle getirilebileceğini kabul eden, memleketi baştan başa bir cezaevi ve vatandaşları da hak ve hürriyetlerinden mahrum edilmeleri gerekli mücrimler gözüyle gören, satıhta kalmış bir sosyal adalet anlayışından milletimize ve bütün insanlığa zarar geleceğine inanıyor ve gerçek hak ve emek tevazünün ölçüsünün kefaletini milletimizin ruh kökünde buluyoruz.

Fertlerin iç düzeni bozulmaya terkedildikten sonra, dışta yapılacak düzen değişiklikleriyle bütün meselelerin

hal yoluna gireceğini zanneden görüşleri kifayetsiz ve gerçeksiz telâkki ediyoruz.

Sıhhatli ve normal bir cemiyette aslolan içtimai adalet ve huzurun fertlerin içten gelerek hakka riayet etmesiyle kendiliğinden doğmasıdır. Devletin içtimai adalet tevziindeki rolü ikinci derecede kalan tamamlayıcı mahiyette bir roldür. Ve mutlaka milli ruha istinat etmesi lâzımdır.

Vicdan Hürriyeti :

6 — Vatandaşın dinî inanış, ibadet, öğretim, telkin ve terbiye ihtiyaçlarını karşılayacak bir vicdan hürriyeti anlayışına sahibiz.

Din ve vicdan hürriyetinin teminatı olarak tarif edilen lâikliğin, dine baskı ve dindarlara saygısızlık gayesine âlet edilmesine karşıyız.

Lâiklik mevzuunda Partimizin ölçüsü; bu müesseseyi din aleyhtarlığı şeklinde bir tatbıkata döken her nevi anlayışa karşı olmak şeklinde ifade edilebilir.

Ortaçağ Avrupasında engizisyon mezalimi ve koyu bir taassup hüküm sürerken, din ve vicdan hürriyeti tatbikatında en faziletli örnekleri vermiş olan milletimizi, dinî bilgiden kısmen veya tamamen mahrum bırakmaya müncer olabilecek yanlış politikanın yerine, dinî hislerin istismarına mahal ve imkân bırakmayacak mahiyette bir eğitim ve öğretim politikası takip ve tatbik etmek dâvasındayız.

Milliyetçilik Anlayışımız :

7 — Müsterek dâvalara iman, müsterek tarih suuru, müsterek kültür ve gaye birliği içerisinde ve müsterek bir ruhi muhteva potasında erimiş toplulukları tam bir vahdet içinde kabul edici; zarfı mazrufa göre kıymetlendirici ve bu ölçüler dışında hiçbir tefrik yapmayıcı bir milliyetçilik anlayışına sahibiz.

Yabancı Kültür İstilası :

8 — Zararlı cereyanların son senelerde inkişaf etmesi, gerek geçmiş ve gerek yeni iktidarların milli eğitim

politikasının tabii ve elim bir neticesidir. Demokratik rejimin hiçbir prensibi gençliğe millî mefkûre ve ahlâkı-muzun ve tarih şuurumuzun aşılmasına mani bulunmadığı halde, müfredat programlarının tanziminde gayri millî bir yol takip edilmiş, zihinler ve kalbler mefkûre-siz bırakılmaya çalışılmıştır. Bu kısır politika memleketimizi manevî istilâya hevesli olan beynelmîlîl kültür emperyalistlerinin cesaretini ve faaliyetini arttırmıştır.

Memleketimizde Marksizmin, kozmopolitliğin ve çağıtılı yabancı ideolojilerin yayılma istidadı taşımasının sebebi iktisadî olmaktan ziyade, ideolojiktir. Ve uzun yıllar devam ettirilen yanlış politikanın neticesidir.

Bu sebepten maddî ve iktisadî; kaynaklarla kendisini destekleyen manevî istilâ hareketini önlemeyi ve yeni nesilleri milletimize kazandırmayı, istiklâl mücadelesi kadar ehemmiyet vereceğimiz mukaddes bir vazife saymaktayız.

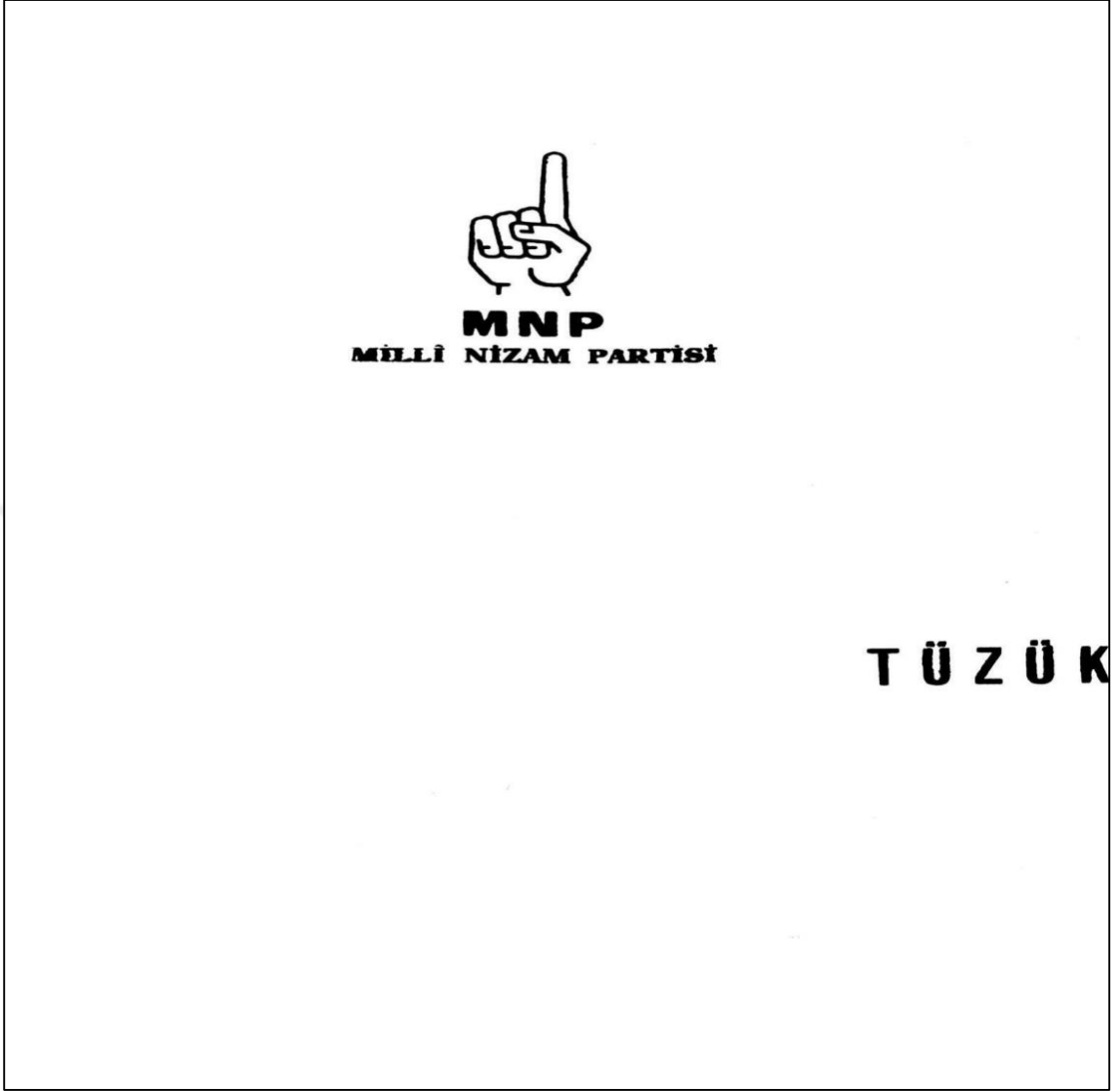
Temel Hak ve Hürriyetler :

9 — Partimiz, insan hakları evrensel beyannamesinde ve anayasada adı geçen temel hak ve hürriyetlerin en müttekâmil ve en insani bir şekilde tatbikine müncer olacak hasletlerin millî vicdanda mevcut bulunduğuna inanır.

10 — Partimiz aile nizamını cemiyetin temeli sayar; mülkiyetin, mirasın, özel teşebbüsün hak olduğuna inanır. Her ferdin can, mal ve ırz emniyeti devletin tekeffülü altındadır. Partimiz gerek millî eğitim hizmetlerinden istifade ve gerekse özel teşebbüs sahasında çalışıp kazanmada millî imkânlardan faydalanmak hususunda imkân ve fırsat eşitliği sağlamak kararındadır.

Yurt kalkınmasında bir taraftan ferdin zekâ, bilgi, tecrübe, kabiliyet ve azmini harekete geçiren, istihsalı ve imalâtı artıran ve milleti zengin eden sihirli kuvvetini değerlendirirken, diğer taraftan sermayenin emeği, emeğin sermayeyi istismar etmemesi için âdil tedbirleri almak kararındayız.

EK 3. Milli Nizam Partisi Parti Tüzüğü (1970)

PARTİNİN ADI, GENEL MERKEZİ :

MADDE 1 — Mevzuat dahilinde çalışmak üzere **MİLLÎ NİZAM PARTİSİ** adıyla bir siyasî parti kurulmuştur. Partinin merkezi Ankara'dadır.

PARTİNİN GAYESİ :

MADDE 2 — Partinin gayesi, programında yazılı hususları yerine getirmek ve bu meyanda hakkın kuvvetini göstermek, geç kalan adalet adaletsizlik olduğundan adaleti sür'atle tahakkuk ettirmek, sefaletin sebebi olan iktisadî ve kültürel geriliği, lüks israf ve sefaheti önlemek; fert, aile ve milletimize meşru her nevi kültürel, refah, saadet, selâmet ile millet hakimiyetini tahakkuk ettirmek, ilme uygun hareket eden âdil, muktedir, feragatlı, faziletli, şahsiyetli, hakka riayetkâr ve nefisine hâkim insanlar yetiştirmek ve millet hizmetinde yetkilendirmek; ecdadımıza doğruluk fazilet, iyilik, kuvvet ve kudret temin eden sebepleri, devlet idaresinde daima gözönünde bulundurmak; tarafgirlik ve hodgâmlık hisleri ile hareket etmemek; memleket, halkın cehalet ve sefaleti ile harap olacağından cehalet ve fukaralığı yok etmektir.

İKİNCİ KISIM

TEŞKİLAT

Birinci Bölüm : ÜYELER

ÜYELİK ve ÜYE OLMA ŞARTLARI :

MADDE 3 — Üyeler, partiye kaydolma şartlarını haiz olanlardan, Partinin gayesini benimseyen, Parti için maddî ve manevî fedakârlıkta bulunmayı, Parti faaliyetlerine katılmayı, belirli bir aidat ödemeyi kabul edenlerdir.

Millî Nizâm Partisine Kaydolma Şartları :

- a — Türk Vatandaşı olmak,
- b — Reşit olmak,
- c — Kısıtlı olmamak,
- d — Mason olmamak,

e — Parti prensiplerini samimi olarak benimseyemediğini gösterecek bir hüviyete sahip olmak, manevî değerlere saygısız ve kötü şöhret sahibi olmamak,

f — Kesin olarak mahkûm oldukları bir suçtan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçilme yeterliğini kaybetmiş olanlar lise veya eşidi veya daha alt kademedeki öğrenim kurumlarında öğrenci olanlar memurlar ve kamu iktisadi teşebbüslerinin ve özel kanunla veya özel kanunun verdiği yetkiye dayanarak kurulmuş bankaların ve teşekküllerin yönetim ve denetim işlerinde çalışanlar ile aylıklı ve yevmiyeli memurları ve kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların merkez kurullarında görev alanlar, üye olamazlar.

Kesin olarak mahkûm oldukları bir suçtan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçilme yeterliğini kaybetmiş olanlardan, memnu haklarının iadesine 9 Temmuz 1961 tarihinden önce karar verilmiş veya 9 Temmuz 1961 tarihinden önce memnu haklarının iadesine hak kazandığı yetkili mahkeme tarafından bu konuda sonradan verilen kesin karar ile tevsiik edilmiş bulunanlar hakkında, yukarıdaki fıkra hükmü uygulanmaz.

g — Üniversite öğretim üyeleri ve öğretim üyesi yardımcıları Partinin merkez karar organı dışında görev alamazlar.

PARTİYE KAYIT ve KABUL :

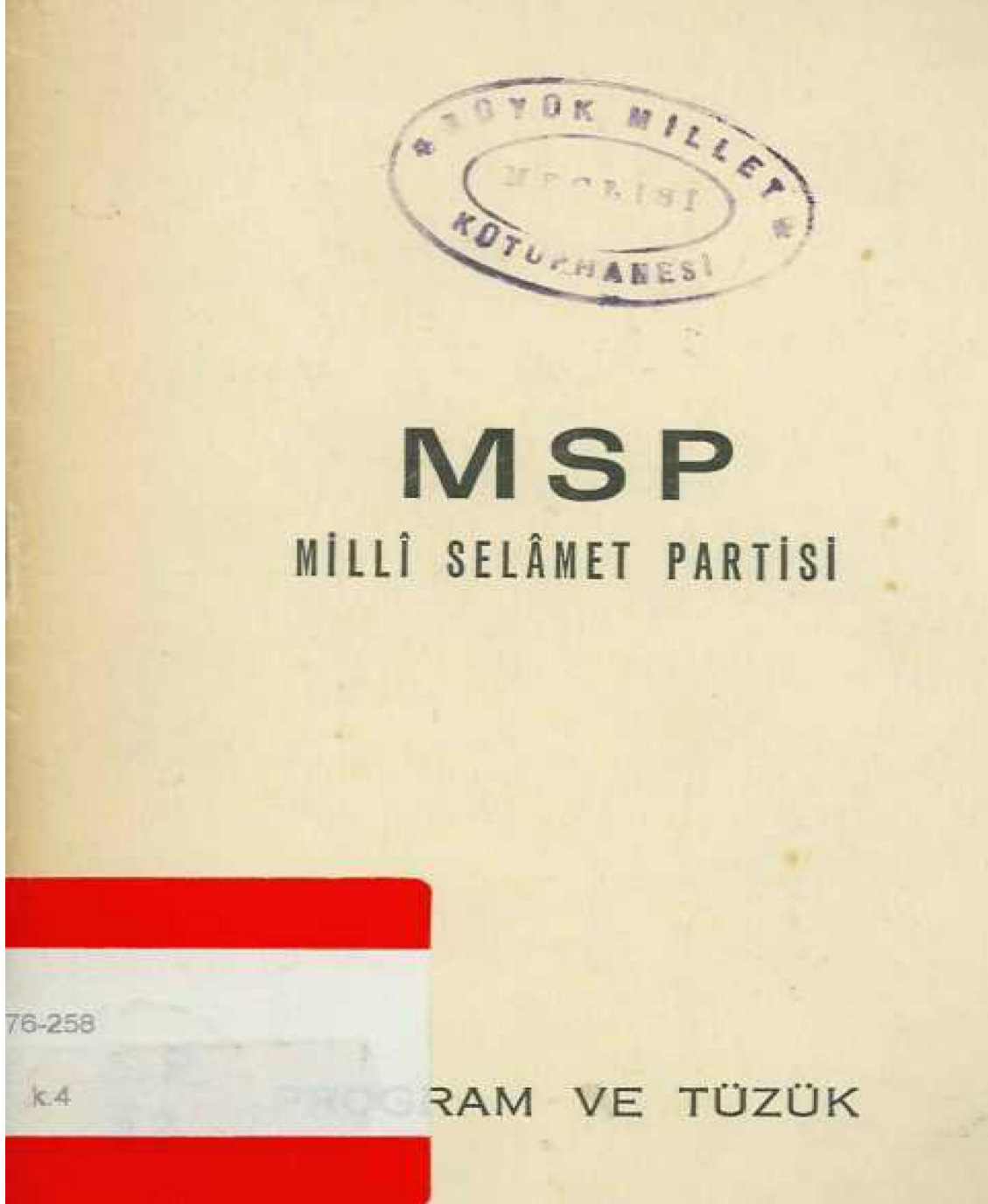
MADDE 4 — Partiyeye girme şartlarına sahip olanlar, bu durumlarını bilen iki partilinin tezkîyesini taşıyan iki nüsha giriş beyannamesi imzalayarak oturduğu mahallin ilçe idare kuruluna müracaat ederler.

İlçe idare kurulunca partiye girişleri kabul edilmeyenler il idare kurullarına müracaat edebilirler. İl idare heyeti gerekli tahkikatı yaparak en geç on beş gün içinde karar verir.

Üye isterse kendisine bir parti hüviyet cüzdanı verilir.

Başka bir partiye intisapları sebebiyle halen belediye reisi ve il genel meclisi üyesi seçilmiş bulunanlar ile

EK 4. Milli Selamet Partisi Parti Programı (1972)

P R O G R A M

ANA GAYE

1 — Partimizin ana gayesi milletimizin manevî ve maddî sahada kalkınarak saadet ve selâmete erişmesidir.

2 — Manevi kalkınmamızı sağlamak için :

Milletimizin milli şuur ve gayeler etrafında toplanmış bölünmez bir bütün teşkil etmesi.

İnsan hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınması.

Demokratik nizam içinde iç barışın tam ve kâmil manada tahakkuku ve devlet millet beraberliğinin sağlanması.

Anayasanın 10 ve 14. maddelerinde ifadesini bulan insanın manevi varlığının gelişmesi ve yine anayasanın 11, 19, 22, 26, 29. maddelerinde hassasiyetle üzerinde durulan ahlâk ve fazilete dayalı bir cemiyet nizamı zarureti kabul eden maneviyatçı ve ahlakçı görüşün esas alınması

Lüzumuna inanıyoruz.

3 — Ve yine manevi kalkınmamızın sağlanması ve milletimizin muasır medeniyetin her bakım-

dan üstüne çıkabilmesi ve örnek bir medeniyet kurabilmesi için :

Büyük ve şanlı tarihımızla iftihar eden

Mazisine bağlı, anane ve örflerini hürmet ve saygıyla muhafaza eden

Her türlü taklitçilikten uzak

Millî şahsiyetini müdrik

Hergün bir öncekinden daha ileri olma iman ve azmiyle şahlanan bir şuurla hareket edilmesi zarureti inaniyoruz.

4 — Partimizin maddî kalkınma bakımından ana gayesi, milletimizi medeniyet yarışında en mureffeh ve gelişmiş bir seviyeye çıkartmaktır.

5 — Bu maddî kalkınmamızı sağlamak için :

İctimai ve ferdi refahı sağlamak

Anayasanın ön gördüğü gibi herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesinin tahakkukuna çalışmak

Meşru kazanç ve faaliyetleri teşvik etmek

Mülkiyet hakkına hürmetkâr olmak
temel prensiplerimizdendir.

6 — Bu maksatla partimiz :

İsrafın kaldırılması

Her türlü istismar ve tefeciliğin terki

Yaygın kalkınmanın hızla sanayileşerek gerçekleşmesi

Basın ve neşir hürriyeti :

19 — Milli, manevî ve ahlakî değerlere saygılı olmak kayıt ve şartıyla basın hürdür.

20 — Basına aynı zamanda ticari ve iktisadi şartlar içerisinde eşitlik prensibi uygulanmalı, eşitliği ihlâl eden şartlar, idarî ve malî engeller kaldırılmalıdır.

Ailenin Korunması :

21 — Partimiz aileyi cemiyetin temeli sayar.

22 — Aile hayatının mustakar bir nizamâ kavuşması için gereken bütün tedbirler alınmalı. saadet ve huzur bozucu dış tesirler giderilmeli, aile reislerinin çocuklar üzerindeki kontrol ve murakabesi cemiyet içerisinde devam ettirilmeli, çocuklar üzerinde kanunların ebeveyne sağladığı ahlakî dini ve manevî eğitim yaptırma hakkının müessir bir şekilde kullanılmasına yardımcı olunmalıdır.

Amme hizmetleri :

23 — Bakanlar Devlet Başkanı tarafından meclis içinde veya dışında seçilmelidir. Devlet hizmetlerinde sürat, kolaylık, ucuzluk ve disiplin sağlanmalıdır rüşvet iltimas ve israf gibi hastalıklarla tesirli mücadele metodlarıyla mücadele edilmeli ve bunlar kökünden kazınmalıdır.

İctimai Adalet :

24 — Adaletin her sahada tecellisini ancak ferdin adil olarak yetiştirilmesi şartına bağlı görüyoruz. Devlet iktisadî alanda her türlü istismarcı hareketleri önlemeli, normal ve meşru kazanç ve çalışma hareketlerini teşvik etmelidir.

Milliyetçilik :

25 — Şehitlerin ve gazilerin yadigarı olan Türkiye-
mizde, şanlı ve şerefli tarihimizin birleştirip kaynaştırdı-

ğı müsterek tarihi, ictimai ve manevî değerlere sahip olan milletimizin topyekûn manevî değerlerine hürmet-kâr bir milliyetçilik anlayışına bağlıyız.

H İ Z M E T L E R

Adalet :

26 — Adaletin tecellisi için gereken hertürlü tedbirleri almak gayemizdir. Mahkemelerin hertürlü yeni vasıtalarıyla tehziz edilmesi ve maddî imkanlara kavuşturulmasının lüzumluluğuna kaniyiz.

27 — Bu meyanda bilhassa ceza davalarında demokratik ülkelerde yaygın olan, halk tarafından seçilmiş juri sisteminin tatbikini zaruri görüyoruz.

28 — Adalet mensuplarının devamlı şekilde bilgilerin geliştirilmesi için ilmi çalışmalar yapmalarını temin edecek usullerin geliştirilmesini lüzumlu görüyoruz.

29 — İdari kaza organlarının günün icaplarına uygun olarak yeniden düzenlenmesini ve bölgesel idare mahkemelerinin kurulması lüzumuna inanıyoruz.

Bayındırlık :

30 — Bayındırlık teşkilâtı yurt kalkınmasına hız verecek şekilde yeniden tanzim edilmelidir. Bayındırlık faaliyetlerinin teknik plânlaması şarttır.

31 — Karayollarımızın artan trafik hacmine yetişmesi için genişletilmesi ve daha emin yollar haline getirilmesi lüzumludur. Bayındırlık hizmetlerini uzun vadeli bir plân ve program gereğine göre yeniden tanzimi ve yürütülmesi zaruretine inanıyoruz.

32 — Yol yapan makina ve vasıtaların yurdumuzda imaline gereken ehemmiyetin verilmesi lüzumuna kaniyiz.

Çalışma :

33 — Çalışma bakanlığının iş yerleri üzerinde daha

tesirli bir murakebe yapmasını ve iş ihtilaflarına mahal kalmadan gereken tedbirlerin alınmasını gerek işçi ve gerekse işveren menfaatleri bakımından lüzumlu görüyoruz.

34 — İşçi ücretlerinin tanziminde, değişen iktisadi şartlar karşısında adaleti temin ilmi ölçü ve formüllere dayalı bir sistemin geliştirilmesinin lüzumuna kaniyiz.

35 — Yurt içi istihdam imkân ve şartlarının geliştirilmesi suretiyle memleket evlatlarının yurt içinde rahat, ve tatminkâr çalışma sahaları açmak istihdam politikamızın esaslarını teşkil edecektir.

36 — İşçi ve işveren münasebetlerinin karşılıklı sevgi ve saygı esasları içerisinde geliştirilmesi iş ihtilaflarının süratle ve her iki tarafın haklarına halâl gelmemek kaydı ve şartları içerisinde halli, işçilerin sıhhi şartlar içerisinde çalışmalarının temini, kadın ve çocuk işçilerin durumlarıyla mütenasip işlerde çalıştırılmaları elzemdir.

37 — İşçilerin çalıştıkları tesislere hissedar olmalarını sağlayacak yeni yatırım sahaları açılmasına gayret edilmelidir.

38 — İş yerleri sakat yurt evlatlarının istihdamı için vazifelendirilmelidir.

Dış işleri :

39 — Ülkemizi beynelmînel alanda temsil edecek kadroların yetiştirilmesinde gereken ihtimam ve itinanın gösterilmesi ve vazife alacakların millî politikamızı bütün incelikleriyle bilecek şekilde eğitilmeleri ve hizmet edecekleri ülkelerin hususiyetleri hakkında önceden bilgi sahibi olmalarının temini lüzumuna kaniyiz.

40 — Dışişleri Bakanlığına memleketimizi ve milletimizi dünya milletlerine tanıtmaya vazifesini hakkıyla ifa edebilmesi için daha geniş imkanlar verilmesi gerektiğine inanıyoruz.

41 — Milletler arası münasebetlerde tutumumuz tarihi karakter ve haysiyetimizin ifadesi olan hak ve ada-

lete ve ahitlere bağlılık ve karşılıklı eşit muamele prensipleri olacaktır.

42 — Milletimizin milletler arası alemde itibarını daha da arttırmak için aramızda tarihi ve kültürel bağlar bulunan komşularımızla daha sıkı siyasi münasebetler kurulmasını zaruri görüyoruz.

43 — Dış Türklerin haklarının korunması için milletler arası kurul ve çevrelerde aktif bir politika tatbik etmek kararındayız.

Enerji :

44 — Ülkemizin sahip olduğu enerji ve tabii kaynaklardan gereği kadar faydalanmadığımız bir gerçektir. Bu sahada mevcut potansiyelin kıymetlendirilmesi için ciddi hamlelere girişilmesi bir mecburiyettir.

45 — Enerji ve tabii kaynaklarımızın milli yatırımlarla değerlendirilmesinde fayda görüyor bu sahada yabancı sermayeye hakimiyet sağlayacak ölçüsüz tatbikata imkan verilmemesi gerektiğine inanıyoruz.

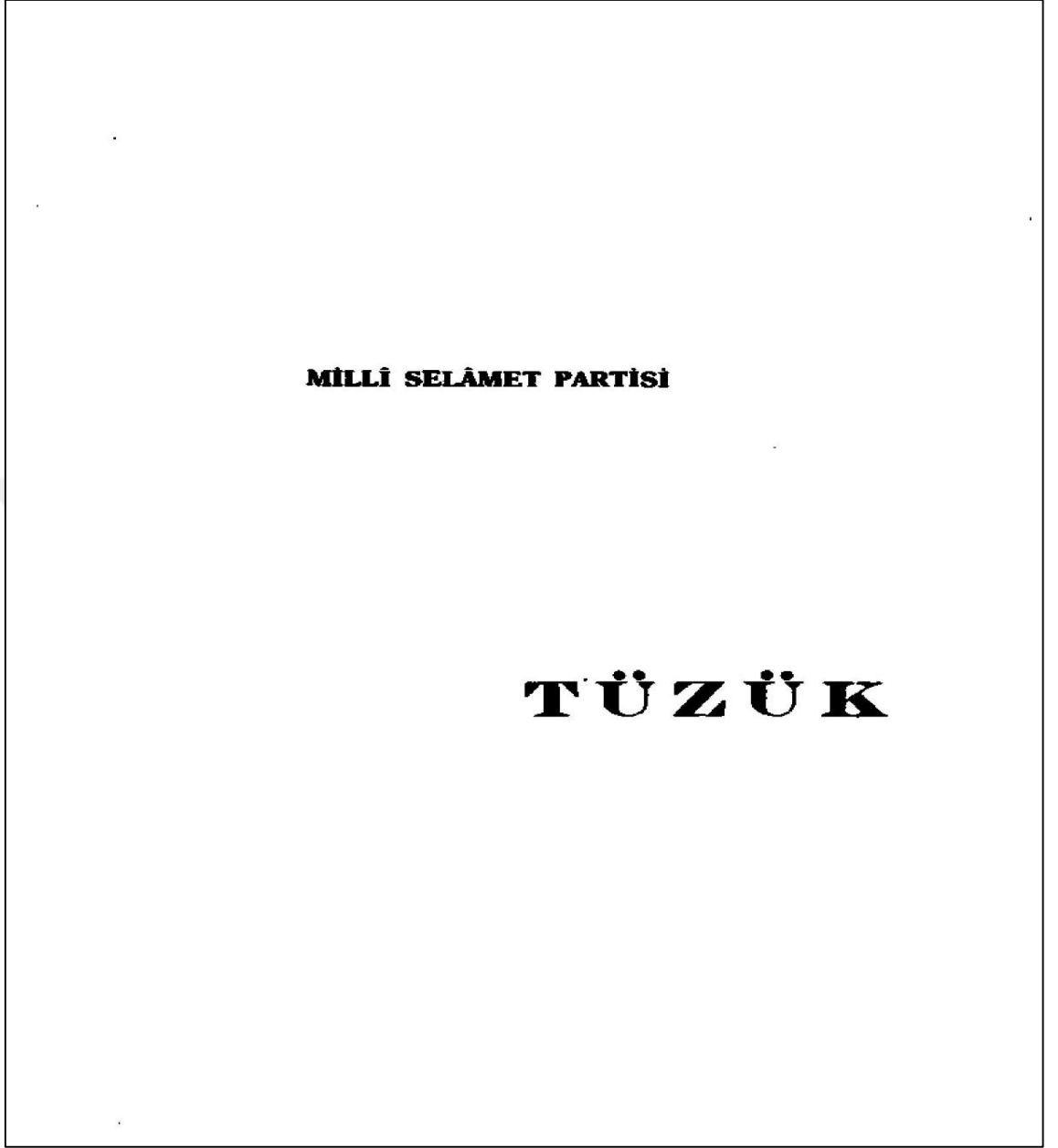
İç İşleri :

46 — Vatandaşa yapılacak hizmetlerin süratli ve verimli olması için devlet otoritesini temsili eden makamlara gereken yetkiler tanınmalıdır. Valilerin kaymakamların vesair idare amirlerinin yürütme vazifelerini daha tesirli olarak yapmalarına mani olan kanuni ve şekli engeller kaldırılmalıdır.

47 — İçtimai huzur ve sükûnun sağlanmasında temel prensibimiz, vatandaşların suç işlemesine müsaide şartlara laik kalıp bilahire onu cezalandırmak değil bilakis suç işlemesinin önlenmesi için koruyucu metodlar geliştirilmesidir.

48 — Ahlâk zabıtası teşkilatının ve yetkilerinin genişletilmesine ve milli ahlâkın koruyucu tedbirlerle muhafazasına ve kuvvetlendirilmesine çalışılmalıdır.

EK 5. Milli Selamet Partisi Parti Tüzüğü (1972)

PARTİNİN ADI ve GENEL MERKEZİ :

Madde 1 — Milli Selâmet Partisi adıyla bir siyasi parti kurulmuştur. Partinin Genel Merkezi Ankara'dadır.

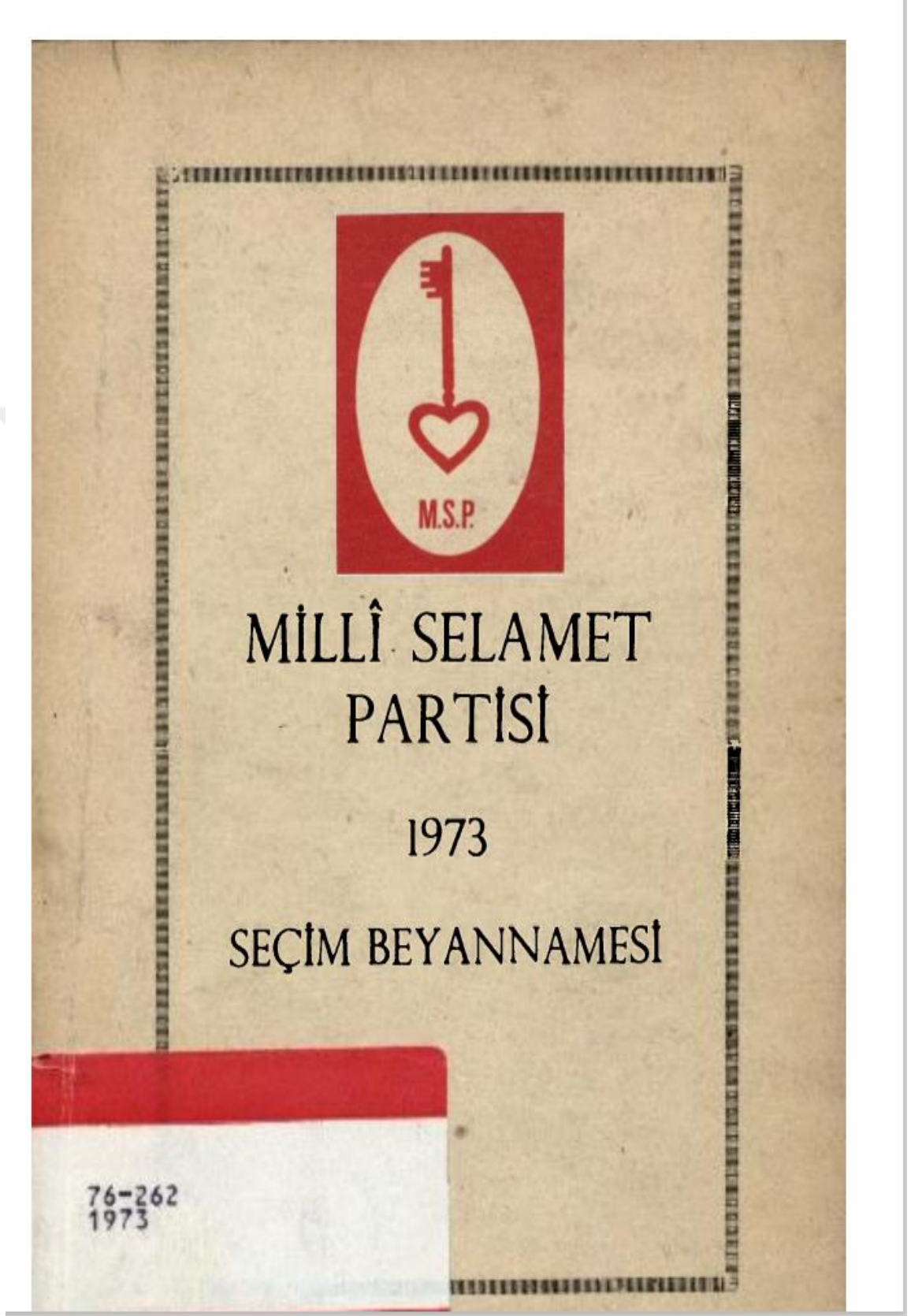
Madde 2 — Partinin Gayesi : Programında yazılı hususları yerine getirmek, ferdi, aileyi ve cemiyeti buhranlardan kurtarıp manevî ve maddî bakımdan tarihimizde olduğu gibi çağının en ileri seviyesine erdirtmektir.

PARTİ ÜYELİĞİ :

Madde 3 — Partinin gayesini benimseyen, parti için fedakârlıkta bulunmayı kabul eden ve aşağıdaki şartları taşıyanlar üye kaydedilirler :

- a — Türk vatandaşı olmak
- b — Reşit olmak
- c — Kısıtlı olmamak
- d — Manevî değerlere saygısız ve kötü şöhret sahibi olmamak
- e — Kesin olarak mahkûm oldukları bir suçtan dolayı TBMM üyeliğine seçilme yeterliğini kaybetmiş olanlar, lise veya dengi veya daha alt kademedeki öğrenim kurumlarında öğrenci olanlar, memurlar ve kamu iktisadî teşebbüslerinin ve özel kanunla veya özel kanunun verdiği yetkiye dayanarak kurulmuş bankaların ve teşekküllerin yönetim ve denetim işlerinde çalışanlar ile aylıklı ve yevmiyeli memurları ve kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların merkez kurullarında görev alanlar üye olamazlar.

EK 6. Milli Selamet Partisi Seçim Beyannamesi (1973)

M. S. P.
MİLLÎ SELÂMET PARTİSİ
1973
SEÇİM BEYANNAMESİ

1 — MİLLETİMİZ:

Aziz ve Muhterem Milletimiz:

Sen tarihin en büyük en şerefli milletisin. Sen örnek medeniyetler kurmuş, insanlığa ışık tutmuş, bütün insanlığa ahlâk ve fazilet nedir öğretmiş, dünyanın nizamını tanzim ve idare etmiş olan milletsin. Yakın çağlara kadar, dünya milletleri ile teke tek değil, hep onların yekûnû ile karşılaşmış ve yekûnûna galebe çalmışsın. Bu zaferler sağlanırken şüphesizki, inancın, senin temel kuvvet kaynağını teşkil etmişti. Ama sen aynı zamanda maddî sahadada da bütün dünyanın en önünde gidiyor, bütün insanlığa yol gösteriyordun. Medeniyetin bayrağı idin. İlim, fen, teknoloji, öğretim ve eğitimde en ileri idin. Bilhassa ahlâkî ve manevî üstünlüğün her sahadaki başarının temel taşı teşkil ediyordu. Uzun zamanlar manevî ilimler sahasındaki üstünlüğünün yanına maddî ilimlerde de yapıcı, keşfedici, bulucu ve kurucu kâbiliyetin ile bütün insanlığa önderlik ediyordun. Batının bugün bizden daha iyi faydalanmasını becerdiği maddî ilimlerin temelini kuran, on-

lara ilim hüvviyetini veren ve o ilimlerin sahibi olan sensin. Sen en kısa zamanda en kuvvetli teşkilât-ları kurup en disiplinli çalışma örnekleri veren mil-letsin. Sen Allahın Hakkı tutma, iyiyi sağlama ve kötüyü menetme yolunda bulunmak üzere seçtiği aziz ve mümtaz milletsin.

Sen tarihin uzun asırlar boyu mesut ve yol gös-tericisi olan milletsin.

2 — TARİHİMİZ:

Tarihimiz şan ve şerefle doludur. Milletimiz bütün tarihi boyunca hakkı ve adaleti temsil etmiş, diğer milletlerin yekûnuna galebe çalarak insanlığa her sahada hizmet etmiştir. Daha bir sene önce, ba-tının toplam gücü olan haçlı ordularının yanlış zih-niyetine milletimiz karşı çıkmış, onların barbar hü-cumlarını göğsünde söndürmüştür. Milletimiz beş asır önce İstanbulu fetederken ve dört asır önce Vi-yana kapılarını zorlarken aynı şekilde batının top-lam gücüne karşı zaferler elde etmiştir. Tarihimiz hep böyle geçmiştir. Milletimiz inançlara müdahale etmemiş hiç bir zaman sömürgeci olmamıştır. Mil-letimiz tarihi boyunca milletlerarası münasebetler-de, hakkın ve adaletin müdafii olmuş ahitlere bağ-lılık ve karşılıklı eşit muamelenin en güzel örnek-le-rini vermiştir.

Milletimizi dıştan yenemiyen yanlış zihniyetler, uzun asırlar sonra onu içten yenme yoluna yöneldi-ler ve bu hususta zamanla büyük başarılar sağla-dılar. Gayri Millîlik hareketleri maddî ve mânevî sahada gerilememize sebep olmuş ve büyük impa-

ratorluğumuzu kısa zamanda çökertmeye ve yık-
maya kâfi gelmiştir.

Çanakkale ve İstiklâl Harplerimiz, bütün tered-
diye rağmen inandığı zaman bu milletin yine ne
büyük harikalar gösterebileceğine dair en yakın ta-
rihimizin açık şahaserleri ve milletimizin hayatiye-
tini kaybetmediğini ortaya koyan bariz ve kuvvetli
delillerdir.

3 — YAKIN TARİHİMİZ: (ÇOK PARTİLİ DEVRE).

1946 yılından itibaren memleketimiz çok parti
li rejim devresine girdi o tarihtenberi siyasi haya-
tımızda muhtelif partiler yer aldılar. Bunların için-
de bir kısmı da uzun yıllar iktidarda kaldı. Milleti-
miz böylece çeşitli zihniyetlerin ülkemizi sonunda
hangi noktalar hangi buhranlara getirdiğini fiilen
deneyerek gördü. Çok partili devre bugün artık çey-
rek asırlık bir maziye sahip bulunmaktadır. Bu dev-
rede milletimiz birçok tecrübelerle sahip olmuştur.
Bu devre esnasında Milletimizce büyük alâka gören
iki eski hareket olmuştur bir de yeni hareket var-
dır. Eski Hareketlerden birisi D.P. nin kuruluş ve
iktidara getiriliş hareketi diğeri de A.P. nin kuru-
luş ve iktidara getiriliş hareketidir. Yeni hareket
ise MSP, Millî Selâmet Partisinin kuruluş ve kısa
zamanda bir çığ gibi büyümesi hareketidir.

Bu hareketler millî heyecanla doğmuş ve geliş-
miş hareketlerdir. DP'yi iktidarlara getiren millî
heyecan, DP iktidarının ilk yıllarında yurt kalkın-
masında önemli bir canlılık doğurmuş ve fakat bu

canlılık Milletimizi tarihi, büyük şanlı mahrekine oturtmak için yetmemiştir.

AP yönetici ekibi ise iktidara geldiği andan itibaren kendisini iktidara getiren millî heyecanın ne olduğunu belimemiş, o heyecana sırt çevirmiş ve kısa bir süre sonra milletimizin öz varlığı ile tezat teşkil etmeğe başlamıştır. AP iktidarı devresi millî bünye ile kaynaşmamış zevahiri rakatlarla doldurma yoluna heves etmiş, keyfiyet plânında boş ve kof bir devre olmuştur. Dört senelik bir iktidar devresinden sonra yıkılmaya başlamıştır. AP devresinde, DP devresinin millî heyecanının maddî alandaki kalkınma hareket ve canlılığı yanında, keyfiyet itibariyle hiç mesabesinde heyecansız, renksiz sönük bir devre olmakla kalmamış bu devre millî bünyemizin manevî kıymetler âleminin alabildiğine tahrib edildiği ve öz varlığımızdan çok şeyin kaybolduğu samimiyetsiz ve beceriksiz bir devre olmuştur. Sonu gelmiş buhranlara dayanmış yürüyemez hale gelmiş zihniyetindeki yanlışlık ve zıafiyetleri suni olarak telâfi için kendi yanlış zihniyetinden başka görüşlere yer vermemek gayesiyle çeşitli tevillerle düşünce ve inanç hürriyetini ortadan kaldırma gayreti içinde tehakkül yoluna başvuran, kalkışmış ve böylece (bu can sıkıcı ve acımasında) devrini tamamlamıştır. Bu devreleri geçiren büyük milletimiz bugün bir noktaya gelmiştir ki, milletimizin halihâzır durumunu belirten bu noktayı hakikî mahiyet ve manası ile tesbit etmemizde fayda vardır.

4 — BUGÜN DÜNYA MİLLETİ

Bugün dünya milletleri arasında büyük bir yarış lükûm sürüyor. Bir millet öbürüne gidiyor, bü-

HALİMİZ

a) Maddi Alanda:

Milletimizin, istiklâl harbimizi yapmak üzere şahlandığı günden yarım asır sonra, çok partili devreye girdiğinden çeyrek asır sonra bugün milletimizce yakinen bilinen ve hissedilen maddî halimizi birkaç cümle ile kısaca aşağıdaki şekilde hulâsa etmek mümkündür.

Tarihimizde ender raslanan yarım asırlık bir sulh devresi geçirmiş bulunuyoruz. İkinci Cihan Harbinden sonraki çok partili devreye girdiğimizden beri geçen çeyrek asırlık devreyi, birçok milletler bizden çok daha mükemmel bir şekilde değerlendirmişlerdir. Bazen solcu CHP'nin bazan da Liberal - Renksiz AP'nin zihniyetlerinin tatbikatıyla geçen bu devrenin sonunda geldiğimiz netice maalesef şudur:

Halen nüfusumuz kırk milyonu bulmuştur. Yer yüzündeki 157 müstakil, 78 bağlı şekilde yönetilen 235 ülke arasında nüfus bakımından sıramız yukardan 16'dır. Artık büyük nüfuslu milletlerden birisiyiz. Bundan büyük memnuniyet duyuyoruz. Çünkü bizim milletimizin yalnız kendisini kaldırmak hususunda değil bütün milletlere yapacağı büyük hizmetler var. Onun için nüfusu büyük, kudretli bir millet olmamız gereklidir. Diğer yandan bu güzel yurdumuz çok daha büyük nüfusa refah temin edebilecek her türlü zenginlik ve nimetlerle bezemiş bulunmaktadır.

Yurdumuzun toprak büyüklüğü yer yüzündeki 235 memleket içerisinde yukarıdan 29. sırada geliyor. Büyük topraklı ülkeler arasındayız.

nen kimse yok. Sıla hasretiyle ızdırab içerisinde bulunurken yurttan bıraktıkları aileleri de aynı derecede dertli, mahzun ve sahipsiz.

b) Manevî bakımdan:

Milletimizin tarih boyunca tecelli eden galip vasfı idealist oluşudur. Milletimiz daima hak ve adalet yolunda bulunmuştur, çalışmıştır, savaşmıştır. Yaratılışında en üstün ahlâk ve fazilet mündemiçti. En üstün insanî hasletler vardır. Bu hasletler bütün tarihimiz boyunca kendini göstermiş, milletimiz her zaman maddî menfaati değil hak ve hakkaniyeti gözetmiştir.

Buna rağmen bugün ahlâkî bakımdan milletimizin fıtratına aykırı tezahürler mevcuttur. Bu nahos haller milletimizin fıtratına aykırı fikirlerin dışarıdan arız olan geçici tesirlerin isabetsiz eğitim politikalarının ortaya çıkardığı hallerdir. Yalnız idare ettiği sayısız milletlere değil beynelmilel sahada adalet tevziine asırlar boyu hizmet etmiş ve müsbet neticeler almış bir milletin günümüzde bazı yönlerden ahlâkî buhranlarla karşı karşıya kalmış olmasının kabahati millete değil, milletin fıtratına aykırı yollara gitmek isteyen fikir ve sistemden mahrum politikacılardadır.

Eğer bugün bir kısım gençliğimiz millî değerlerimizden uzaklaşarak anarşist olmuşsa, diğer bir kısmı hippiliğe ve gayrî ciddi yaşayışa ve kıyafetlere özenmekteyse, anaya babaya asi olarak hürmetsizlik ediyorsa bütün bunların sebebi idealist olan ahlâkçı ve maneviyatçı olan milletimizin fıtratına aykırı olarak zorla materyalist yapılmak istenmesindendir.

Bugün rüşvetten, iltimastan, şikâyetçi isek, ti-

carî hayatta istikrarsızlık varsa, istismar, ihtikâr, haksız kazanç imkânları mevcutsa bunlar yine ahlâk nizamına değer vermeyen bozuk zihniyetin camiamızın sağlam bünyesinde açtığı yaraların neticesidir. Milletimizin büyük çoğunluğu tarafından rededilen tasvip edilmeyen bu geçici tezahürlerin giderilmesi kolaydır. Fakat bu iş ancak milletin fitrî yapısına, millî görüşüne tam manasiyle uygun olan bir idarenin ortaya çıkmasına bağlıdır. Mes'elelerimizin halli böyle bir idareyi beklemektedir.

KURTULUŞ YOLU:

Yukarıdan beri hülâsa olarak saydığımız dertlerden kurtularak istikbâlin büyük ve güçlü Türkiye'si haline gelmemiz mümkündür, kolaydır ve hatta bu inkişaf yakındır. Bütün bu menfi tezahürlere rağmen bizler geleceğe güvenle imânla bakıyoruz. Milletimiz hiçbir zaman ümitsizliğe düşmemiştir. Milletimizde hem maddî ve hem de manevî kalkınmamızı muvaffakiyete ulaştıracak, azim, irade, karar, imân ve manevî kuvvet mevcuttur. Maddeten kalkınarak sanayi ve teknolojiye dünyanın en ileri en güçlü devleti haline gelmemiz mümkün ve çok kolay olduğu gibi mânen kalkınarak dünyaya örnek bir ahlâk ve fazilet nizamı kurmamız da yine mümkündür ve kolaydır.

Ve yine bu maddî ve manevî kalkınma hareketlerinin isabetli ve basiretli bir sentezini yaparak, buhranlar içerisinde kıvranan yirminci asır insanına ,bütün beşeriyete ışık tutmamızda Hakkın inayetiyle mümkündür.

MİLLETİMİZİN YENİ TARİHİ KARARI:

Bunun için milletimizin sahip olduğu büyük kalkınma gücünün (potansiyelinin) harekete geçirilebilmesi için herşeyden önce:

a) Milletin sevdiği, tereddütsüz itimat ettiği bir siyasî iktidarın iş başına gelmesi.

b) Bu iktidarın tam manâsıyla iç barışı ve devlet - millet bütünleşmesini sağlaması.

c) Bu iktidarın, milletimizin fıtratına uygun olarak ahlâkçı ve maneviyatçı bir tutumla milletimizi topyekûn millî mücadele imân ve heyecanıyle kalkınma hamlelerine başlatması gereklidir.

Bu şekilde izah ettiğimiz kalkınma formülü aziz milletimizin derin tarihi tecrübesine ve kazandığı olgunluğa dayanarak topyekûn vermiş olduğu **mühim ve yeni tarihi kararın ifadesidir.**

Bu büyük kararı ruh ve vicdanlarında hissedilenler, bu duyguyu emir telâkki ederek, emri yerine getirmek için **MİLLÎ SELÂMET PARTİSİNİ** kurmuşlardır ve onun saflarında mücadeleye katılmışlardır. Millî Selâmet harekâtı, millî karara muvafık olduğu için yıldırım hızıyla gelişmiş yurdun her köşesinde teşkilâtını kurmuş ve en güçlü parti olarak seçime katılmaya muvaffak olmuştur.

— **YENİDEN BÜYÜK TÜRKİYE** idealinin tahakkuku için,

— Dünyayı buhranlardan kurtaracak **YENİ MEDENİYET SENTEZİNİN** terkibi için,

— Hak ve adalete, sulh ve selâmete hizmet mevzuunda içte ve dışta milletimize düşen vazifelerin yeniden başarıyla yapılabilmesi için,

EK 7. Milli Selamet Partisi Seçim Beyannamesi (1977)

İÇİNDEKİLER

İNANÇ

- Temel Görüş: MİLLİ GÖRÜŞ
- Hedef: Manen ve Maddeten Kalkınmış
YENİDEN BÜYÜK TÜRKİYE
- Milli Selametın Tarihi Yeri: YENİ DEVİR
- Milli Selametın Hususiyetleri: KÖKLÜ İCRAAT

HİZMET

- İç Barış, Kardeşlik, Huzur
- Manevi Kalkınma
- Hakiki Maddi Kalkınma
- "Herkese Refah"
- Lider Ülke Türkiye, Şahsiyetli Dış Politika

İNANÇ

Temel Görüş:

MILLİ GÖRÜŞ:

MSP Niçin En Kısa Zamanda
En Güçlü Parti Oldu?
Haklı Gelince Yanlış Kaybolur
"HAK GELİNCE BATIL ZAIL OLUR":

Temelde fikir ikidir: 1— "Haklı", "Doğru", fikir, 2— "Yanlış" fikirler. Haklı Yol, doğru yol tek-
dir, birdir. Yanlışlar, batıllar çeşit çeşit görünüş içe-
risindedirler.

Gunümüzde yanlış fikir, batıl fikir iki türlü
ortaya çıkıyor. Böylece temeldeki 2 görüş 3 görünüş
halinde tezahür ediyor:

- 1— Milli Görüş
- 2— Liberal Görüş
- 3— Solcu Görüş

3 büyük parti 3 temel fikri temsil etmektedir.
Milli Selâmet Partisi Milli Görüşü temsil ediyor, Ada-
let Partisi Liberal Görüşü temsil ediyor. Cumhuriyet
Halk Partisi ise solcu görüşü temsil ediyor. Memleke-
timizde çok partili hayata girdiğimiz zaman başlan-
gıçta kurulan partiler batıdaki fikir sistemlerinden
mulhem olarak kuruldular. Bir kısmı Avrupa'nın do-
ğusundaki solcu ve sosyalist fikirlerden ilham aldılar,
diğer bir kısmı ise Avrupa'nın batısındaki kapitalist fi-
kirlerden ilham aldılar. Her ne kadar Halk Partisi ve
Adalet Partisi uzun yıllar kendilerinin bir fikir partisi
değil bir yığın partisi olduğunu söylemişlerse de Milli

Milli Görüşe gelince;

Milli Görüş, Milletimizin şanlı tarihi boyunca Malazgirt'te heyecandan coşan, Kosova'da bir kılıç gibi parlayan, Niğbolu'ya Yıldırım gibi yetişen, İstanbul'u fetheden, böylece çağ kapatıp çağ açan, İstiklâl Harbimizi yapan ve en son Kıbrıs'ta yeniden büyük harikalar ortaya koyan cevher, ruh ve manadır. Şehidi şehit yapan, gaziyi gazi yapan manadır.

Milli Görüşte Milletimiz kendisini bulmaktadır, aradığını bulmaktadır. Milli Görüş Milli bünyemizin kendisini temsil etmektedir.

İşte Milli Selâmet Partimizin en kısa zamanda en güçlü parti oluşu ve bugün daha fazla büyümesinin temeli bu hakikatte yatmaktadır.

Diğerlerinin çökmesi ve biran evvel kaybolup gitmemek için hergün yeni bir dayanak ile kendilerini takviye ihtiyacı duymaları ve boşuna çırpınışlarının temeli de yine bu hakikatte yatmaktadır.

Zira değişmez hakikat her zaman hükmünü icra eder.

"Haklı gelince yanlış kaybolur". "Hak gelince batıl zail olur."

Milli Görüş Aslidir. Diğerleri Arizidir.

Solcu Görüş ve Liberal görüş yabancı kaynaklara dayanmaktadır. Milli Bünyemize zararlıdır. Fikir emperyalizmi tesiri ile sonradan içimize girmiştir. Fakat çok şükür bünyemizi saramamıştır. Bünyemiz sağlamdır. Bu tesirler ve fikirler arizidir. Asli olan, kalıcı olan, sağlam olan "Milli Görüş'tür".

Hedef:

Manen ve Maddeten Kalkınmış

YENİDEN BUYUK TÜRKİYE

MSP "Yeniden Büyük Türkiye" yi kuruyor

Milletimiz tarihin en şerefli milletidir. Asırlar boyu imparatorluklar kurmuş, çağ kapatıp, çağ açmış bir milletin çocuklarıyız. İlimlerin kurucusuyuz. Büyük âlimler yetiştirmişiz, devlet adamları, kumandanlar yetiştirmişiz. Butun insanlığa ışık saçan ahlâk ve maneviyat numunesi sayısız insanlar yetiştirmiş bir milletiz. Bu büyük millet asırlar boyu hakkı, adaleti temsil etti. Fakat itiraf edelim ki bizim milletimizi çekemiyenler oldu. Bizimle uğraştılar ve bihassa 20. asra girdiğimiz zaman uzun harp seneleri geçirmek mecburiyetinde kaldık.

Tarihin en şerefli milleti olarak gelen ülkemiz, bu harpler yuzunden bugün yeryüzündeki milletler arasında maddi bakımdan maalesef birçok noktalarda geri kalmıştır.

Bu geri kalmışlığı en kısa zamanda telafi edip, yeryüzünün yeniden en güçlü ülkesi olarak, milletlerarası yarışta diğer ülkeleri geçerek tarihteki şerefli yerimizi yeniden almak hedefimizdir.

II

Bugun de yeryuzunun en çalışkan millettiriz
En zengin ulkesi üzerinde yaşıyoruz, Yurdumuz sayısız nimetlerle doludur.

"Milli Gorus" ruh ve manasıyla 43 milyon topyekun şahlanıyoruz. Allah'ın yardımıyla manen ve maddeten kalkınmış "Yeniden Buyuk Turkiye" yi kuruyoruz. İnaniyoruz Cenab-ı Hak'kın lutfuyla mutlaka başaracağız.

Başkaları "Yeniden Buyuk Turkiye" diyemezler, onlar deseler ancak "Buyuk Turkiye" diyebilirler. Onların düşündüğü Buyuk Turkiye maddi olarak buyumuş, sadece rakamları buyumuş Turkiye'dir. Gubre ile suni olarak buyutulmuş tatsız ve kokusuz meyve ve sebzeler gibi.

Biz "Yeniden Buyuk Turkiye" diyoruz, "Yeniden Buyuk Turkiye" demeye hususi bir itina gösteriyoruz. Burada iki sebep vardır. Bir tanesi; İlk defa Buyuk Turkiye olacak değiliz, biz asırlar boyu zaten buyuk olarak gelen bir ulkeyiz. Bizim Milletimiz için buyuk olmak tabii bir seyirdir. Bu itibarla ilk defa buyuk olacağımızı değil, bugune kadar nasıl buyuk isek, yeniden nasıl buyuk olacağımızı kasdetmek için bu kelimeyi kullanıyoruz. Dolayısıyla bu kelimenin içerisinde bizim bütün tarihimiz fışkırıyor.

Onun içerisinde Malazgirt'in heyecanı var, bunun içerisinde İstanbul'un fethinin heyecanı var, Çanakkale'nin heyecanı var. "Yeniden Buyuk Turkiye" kurulacak, ve yine "Yeniden Buyuk Turkiye" sözünü kullanmaktaki bir ikinci önemli maksadımızda şudur.

Buyuk Turkiye, rakamları buyumuş Turkiye. . . Bu bize yetmez, Buyuk Turkiye dendiği zaman kavak gibi buyumekte anlaşılabılır. Biz boyle bir buyumeyi kasdetmiyoruz. Biz hem manen kalkınmış, hem de maddeten kalkınmış Turkiye'yi kasdediyoruz. Biz istiyoruz ki yeniden kurmakta olduğumuz Buyuk Turkiye Diyarbakır'daki kardeşinin acısını Edirne'deki kardeşi ısıten, duyan bir Turkiye olsun, komşusu açken kendisi tok yatamayan bir Turkiye olsun, bu sebepten dolayı biz "Yeniden Buyuk Turkiye" derken hem manen, hem maddeten kalkınmış Turkiye'yi kasdediyoruz. Tıpkı Bin Yıllık Tarihimiz'de olduğu gibi.

REFAH PARTİSİ PROGRAMI :

BU PROGRAM :

Anayasa ve Siyasi Partiler Kanununda yer alan, Atatürk ilkeleri doğrultusunda;

— Tarih boyunca bağımsız yaşamış Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyet ve Demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaştırmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmak, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamak amacıyla,

— Türkiye Cumhuriyetinin herşeyden önce Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, yani bütün fertlerinin kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde diğer bir deyişle milli dayanışma ve adalet anlayışı içerisinde yaşayan bir toplum olduğu görüşüyle,

— Türk Devletinin bağımsızlığına önem veren, temel insan haklarına saygılı, hukukun üstünlüğü prensibini benimsemiş, kanun karşısın:

da din, dil, ırk, renk ve mezhep farkı gözetmek-
sizln herkesi eşit sayan toplum huzuruna ağır-
lık veren bir inançla hazırlanmıştır.

TEMEL GAYE :

1. Temel gayemiz, Milletimizi çağdaş uy-
garlık düzeyinin üzerine çıkartmaktır.

Bu gayeye erişebilmek için;

a) Memleketimizin her alanda imar ve
kalkınmasına,

b) Kültürel ve manevi gelişmesine gayret
edeceğiz,

Bu çabalarımız milli karakter ve özellikleri-
miz göz önünde tutularak yapılacaktır.

TEMEL PRENSİPLER :

2. Partimiz gerçek anlamda demokrasinin
kurulmasına ve milli iradenin tecellisine çalışa-
caktır. Cumhuriyet idaresinin normal işleyişine
mani olabilecek her türlü uygulama ve düşünce-
nin karşısındadır. Seçme ve seçilme haklarının
tanzimine büyük önem verilmesini ve referan-
dum müessesesinin daha geniş bir uygulama
alanına kavuşturulmasını, bu suretle her önemli

AİLE :

6. Partimiz, ailenin, milletin temeli olduğuna inanır. Ailenin güçlenmesi; huzur, saadet ve selamet içerisinde yaşaması ve hertürlü yıkıcı maddi ve manevi tesirlerden korunması için gereken bütün tedbirlerin alınması vazgeçilmez prensiplerimiz arasındadır.

Aile, Milli eğitimimizin de temel birimidir. Fertlerin manevi eğitim ve gelişimi aileden başlar. Bu bakımdan Aile hayatı ile Milli Eğitim faaliyetlerini bir bütünün parçası olarak görür ve Milli Eğitim politikasının aileyi ve aile içindeki eğitimi, Aile içindeki eğitimin Milli Eğitim faaliyetlerini tamamlaması ve takviyesi için yeni bir sistemin geliştirilmesine çalışacağız.

DEVLET HİZMETLERİ

7. Devlet hizmetlerinde görevlilerin kendilerini vatandaşın emrinde gören ve bu açıdan vatandaşa yaklaşan zihniyeti hakim kılmaya çalışacağız. Rüşvetin, iltimas ve irtikabın ortadan kaldırılması için gerek eğitim yolu ile ve gerekse idari, iktisadi ve adli yollarla alınması gereken ve mümkün olan hertürlü tedbirleri almak kararındayız.

TURİZM VE TANITMA :

Milli, Tarihi karakterimize uygun bir turizm ve tanıtma politikası takip edilecektir.

Ülkemize celb edilmesi mümkün ve muhtemel turizm potansiyeli taşıyan dış ülkeler ve çevreler nazara alınarak hedefleri belli bir sistem yürürlüğe konulacaktır. Komşu ülkelerin ve tarihi ve manevi yakınlığımız bulunan milletlerin Turistik potansiyeli nazara alınarak celbedici ve teşvik edici tedbirler ve tesisler ittihaz ve ihdas olunacaktır.

Tarihi ve kültürel eserlerimizin tanıtılması için daha fazla gayret gösterilecektir.

ULAŞTIRMA :

26. Demiryollarımızın ıslahı ve modernize edilmesi,

Hava yollarımızın daha yaygın alanlara hizmet götürmesinin temini,

Karayollarının seyahat emniyetine ve rahatlığına kavuşturulması,

Köy yollarının inşası ve bakımı, asfalt yol miktarının artırılması göz önünde tutacağımız prensibler arasındadır.

VAKIF ESERLER :

27. Ecdat yadigarı vakıf eserlerimizin onarılması, bakımları, milletimizin ve insanlığın, istifadesine tahsisi temel hizmetlerimizdendir. Milletimizin yeni yeni vakıflar tesis edebilmesi için bu konuda teşvik edici ve koruyucu tedbirler alınması lüzumuna inanıyoruz.

DIŞ POLİTİKA :

28. Milletimizin tarihi itibar ve şahsiyetliyle mütenasip bir dış politika uygulamak şiarımız olacaktır.

Bütün ülkelerle ve bilhassa komşularımızla iyi münasebetler tesis ve idame ettirmek karındayız.

Tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz ülkelerle münasebetlerimizin daha fazla geliştirilmesi mümkün olduğuna, bundan her bakımdan karşılıklı maddi ve manevi yararlar doğacağına kaniyiz.

Dış ülkelerde bulunan kardeşlerimizin haklarını korumağa, haksız muamelelere maruz kalmaları karşısında daha müessir tedbir ve teşebbüslere tevessül etmeye kararlıyız.

— 3 —

REFAH PARTİSİ TÜZÜĞÜ

BİRİNCİ KISIM

GENEL ESASLAR

PARTİNİN ADI, MERKEZİ

MADDE : 1 — Refah Partisi adıyla bir siyasi parti kurulmuştur. Partinin Genel Merkezi ANKARA'dadır.

Partinin amblemi hilâl ve 19 taneli buğday başağıdır.

Hilâl bağımsızlığı, başak bereketi simgeler.

Partinin kısaltılmış adı «RP»dir.

MADDE : 2 — Partinin gayesi, programında yazılı hususları gerçekleştirmektir. Bunun için; Anayasa ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu çerçevesinde faaliyet gösterir.

İKİNCİ KISIM

ÜYELİK

ÜYE OLMA VE ÜYELİKTEN ÇEKİLME HAKKI

MADDE : 3 — Parti programını ve gayesini benimsemiş olanlar aşağıdaki şartlarla üye kaydedilebilirler :

- a. Türk vatandaşı olmak,
- b. Yirmibir yaşını doldurmuş bulunmak,
- c. S.P.K. 11/b maddesi mucibince yasaklı olmamak,
- d. Medeni ve siyasi haklara sahip bulunmak,
- e. Bir defaya mahsus olarak 200 TL. giriş aidatı vermek ve yıllık en az 600 TL. en çok 150.000 TL. arasında yıllık üyelik aidatı ödemeyi kabul etmek.

Ancak bu şartları haiz olanlardan 2820 sayılı S.P.K. nun 11. maddesi (a) fıkrasında bildirilenler üye kaydedilemezler.

EK 10. Refah Partisi Seçim Beyannamesi (1987)

REFAH PARTİSİ SEÇİM SLOGANLARI

- ÖNCE AHLAK VE MANEVİYAT...
- İNANÇ HÜRRİYETİNDEN,
- İNANCI OLMAYAN KORKAR...
- İNANANLARIN HAKKINI RP KORUR...
- 163'Ü KALDIRACAGIZ!
- BAŞÖRTÜSÜ MİLLİ KİYAFETİMİZDİR ...
- TAKLİTÇİLER ANCAK FÜHUŞ, KUMAR, İÇKİ ÜRETİR!
- BİZ FARKLIYIZ!
- HİÇ YAPANLA YIKAN BİR OLUR MU?
- FAİZCİ VE SOLCU YIKAR,
- MİLLİ GÖRÜŞ YAPAR...
- TAKLİTÇİLERİ BIRAK!
- MİLLİ GÖRÜŞÜ BAK!
- DÖRDÜ DE AYNI!
- YETER ARTIK!
- FAİZCİYE DE, SOLCUYA DA PAYDOS...
- HERŞEY AVRUPA HİYATINDA,
- İŞÇİNİN AYLIĞI ONDA BİR...
- OTURAN, EZİLEN TÜRKİYE DEĞİL,
- ÇALIŞAN, KAZANAN TÜRKİYE...
- EKİBAN BAŞKA, GERÇEK BAŞKA!
- KAHVEHANE DEĞİL, FABRİKA!
- İNANÇLA GELİYORUZ!
- AĞIR SANAYİ HAMCİMİZİ TAMAMLAYACAGIZ!
- NE İME, NE AET!
- MİLLİ ŞUUR MİLLİ HAMLET!
- UŞAK MI, HİDER Mİ?
- UŞAK DEĞİL,
- HİDER ÜLKE TÜRKİYE...

REFAH PARTİSİ

TEK ÇÖZÜM:

REFAH

PARTİSİ

1987

ÖNCE AHLÂK VE MANEVİYAT

Bro 1668/14

ÇÖZÜM REFAH PARTİSİDİR...

29 Kasım 1987 Pazar günü, Türkiye'de bir erken genel seçim yapılacaktır. Bu vesileyle partiler Aziz milletimizin huzuruna çıkacaklar, zihniyetlerini, ülke meselelerinin çözümü için teklif ve görüşlerini anlatacaklar ve oy isteyeceklerdir.

Türkiye'nin çok partili bir hayata girişinin üzerinden, yaklaşık olarak 40 yıl geçti. Bu süre zarfında 10'dan fazla genel seçim yapıldı.

Çok partili hayata girişimizin ilk yıllarında seçimlere iştirak eden partiler, batıdaki fikir sistemlerini benimseyerek kuruldular. Bir kısmı, Avrupa'nın doğusundaki solcu ve sosyalist fikirlerden, diğer bir kısmı ise, Avrupa'nın batısındaki kapitalist fikirlerden ilham aldılar.

İşte bu solcu ve liberal zihniyetlerin partileri, geçtiğimiz 40 yıl içerisinde, tekrar tekrar iktidara geldiler ve pek çok defa da denendiler.

Batı ülkelerinde liberal partilerle, solcu partiler, temel politikaları itibarıyla birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmış olmalarına rağmen, 40 yıllık tatbikat bizde, liberal ve solcu partilerin gerçek manada birbirlerinin aynı olduğunu ortaya koymuştur.

Yapılan propagandalarla, bu partilerin farklı zihniyetlere sahip oldukları söylenmiş, parti isimleri ve yönetici şahıslar farklı olmuş ama, hep aynı tiyatro oyunu sahnelenmiştir. Biri iktidar partisi iken, icraat diye maddi ve manevî alanda tahribat yapmış, diğerleri ise muhalefet partileri olarak sadece şikâyet etmişlerdir. Roller değişip, muhalefetteki bir parti iktidara gelince, bu sefer de o, tahribata aynı noktadan devam etmiş, diğerleri de şikâyete başlamışlardır. Bu demokrasi oyununda, gerçek demokrasinin iki unsuru eksiktir:

I-Teşhis: Tahribatın asıl sebebi araştırılıp, ortaya konulmamaktadır.

II-Tedavi: Çözüm ve tedavi yolları belirlenmemektedir.

Bu önümüzdeki seçime iştirak edecek olan 4 rakibimizden ikisi liberal (ANAP ve DYP) zihniyeti, diğer ikisi ise solcu zihniyeti (SHP ve DSP) temsil etmektedirler. Bu zihniyetler, yıllardan beri denenmiştir. Temelde aralarında hiçbir fark yoktur. Tekrar tekrar işbaşına gelen bu zihniyetler, memleket meselelerini çözmek yerine büyümüşler, ülkeyi bu günkü yürekler acısı duruma getirmişlerdir.

Bir hasta 40 yıl aynı doktora gitse ve o doktorun verdiği aynı ilâcı kullansa, ama her seferinde de hastalık biraz daha artsa, yapılacak en akıllıca şey, doktoru da, ilâcı da değiştirmektir.

Onun için şimdi milletçe, kurtuluş ve çözüm aramaktayız. Milletçe artık çok iyi anlaşılmıştır ki, aynı temel politikalara sahip olan bu dört partinin, ortaya koyabileceği hiç bir çözüm ve çare yoktur. Bu dört parti, bu dört düzler birbirinin aynısıdır. Hiçbirisi diğerinin alternatifi olamaz. Biz farklıyız.

ÇARE VE ÇÖZÜM REFAH PARTİSİDİR

DELİLLER VE İSBAT:

Dört partinin de temel zihniyetleri ve temel politikaları, isimleri ister "sağcı", ister "solcu" olsun, birbirinin aynısıdır. Temel vasıfları batı taklitçiliğidir.

Çünkü: Dördü de;

- Taklitçidirler.
- Amerikancıdır, Batıcıdır.
- (AT) çıdır.
- IMF cidirler.
- Ahlâkı tahrip ederler, maddecidirler.
- Montajcıdır.
- Müstemleke (Sömürge) tipi kalkınmadan yanadırlar.
- Dış politikada bağımlıdır:
- Kıbrıs meselesini hâlâ çözemediler, çözemezler.
- Ege meselesini hâlâ çözemediler, çözemezler.
- Dışarda haklarımızı koruyamazlar.
- Dar gelirliyi ezerler.
- Faizcidirler.
- Açıktan para basarlar.
- Para değerini düşürürler.
- Vergiyi fakirden alırlar.
- Krediyi zengine verirler.

"REFAH PARTİSİ"nin temsil ettiği

Milli Görüşe Gelince;

Milli Görüş, milletimizin bin yıllık temel zihniyetidir. Milletimiz bu görüşle dünyaya ışık saçmıştır, Ve sayısız zaferler kazanmıştır.

Milli Görüş bu gün de meselelerimizin tek çözümü-

EK 11. Refah Partisi “Güneydoğu, Terör ve Çözüm” Raporu (1990)

RP'NİN TERÖR REÇETESİ

- 1- İSLÂM KARDEŞLİĞİ
- 2- FAİZCİ DÜZENİN TERKEDİLMESİ
- 3- TAHAKKÜM REJİMİNİN TERKEDİLMESİ
- 4- ÇEKİÇ GÜCÜ'NÜN GÖNDERİLMESİ
- 5- İRAK'A AMBARGONUN KALDIRILMASI
- 6- KAMU GÖREVLİLERİNİN EĞİTİMİ
- 7- ÖZEL GÜÇ
- 8- İSTİHBARAT
- 9- ÖZEL KALKINMA PROGRAMI
- 10- OLAĞANÜSTÜ HAL'İN KALDIRILMASI
- 11- MODERN TEÇHİZAT
- 12- TBMM İZLEME KOMİTESİ

GÜNEYDOĞU TERÖR VE Ç Ö Z Ü M

BULUNDUĞUMUZ NOKTADA GÜNEYDOĞU'DA DURUM NEDİR?

TERÖR

Terör yıllardan beri Türkiye'nin bir numaralı meselesidir.

Gün geçtikçe artmakta ve tehlikeli istikametlere doğru gelişmektedir.

Terör Türkiye'yi bölmek isteyen dış güçler tarafından planlı olarak tahrik edilmekte ve desteklenmektedir.

Terör olaylarının gelişmesi için bilhassa Güneydoğuda yanlış politikalarla müsait bir ortam hazırlanmıştır. Bunun sonucu olarak:

DURUM

Bilhassa son 10 yılda devamlı olarak tırmanarak silahlı kuvvetlerimizin büyük bir kısmının fiilen yer aldığı ve beynelmilel formlarda yankılanan bir savaş görüntüsü almıştır.

- * Ülkenin büyük bir kısmına gidilemiyor.
- * Yollar kesiliyor. Büyük kısmı mayınlanmış
- * Gündüz ve gece iktidar el değiştiriyor.

- * Hergün çatışmalar oluyor.
- * İnsanlar ölüyor. Günde 20-30 kişi
- * Halk mağdur
- * Analar kan ağlıyor.
- * Bölgenin önemli bir kısmında sosyal ve ekonomik yapı çökmüş durumdadır.
- * Bölgenin kırsal üniteleri yavaş yavaş yok olmaktadır.
- İç ve dış güç ve bunun doğurduğu demokratik problemler çok daha büyük istikrarsızlık tehditleri oluşturmaktadır.

* Bölge halkı bir yerde iki ateş arasında kaldığı kanaatinde. Kendisini çaresizlik içersine itilmiş görmektedir.

* Teröre karşı yapılan savaşta suçlu ile masum arasında dikkatli bir ayırım yapılamaması bölge halkını, yavaş yavaş yanlış tercihlere itmektedir.

* Diğer yandan, ölümlerin çoğalması, temelinde terör olan bu çatışmayı kişi ve kitlelerin vicdanında etnik bir düşmanlığa doğru itmektedir.

2

* Kaldırılan her çenazede o duygular derinleşerek dile getirilmekte ve asırlarca bir arada yaşayan, birbiri için canını veren kardeşler arasında bugün etnik tefrikalar oluşturulmak suretiyle kardeşlerin birbirine düşman edilmesi istenmektedir.

SONUÇ: DURMUYOR ARTIYOR

Resmi ağızlardan "böyle bir gelişmeye asla razı olmayacağız" ve "mücadele etmeyeceğiz" beyanları her seferinde tekrarlanmasına rağmen gündemde yer alan gelişmeler ve bunların basına yansımaları meselenin tehlikeli bir istikamette gelişmekte olduğunu göstermektedir.

HALBUKİ TARİHTE

- * Bakın 1071'de Alparslan Bizansa karşı savaş açarken Kürt Kardeşlerimiz ona 10 bin asker verdi. Çünkü Onlarda Anadolunun müslümanlaşmasını istiyordu. O zaman ne Türklerin Türkcülük, ne Kürtlerin Kürtçülük iddiası vardı.
- * Tarih boyunca savaşlarda en büyük destek kürtlerden alındı.
- * Ve yine asırlar boyu aynı inancın kardeşleri olaraksiperde vücutlarını birbirlerine kalkan ettiler.

3

* Bu asrın başlarında Musul'da toplanan Kürt aşiretleri Osmanlı Halifesinin yanında savaşmaya karar verdiler. Ve Sevr anlaşmasını yırttılar. Öyleki Kürtlerin Osmanlıya karşı savaşması için görüşmeye gelen İngiliz Valisine, Kürt Lideri Şeyh Mahmut El-Berzencielini uzatmadı. Ve "Müslümanların halifesine savaş açan bir ülkenin valisinin eli necistir." dedi.

* Adıyaman'da Bedir Ağa kendisini isyana teşvik etmek için altın yüklü katırlarla gelen İngiliz görevlisine "Ben Halifeye isyan etmem" dedi. Kendisini altınlarıyla beraber huzurundan kovdu.

* Aynı İngiliz görevlisi Van'daki Kürt aşiret reislerini ziyaret ettiği zaman onlarda aynı özerle kendisini kovdular.

* Sorarım size, asırlar boyu tek vücut olarak yaşadığımız halde ne olduda bu husumet ortaya çıktı? Niçin bu kanlar akıyor?

SEBEB, TAKLİTÇİ ZİHNİYETLERİN YANLIŞ POLİTİKALARI

Terörün gittikçe artma imkanı bulması ve Güneydoğudaki halkımızın bugünkü acıların içine düşmesinde hiç şüphesiz taklitçi zihniyetli ANAP, SHP ve DYP iktidarlarının yanlış politikaların büyük payı vardır.

4

1. Bunlar yıllardan beri materyalist ve ırkçı bir politika uygulamışlardır.

2. Koyu faizci kapitalist bir "Bozuk Ekonomik Düzen"le ülkemizi ve bu meyanda bilhassa Doğu ve Güneydoğuanadolu bölgemizi aç, işsiz ve geri bırakmışlardır. (Sömürü düzeni)

3. Ülkenin her yerinde ve bu meyanda Doğu ve Güneydoğuda insan hakları yeterince tanınmamış, demokrasi ve çoğulcu demokrasi lafta kalmış, "Hizmet Devleti" değil "Baskı Devleti" tatbikatı yapılmıştır.

Terörle mücadelede Silahlı Kuvvetlerin ağırlığı gittikçe artırılmış durum adeta bir savaş görüntüsü kazanmıştır.

4. Bunlar Milli Menfaatlerimizi gözetemeyen bağımsız bir politika uygulayamamışlardır. Terörü teşvik eden ve Türkiye'yi bölmek isteyen dış güçlerin güdümünde hareket etmişlerdir.

Bu meyanda, bölgeyi ekonomik bakımdan çökerten Irak ambargosunu acımasız bir şekilde sürdürmekte ısrarlı olmuşlardır.

5. Ve yine teröristleri açıkça destekleyen, onlara yardımcı olan Çekiç Gücün Türkiye'de üstlenmesine boyun eğmişlerdir.

6. Bölgeye yüksek yetenekli ve bölgeyle kaynaşarak oraya gerçek manada hizmet edecek

5

ANA ESASLAR

1. Gerçekte mesele bir değil 3 tür:

- 1- Terör
- 2- Kürt Meselesi
- 3- Güneydoğu Meselesi

Kürt meselesi ve Güneydoğu meselesinin çözülmemiş olması, terörün gelişmesine ortam hazırladığı gibi, terörde diğer iki meselenin çözülmesine zorluk çıkartıyor.

Bu böyledir diye, 3 ayrı meselenin varlığını görmemezlikten gelip, veya yok farzedip, meseleyi sadece terör meselesi olarak ele alarak çözmek mümkün değildir.

2. Kürt meselesi için her çözüm şekli konuşulabilir ve tartışılabilir. Esasında meselenin bunca içinden çıkılmaz hale gelmesinin sebeplerinden biri, bu konunun bir **tabu** gibi her türlü tartışmanın dışında tutulmasıdır.

3. Şu varki; teklif edilecek herhangi bir çözüm bölgenin tarihi ve sosyal gerçeklerine uygun olmalıdır. Tarihen biliyoruz ki Kürtler'in de bir parçası olduğu bölgemiz büyük devletler ve imparatorluklar tarafından idare edilmiştir. Şüphesiz Kürtler de bu bölgenin, İslam coğrafyası ve İslam dünyasının şerefli bir kavmi ve parçasıdır. Elitlerinden bir bölümü, Avrupa, Amerika veya başka bir güce eğilim gösterebilir, bile,

8

Kürt halkının kalbi İslam dünyasında atar. Bundan hareketle bölgesel her çözüm, **İslam faktörünü** gözönüne almadan tasarlanamaz ve yaşama şansı bulamaz.

Biz kardeşler arasında tesis edilecek hukuki eşitlik ve işbirliğinin Kürt meselesinde tatminkar bir çözüm getireceğini ve bunun bölgenin iktisadi, beşeri ve sosyal entegrasyonu yolunda da önemli bir adım teşkil edeceğini düşünüyoruz.

Yaşadığımız tecrübe bu önemli problemin şiddet ve terörle, ya da zoraki asimilasyon politikalarıyla çözülemeyeceğini göstermiştir. Bu süren şiddet ve terör bölgenin beşeri, iktisadi ve sosyal hayatını çökertti. **Hükümetler gelip gidiyor, fakat bu yanlış politikalar değişmiyor.** Bölgede konuşlandırılan Çekiç Güç'ün kime ve nasıl hizmet ettiği bile belli değil. Bu meselenin dış bağlantıları ise bir başka önemli problem.

4. Elbette Kürt kardeşlerimizin tabii hakları var. Kendi dilleriyle konuşmaları, medyayı kullanmaları, eğitim yapmaları onların tabii haklarıdır ve zaten tarih boyunca bu haklarını kullanmışlardır. Ancak, son 70 yılda izlenen milliyetçi materyalist ve ırkçı politikalar problem yaratmış ve problemi ağırlaştırmıştır. Şüphesiz çözüm, **yeni milli devletler kurmak, yeni parçalar ihdas etmek değil, parçaları birleştirmek, yeni ve ırkçılığa dayanmayan, büyük bir bütüne doğru yol almaktır.** Bir

9

bütün içinde hep beraber saadet bulabilmektir.

Nitekim çok açıktır ki Kürt meselesinin çözümünde ne **"federasyon"** ve ne de **"ayrı devlet"** asla kimseye fayda getirmez, saadet getirmez ve bir çözüm sağlamaz.

Çünkü;

1. Güneydoğudan daha çok Kürt kardeşimiz Türkiye'nin diğer bölgelerinde yaşamaktadır. Böyle bir ayrım onları **göçe** zorlar. Kimseye saadet getirmez.
2. Batılılar ve bütün ülkeleri aralarındaki sınırları kaldırıp **tek bir devlet ve topluluk** olmak için adım atarken, dış güçler bizi sömürmek ve ezmek için bölmek istiyorlar. Onların bu emellerine alet olmak sadece felaket getirir.
3. Güneydoğudaki Kürt kardeşlerimizin Adana'ya, Mersin'e, İzmir'e, İstanbul'a **pasaport ve vize** ile gitmeleri gerekirse bundan kimin eline ne geçer.
4. Ateist ve Komünist rejimlerin zulmü altında aç, işsiz. Bangladeş'ten daha geri bir topluluğa dönmek kime ne saadet getirir.
5. Asırlarca şerefli tarihimiz boyunca hep bir ve beraber olduk, bütün savaşlarımızı el birliği ile **tek bir kalp, tek bir vücut** olarak hep beraber yaptık.

10

6. Bugün yeryüzündeki bütün insanlığın saadeti, **"Kuvveti değil, hakkı üstün tutan"** zihniyetin kuvvetlenmesi ve korunması ile mümkündür.

Bu maksatla **İslam Birliğinin** kurulması görevi Türkiye'nin öncülüğünü gerektirmektedir. Bu görevi yapacak bir Türkiye'nin ise küçülmüş, bölünmüş değil, bütün, sağlam ve güçlü bir Türkiye olması gerekmektedir.

Dış güçlerin oyunlarına aldanıp, onların planlarına hizmet ederek, Türkiye'mizi bölmeye ve parçalamaya çalışmak, sadece Türkiye'de 60 milyon insana değil, yeryüzündeki bütün müslümanlara ve insanlığa en büyük kötülüğü yapmak demektir.

7. Bugün **bölünmeyi isteyen ve konuşan kimse yok zaten.** Şikayet olunan ve istenen nedir?

Türkiye'deki batı taktiçisi zihniyetli iktidarların yürüttükleri sömürü düzeni, tahakküm düzeni sonucunda ortaya çıkan ızdıraplar ve haksızlıklar. Bunlar derece derece esasen yurdumuzun her bölgesinde mevcut ve herkeşe aynen tatbik ediliyor.

8. Bu sebeplerden dolayı, terörle mücadele sadece Askeri bir hareket olarak düşünülmemeli. Bu konu, kaynağını ve sebeplerini ortadan kaldıracak çok unsurlu ve kapsamlı bir bütün olarak ele alınmalıdır.

11

EK 12. Refah Partisi Seçim Beyannamesi (1991)

**20 EKİM 1991
GENEL SEÇİMİ**

**REFAH PARTİSİ
SEÇİM
BEYANNAMESİ**

YENİ RİR DÜNYA "MİTLELİK"

lamayan Kapitalizmin çöküşü kaçınılmazdır. Böylece Siyozizmin kırılan sosyalizm ayagından sonra Kapitalizm ayagıda yıkılmakta siyozizmin çöküşü tamamlanmış olacaktir. Bu gelişme çağımızda kuvvete dayanan düzenlerin sonu olacaktır. Böylece bir kez daha müşahe edilen HAK - BATIL savaşı, HAK'ın zaferi ile sonuçlanacaktır.

İnsanlık bir dönüm noktasındadır. Batıl sistemler çökmektedir. Yeni bir devir başlamaktadır. YENİ BİR DÜNYA kurulacaktır. Bu yeni Dünya'nın Genel düzeni "Hakkı Üstün Tutan" ADİL DÜZEN, Ekonomik düzeni ise ADİL EKONOMİK DÜZEN olacaktır.

Çok Aziz ve Muhterem Milletimiz,
İşte böylece 20 Ekim 1991 seçimlerine geldin.
Görüyorsunki **"BU SEÇİM BİN YILIN EN MÜHİM OLAYIDIR"** ve sen **"TARİHİNİN EN MÜHİM DÖNÜM NOKTASINDASIN"**.

Bu noktada milletçe iki şeyi bilmek mecburiyetindeyiz:

- 1- Taklitçiler ne yaptı ?
- 2- Refah Partisi. Gayesi. Ne yapacak ? Nasıl yapacak?

İşte bu tarihi günde öncelikle bu konular ve gerçekler üzerinde duracağız.

B- DİĞER PARTİLER: BATI TAKLİTÇİSİ PARTİLER

I- HEPSİ BİRİBİRİNİN AYNİ

Yukarıki A: III bölümünde Türkiye'nin bugünkü noktaya nasıl getirildiğini açıklamıştık.

Bu temel gerçekler ışığında baktığımız zaman Türkiye'de iki temel görüşün ve bunun sonucu olarak da iki partinin varolduğu görülür. Bunlardan birisi "HAKKI ÜSTÜN TUTAN" ve "Milli Görüş" zihniyetini temsil eden "REFAH PARTİSİ", diğeri ise "KUVVETİ ÜSTÜN TUTAN" "BATI TAKLİTÇİSİ = TAKLİTÇİ PARTİLER"dir.

Batının solcu zihniyetini taklit eden SHP ve DSP ile Batının faizci, renksiz zihniyetini temsil eden ANAP ve DYP arasında temelde hiçbir fark yoktur. Çünkü bunların hepsi:

- Batı taklitçisi
- Bunun için hakkı değil, kuvveti üstün tutarlar
- Faizci kapitalist nizamın kötü ve beceriksiz birer taklitçisidirler
- Hiçbirinde "Temel Görüş", "Düzen" şuuru oluşmamıştır. Onun için düzenleri "Çorba Düzeni"dir ve yaptıkları gelişmelerle doludur
- Hepsî faizcidirler
- Hepsî haksız vergi zihniyetindedirler

receğiz?

konuları üzerinde duracağız.

Önce bir açıklama yapmak istiyoruz:

Biz milletimize hitab ederken neden "Çok Aziz ve Muhterem Milletimiz" hitabını kullanıyoruz. Çünkü aziz demek bildiğimiz gibi izzetli yani şerefli demektir. Milletimiz bu sığata lâyık olmuş bir millettir. Çünkü asırlar boyu "Hakkı Üstün Tutan" medeniyete hizmet etmiş bütün insanlığın mutluluğu için canıyla başıyla çalışmıştır.

Gerektiği zaman bu yolda severek milyonlarca şehit vermiştir.

Milletimize hitab ederken aynı zamanda muhterem sıfatını kullanıyoruz. Çünkü muhterem demek bildiğiniz gibi saygı değer demektir. Milletimiz bu sığata da lâyıktır. Çünkü inanıyoruz ki "Kuvveti Üstün Tutan" Batı medeniyetinin kurdukları "Komünizm" ve "Kapitalizm" düzenlerinin zulmü altında inleyen insanlığın beklediği, özlediği "Yeni Adil Düzen"i en güzel örnek olarak önce milletimiz kuracak, şanlı tarihimiz boyunca olduğu gibi önümüzdeki dönemde de böylece bütün insanlığın mutluluğu yolunda en hayırlı hizmeti bizim milletimiz yapacaktır.

İşte 20 Ekim 1991 seçimleri bu "YENİ BİR DÜNYA"nın ve bu yeni "MUTLULUK" döneminin başlangıcı olacaktır, inşaallah.

A- BU SEÇİMİN BÜYÜK EHEMMİYETİ

**"BU SEÇİM, ASRIN DEĞİL,
ASIRLARIN EN MÜHİM OLAYIDIR"**

I- HAK VE BATIL MÜCADELESİNİN TARİHİ DÖNÜM NOKTASINDAYIZ

**İNSANLIK ve TÜRKİYE "HAK ve BATIL" ve
"MUTLULUK ve ZULÜM" MÜCADELESİNİN
NERESİNDEDİR...?**

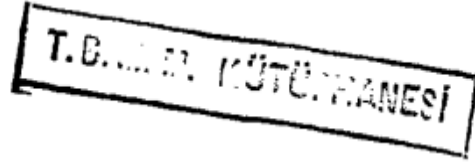
- 1- "HAK ve BATIL"
"MUTLULUK VE ZULÜM"...

Cenab-ı Hak insanları hayvanlardan ayrı mahluklar olarak yaratmıştır. İnsanlar yaratılmışların en üstünü ve şerefliisidir. Çünkü Cenab-ı Hak insanlara hayvanlarda bulunmayan çok önemli meziyetler vermiştir, emanetler vermiştir. Bu meziyetler şunlardır:

İnsanlar "Doğru ve yanlış", "İyi ve güzel ile kötü ve çirkin", "Faydalı ve zararlı"yı ve "Adalet ile zulüm"ü ayırt edebilmektedir. Bu dört meziyetin gelişmesi vasıtasıyla insanlara akıl verilmiştir. İnsanlara inanç verilmiştir.

EK 13. Refah Partisi Seçim Beyannamesi (1995)

**REFAH PARTİSİ
24 ARALIK 1995 SEÇİMLERİ
SEÇİM BEYANNAMESİ**

REFAH PARTİMİZİN 24 ARALIK 1995 SEÇİMLERİ MÜNASEBETİYLE HALKIMIZA SUNACAĞI HUSUSLAR BU SEÇİM BEYANNAMESİNDE KISACA VE 5 BÖLÜM HALİNDE TANZİM OLUNMUŞTUR :

**A- TÜRKİYE'NİN TEMEL MESELELERİ.
HALKIMIZIN ÇARE BEKLEDİĞİ KONULAR.**

TÜRKİYE'NİN MESELELERİNİN ASIL SEBEBİ TAKLİTÇİ ZİHNİYETLERİN YANLIŞ POLİTİKALARIDIR. BU ZİHNİYETLERLE TÜRKİYE'NİN MESELELERİ ARTAR ÇÖZÜLMEZ. TÜRKİYE'NİN MESELELERİNİN ÇÖZÜMÜNÜN TEK ÇARESİ REFAH PARTİSİDİR.

**B- TAKLİTÇİ PARTİLERİN TEMEL KARAKTERLERİ,
REFAH PARTİSİNİN TEMEL KARAKTERİ**

C- REFAH PARTİSİ TÜRKİYE'NİN MESELELERİNİ NASIL ÇÖZECEK..

**REFAH İKTİDARINDA NE OLACAK. NE OLMAYACAK.
MAKSATLI SUN'I İDDİALARA CEVAPLAR...**

B- TAKLİTÇİ PARTİLERİN TEMEL KARAKTERLERİ REFAH PARTİSİNİN TEMEL KARAKTERİ

TAKLİTÇİLER

I- TEMEL KARAKTER
"KUVVETİ ÜSTÜN TUTMAK"

II- HEDEF
BATIYA UYDU OLMAK
"TARİHİNİ DEĞİŞTİRMEK"

ÖZBENLİĞİNİ YOK ETMEK

III- EKONOMİK DÜZENLERİ
"KOYU FAİZCİ KAPİTALİST DÜZEN"
SÖMÜRÜ DÜZENİ

- IMF
- FAİZCİ
- VERGİCİ

- VURGUN
- İSRAF

MİLLİ GÖRÜŞ

I- TEMEL KARAKTER
"HAKKI ÜSTÜN TUTMAK"

II- HEDEF
BAĞIMSIZLIK
TARİHTEKİ ŞEREFLİ YERİNİ
YENİDEN ALMAK
"YENİ BİR DÜNYA" KURMAK VE
TÜRKİYE'Yİ BU "YENİ DÜNYA'NIN
ÖNCÜSÜ" YAPMAK.

III- EKONOMİK DÜZENİ
"ADİL EKONOMİK DÜZEN"
HERKESE HAKKINI VEREN DÜZEN
- MİLLİ GÖRÜŞ
- ÜRETİM SEFERBERLİĞİ
- ÜRETİM ENGELLERİNİN
ORTADAN KALDIRILMASI
- ÜRETİMİN ADİL PAYLAŞILMASI
- İSRAFIN ÖNLENMESİ

TAKLİTÇİLER**IV- YÜRÜTMEK İSTEDİKLERİ REJİM****"GARDİYAN DEVLET"**

- BASKI
- HALKLA, İNANCIYLA, TARİHİYLE
MÜCADELE
- KABUK YÖNETİM

MİLLİ GÖRÜŞ**IV- YÜRÜTMEK İSTEDİĞİ REJİM****"GARSON DEVLET"**

- İNSAN HAKLARINA SAYGI VE
HÜRRİYET
- HALKIN İNANCININ VE TARİHİNİN
KENDİSİ
- DEVLET MİLLET KAYNAŞMASI

V- KADRO**"MANEVİ GÜCE SAHİP KADROLARI YOK"**

- AZİM YOK
- HAMLE YOK
- İBADET AŞKIYLA HİZMET YOK.
- PLAN YOK

V- KADRO**"İNANÇLI, TEMİZ KADROLAR"**

- İNANÇ, AZİM
- HAMLECİ
- İBADET AŞKIYLA HİZMET
- "İNANÇ - İLİM - PLAN - KADRO -
TAKİP - İNTAÇ"

GİRİŞ

Türkiye altı yüzyılı aşkın bir süre boyunca dünyanın önde gelen ülkeleri arasında olmuş, diğer ülkeler her alandaki kendi politikalarını Türk Devletinin politikalarına göre düzenlemişlerdir. Böyle bir maziye sahip ülkemiz gelişmiş ülkeler arasındaki yerini yeniden kazanmak zorundadır.

Tarihi ve kültürel birikimi, toplumun dayandığı sağlam temeller, toplumun evrenselliği binlerce yıldır kanıtlanmış inanç değerleri, dinamik ve genç nüfusu, ve girişimci ruhuyla Türk insanı, Türkiye’yi eskiden olduğu gibi şimdi de dünyanın sayılı ülkeleri arasına sokabilecek potansiyele sahiptir. İyi yönetildiği ve yönlendirildiği takdirde Türkiye’nin yeniden güçlü ve büyük bir ülke olmaması için hiçbir neden yoktur.

Bu amaçla partimiz, şartlar ne olursa olsun, ülkeyi yönetmek isteyenlerin cesur, kararlı ve iyimser olmalarını bir zorunluluk ve görev addetmektedir. Bu bakımdan 21. yüzyıla girerken Türkiye’nin önünde ne kadar büyük sorunlar varsa o kadar da büyük fırsatlar olduğunun farkındayız.

Sorunlarımız en az daha önceki dönemler kadar zordur, ama yıllardır sabırsızlıkla beklediğimiz ve şuan önümüzde duran büyük fırsatlar, Türkiye’yi bölgesinde lider ülke konumuna getirebilir ve dünyanın sayılı ülkeleri arasında mümtaz bir yere sahip olabiliriz. Şüphesiz bunun kolay olmadığını biliyoruz.

Bunun için her şeyden önce bir hukuk devletinde yaşadığımızı bilerek ve anlayarak dar kalıplardan ayrılmalı, Demokrasinin temeli olan düşünce özgürlüğünün önündeki engelleri yok etmeli, tabulardan ve korkulardan kurtulmalı, kendimizi aşabilmeli, cesur ve kararlı adımlarla Öncü Türkiye hedefine ulaşmalıyız. Büyük düşünmeye, köklü değişiklikler ve yenilikler yapmaya yeniden Öncü ve Büyük Türkiye için mecburuz.

Demokratik rejimin tam anlamıyla uygulandığı, verimlilik ve istikrarı ön planda tutarak, ahenkli ve daha hızlı çalışan bir sistem kurmalıyız.

Ülkemizin gerçek bir değişim ve yenilik programına ihtiyacı vardır. Devlet idaresinde ve ekonomik sistemde köklü reformlar hiç zaman kaybedilmeden gerçekleştirilmelidir. Bu büyük ülkenin büyük insanlarına çok daha fazla önem verecek, insanlarımızın layık oldukları maddi ve manevi ortama ulaşmalarını salıyacak yepyeni bir düzene ihtiyaç vardır. Çünkü cevher insandadır, gelişmenin amacı da, aracı da insandır. Her şey insan içindir. Adalet ve hürriyet insan içindir. Mutluluk ve refah insan içindir. Dünyanın da, evrenin de nimetleri insan içindir.

Partimiz programı insanın daha özgür olduğu, insan kabiliyetlerinin daha fazla temayüz edebileceği bir sistemin kurulmasını hedef almaktadır. Programımızın ana hedefi, insanı maddi ve manevi bakımdan ihya edecek bir sistemin kurulmasıdır. Bunu bütün dünyada en çok hak eden Büyük Türkiye'nin büyük insanlarıdır.

I. BÖLÜM

AMAC VE İLKELER

AMAC

Partimizin amacı,

Atatürk ilke ve Devrimlerinin Anayasada ifadesini bulduğu, Demokratik, Laik ve Sosyal Hukuk Devleti anlayışı içinde:

- Gerçek demokrasiye, en geniş anlamda insan hak ve özgürlüklerine, millet iradesinin üstünlüğüne inanmak,
- Düşünce ve ifade, din ve vicdan ile, hür teşebbüs özgürlüklerinin en geniş ve kamil manada kullanımına imkan sağlamak,
- Dil, din, mezhep, meşrep ve ırk ayrımı gözetmeksizin ulusal birlik ve beraberliğin temin ederek barış içinde yaşamak,
- Başta komşularımız ve müttefiklerimiz olmak üzere, dünyadaki bütün devletlerle karşılıklı menfaatlere dayalı ilişkimizi korumak ve geliştirmek,
- Sosyal ve ekonomik kalkınmayı gaye edinerek, ulusumuzun fert ve toplum olarak mutluluğunu sağlayıp, çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarmak,
- Ülkemizde haksızlığı, adaletsizliği, çifte standardı, yolsuzluğu, insanlara zulmü ve baskıyı kaldırarak; dürüst, temiz, adaletli, güvenilir ve millete hizmeti esas alan bir devlet yönetimi tesis etmektir.

DEMOKRASİ VE MİLLET İRADESİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ

Partimiz, millet iradesinin üzerinde hiçbir irade olmadığını ve bu iradenin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu kabul eder.

Halkın serbest oyu ile seçilmiş Türkiye Büyük Millet Meclisi, "Milli İradenin tecelli ettiği en yüksek kuruluştur.

Siyasi partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurları olup, devletin bütün organlarının siyasi partilerin varlığını devam ettirme konusunda azami gayretle hassasiyet içinde olması gerekliliğine inanır.

Temel nitelikleri hukuk ve adaletin üstünlüğü olan demokratik düzen, milli iradenin insan şeref ve haysiyetinin, düşünce, kanaat, söz, din ve vicdan hürriyetinin güvencesi olduğunu kabul eder.

Partimiz, Türkiye'nin çağdaş, demokratik, dünya ile bütünleşmesinin ancak demokrasinin tam ve kamil manada uygulanmasıyla mümkün olduğuna inanır.

Çeşitli uygarlıklara beşiklik etmiş olan ve çok önemli stratejik bir coğrafyada bulunan ülkemizin barış ve huzur içinde her fikir ve görüş sahibi insanların birlikte, karşılıklı anlayış ve hoşgörü içinde yaşamasının ancak demokratik rejim içinde olabileceğine inanır.

TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Partimiz, temel hak ve özgürlükleri ulusumuz fertlerinin vazgeçilmez hakkı olarak görür.

YER : 99-971
YIL :
CLT :
KSM :
KOP :
DEM : 99-2131

GÜNIŞIĞINDA T Ü R K İ Y E

18 Nisan 1999
SEÇİM BEYANNAMESİ

Siyasi ve toplumsal bir perspektife yaslanan bu Beyanname'de, Türkiye'nin reel sorunlarına Fazilet Partisi'nin cevapları; açık, berrak ve samimi bir dille ifade edilmiştir.

Beyanname'de Türkiye'nin yönetimine, ekonomiden- politikaya, çalışma hayatından- kültüre kadar bütün yaklaşımlar hiçbir tereddüte ve spekülatif yoruma yer bırakmayacak ölçüde ve netlikte vurgulanmıştır.

Temel sorunlara ilişkin tespit ve değerlendirmelerle yetinilmemiş, Türkiye'nin sorun alanları derinlemesine incelenmiş ve gerçekçi çözümlere vurgu yapılmıştır.

Fazilet Partisi'nin ülke ve toplum politikalarını yansıtan tespit, tedbir ve tezlerinin Türkiye ve Türk toplumu için yeni bir umut, yeni bir ufuk olacağına yürekten inanıyoruz.

TBMM KUTUPHANESİ

SUNUŞ

Dünya'da çok önemli ve çarpıcı değişiklikler yaşandığına hep birlikte tanık oluyoruz.

Pek çok çelişkiyi bünyesinde barındırsa da; bilim ve teknolojinin oluşturduğu imkanlar ile çağların yankısını taşıyan uygarlıklar birikiminin ortak sesi olmaya aday gözüken 21. yüzyılın, yeni ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi anlayış ve yapılanmalara yol açmakta olduğu açıktır.

İçinde yaşadığımız yüzyılda devletlerin üstünlük mücadelelerinin bir manivelası olarak kullanılan güvenlik, ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişme kavramlarına yüklenmiş bir hayat yorumunun, bireyin kimlik ve kişiliğini gölgeleyen, hatta ezen sonuçlar ürettiği kuşkusuzdur.

20. yüzyılın temel karakteristiğini oluşturan katı ideolojik anlayış ve saplantıların belirlediği değerler dizisi, yerini birey, insan hakları ve demokrasi temelinde gelişen yeni anlayış ve yeni insanlık değerlerine bırakıyor. Yaşanan olumlu-olumsuz tecrübelerin meydana getirdiği birikimle, insanlık yeni yüzyıla umut ve güvenle bakmaktadır.

TBMM KUTUPHANESİ

Yeni dünya düzeni arayışlarını besleyen mevcut uluslararası bilinç, toplumların ortak vicdanına dönüşme istidadı taşıyan daha katılımcı ve daha paylaşımcı bir dünya anlayışı ve hayat tutumu, yeni yüzyıl eğilimlerinin temel ipuçlarını oluşturmaktadır. Ülkemizi ve toplumumuzu, çağın bu yeni gelişme ve değişme evresi ile insanlığın evrensel ve çağdaş özlemlerinden soyutlamak mümkün değildir.

Toplumsal hayatın binbir rengini, kimlik ve kişiliğimizi yansıtan ve bir çeşit "**kollektif bilinçaltımızı**" teşkil eden iki bin yıllık gelenek, kültür ve medeniyet birikimine eklenen 75 yıllık Cumhuriyet tecrübemiz, bu evrensel dönüşüme tekabül eden büyük bir potansiyeli simgelemektedir.

Yeter ki; çağdaş dünyaya da bir katkı demek olan bu birikim ve toplumda varolan gelişme ve büyüme iradesi gölgelenmesin, bir büyük siyasal bilince dönüşebilsin.

Bu birikime ve bilince yaslanan Fazilet Partisi, toplumun çağdaş özlemi ve Türkiye'nin gelişme heyecanıdır.

Elbette hem geçmişteki hem günümüzdeki bilgiler muayyen değer sistemlerine ve insanlığın ortak tecrübelerine yaslanmaktadır. Aralarında zaman zaman karşılaşabileceğimiz zulüm ve farklılıklara rağmen tarihsel bir uyum ve süreklilik vardır.

Geleneksel ile çağdaş bilgi arasında köprü kurulmadıkça insanların ve toplumların hayatlarına doğru istikametler verebilmeleri çoğu kez mümkün olamamaktadır.

Ya **çağdaşlık** adına modernliğin bütün değerleri benimsenmiş olacak, ya da **gelenek** adına hayatta karşılığı gösterilemeyen muhayyel bir fikir sistemine sığınılacaktır.

Her toplumda yaşanabileceği gibi Türk toplumu için de geçerli olan bu ikilem mutlaka aşılmalıdır. Orta yolu bulmak

siyasi kadrolarımızla birlikte hepimizin birinci görevi ve tarihsel sorumluluğudur.

Türkiye bu dünya şartlarında yüzyılın son seçimine hazırlanıyor. 18 Nisan 1999 seçimleri siyasal ve toplumsal hayatımız bakımından büyük bir önem ifade etmektedir. 18 Nisan seçimleri ülkemiz adına 20. yüzyılın son seçimleri olmakla kalmayacak, aynı zamanda ülkemizin ve toplumumuzun geleceği adına tarihi bir durum değerlendirmesi niteliği de taşıyacaktır. Sandığa yansıtacak tarihi bilinçtir, milli iradedir, kamuoyu vicdanıdır.

*Fazilet Partisi'nin Türk toplumu için en önemli taahhüdü bu **milli vicdanın, kamuoyu vicdanının** gücü olmaktır. Bu gücü Türkiye'nin gücüne dönüştürmektir.*

*Bu vesile ile genel ve yerel seçimlerin Türkiye'yi **GÜN IŞIĞINA** taşıyacak bir sonuç hasıl etmesini Cenab-ı Allah'tan niyaz ederim.*

M. Recai KUTAN

Fazilet Partisi Genel Başkanı

- Eğitim, sağlık, ulaşım, enerji ve güvenlikle ilgili altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek
- İktisâdive içtimai alanda özel girişim ve faaliyetleri kolaylaştırıcı tedbirleri almak
- Yardıma muhtaç kişi ve gruplara şefkat elini uzatmak
- Kamu düzeninin, hukukun üstünlüğü anlayışı çerçevesinde sürdürülmesini sağlamak.

Fazilet Partisi'ne göre Türkiye'nin bütün sorunlarının çözümü yönetimin milletle barışmasına bağlıdır. Devlet bütün vatandaşların devletidir. Bu anlamda, devlet bütün vatandaşlarına eşit mesafede olmalıdır. Devlet, tarihi ve kültürü ile, halkın milli ve manevi değerleriyle barışık olmalıdır.

İkibinli yıllara yaklaşırken Türkiye hem kendi içinde, hem de parçası olduğu dünya sisteminde temposu gittikçe artan bir değişim olgusuyla karşı karşıyadır.

Bu olgu alışlagelen dengeleri altüst etmekte, ekonomik, siyasal, bilimsel ve kültürel alanların oluşturduğu sistemi dönüşüme ve yenilenmeye zorlamaktadır.

Fazilet Partisi, Türkiye'de daha müreffeh ve çağdaş bir hayat talebi yönündeki değişim ihtiyacını seslendirmektedir.

Fazilet Partisi'nin siyaset ve kamu yönetimi anlayışının temelinde, değişim taleplerini bastırmak ya da yok saymak değil, aksine her türlü eleştiriyi barış ve kalkınmaya dönüştürme iradesi vardır. Toplumsal talepleri siyasi temsil düzeyine çıkararak, bunları demokratik rejimin ve ekonomik kalkınmanın temel dayanağı haline getirmeyi; siyaset ve kamu yönetim anlayışının vazgeçilmez şartı olarak görmektedir.

Fazilet Partisi, siyasi görüşleri, inançları ve hayat tarzları ne olursa olsun, her biri ayrı birer değer olan bütün vatandaşlarını **birlikte yaşama** arzu ve iradesinde birleştirmek

ve buluşturmak için her türlü katkıyı sağlamayı temel hedefi olarak kabul etmektedir.

Bugün yıpratılmış birleştirici unsurlarımızın yeniden hayat bulması için tarihi, milli, kültürel değerlerin hatırlanmasına ve canlandırılmasına her zamankinden daha çok ihtiyaç duyduğumuz bir dönemde bulunuyoruz. Fazilet Partisi, bin yıllık tarihi birikimden süzülerek gelen değerlerimizin yaşatılmasını birlik ve bütünlüğün esası saymaktadır.

Fazilet Partisinin mesajı, **uzlaşma, barış ve dayanışmadır.**

Millet, devleti ayakta tutan tek güçtür.

Fazilet Partisi, milletimizin önündeki bürokratik engelleri kaldıracaktır.

Fazilet Partisi iktidarında **Anayasalı devlet** anlayışından, vatandaşların evrensel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan ve etkin bir şekilde koruyan **Anayasal devlet** anlayışına geçilecektir.

Devletin güç ve yetkilerinin merkezde toplanması yerine, yerel hizmetlerin yerinden yönetim esasına göre gerçekleşeceği bir devlet anlayışına süratle geçilecektir.

Vatandaşların devlet yönetimi ve iktidarların icraatları hakkında bilgi edinme haklarının, Anayasal ve yasal normlarla güvence altına alındığı açık ve şeffaf bir devlet anlayışı hakim kılınacaktır.

Devletin varlık sebebi iç ve dış güvenliği sağlamanın yanı sıra, bireylerin hak ve özgürlüklerini korumaktır.

Fazilet Partisi özgürlükçü, katılımcı ve insanı esas olan bir devlet anlayışını temel almaktadır.

SAADET PARTİSİ PROGRAMI

2001

I. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşından sonra dünyada büyük çapta bir savaş yaşanmamış olsa da, bölgesel çatışmaların ardı arkası kesilmemiş; yeryüzünde arzulan huzur ve barış ortamı bir türlü tesis edilememiştir. Gelişmiş ülke insanları için belli bir refah ve özgürlük ortamı sağlanmış ama tüm insanlığı ve ülkeleri kapsayan adil bir uluslararası ekonomik ve siyasal sistem kurulamamıştır; baskıcı iktidarların varlığına son verilememiş, ekonomik krizler, yoksulluk ve açlık sorunları çözümlenememiştir.

Milletimiz Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, vatanı yabancıların istilasından kurtarmış, dağılan Osmanlı Devleti'nin yerine Atatürk'ün önderliğinde Cumhuriyeti kurmuş ve hedefine "muasır medeniyete ulaşmayı" koyarak dünya milletleri arasındaki onurlu yerini almıştır..

Ne var ki Türkiye, bugüne kadar değişik ekonomik modelleri denemiş ve 1950'li yıllardan itibaren çok partili demokratik modele geçmiş olmasına rağmen, gelişmiş ülkelerdeki refah ve demokrasi standartlarını yakalayamamıştır.

Yeryüzünün en önemli değeri insandır. İnsanın özlemi ise saadet içinde yaşamaktır. Saadet, ancak sevgi ve kardeşlik, hak ve özgürlük, adalet, refah ve saygınlık ortamında gerçekleşebilir.

Yaratılmışların en şerefli olan insana, diğer yaratıklardan farklı olarak akıl, şuur ve irade; doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden, iyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan, adaleti zulümden ayırtedebilme yetenekleri verilmiştir. İnsanın bir başka özelliği de tek başına yaşayamayan sosyal bir varlık olmasıdır.

İnsanın kendisini ifade edebilmesi, diğer insanlara faydalı olabilmesi ve kemale erebilmesi, aklını ve iradesini iyiden, güzelden, doğrudan, faydalıdan ve adaletten yana kullanması ile mümkündür. Bunun için insanların bazı reddedilmez hakları ve özgürlüklerinin olması ve bunların diğer insanların tasallutundan korunması gerekmektedir. Ayrıca insanın hayatını sürdürebilmesi için tek başına karşılayamayacağı çok çeşitli ihtiyaçları vardır. Bu nedenle insan, aileden devlete kadar çeşitli sosyal ve siyasal oluşumların üyesi olmak zorundadır.

Tarih boyunca, değişik şekillerde de olsa, bir siyasal organizasyon olarak devlet, insan hayatında hep önemli bir yer işgal etmiştir.

Siyaset, meşruiyetini bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma amacından alan en üst siyasal organizasyon olan devletin, hak ve adalet ilkeleri çerçevesinde insanlara hizmet ettirilmesidir. Yani devletin varlık sebebi, millete hizmettir.

Biz sevgi ve kardeşlikten yola çıkan insanlar olarak Saadet Partisi'nde bir araya geldik. Kin

ve düşmanlığı öne çıkaranlardan farklı olarak bizim görüşümüzün temeli şefkat ve sevgidir.

Amacımız, başta bu ülkede yaşayan insanlar olmak üzere tüm insanlığın saadetidir. Bu nedenle, devleti saadetin bir engeli değil, bir aracı haline getirmek için siyaset yapmaya karar verdik.

İnsanların saadeti için her şeyden önce beş temel şartın var olması gerekir.

Bunlar:

1. Sevgi, huzur, barış ve kardeşlik,
2. İnsan hakları ve özgürlükler,
3. Özgürlükler herkes tarafından en geniş anlamda kullanılırken insanlar arasında çatışma olduğunda özgürlüklerin sınırlarının adaletle çizilmesi,
4. Saadet için barış, huzur, özgürlükler ve adalet gereklidir ama yeterli değildir. Bunun için refah da gereklidir; insanlar ihtiyaçlarını kolay ve bol bir şekilde karşılayabilmelidirler.
5. Yukarıdaki unsurların hepsi sağlansa da saadet tam olarak gerçekleşemez; tam saadet için izzet, onur ve saygınlık da gereklidir.

İyi insan olmak ancak herkesin iyiliğini ve saadeti istemekle mümkündür. Bundan dolayı bizler insanların saadeti için zorunlu olan bu beş temel şartın tesisi için tüm gayretimizle çalışmayı, bir insanlık görevi olarak görüyoruz.

İnsanların saadeti için yanlışın değil doğrunun, kötü ve çirkinin değil iyinin ve güzelin, zararlının değil faydalının, zulmün değil adaletin hakim olması gerekir.

Bundan dolayı da doğrunun, iyi ve güzelin, faydalının ve adaletin hakim olması için bütün gücümüzle çalışmayı bir insanlık vecibesi olarak görüyoruz.

Bu amacımıza ulaşmak için;

- Çatışma, sürtüşme ve gerginlik değil diyalog, uzlaşma ve barış,
- Çifte standart ve ayrımcılık yerine eşitlik ve adalet,
- Sömürü değil adil paylaşım ve samimi yardımlaşma,
- Baskı ve dayatma yerine demokrasi ve insan hakları,
- Çıkarıcılık ve maddiyatçılık değil ahlâk ve maneviyat,
- Anarşi ve düzensizlik değil karşılıklı rıza esasına dayanan sözleşmelere sadakat,

temel ilkelerine uyulmasını bir zorunluluk olarak kabul ediyoruz.

05

I. TESPİT 2003-641

- A.** Her seçim önemlidir; bu seçim daha da önemlidir !
- B.** Türkiyemizin hali ve Türkiye'nin önündeki tehlikeler Türkiye'nin son 5 yıllık trajedisi
- a)** Borç Tuzağı
- b)** Rant Ekonomisi ve Yolsuzluklar
- c)** İnsan Hakları ihlalleri
- d)** Sosyal Hukuk Devlet ilkesine aykırı uygulamalar
- e)** Yeni Sömürgecilik ve Türkiye üzerine oynanan oyunlar
- 08 C.** Dünyanın bugünkü durumu ve endişelerimiz
- 2. SEVR TEHLİKESİ**
- 09 D.** Önümüzdeki seçimlere 18 parti değil sadece 2 parti girmektedir
- 11 E.** Seçimlerde oy vermiyoruz, geleceğimizi seçiyoruz.
- 11 F.** Bu tehlikelerden kurtuluş ve milletin saadeti ancak Saadet Partisi ile mümkündür !

12

II. TEŞHİS

- A.** 54. Hükümetin başarısının altında "Milli Görüş" zihniyeti yatar !
- B.** Son 5 yılın facialarının altında ise taklitçi zihniyetler yatar
- C.** Kurtuluş ve saadet ancak Milli Görüş ile mümkündür !
- a)** Matematik ispat
- b)** 50 yılda yaşananlarla ispat
- 15 D.** Saadet Partisi Milli Görüş'ün temsilcisidir. Bu nedenle, kurtuluş ve saadet ancak Saadet Partisi ile mümkündür.
- E.** Saadet Partisi Milli Görüş'ün ekonomik sistemini kendine ilke edinmiştir
- F.** Saadet konuşmuyor; inanıyor ve yapıyor !

20 III. TEDAVİ

- A.** "Teşhis" bölümünde belirtilenler neyi ortaya koyuyor!
- a) Taklitçi partiler Türkiye'nin sorunlarına çözüm üretmez
 - b) Sadece taklitçiler değil taklitler de Türkiye'nin sorunlarına çözüm getiremezler
 - c) Çare Millî Görüş'tür; Millî Görüşe sahip olan tek parti Saadet Partisi'dir.
 - d) Geçmişte Başardık Şimdi de Ancak Biz Başarıyoruz.
- 21 B.** Yeniden büyük Türkiye'yi nasıl kuracağız !
- a) Devlet yeniden yapılandırılacak, dayatan "Gardiyan Devlet" anlayışından insanlara hizmet eden "Garson Devlet" uygulamasına geçilecektir.
 - b) Acil Toplumsal ve Ekonomik Onarım ve Atılım Programı
 - c) Üretim Ekonomisine Dönülecektir
- 28 C.** Hedefe nasıl ulaşılabilecektir!
- a) Genel Esaslar
 1. Yaşama hakkı ve Güvenlik
 2. Düşünce ve İfade Özgürlüğü, Örgütlenme Hakkı
 3. Din ve Vicdan Özgürlüğü, Laiklik
 4. Demokrasi
 5. Hukukun Egemenliği
 6. Ahlak ve Maneviyat
 - b) Yeniden yapılanma
 1. Anayasa
 2. Yasama
 3. İdari Reform
 4. Kamu Düzeni ve Güvenlik
 5. Yolsuzlukla Mücadele
 6. Yerel Yönetimler
 7. Yargı
 8. Eğitim ve Öğretim
 9. Kültür
 10. Turizm
 11. Çalışma Hayatı
 12. Sosyal Güvenlik
 13. Sağlık
 14. Aile
 15. Gençlik ve Spor
 16. Yurt dışında Bulunan Vatandaşlar
 17. Çevre
- 42 D.** "Yeni Bir Dünya" nasıl kurulacak
- Dış politikamız yeniden düzenlenecektir, D-8'ler canlandırılacaktır. Barışa ve adalete dayalı Yeni bir Dünya kurulacaktır

II. TEŞHİS

A. 54. Hükümetin başarısının altında "Milli Görüş" zihniyeti yatar !

Ellidördüncü hükümetin başarısı, tesadüflere dayalı bir başarı değildir. Bu başarının altında, bağımsızlık, insan haklarına saygı, maddi ve manevi kalkınma ilkelerinden hareketle güçlü ve öncü bir Türkiye projesini yürürlüğe koymak ve "Yeni Bir Dünya" kurma adımları vardır. Bütün bunlar ancak Milli Görüşle, yani "kaba kuvveti" değil, "haklılığı üstün tutmakla" olur.

B. Son 5 yılın facialarının altında ise taklitçi zihniyetler yatar

Özellikle son beş yılda Türkiye'yi felaketlere sürükleyen hükümetlerin ortak noktaları dışa bağımlılık, rant ekonomisi, borca esaret, üretimsizlik, işsizlik, baskıcılık, güçsüz Türkiye ve Yeni Sömürgecilğe alet olmaktır. Bu sonuçlar taklitçi zihniyetler yüzünden ortaya çıkmaktadır.

C. Kurtuluş ve saadet ancak Milli Görüş ile mümkündür !

a) Matematik ispat

İnsanın saadete ulaşabilmesi için şu beş şartın olması gerekir.

- Huzur ve Barış
- Hürriyet
- Adalet
- Refah
- İzzet, onur, saygınlık.

Bu beş şart, insanların ve toplumların saadetleri için hem gerekli hem de yeterlidir. Bunlar varsa insan mutludur, bunların bir tanesi eksikse saadet gerçekleşmez. Tablo 2'de insan saadetinin bu şartlarını gerçekleşmesinin ancak Milli Görüşle mümkün olabileceği, taklitçi zihniyetlerle saadetin sağlanamayacağı matematik olarak gösterilmektedir.

b) 50 yılda yaşananlarla ispat

Çok partili demokratik hayata geçtiğimiz elli yıldan beri taklitçi zihniyetler, Türkiye'yi hep felaketlere sürüklemişlerdir. Milli Görüş ise, ne zaman iktidara gelmişse, ülkemizi ve milletimizi esenliğe çıkarmıştır. Milli Görüş'ün yaptıklarını gösteren başarı diplomaları vardır.

1974 Kıbrıs Savaşı sonrasında ambargo ve ekonomik güçlüklerle rağmen başlatılan ve önemli ölçüde tamamlanan tarihi ağır sanayi hamlesi Milli Görüş'ün eseridir.

1977 yılında taklitçi zihniyetlerin uyguladıkları seçim ekonomisi ile ortaya çıkan ekonomik kriz, Milli Görüş kadrolarının öncülüğünde hazırlanan "Ekonomide Milli Çözüm Kararnamesi" ile aşılmış, yeniden ağır sanayi hamlesi başlatılarak önemli başarılarla imza atılmıştır.

1996-97 yıllarındaki Refahyol Hükümeti'nin başarılarının Milli Görüş'e ait olduğu tüm milletimiz tarafından bilinmektedir.

Milli Görüş ve taklitçilerin karneleri Tablo 3'te verilmiştir.

D. Saadet Partisi, Milli Görüş'ün temsilcisidir. Bu nedenle, kurtuluş ve saadet ancak Saadet Partisi ile mümkündür.

Çünkü,

1. Saadet Partisi Milletin kendisidir.
2. Saadete, ancak Saadet Partisi ile ulaşılır.
3. Bu sebeplerden dolayı Saadet Partisi her zaman en büyük partidir.
4. Saadet Partisi en güçlü teşkilattır.
5. Saadet Partisi en canlı teşkilattır.
6. Saadet Partisi, Milli Görüş'ün yegane temsilcisidir.
7. Saadet Partisi, Milletin saadetine inanmaktadır, bunun için siyaset yapmaktadır.
8. Saadet Partisi tecrübelidir.
9. Saadet Partisi başarılıdır.
10. İşsiz işi, yoksula aşı, fakire refahı ve bütün millete zenginliği ancak Saadet Partisi temin edebilir.
11. Çökmüş, iflas etmiş ekonomiyi, borç ve faiz çıkmazından ancak Saadet Partisi kurtarabilir.
12. Devletin ve milletin imkanlarını dışarıya, rantiyeye veya israfa akıtmak yerine çiftçimize, işçimize, memurumuza, esnafımıza, yoksulumuza, sanayici ve işadamlarımıza, zayıfsız bir şekilde, ancak Saadet Partisi aktarabilir.

Milli Görüş'ün ekonomik sistemi üretim ve adalet ilkeleri üzerine kurulmuştur.

E. Saadet Partisi, Milli Görüş'ün ekonomik sistemini kendine ilke edinmiştir

Saadet Partisi ülkemize dış güçler tarafından dayatılan programları bundan önce olduğu gibi bundan sonra da dikkate almayacak; Milli Görüş'ün ekonomik sistemini uygulayarak bir avuç rantiyeciye değil hem Aziz Milletimize hem de bütün insanlığa refahı götürecektir. Milli Görüş'ün ekonomik sistemi üretim ve adalet ilkeleri üzerine kurulmuştur. Milli Görüş'ün iktidarda olduğu 1996 yılının ikinci yarısı ile 1997 yılının ilk yarısını içine alan bir yıllık dönem, öncesi ve sonrası ile karşılaştırıldığında bu uygulama açıkça görülecektir.

Tablo 4 ve 5'te ülkemizi ve milletimizi esenliğe çıkaracak Milli Görüş'ün ekonomik sistemi, Tablo 6 ve 7'de de ülkemizi felaketlere, milletimizi açlık ve sefaletle sürükleyen taklitçilerin ekonomik modeli verilmiştir.

F. Saadet konuşmuyor; inanıyor ve yapıyor!

Milli Görüş daha önceki dönemlerinde:

1. Dış borcu artırma yoluna gitmeden,
2. İç borç alma yoluna da başvurmadan,
3. Zam yapmadan,
4. Ek vergi koymadan ve tümüyle milli potansiyelimize dayanarak, bu ekonomik kalkınma hamlelerini başarmıştır. Boş laf etmiyoruz, daha önce yaptık yine yaparız.

PARTİ PROGRAMI

03 Kasım 2019, Ankara

Amacımız, başta Türkiye’de yaşayan insanlar olmak üzere, bütün insanlığın saadetidir. Saadet ancak sevgi, kardeşlik, hak, özgürlük, adalet, refah, izzet, onur ve saygınlık ortamında gerçekleşebilir. İnsan ancak bu ortamda ve bu şartlar altında insandır. Aksi takdirde bütün ihtiyaçları karşılanmış olsa dahi bir robottan farkı kalmayacaktır. Devletin görevi bu ortamı tesis etmek ve devamını sağlamaktır.

Saadet Partisi olarak temel ilkemiz ahlaki manevi değerler, hak ve adalettir. Önceliğimiz hukukun üstünlüğünü temin etmektir. Hedefimiz maddi ve manevi olarak kalkınmış “Yeniden Büyük Türkiye”, nihai amacımız ise hak ve adalete dayalı “Yeni Bir Dünya” kurmaktır.

1.1 Siyaset Anlayışımız

1.1.1 Kutuplaştırıcı Değil, Kucaklayıcı

Aynı tarihi, aynı coğrafyayı, aynı kültürel havzayı paylaşan ve aynı toplumsal hafızayı taşıyan insanların farklılıkları bir zenginliktir. Ancak söz konusu farklılıkların politik amaçlarla gündelik siyasete alet edilmesi tarihten gelen ortak aidiyet duygusunu zedeler; gerginlik, zıtlasma ve kutuplaşma meydana gelir, böylece iç huzur bozulur ve ülkemiz geri dönülmesi mümkün olmayan bir felakete doğru sürüklenir.

Bugün milletimiz kutuplaşma ve gerginlikten yorulmuştur. Toplumun bütün kesimleri normalleşme ve huzur aramaktadır. Ülkemizin en önemli ihtiyacı uyumlu olma, kucaklaşma ve normalleşmedir.

Saadet Partisi olarak her türlü kutuplaşma ve zıtlasma yaklaşımını reddetmekte, tüm vatandaşlarımızın uyum içerisinde birlikte yaşadığı bir Türkiye’yi benimsemekteyiz.

1.1.2 Ayrıştırıcı Değil, Birleştirici

Devlet her bir ferdin kendi kimlik ve değerleriyle “toplumsal uzlaşma” zemini ve “hoşgörü” ekseninde birlikte yaşayacağı bir ülke inşa etmek sorumluluğundadır. Devlet hiçbir vatandaşını öteki olarak göremez, görmemelidir.

Saadet Partisi olarak hiç kimsenin etnik, dini ve mezhepsel kimliği, dünya görüşü, siyasi tercihi nedeniyle baskıya ve tahakküme maruz kalmadığı, her kesimin bir arada huzur ve barış içerisinde özgürce yaşayabildiği bir Türkiye benimsemekteyiz.

1.2.6 Plan ve Program

Kamu yönetiminde planlı ve programlı hareket etmek atıl yatırımların önüne geçmenin ve kaynak israfını önlemenin yanı sıra iş ve yatırımların asgari sürede ve en az maliyetle gerçekleştirilmesine olanak sağlar. Bu nedenle yürütme yetkisini elinde bulunduranların çalışmalarını planlı bir şekilde yapmaları ve yatırım başlamadan önce ciddi bir ön hazırlık sürecinin bulunması elzemdir. Anlık ve ansızın alınan siyasi ve popülist kararlarla hayata geçirilen politikalar devlete olan güveni ve devlette süreklilik esasını zedeler.

Saadet Partisi planlı ve programlı çalışan, alanında uzman kişilerin ve konunun muhatabı olan kurum ve kuruluşların katılımıyla stratejik planlamalar yapan, her yatırım öncesinde kapsamlı fizibilite raporları hazırlayarak milletimizin milyarlarca lirasının heba edilmesini ve ölü yatırımlara aktarılmasını engelleyen bir yönetim anlayışını esas almaktadır.

1.3 Vizyonumuz

1.3.1 Özgürlüklerin Teminat Altına Alındığı Bir Türkiye

Temel insan hakları ve özgürlüklere her insanımızın sahip olduğu ve bu hakların devlet tarafından güvence altına alındığı yasal çerçeve oluşturulmalıdır. Bu haklar hiçbir pazarlığın konusu yapılamayacağı gibi herhangi bir gerekçe ile rafa da kaldırılamaz.

Saadet Partisi yaşam hakkı, güvenlik hakkı, eğitim hakkı, din, düşünce ve ifade özgürlüğü ve örgütlenme hakkı başta olmak üzere bütün hak ve özgürlüklerin teminat altına alındığı bir Türkiye hedeflemektedir.

1.3.2 Tam Bağımsız Bir Türkiye

Tam bağımsızlık ancak ekonomiden sanayiye, bilimden sanata, eğitimden kültüre, iç politikadan dış politikaya bütün alanlarda yapılacak kapsamlı çalışmalar neticesinde mümkün olabilir.

Saadet Partisi gelişmeler ve sorunlara karşı edilgen değil, etken ve her alanda kendi ayakları üzerinde durabilen tam bağımsız bir Türkiye hedeflemektedir.

1.3.3 Müreffeh Bir Türkiye

Vatandaşın huzuru ülkedeki refah seviyesi ile doğrudan ilintilidir. Sosyal devlet ilkesinin gereği olarak devlet tüm vatandaşlarına asgari bir refah düzeyi sağlamakla mükelleftir.

Saadet Partisi vatandaşlarımızın hayat standartlarının yüksek olduğu, yarınlardan endişe duymadığı, geleceğe umutla baktığı ve huzurun hâkim olduğu müreffeh bir Türkiye hedeflemektedir.

1.3.4 Güçlü Bir Türkiye

Güçlü olmak kaynakların ve imkânların doğru değerlendirilmesi ile mümkündür. Güçlü Türkiye kendi medeniyetinin köklerini bilen bir topluma, adil bir yönetim ve hukuk sistemine, bilgi ve teknolojiyi üreten bir ilmi yapıya, üretime dayalı bir ekonomiye ve milli bir orduya dayanmak zorundadır. Bunları sağlamaya dönük adımlar kararlı, hızlı, nitelikli, etkin ve istikrarlı bir şekilde atılmalıdır.

Saadet Partisi vatandaşlarının kendisini değerli hissettiği; şahsiyetli bir dış politika izleyen; emperyalistlere korku, mazlumlara güven veren güçlü bir Türkiye hedeflemektedir.

1.3.5 Öncü Bir Türkiye

Türkiye tarihi müktesebatı, medeniyet değeri, coğrafi konumu, siyasi tecrübesi ile bölgesel ve küresel düzlemde öncülük yapabilecek bir donanıma sahiptir.

Türkiye'nin öncülüğü gücün, teknolojinin ve yeryüzü kaynaklarının hem bölgemizdeki insanların hem de bütün insanlığın hizmetine adil bir şekilde sunulabilmesi için imkân sağlayacaktır.

Saadet Partisi küresel güçler arasına sıkışmış bir ülke değil, tarihsel misyonu doğrultusunda inisiyatif alan, kendi sorunlarını bilen ve çözebilme kapasitesine sahip, bölge ülkeleri ile işbirliği yapan, küresel anlamda politika üreten/uygulayan ve Yeni Bir Dünya kurulmasına öncülük edecek bir Türkiye hedeflemektedir.

2. TÜRKİYE VİZYONUMUZ

“YENİDEN BÜYÜK TÜRKİYE”

2.1 Demokrasi, İnsan Hakları ve Özgürlükler

İnsan hayatını, onurunu ve haysiyetini koruyan en temel değerler hak ve özgürlüklerdir. Kişiyi doğuştan karşılıksız olarak bahşedilen bu hakların ve özgürlüklerin evrensellik, devredilemezlik, bölünemezlik, birbirine bağlılık, eşitlik ve sorumluluk gibi özellikleri bulunmaktadır. Dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar insanların tamamı aynı insan haklarına sahiptir.

Demokrasinin esası düşünce ve ifade özgürlüğüdür. Düşünce ve ifade özgürlüğü ile örgütlenme hakkı, demokrasinin olmazsa olmaz koşullarıdır. Bu koşul düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, düşünce ve bilgileri her vasıta ile aramak, elde etmek, yararlanmak ve yaymak hakkını gerektirir.

Devletin ve doğal olarak bu yapı içerisinde yer alan yasama, yürütme ve yargı erklerinin entemel görevi en geniş anlamda insan hakları ve özgürlükleri korumak ve adaleti tesis etmektir.

Saadet Partisi insan haklarının ve özgürlüklerinin teminatı olduğu gibi demokrasinin kâmil manada uygulanmasının da garantisidir. Türkiye Cumhuriyeti hudutları içinde yaşayan her bir fert hürdür, onurludur ve haklar bakımından eşittir. Devlet ırkı, rengi, cinsiyeti, dili, dini, mezhebi, siyasi görüşü, sosyal menşei, serveti veya diğer herhangi bir özelliğini gözetmeden bütün insan haklarını ve özgürlükleri garanti altına almalıdır.

- Demokrasinin tam anlamıyla teşekkül ettirilmesi için gerekli düzenlemeler hızla gerçekleştirilecektir.
- İnancı, ırkı, mezhebi ne olursa olsun bütün vatandaşlarımıza temel insan hakları hiçbir pazarlık konusu yapılmadan teslim edilecektir.
- Bir fikir ya da düşüncenin ifade edilebilir olmasının ölçütü hakaret ve şiddet içermemesidir. Hiçbir iktidarın, hoşuna gitmeyen düşüncelerin ifade edilmesini kısıtlama ve bu düşüncenin sahiplerini cezalandırma hakkı yoktur. Düşünce ve ifade özgürlüğünün önündeki bütün engeller kaldırılacaktır.